

VYSOKÁ ŠKOLA DANUBIUS

**REFLEXIE TEÓRIE A PRAXE NA OTÁZKY
VEREJNEJ POLITIKY A VEREJNEJ
SPRÁVY, PRÁVA, SOCIÁLNEJ PRÁCE
A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
PARS II.**

Medzinárodná vedecká interdisciplinárna konferencia
pri príležitosti 20. výročia založenia Vysokej školy Danubius

26. 05. 2025

**GRAND HOTEL RIVER PARK
Dvořákovo nábrežie 6, 811 02 Bratislava**

Brno 2025

REFLEXIE TEÓRIE A PRAXE NA OTÁZKY VEREJNEJ POLITIKY A VEREJNEJ SPRÁVY, PRÁVA, SOCIÁLNEJ PRÁCE A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

PARS II.

Medzinárodná vedecká interdisciplinárna konferencia
pri príležitosti 20. výročia založenia Vysokej školy Danubius

Editor zborníka:

JUDr. PhDr. Tomáš Klokner, PhD., MBA, univ. doc.

Recenzenti: prof. PhDr. Alžbeta Mrázová, PhD.

prof. JUDr. Marie Karfíková, CSc.

PhDr. PaedDr. Filip Gerec, PhD., MBA, MPH

JUDR. Ing. Matej Šebesta, PhD.

Za odbornú a jazykovú stránku jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori.
Rukopis neprešiel jazykovou úpravou.

© 2025 Vysoká škola Danubius a autori

ISBN 978-80-7392-447-8

Obsah

Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis

Tomáš Klokner – Michal Minárik 7

Aspekty ochrany údajov v súvislosti s UI v medicíne

Rastislav Funta – Alexander Klein 17

Dva režimy rozhodcovského konania v slovenskom právnom poriadku – historické súvislosti a vplyv právnej praxe

Michal Ďuriš 27

Umelá inteligencia a právna analýza

Eduard Jenčo 39

The relationship between European and national law using the example of Hungarian competition law

Péter Miskolczi-Bodnár 49

K slovenskej právnej úprave ručných strelných palných zbraní

Darina Lukšová – Kristína Králiková 56

Dedičská sukcesia

Daniela Gandžalová 87

Postavenie obecnej rady v kontexte vzťahov medzi orgánmi obce

Jozef Andrejčák – Michal Jesenko 110

Licence agreements in law of Czech Republic

Karel Marek – Jozef Králik – Kristína Králiková 119

Právo ako garant spravodlivosti

Tomáš Klokner – Zlatica Poláček Tureková 139

Aplikácia právnej úpravy starostlivosti o zamestnancov v Slovenskej republike a v Českej republike do manažmentu	
<i>Gabriela Gabrhelová</i>	145
Analýza dohovoru OSN proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu	
<i>Rebecca Hassanová</i>	153
Právne prostriedky ochrany proti nekalej súťaži	
<i>Radka Kopčová</i>	165
On-the-Job training absolventov, zamestnaných v IT sektore	
<i>Marek Hlásny</i>	184
Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách I.	
<i>Daniel Lajčin</i>	193
Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách II.	
<i>Silvia Barnová</i>	202
Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách III.	
<i>Slávka Krásna</i>	210
Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov	
<i>Dária Čepelová</i>	218
Medzinárodný kontext starostlivosti o zamestnancov	
<i>Slávka Čepelová</i>	226
Človek vo svete globalizácie a jeho identita	
<i>Antonín Kozoň</i>	235

Podnikový manažment vo svetle manažérskych rozhodnutí	
<i>Mirosław Mrówka – Petr Lojan</i>	242
Nestabilita ľudských zdrojov verzus stabilita štandardov kvality v sociálnych službách	
<i>Petronela Šebestová – Jana Laščiaková</i>	264
Vplyv kultúrneho dedičstva Rómov na ich sociálnu stratifikáciu	
<i>Ludovít Spuchľák</i>	271
Specifics of teaching Roma pupils in the Slovak Republic	
<i>Lenka Haburajová-Ilavská</i>	278
Sociální aspekty proměny pracovního života	
<i>Zdenka Mansfeldová</i>	289
Szok kulturowy migrantów w kontekście dewiacji społecznej	
<i>Aleksander Wolski</i>	298
Porovnanie stavu v slovenskej sociálnej ekonomike a vybraných štátoch	
<i>Veronika Baková – Michal Fajin – Ondrej Kútňy – Anne Marhoffer – Peter Plavčan</i>	308
Starostlivosť o seniorov v Rakúsku: stav, vývoj, kontexty	
<i>Monika Čambáliková – Peter Manfred Holzinger</i>	324
Využití AI ve finanční administrativě – příležitosti a výzvy technologických změn	
<i>Hana Marková</i>	335

Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis

Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis

Tomáš Klokner – Michal Minárik

Abstrakt: Práca sa zameriava na problematiku udeľovania rímskeho občianstva v období republiky, osobitne prostredníctvom analýzy Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis z roku 189 pred Kr. Tento právny akt, iniciovaný tribúnom ľudu Terentiom Culleom, umožnil zápis potomkov slobodných rodičov – vrátane synov oslobodených otrokov – do cenzorských zoznamov občanov, čím im otvoril cestu k plnohodnotnému občianskemu statusu. Práca skúma právny a politický kontext prijatia tohto plebiscitu, jeho ciele, priebeh a dôsledky, ako aj jeho postavenie v rámci širšieho vývoja legislatívnych opatrení smerujúcich k integrácii nerímskeho obyvateľstva.

Kľúčové slová: rímske občianstvo, plebiscitum, Terentius Culleo, libertini, rímske právo, republika

Abstract: The thesis focuses on the issue of granting Roman citizenship during the Republic, in particular through the analysis of the Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis from 189 BC. This legal act, initiated by the tribune of the people Terentius Culle, allowed the entry of descendants of free parents – including the sons of freed slaves – into the censorial lists of citizens, thus opening the way for them to a full-fledged civil status. The thesis examines the legal and political context of the adoption of this plebiscite, its goals, course and consequences, as well as its position within the broader development of legislative measures aimed at the integration of the non-Roman population.

Key words: Roman citizenship, plebiscitum, Terentius Culleo, libertini, Roman law, republic

Úvod

Rímske občianstvo predstavovalo v období republiky výsostné postavenie v rámci spoločensko-právnej štruktúry Ríma. Spájalo sa nielen s konkrétnymi právami a výsadami, ako boli napríklad právo na odvolanie sa k ľudovému zhromaždeniu (tzv. provokačné právo) či možnosť účasti na politickom

živote, ale aj s povinnosťami, medzi ktorými dominovala najmä vojenská služba a účasť na štátnych náboženských obradoch. Získanie občianstva bolo preto podmienené prísnymi kritériami – najčastejšie išlo o občianstvo narodením, prípadne o udelenie za mimoriadne zásluhy.

V priebehu vývoja rímskej republiky sa však čoraz častejšie objavovali právne akty, ktoré rozširovali okruh osôb oprávnených na prijatie rímskeho občianskeho statusu. Tieto akty – najmä formou zákonov a plebiscít – reagovali na meniace sa potreby štátu, či už v kontexte vojenských požiadaviek alebo integrácie oslobodených otrokov a ich potomkov do štruktúr rímskej obce. Významnú úlohu v tomto procese zohrávali tribúni ľudu a plebejské ľudové zhromaždenia, ktoré prostredníctvom plebiscít presadzovali rozhodnutia smerujúce k väčšiemu začleneniu menej privilegovaných vrstiev.

Práve Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis z roku 189 pred Kr., iniciované tribúnom ľudu Terentiom Culleom, predstavuje pozoruhodný príklad právneho aktu, ktorého cieľom bolo formálne zakotvenie občianskych práv pre potomkov oslobodených otrokov (libertinov). Tento plebiscit, známy najmä z Plutarchovho podania, odzrkadľuje dôležité napätie medzi aristokratickými záujmami a snahami o sociálnu integráciu, ako aj praktickú potrebu rozšíriť občiansky korpus v čase zvýšených požiadaviek na štátnu správu a armádu.

Cieľom tejto práce je analyzovať právny, politický a spoločenský kontext uvedeného plebiscitu, preskúmať jeho legislatívne zakotvenie, rekonštruovať priebeh jeho prijatia a posúdiť jeho reálne dôsledky v rámci vývoja rímskych občianskych práv. Zároveň sa pokúsime ukázať, ako takýto zákon zapadá do širšieho rámca zákonodarnej činnosti zameranej na rozširovanie občianskeho statusu v období vrcholnej republiky.

Plebiscitum

V odbornej literatúre a slovníkoch sa možno stretnúť s opakujúcou sa definíciou termínu plebiscitum, ktorý je odvodený z latinského tvaru *plebei scitum* a doplnený o jeho preklad do príslušného národného jazyka.¹ Do slovenčiny môžeme toto slovné spojenie prekladať ako uznesenie ľudu (alebo rozhodnutie ľudu), ktoré je vo väčšine prípadov v odbornej literatúre upresnené vysvetlením pojmu ľud (plebs).²

1 KRÁL, Josef: *Státní zřízení římské*. Praha 1921, s. 283.

2 BARTOŠEK, Milan: *Encyklopedie římského práva*. Praha 1981, s. 254.

Definície termínu plebiscitum, ktoré sa zachovali v antických prameňoch, vysvetľujú termín obdobným spôsobom ako moderná literatúra, pretože plebiscitum označujú ako rozhodnutie, príkaz ľudu a následne vysvetľujú pojem plebs, pod ktorým chápu časť rímskych občanov, medzi ktorých nepatria patricijovia. Rímsky právnik Gaius žijúci v 2. storočí po Kr. definuje tento termín nasledovne: „*Plebiscit je to, čo plebejci prikazujú a stanovia. Od národa sa plebejci odlišujú tým, že názvom národ sa označujú všetci občania vrátane patricijov. Názvom plebejci sú však označovaní štátni občania, t. j. bez patricijov.*“³ Justiniánske Inštitúcie charakterizujú plebiscitum takto: „*Plebiscitom je, čo plebs na návrh plebejského magistráta, napr. ľudového tribúna, ustanovil. Pritom sa rozlišujú plebs a národ tak ako osobitné od všeobecného. Lebo označenie „národ“ predstavuje všetkých obyvateľov vrátane patricijov a senátorov. Naproti tomu výrazom „plebs“ sa označujú ostatní obyvatelia okrem patricijov a senátorov. Predsa však od prijatia lex Hortenisa majú aj plebiscity nemenšiu platnosť ako zákony.*“⁴ Justiniánske Digesta podávajú takúto definíciu: „*Potom, keď existoval v obci Zákon dvanástich tabúl, civilné právo a zákonné žaloby, stalo sa, že plebs sa dostal do rozporu so senátom (patricijmi) a odlúčil sa (od neho) a sám sebe ustanovil práva a tieto práva sa volajú plebiscita (plebis scitum). Čoskoro potom bol plebs povolaný naspäť, a pretože sa z týchto plebiscít rodili mnohé spory, ustanovilo sa Hortensiovým zákonom, že aj ony sú vnímané ako zákony (celej obce). Tak sa stalo, že medzi plebiscitami a zákonmi boli rozdielne spôsoby (ich) ustanovenia: avšak ich platnosť bola rovnaká.*“⁵ Rímsky autor Aulus Gellius vo svojich *Attických nociach* definuje plebiscitum takto: „*Preto je podľa (Gaia Ateia) Capítóna plebiscitum zákon, ktorý prijíma plebs, a nie ľud (populus).*“⁶

Plebiscita tvorili prijatú a schválenú normu, uznesenie ľudu (plebejcov) odhlasované na plebejskom ľudovom zhromaždení (*concilium plebis*). Datovanie vzniku tohto typu ľudového zhromaždenia v období rímskej republiky sa tradične spája s rokom 471 pred Kr. v súvislosti s prijatím *lex Publilia Voleronis de plebeis magistratibus*. Podľa rímskeho historika Tita Livia preniesol tento zákon voľbu tribúnov ľudu z neuvedeného ľudového zhromaždenia na ľudové zhromaždenie usporiadané po tribuách. Livius však nešpecifikuje konkrétny

3 Gaius 1, 3. (KINCL, Jaromír: *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň 2007, s. 41).

4 Inst. Iust. 1,2,4. (BLAHO, Peter: *Justiniánske inštitúcie*. Trnava 2000, s. 40).

5 Dig. 1,2,2,8. (BLAHO, Peter – VAŇKOVÁ, Jarmila: *Corpus iuris civilis. Digesta*. Tomus I. Bratislava 2008, s. 61).

6 Gell. X, 20,6: *Plebiscitum igitur est secundum eum Capitonem lex, quam plebes, non populus, accipit.*

typ ľudového zhromaždenia usporiadaného po tribuách, ktorý po tejto zmene volil plebejských úradníkov. Táto nejednoznačnosť dovoľuje pokračovať v diskusiách o počiatkoch tribútneho snemu a zhromaždení ľudu, v diskusiách o roku 471 pred Kr. a problematike inštitucionalizácie plebejského ľudového zhromaždenia bez konečného jednoznačného riešenia otázok.

Skutočnosť, že plebiscitá sa v textoch antických prameňov vyskytujú až v čase po schválení zákona *lex Publilia Voleronis de plebeis magistratibus*, naznačuje, že voľba plebejských úradníkov sa presunula na ľudové zhromaždenie až po tejto udalosti.

Antickí i súčasní autori v súvislosti s plebiscitom poukazujú na jeho počiatočný obmedzený rozsah platnosti a záväznosti, ktorý bol odstránený až schválením *lex Hortensia de plebiscitis* v roku 287 pred Kr.⁷ Pred prijatím tohto zákona neboli plebiscita rovnocenné zákonom platným pre celú rímsku obec a ich obsah bol záväzný de facto len pre plebejcov.⁸ Prvé kroky pre rozšírenie ich platnosti boli urobené už pred rokom 287 pred Kr. prostredníctvom schválenia *lex Valeria Horatia* (449 pred Kr.) a *lex Publilia Philonis* (339 pred Kr.). Žiaľ presný obsah týchto zákonov a ich interpretácia je stále teda nejasná.

Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis

V roku 189 pred Kr. prijali úradujúci cenzori Titus Quinctius Flamininus a Marcus Claudius Marcellus medzi rímskych občanov všetkých, ktorí pochádzali zo slobodných rodičov a dali sa zapísať do cenzorských zoznamov občanov. K tomuto opatreniu prišlo na základe prijatia plebiscitu na ľudovom zhromaždení, ktorý inicioval tribún ľudu Terentius Culleo. Svojím návrhom chcel údajne uraziť rímsku aristokraciu.

Plebiscitum, ktoré vzniklo na základe schváleného návrhu tribúna ľudu Terentia Culleona v roku 189 pred Kr., zaznamenal ako jediný historik Plutarchos. Vo Flaminiovom životopise poznamenal, že v čase Flaminiovej cenzúry museli cenzori zapísať medzi občanov všetkých, ktorí pochádzali zo slobodných rodičov: „Po svojom pôsobení v Grécku a po vojne s Antiochom bol Flaminius zvolený za cenzora, čo je vlastne najvyšší úrad a v istom zmysle aj zavŕšenie politickej kariéry. Jeho kolegom bol Marcellus, syn toho Marcella, ktorý sa päť ráz stal konzulom. Zo senátu vylúčili štyroch menej známych senátorov, do zoznamu občanov však prijali všetkých, ktorí sa dali zapísať a boli potomkami slobodných rodičov. K tomuto postupu ich donútil tribún Terentius

7 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A.: *Antický Rím. Encyklopedická príručka*. Praha 2012, s. 47.

8 SCHELLE, Karel a kolektív: *Právní dějiny*. Plzeň 2007, s. 146.

*Culleo, ktorý s úmyslom pokoriť aristokraciu presvedčil ľud, aby odhlasoval spomenuté uznesenie.*⁹

Historik Titus Livius prináša o tej zákonnej norme informácie na troch miestach svojich *Dejín od založenia Mesta*. V prvom prípade píše iba o zvolení cenzorov: „*Censores T. Quinctius Flaminius M. Claudius Marcellus creati.*“¹⁰ Na druhom mieste je už o niečo podrobnejší: „*Censores Romae T. Quinctius Flaminius et M. Claudius Marcellus senatum legerunt; princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus; quattuor soli praeteriti sunt, nemo curuli usus honore. Et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. Substructio-nem super Aequimelum in Capitolio et uiam silice sternendam a porta Capena ad Martis locauerunt.*“¹¹ Na treťom mieste jeho *Dejín* čítame: „*M. Claudius Marcellus censor sorte superato T. Quinctio lustrum condidit. Censa sunt ciuium capita CCLVIII CCCXVIII.*“¹²

Z Plutarchových informácií nie je celkom jasný cieľ tohto plebiscitu. Do súčasného bádania neprinesieme asi nič nové, ak budeme toto opatrenie interpretovať ako snahu štátu zameranú na začlenenie synov prepustencov do občianskeho rámca.¹³ Vyplýva to jasne nielen z názvu plebiscitu (*de libertinorum liberis*), ale najmä zo skutočnosti, že prepustenie otroka na slobodu podľa civilného práva sa v Ríme automaticky spájalo so získaním rímskeho občianstva.¹⁴ Tým pádom už otcovia-prepustenci týchto synov boli zapísaní do zoznamu občanov. Napriek tomu sa však títo prepustenci nemohli aktívne podieľať na správe verejných vecí, teda nemohli kandidovať na žiadnu verejnú funkciu. Až na základe tejto právnej normy získal syn prepustenca aktívnu a pasívnu volebnú spôsobilosť a mohol sa tak stať rímskym magistrátom.¹⁵

9 Plut. Flam. 18.

10 Liv. XXXVII, 58: Za cenzorov boli zvolení Titus Quinctius Flaminius a Marcus Claudius Marcellus.

11 Liv. XXXVIII, 28: Cenzori v Ríme, totiž Titus Quinctius Flaminius a Marcus Claudius Marcellus, pripravili zoznam senátorov. Čestné miesto prvého senátora dostal po tretíkrát Publius Scipio Africanus. Iba štyria senátori neboli prijatí do nového zoznamu, ani jeden z nich nezastával vyšší úrad. Aj pri prehliadke jazdeckého stavu sa zdal cenzus menovaných úradníkov nezvykle mierny. Rovnako zadali prácu pri spevňovaní miesta nazývaného Aequimelum na Kapitole a pri dláždení ulice kremeňom od Capenskej brány k Martovmu chrámu.

12 Liv. XXXVIII, 36: Cenzor Marcus Claudius Marcellus tiež vykonal pri cenzе očistnú obeť, pretože vyhral pri losovaní nad Titom Quinctiom. Napočítalo sa 258 318 občanov.

13 BLEICKEN, Jochen: *Das Volkstribunat der klassischen Republik. Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 a 133 pred Kr.* München 1968, s. 68.

14 Gaius 1, 12. (KINCL, Jaromír: *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň 2007, s. 43).

15 SKŘEJPEK, Michal – BĚLOVSKÝ, Petr – STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.): *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Praha 2016, s. 37.

Odhad občanov aj ich majetku (census) sa pravdepodobne realizoval tak, že hlavy rodín (*patres familias*) sa museli v presne stanovenom termíne zoradiť v Ríme do tribuí. Rozdelenie na tribue totiž predstavovalo základný princíp cenzu, pričom jednotlivé tribue prichádzali na rad v rôznych termínoch.¹⁶ Na základe zoznamov z predchádzajúceho cenzu boli jednotliví občania požiadaní, aby pod prísahou poskytli údaje o svojom majetku a členoch rodiny. Hlavy rodín plnili túto úlohu aj za všetky osoby, ktoré sa nachádzali v ich moci a z toho dôvodu nemohli disponovať vlastným majetkom. Emancipovaní synovia (vyslobodení spod otcovskej moci) sa museli k cenzu dostaviť osobne.

Ak sa znovu pozrieme na formuláciu opisu plebiscitu u Plutarcha, ktorý tvrdil, že ako rímskych občanov zapísali všetkých potomkov slobodných rodičov,¹⁷ tak to vlastne nepredstavovalo žiadnu špecifickú orientáciu iba na synov prepustencov, pretože takéto nariadenie sa uplatňovalo na všetkých synov a vnúčatá, ktorí neboli *sui iuris*.

V minulosti prinášalo občianstvo najväčšie zaťaženie v podobe vojenskej služby. Účelom zákona tak pravdepodobne bolo rozšíriť túto skupinu ľudí. Ak vychádzame z tohto predpokladu, do úvahy pripadajú dva ciele, ktoré sa mali prijatím takéhoto zákona dosiahnuť: buď mali títo ľudia získať zodpovedajúce povinnosti v politickej oblasti alebo prijatím na zoznam občanov pri cenze mali nadobudnúť istú samostatnosť od otcovskej právomoci (*patria potestas*), prípadne istý stupeň zodpovednosti. To isté platilo pre synov prepustencov, pretože ich vždy prijímali do vojska. Na druhej strane, keď išlo o odvody ich otcov (teda samotných prepustencov) uvádzalo sa to ako osobitná výnimka, napríklad počas druhej púnskej vojny. V tomto konkrétnom prípade sa počet potenciálnych vojakov obmedzil iba na tých, ktorí mali vlastné deti a boli vo vhodnom veku pre vojenské povinnosti: „V Ríme bolo odvedených veľké množstvo ľudí. Aj prepustenci zložili prísahu, ak mali deti a vhodný vek pre vojenskú službu.“¹⁸

Z našich prameňov nie je jasné, či pre synov prepustencov vyplývala nejaká ďalšia výhoda z vyššie uvedeného účelu plebiscitu. U Livia sa zmienka o plebiscite vôbec neobjavila. Napriek uvedeným podrobnostiam jeho

16 ELSTER, Marianne: *Die Gesetze der Mittleren Römischen Republik*. Darmstadt 2003, s. 324.

17 Túto definíciu ponúkajú aj justiniánske Inštitúcie: „*Narodený na slobode je ten, kto je slobodný narodením sa, bez ohľadu na to, či pochádza z manželstva dvoch narodených na slobode alebo od dvoch prepustených na slobodu alebo od jednej osoby narodenej na slobode.*“ Inst. lust. 1.4. (BLAHO, Peter: *Justiniánske inštitúcie*. Trnava 2000, s. 43).

18 Liv. XXII, 11. *Magna uis hominum conscripta Romae erat; libertini etiam, quibus liberi essent et aetas militaris, in uerba iurauerant.*

správa o cenzúre Flaminia a Marcella prináša iba obraz o normálnom priebehu ich činností, od zostavenia nového senátu (*lectio senatus*), cez sčítanie jazdcov a organizáciu verejných prác až po konečné náboženské očistné slávnosti (*lustrum*).

Tým teda neexistuje žiadny dôkaz pre domnienku,¹⁹ že tento plebiscit zaviedol nové rozdelenie synov prepustencov do vidieckych tribuí. Navyše asi 30 rokov pred tým cenzori²⁰ zapísali všetkých prepustencov a tým aj ich synov do štyroch mestských tribuí (pred tým boli rozptýlení po všetkých). Toto opatrenie cenzorov vyvolalo v tom čase toľko pozornosti, že sa zaznamenalo aj v Liviových periochách k 20. knihe: „*Libertini in quattuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi per omnes fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburanam, Collinam.*“²¹

Napriek tomu sa zrejme obsah tohto rozhodnutia cenzorov nevysvetlil dostatočne jasne, pretože pri príležitosti novej zmeny v rozdelení prepustencov do tribuí v roku 168 pred Kr. sa Livius odvolával na staré pravidlá. Podľa nich boli do mestských tribuí zaradení iba prepustenci bez pôdy a prepustenci s deťmi do päť rokov. Ako ďalší sa mohli podrobiť cenzu tí, ktorých majetok v pôde presiahol 30 000 sesterciov, ale museli tak urobiť v územnom obvode (*tribus*), v ktorom sa ten majetok nachádzal: „*In quattuor urbanas tribus discripti erant libertini praeter eos, quibus filius quinquenni maior ex se natus esset, -eos, ubi proxumo lustrum censi essent, censerunt iussu - et eos, qui praedium praediae rustica pluris sestertium triginta milium haberent, * * * censendi ius factum est.*“²² Keďže sa tieto pravidlá dovtedy zachovávali, jeden z cenzorov vyhlásil: „*hoc cum ita servatum esset, negabat Claudius suffragii lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum*

19 Všeobecne prevláda názor, že plebiscit mal tento obsah. Napr. BLEICKEN, Jochen: *Das Volkstribunat der klassischen Republik. Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 a 133 pred Kr.* München 1968, s. 68.

20 Vo všeobecnosti sa za pôvodcov tejto zmeny považujú cenzori Lucius Aemilius Papus a Gaius Flaminius (220 pred Kr.), hoci Liviova 20. kniha sa chronologicky viaže minimálne na štyri rôzne obdobia cenzorov. ELSTER, Marianne: *Die Gesetze der Mittleren Römischen Republik.* Darmstadt 2003, s. 325. Beloch sa domnieva, že išlo o cenzorov Quinta Fabia Maxima a Marca Sempornia Tuditana (230 pred Kr.). BELOCH, Karl Julius: *Römische Geschichte bis zum Beginn der punischen Kriege,* Berlin/Leipzig 1927, s. 266.

21 Liv. Per. XX: Prepustenci boli priradení do štyroch tribuí, hoci predtým boli rozptýlení po všetkých, a to do Esquilina, Palatina, Suburana, Collina.

22 Liv. XLV, 15: Cenzori rozdelili prepustencov do štyroch mestských tribuí okrem tých, ktorí mali syna staršieho ako päť rokov. Tým nariadili, aby sa prihlásili k cenzu v ďalšom období (*lustrum*) vo svojej tribuy. Právo podrobiť sa cenzu udelili aj tým, ktorí mali jednu usadlosť alebo niekoľko vidieckych usadlostí v hodnote nad 30 000 sesterciov, a to v tribuy, v ktorej ten majetok mali.

*ordini uniuerso adimere posse. neque enim, si tribu mouere possit, quod sit nihil aliud quam mutare iubere tribum, ideo omnibus quinque et triginta tribubus emouere posse, id esse ciuitatem libertatemque eripere, non, ubi censetur, finire, sed censu excludere.*²³ O tejto otázke sa potom cenzori medzi sebou sporili, dospeli k záveru, že jedna zo štyroch mestských tribuí sa má určiť losom a tam sa potom mali sústrediť všetci prepustenci, ktorí sa v nej budú podrobovať cenzu. Tieto informácie vedú k záveru, že v období rokov 219 až 168 pred Kr. sa zjavne neprejavili žiadne zmeny v príslušnosti prepustencov, resp. ich synov k jednotlivým tribuám.

Zvlášťne je aj Plutarchovo zaradenie Terentia Culleona medzi tribúnov ľudu na rok 189 pred Kr. Livius ho pozná rovnako málo ako plebiscit, ktorý mal podľa Plutarcha iniciovať. Hoci muža s rovnakým menom Livius spomína, v roku 201 pred Kr., keď ho prepustili z kartáginského zajatia, ho vykresľuje už ako senátora: *„Ita dimissi ab Roma Carthaginieneses cum in Africam uenissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus pacem fecerunt. naues longas elephantos perfugas fugitios captiuorum quattuor milia tradiderunt, inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit.*“²⁴ V roku 195 pred Kr. bol Liviov Terentius Culleo vyslaný ako rímsky vyslanec do Kartága²⁵ a v roku 187 pred Kr. zastával úrad cudzineckého prétora (*praetor peregrinus*).²⁶ Nakoniec ho v roku 171 pred Kr. opätovne vyslali do Kartága ako vyslanca.²⁷ Tribunát ľudu z roku 189 pred Kr., ktorý sa obsadzuje na začiatku politickej kariéry, tak rozhodne nezapadá do kariérneho profilu tohto úradníka, ako ho prezentuje Titus Livius. A o Plutarchovom klišé opisu konania tribúna v podobe snahy uraziť aristokraciu ani nehovoriac.

Záver

Plebiscitum Terentium de libertinorum liberis z roku 189 pred Kr. predstavuje významný moment v dejinách rozširovania rímskeho občianstva, ktorý

23 Liv. XLV, 15: *Keďže sa to dovtedy tak zachovávalo, prehlásil Claudius dôrazne: Hlasovanie právo nemôže odobrať cenzor bez schválenia ľudu žiadnemu jednotlivcovi a ani celej skupine. Dokonca ani v prípade, keby by mohol z tribuy vylučovať, čo nie je nič iné ako nariadenie zmeny tribuy, a možnosť vylúčenia uplatňovať vo všetkých 35 tribuách, t.j. odoberať právo príslušnosti k obci i právo osobnej slobody, nevymedzovať, kto sa má podrobiť cenzu, ale z cenzu vylučovať.*

24 Liv. XXX, 43.

25 Liv. XXIII, 47.

26 Liv. XXXVIII, 42. Niektorí považujú za pravdepodobnejší rok jeho prétury až rok 186 pred Kr. ELSTER, Marianne: *Die Gesetze der Mittleren Römischen Republik*. Darmstadt 2003, s. 326.

27 Liv. XLII, 35.

odráža širšie tendencie vývoja rímskeho práva a spoločnosti počas republi-
kánskeho obdobia. Tento právny akt, ktorý podľa Plutarcha inicioval ľudový
tribún Terentius Culleo, umožnil zápis všetkých potomkov slobodných rodi-
čov do cenzorských zoznamov občanov, čím de facto otvoril cestu k získaniu
aktívneho a pasívneho občianskeho statusu aj pre synov prepustencov.

Z analýzy dostupných prameňov, najmä Plutarcha, Tita Livia a ďalších
autorov, vyplýva, že napriek nedostatočnej jednoznačnosti a obmedzenej
zachovanosti dokumentácie, môžeme tento plebiscit považovať za vedomý
zásah do dovtedajšej hierarchizácie občianskej spoločnosti. Akt potvrdzu-
je snahu určitej časti politickej reprezentácie o redefinovanie občianskeho
spoločenstva tak, aby bolo funkčnejšie, najmä v kontexte potreby vojenského
doplňovania a efektívnej správy res publica.

Uvedené plebiscitum zároveň ilustruje širšie napätie medzi aristokraciou
a plebejskými vrstvami, pričom sa javí ako politický nástroj, ktorý mal – po-
pri praktických cieľoch – aj silnú symbolickú rovinu. Rozšírenie občianskych
práv totiž neznamenal len formálnu zmenu právneho postavenia, ale aj po-
tenciálne zvýšenie politického vplyvu novozaistených občanov, čím sa za-
sahovalo do existujúcej moci tradičných elít.

Z historicko-právneho hľadiska je dôležité, že tento plebiscit nepredsta-
voval izolovaný precedens, ale zapadol do kontinuálneho vývoja rímskeho
občianskeho práva, v rámci ktorého sa občianstvo stávalo čoraz univerzál-
nejším nástrojom integrácie rozmanitých skupín obyvateľstva – od prepus-
tencov, cez obyvateľov italských obcí až po celé provincie v neskorších storo-
čiach. V tomto zmysle možno Plebiscitum Terentium vnímať ako predzvesť
neskoršej univerzalizácie rímskeho občianstva, ktorá vyvrcholila prijatím
Constitutio Antoniniana cisára Caracallu v roku 212 po Kr.

Na záver možno konštatovať, že hoci o konkrétnych dôsledkoch a úplnom
význame daného plebiscitu máme iba obmedzené informácie, jeho historicko-
právna analýza prispieva k lepšiemu pochopeniu procesov, ktorými sa
Rím transformoval z mestského štátu na impérium so zjednoteným práv-
nym rámcom.

Použitá literatúra

Pramene

BLAHO, P. *Justiniánske inštitúcie*. Trnava 2000.

BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus iuris civilis. Digesta*. Tomus I. Bratislava 2008.

KINCL, J. *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň 2007.

PLUTARCHOS: Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. I. a II. zväzok. Preložili Daniel Škoviera a Peter Kuklica. Bratislava 2008.

TITUS LIVIUS, *Dějiny I–VII*. Přeložil Pavel Kucharský. Praha 1971–1979.

Sekundárna literatúra

ADKINS, L., ADKINS, R. A.: *Antický Řím. Encyklopedická příručka*. Praha 2012.

BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha 1981.

BELOCH, K. J. *Römische Geschichte bis zum Beginn der punischen Kriege*, Berlin/Leipzig 1927.

BLEICKEN, J. *Das Volkstribunat der klassischen Republik. Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 a 133 pred Kr.* München 1968.

ELSTER, M. *Die Gesetze der Mittleren Römischen Republik*. Darmstadt 2003.

KRÁL, J. *Státní zřízení římské*. Praha 1921.

SCHELLE, K. a kolektív: *Právní dějiny*. Plzeň 2007.

SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P., STLOUKALOVÁ, K. (eds.): *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Praha 2016.

Kontakt

JUDr. PhDr. Tomáš Klokner, PhD., MBA, univ. doc.

Katedra dejín a teórie štátu a práva

Fakulta práva Janka Jesenského

Vysoká škola Danubius

e-mail: tomas.klokner@vsdanubius.sk

JUDr. Michal Minárik, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

e-mail: michal.minarik@uniba.sk

Aspekty ochrany údajov v súvislosti s UI v medicíne

Data protection aspects in connection with AI in medicine

Rastislav Funta – Alexander Klein

Abstrakt: Umelá inteligencia si už dávno našla cestu do každodenného medicínskeho života. Stále viac aplikácií je založených na rôznych systémoch UI a zdá sa, že rozsah je obrovský: siahajú od jednoduchých aplikácií na monitorovanie vitálnych funkcií pacienta až po diagnostické systémy na detekciu rakoviny prsníka. Tieto aplikácie majú určite svoje výhody, ako je úspora času a presnosť a efektívnosť takýchto systémov. Dá sa to však dosiahnuť iba použitím obrovského množstva údajov, pretože tie sú nevyhnutné pre (najlepšiu možnú) funkciu systémov s UI. Ak sa spracúvajú aj osobné údaje alebo údaje, ktoré nepriamo umožňujú vyvodiť závery o fyzickej osobe, vzniká otázka kompatibility UI a ochrany údajov. Práve týmto problémom (cieľ práce) sa budeme venovať v tomto príspevku.

Kľúčové slová: GDPR, Osobné údaje, Ochrana údajov, UI

Abstract: Artificial intelligence has long since found its way into everyday medical life. More and more applications are based on various AI systems, and the range seems to be enormous: they range from simple applications for monitoring a patient's vital signs to diagnostic systems for detecting breast cancer. These applications certainly have their advantages, such as time savings and the accuracy and efficiency of such systems. However, this can only be achieved by using a huge amount of data, as this is essential for the (best possible) functioning of AI systems. If personal data or data that indirectly allows conclusions to be drawn about a natural person is also processed, the question of AI compatibility and data protection arises. Thus, these issues (aim of this article) we will address in this article.

Key words: GDPR, Personal Data, Data Protection, AI

Úvod

Systémy UI pravidelne využívajú formu strojového učenia, ktoré si na optimálne fungovanie vyžaduje množstvo údajov. Táto potreba údajov je aj dôvodom, prečo sa úroveň zložitosti umelej inteligencie neustále zvyšuje. V dôsledku tohto nárastu je potrebné zohľadniť aj právne predpisy o ochrane údajov. Na európskej úrovni existuje GDPR ako protipól k novým výzvam, ktoré prinášajú údaje, ktorú so sebou prináša doba technológií (Hudecová, Cypričov, Makatur, a kol. 2018). Článok 4 odsek 4 GDPR hovorí o „profilovaní“ a článok 22 GDPR hovorí o „výhradne automatizovanom rozhodovaní“.

1. Predpisy relevantné pre právo na ochranu údajov

Primárnou otázkou, pokiaľ ide o uplatniteľnosť príslušných predpisov o ochrane údajov, je, či sa osobné údaje spracúvajú alebo nie. Na tomto mieste je potrebné spomenúť, že pre spracúvanie iných ako osobných údajov je relevantné nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1807 zo 14. novembra 2018 o rámci pre voľný tok iných ako osobných údajov v Európskej únii. Jeho cieľom je zabezpečiť bezplatný prenos dát v rámci EÚ. Ak sú osobné aj neosobné údaje neoddeliteľne prepojené, GDPR sa vzťahuje na celý zmiešaný súbor údajov. Pokiaľ ide o prenos osobných údajov, GDPR stanovuje, že je to možné bez dodatočných opatrení, pokiaľ môžu prijímajúce krajiny zabezpečiť rovnocennú ochranu údajov. Ak sa požaduje prenos údajov do tretích krajín, musia zaručiť primeranú úroveň ochrany údajov. O jej existencii rozhoduje Európska komisia na základe rozhodnutia o primeranosti, ktoré je zverejnené v Úradnom vestníku EÚ. Ak k tomu dôjde, nie sú potrebné žiadne ďalšie opatrenia. Ak nie je relevantný ani jeden z vyššie uvedených variantov, prenos osobných údajov je stále možný, ale len za podmienok článkov 46 až 49 GDPR, ktoré napríklad stanovujú uplatnenie štandardných zmluvných doložiek, zodpovedajúcich pravidiel správania a pod.

1.1 Rozsah pôsobnosti GDPR

V zmysle článku 2 ods. 1 GDPR sa toto nariadenie vzťahuje na „spracúvanie osobných údajov vykonávané úplne alebo čiastočne automatizovanými prostriedkami a na spracúvanie inými než automatizovanými prostriedkami v prípade osobných údajov, ktoré tvoria súčasť informačného systému alebo sú určené na to, aby tvorili súčasť informačného systému.“ Osobné údaje sú definované v súlade s čl. 4 GDPR ako „akékoľvek informácie týkajúce sa identifikovanej alebo identifikovateľnej fyzickej osoby (ďalej len „dotknutá osoba“); identifikovateľná fyzická osoba je osoba, ktorú možno identifikovať

priamo alebo nepriamo, najmä odkazom na identifikátor, ako je meno, identifikačné číslo, lokalizačné údaje, online identifikátor, alebo odkazom na jeden či viaceré prvky, ktoré sú špecifické pre fyzickú, fyziologickú, genetickú, mentálnu, ekonomickú, kultúrnu alebo sociálnu identitu tejto fyzickej osoby.“ Spracovanie údajov v súlade s čl. 4 GDPR predstavuje „operácia alebo súbor operácií s osobnými údajmi alebo súbormi osobných údajov, napríklad získavanie, zaznamenávanie, usporadúvanie, štruktúrovanie, uchovávanie, prepracúvanie alebo zmena, vyhľadávanie, prehliadanie, využívanie, poskytovanie prenosom, šírením alebo poskytovaním iným spôsobom, preskupovanie alebo kombinovanie, obmedzenie, vymazanie alebo likvidácia, bez ohľadu na to, či sa vykonávajú automatizovanými alebo neautomatizovanými prostriedkami.“ Vzhľadom na to, ako funguje umelá inteligencia, sa údaje vo všeobecnosti spracúvajú automaticky v rámci systémov UI. Ak sa toto spracúvanie týka aj identifikovaných alebo identifikovateľných osôb, otvára sa vecná pôsobnosť GDPR. Keďže v medicínskom kontexte zvyčajne ide o citlivé údaje (ako je pulz a srdcový tep) pacienta v zmysle článku 9 GDPR, údaje treba hodnotiť ako osobné údaje (Králik, Králiková, Kozák, 2021).

1.1.1 Geografická pôsobnosť

Geografický rozsah aplikácie musí byť presne definovaný vzhľadom na skutočnosť, že technický pokrok si v súčasnosti pravidelne vyžaduje medzinárodné alebo dokonca globálne siete. Dôraz sa kladie na ochranu práv dotknutých osôb, ktoré vyplývajú z GDPR, a zabezpečenie ich dodržiavania. Okrem toho by sa mali vytvoriť rovnocenné konkurenčné podmienky pre hospodársku súťaž v oblasti ochrany údajov. Aby sa to zabezpečilo, v zásade sa dodržiavajú tri zásady: zásada teritoriality, zásada usadenia sa a zásada umiestnenia na trhu. Princíp teritoriality je zameraný na situácie, ktoré sa odohrávajú v rámci konkrétneho územia, pričom pri dodržiavaní princípu etablovania je rozhodujúce príslušné právo štátu, v ktorom má aktér sídlo. Prístup princípu trhového miesta sa zameriava na umiestnenie dotknutej osoby. Článok 3 odsek 1 GDPR je vyjadrením princípu usadiť sa a stanovuje, že GDPR sa vzťahuje na každú osobu, ktorá spracúva osobné údaje v Európskej únii. To znamená, že GDPR sa vzťahuje aj na spracovateľov, pokiaľ majú pobočku v EÚ. Pre posúdenie, do akej miery je naplnený pojem „pobočka“ je potrebné odkázať na článok 4 ods. 16 GDPR. Ide o miesto, kde sa nachádza stála prevádzkareň, prostredníctvom ktorej sa spracúvanie údajov vykonáva efektívne a skutočne. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že nie je rozhodujúce, či predmetná pobočka skutočne vykonáva samotné spracovanie údajov. Vzhľadom na vplyv zásady usadenia je irelevantné, či osoby, ktorých osobné údaje sa spracúvajú, majú bydlisko v rámci EÚ. Zodpovedajúca ochrana údajov GDPR platí bez ohľadu na národnosť a miesto.

To znamená, že zodpovedajúcu ochranu požívajú napríklad aj údaje turistov z tretích krajín.

Problematické je, že GDPR neobsahuje definíciu „ponúkania tovarov a služieb“. To často sťažuje hodnotenie. Vo väčšine prípadov bude účinné celkové posúdenie, ktoré sa zameria najmä na konkrétny obsah ponuky (napr. či sú produkty ponúkané len v Európe), existenciu vnútroštátnych alebo medzinárodných servisných liniek alebo dodacích podmienok, ktoré platia len pre Európu. Požiadavky na konkrétnu ponuku sa nemajú vykladať reštriktívne, čo znamená, že na splnenie článku 3 ods. 2 nariadenia GDPR stačí už len pasívne poskytnutie na domovskej stránke. Nie je potrebné uzatvárať zmluvu. Táto istá norma tiež stanovuje, že platba je irelevantná, čo znamená, že napríklad ponuky, ktoré sú zobrazené ako bezplatné (napr. v oblasti vyhľadávania), sa pod ňu zahrnú. Vzhľadom na chýbajúcu definíciu založenú na článku 4 ods. 1 smernice o službách sa služba považuje za existujúcu, len čo dôjde k samostatnej zárobkovej činnosti za odmenu (Berthoty a kol. 2018).

2. Zodpovedné osoby v zmysle GDPR

V zásade GDPR rozlišuje 3 rôzne skupiny: prevádzkovateľ, sprostredkovateľ a príjemca. V praxi sa otázka, koho sa to týka, zvyčajne ukáže ako bezproblémová, ale rozlíšenie medzi prevádzkovateľmi a sprostredkovateľmi je zvyčajne zložitejšie, najmä v kontexte aplikácií UI. Prevádzkovateľom je podľa článku 4 ods. 7 GDPR „fyzická alebo právnická osoba, orgán verejnej moci, agentúra alebo iný subjekt, ktorý sám alebo spoločne s inými určí účely a prostriedky spracúvania osobných údajov; v prípade, že sa účely a prostriedky tohto spracúvania stanovujú v práve Únie alebo v práve členského štátu, možno prevádzkovateľa alebo konkrétne kritériá na jeho určenie určiť v práve Únie alebo v práve členského štátu“. Podľa článku 4 ods. 8 GDPR je sprostredkovateľ „fyzická alebo právnická osoba, orgán verejnej moci, agentúra alebo iný subjekt, ktorý spracúva osobné údaje v mene prevádzkovateľa“. Príjemcom je v zmysle článku 4 ods. 8 GDPR „fyzická alebo právnická osoba, orgán verejnej moci, agentúra alebo iný subjekt, ktorému sa osobné údaje poskytujú bez ohľadu na to, či je tretou stranou. Orgány verejnej moci, ktoré môžu prijať osobné údaje v rámci konkrétneho zisťovania v súlade s právom Únie alebo právom členského štátu, sa však nepovažujú za príjemcov; spracúvanie uvedených údajov uvedenými orgánmi verejnej moci sa uskutočňuje v súlade s uplatniteľnými pravidlami ochrany údajov v závislosti od účelov spracúvania“. V prípade aplikácií UI a najmä vo fáze ich vývoja môžu nastať rôzne problémy s vymedzením hraníc (Kesa, Kerikmäe, 2020). Ak chce napríklad zodpovedná osoba preniesť údaje spracovateľovi,

môže sa stať, že sa vytvoria údaje, ktoré zodpovedná osoba jednoducho nemohla očakávať. V tejto konštelácii treba brať do úvahy, či je zodpovedný spracovateľ. Za prípadné riešenie tohto problému rozdelenia rolí by sa niesla spoločná zodpovednosť v súlade s článkom 26 GDPR. Týka sa to dvoch alebo viacerých prevádzkovateľov, ktorí sa dohodnú na účeloch a prostriedkoch spracúvania. Pôvodný spracovateľ je teda dodatočným prevádzkovateľom v zmysle GDPR, ak má dostatok voľnosti pri rozhodovaní o tom, ktoré údaje sa budú zhromažďovať a aké analytické procesy sa majú vykonávať. Za týchto okolností existuje spoločný prevádzkovateľ v zmysle článku 26 GDPR. Tento názor vyjadruje aj ESD v rôznych rozsudkoch C-210/16, C-25/17 a C-40/17. Tie často zdôrazňujú, že zodpovednosť v zmysle GDPR treba chápať široko a že pri posudzovaní, či ide o spoločnú zodpovednosť, je rozhodujúce, do akej miery môže mať spracovateľ možnosť rozhodovať o prostriedkoch a účeloch spracúvania údajov.

3. Zásady spracovania údajov podľa GDPR

Do akej miery je možné naplniť princíp transparentnosti, je často nejasné, keďže dotknutá osoba často nedokáže posúdiť, k čomu spracovanie jej osobných údajov povedie z dôvodu obrovskej zložitosti spracovania (a ďalšieho spracovania) zo strany UI. V praxi sa preto v záujme dodržiavania zásad dobrej viery a transparentnosti odporúča plne si uvedomiť dôsledky príslušného spracúvania údajov. Aby bolo spracúvanie osobných údajov zákonné, je podľa čl. 5 ods. 1 písm. b) GDPR potrebné spojiť ho s konkrétnym, jasným alebo dostatočne konkrétnym a legitímnym účelom. Okrem toho sa pri (ďalšom) spracovaní nemožno od tohto účelu odchýliť spôsobom s ním nezlučiteľným. To znamená, že systémom UI nie je dovolené vykonávať nekonečné kroky spracovania, napríklad vo fáze učenia (Abbott, 2020). V článku 5 ods. 1 písm. c) GDPR sa uvádza, že množstvo spracúvaných osobných údajov musí byť primerané, relevantné a obmedzené na to, čo je nevyhnutné na dané účely. Obdobie uchovávanía by malo byť tiež obmedzené na obdobie a spôsobom, ktorý umožňuje identifikáciu dotknutej osoby. Podľa článku 5 ods. 1 písm. d) GDPR musia byť osobné údaje správne. Ak to už neplatí, prevádzkovateľ musí údaje aktualizovať. Na tento účel je potrebné prijať preventívne opatrenia, aby sa zabezpečilo, že údaje, ktoré sú nesprávne vo vzťahu k príslušným účelom, na ktoré boli spracované, budú okamžite vymazané alebo opravené. Táto objektívna presnosť musí byť zabezpečená vo všetkých fázach spracovania. Na účely zákonného spracúvania osobných údajov je podľa čl. 5 ods. 1 písm. f) GDPR nevyhnutné, aby boli prijaté technické a organizačné opatrenia, ktoré zaručia primeranú ochranu

predmetných údajov. Ide najmä o predchádzanie neoprávnenému alebo nezákonnému spracúvaniu, ako aj náhodnej strate a chybnému poškodeniu alebo zničeniu. Ukázkový zoznam a ďalšie špecifikácie tohto princípu možno nájsť v článku 32 GDPR. Z dôvodov ochrany základných práv a súladu s čl. 5 ods. 1 GDPR (zásada zákonnosti) a čl. 6 ods. 1 GDPR sa v súvislosti so spracovaním údajov uplatňuje takzvaný princíp zákazu s výhradou súhlasu. V nadväznosti na to je spracúvanie osobných údajov prípustné len vtedy, ak môže byť založené na právnom základe v zmysle čl. 6 ods. 1 GDPR a sú dodržané zásady uvedené v čl. 5 GDPR.

4.1. Vzťah k článku 9 GDPR

Podľa čl. 9 GDPR sa „zakazuje spracúvanie osobných údajov, ktoré odhaľujú rasový alebo etnický pôvod, politické názory, náboženské alebo filozofické presvedčenie alebo členstvo v odborových organizáciách, a spracúvanie genetických údajov, biometrických údajov na individuálnu identifikáciu fyzickej osoby, údajov týkajúcich sa zdravia alebo údajov týkajúcich sa sexuálneho života alebo sexuálnej orientácie fyzickej osoby.“ Čl. 9 ods. 2 GDPR v podobnom zmysle ako čl. 6 ods. 1 GDPR stanovuje určité povolenia, na základe ktorých je spracovanie údajov v zmysle čl. 9 ods. 1 GDPR napriek tomu povolené. Odvolanie sa na čl. 6 ods. 1 GDPR je však vylúčené, pretože by sa tým obchádzala osobitná ochrana vyžadovaná pre citlivé údaje. Ak sa pozrieme na rozdielne povolenia týchto dvoch noriem, je zrejmé, že predovšetkým „spracovanie v oprávnenom záujme prevádzkovateľa alebo tretej strany“ (čl. 6 ods. 1 písm. f) GDPR), ako aj ustanovenia v čl. 6 písm. b) GDPR „spracovanie na účely plnenia zmluvy“ v čl. 9 ods. 2 GDPR chýba. V čl. 9 ods. 2 písm. h) GDPR je však uvedené oprávnenie „na základe zmluvy v oblasti zdravotníckeho povolania“, pričom toto oprávnenie treba chápať ako reštriktívnejšiu variantu čl. 6 ods. 1 nariadenia GDPR. Jednotlivé oprávnenia možno v zásade rozdeliť do dvoch kategórií: Na jednej strane tie, pre ktoré sú požiadavky taxatívne vymenované (čl. 9 ods. 2 písm. c), d), e) a f) GDPR). Na druhej strane tie, ktoré sú doplnené o výhradu právneho základu na vnútroštátnej úrovni alebo na úrovni Únie (Mazurek, 2023).

4.2. Možné riešenia

Spracúvanie citlivých osobných údajov, ako sú údaje o zdravotnom stave, je spojené s väčšími prekážkami. Na spracovanie zdravotných údajov je potrebné povolenie podľa čl. 9 ods. 2 písm. a) GDPR. Keďže spracovanie na vedecké účely nie je možné, v praxi je mimoriadne dôležitý súhlas pacienta so spracovaním jeho zdravotných údajov na školenie systému UI (Yara, Brazheyev, Golovko, Bashkatova, 2021). Toto znenie je potrebné chápať

v kontexte spôsobu, akým dotknutá osoba robí vyhlásenie. V tomto prípade prichádza do úvahy tak písomný súhlas (ako je zaškrtnutie políčka, ale v záujme dosiahnutia zvýšenej ochrany dôkazov aj podpis dotknutej osoby), ako aj ústny súhlas, hoci ten môže viesť k problémom s dokazovaním. Pre právoplatný súhlas platia podmienky čl. 4 GDPR, ktorý obsahuje legálnu definíciu súhlasu, ako aj čl. 7 a 8 GDPR, ako aj informačné povinnosti čl. 13 GDPR sú tiež relevantné. Podľa čl. 4 GDPR je „súhlas dotknutej osoby akýkoľvek slobodne daný, konkrétny, informovaný a jednoznačný prejav vôle dotknutej osoby, ktorým formou vyhlásenia alebo jednoznačného potvrdzujúceho úkonu vyjadruje súhlas so spracúvaním osobných údajov, ktoré sa jej týka.“ Podľa tejto definície by sa to dalo urobiť aj s ohľadom na umelú inteligenciu. Ak má spracúvanie osobných údajov viacero účelov (čo sa zdá byť potrebné pre aplikácie UI), je preto potrebné udeliť samostatný súhlas pre každý z týchto účelov. Predpokladom platného súhlasu je tiež, že dotknutá osoba pochopila, prečo sa jej údaje spracúvajú a čo sa s nimi stane. Podľa práve vysvetlených pravidiel týkajúcich sa súhlasu si možno klásť otázku, či sú tieto limity v kontexte umelej inteligencie realizovateľné, pretože dotknuté osoby zvyčajne nedokážu pochopiť požadovanú zložitosť týchto systémov alebo spracovanie údajov, ktoré vykonávajú. Poukazujeme sa na to, že súhlas ako právny základ v súvislosti so strojovým učením a inými podobnými technológiami je jednoducho takmer nemožný, a preto ho nemožno aplikovať. Tento problém je skutočný, keďže formuláre súhlasu (napr. vo forme kontextových okien na internete) obsahujú iba dve možnosti, a to „áno“ alebo „nie“. Pri tejto konštrukcii okamžite vznikajú problémy s právoplatným súhlasom, pretože dotknutá osoba sa zvyčajne buď vôbec nezúčastňuje spracovania svojich osobných údajov z dôvodu veľkého množstva informácií, alebo je súhlas neinformovaný z dôvodu nedostatku, resp. netransparentného poskytovania relevantných informácií a teda nezákonný podľa článku 7 ods. 4 GDPR. Na vyriešenie tohto problému navrhujeme odstupňovaný model súhlasu, ktorý by mal fungovať prostredníctvom takzvaných „upozornení just-in-time“. V tomto prípade je splnenie informačných povinností podľa čl. 12 GDPR spojené so získaním súhlasu. Myšlienkou je, že počas celej doby kontaktu s príslušným prevádzkovateľom alebo spracúvania údajov týmto prevádzkovateľom sú dotknuté osoby vždy informované o rôznych (alebo zmenách) spracovateľských činnostiach a zároveň požiadané o súhlas. To by mohla dosiahnuť napríklad samotná UI tak, že pred každou činnosťou spracovania upozorní dotknutú osobu, ktorá potom môže buď súhlasiť, alebo odmietnuť poskytnúť súhlas (Etzioni, Etzoni, 2016).

Vhodné školenie je nevyhnutné pre fungovanie systémov AI Uzaložených na strojovom učení. Veľkú úlohu tu zohráva dostupné množstvo a kvalita

použitých údajov. V oboch kategóriách je cieľom dosiahnuť najvyššiu možnú mieru, aj keď to môže zahŕňať osobné referencie, a preto si vyžaduje právny základ, aby sa splnilo nariadenie GDPR a zásada zákonnosti. Možné riešenia okrem súhlasu zahŕňajú anonymizáciu zdravotných údajov, čo však predstavuje enormné úsilie a môže viesť k strate informácií a tým aj kvality tréningových údajov, ako aj konečných výsledkov. Aby sa predišlo týmto problémom pri práve uvedených metódach, možno použiť metódu Federated Machine Learning. Ide o typ strojového učenia, v ktorom sa umelá inteligencia trénuje na viacerých decentralizovaných zariadeniach. Základným princípom je, že decentralizované jednotky sa učia z vlastných tréningových dát a potrebné kroky spracovania sa tak môžu uskutočniť lokálne na príslušnom koncovom zariadení. Výhodou tejto metódy je, že takto vygenerované (tréningové) dáta sa nezhrmažďujú, ale zostávajú na koncových zariadeniach. To umožňuje preniesť UI vyššej úrovne do príslušných zariadení alebo (tréningových) údajov, čo umožňuje lokálne tréningovanie tejto UI (Zurth, 2021). Veľkou výhodou tohto typu strojového učenia je skutočnosť, že do globálneho systému sa neposielajú žiadne osobné údaje, keďže na (lokálne) vyškolené systémy UI sa GDPR nevzťahuje. Federated Machine Learning tak umožňuje dosiahnuť nesmierny stupeň zložitosti UI a zároveň garantovať výrazne vysokú úroveň ochrany dát vďaka decentralizácii dát. Na tomto mieste je však potrebné poznamenať, že potrebné údaje zvyčajne nie sú k dispozícii na mieste školenia, ale musia byť agregované z rôznych zdrojov. Zhromažďovanie údajov môže byť nákladné a časovo náročné a môže byť v rozpore so zásadami GDPR, pretože centrálny zber citlivých údajov je spojený s prirodzeným rizikom, že neoprávnené osoby získajú prístup k týmto údajom.

Záver

Podiel aplikácií založených na UI bude v budúcnosti naďalej rásť, aj kvôli všestranosti tejto technológie. Rôzne možné aplikácie znamenajú, že implementácie umelej inteligencie sú už teraz mimoriadne zložité a rôznorodé. S každým väčším vývojom nových technológií pre súčasnosť a budúcnosť, ako aj so zodpovedajúcou eufóriou z ich progresívnosti, je však dôležité zväžiť aj dôsledky ochrany osobných údajov. Vzhľadom na spôsob fungovania UI je potrebné spracovávať veľké množstvá údajov. Okrem toho sú tieto procesy spracovania čoraz neprehľadnejšie a v budúcnosti už nebudú zrozumiteľné, pretože samotná zložitosť týchto krokov spracovania údajov niekedy presahuje (mentálne) kapacity ľudí a strojov.

Napriek tomuto vývoju sa v GDPR nikde nenachádzajú pojmy ako umelá inteligencia či strojové učenie a strojovo generované dáta. Vďaka tejto

skutočnosti vznikajú určité konštelácie, ktoré si vyžadujú ďalšiu interpretáciu prostredníctvom budúcich rozhodnutí a rozsudkov dozorných orgánov a súdov. Okrem toho zásady spracovania údajov v článku 5 GDPR tiež predstavujú výzvu pre UI. Najmä zásady obmedzenia účelu a presnosti údajov sa zdajú byť nezlučiteľné s UI. Okrem toho sa požiadavka platného právneho základu podľa článku 6 GDPR v kontexte spracúvania údajov UI javí ako mimoriadne náročná. Existujú rôzne názory, jedným z nich je, že zákonnosť súhlasu nemožno použiť na ospravedlnenie spracovania údajov systémami UI. Vychádza to zo skutočnosti, že nie je možné udeliť právoplatný súhlas, pretože z dôvodu zložitosti a nedostatočnej sledovateľnosti jednotlivých spracovateľských operácií, ako aj nezrozumiteľnosti základných účelov, nemôže dotknutá osoba urobiť informované rozhodnutie. Vzhľadom na túto skutočnosť je potrebné nájsť čiastočne nekonvenčné modely súhlasu, ktoré umožňujú nájsť modely spracovania údajov UI, ktoré sú v súlade s predpismi o ochrane údajov, a to aj napriek nesmiernej zložitosti.

Použitá literatúra

- ABBOTT, R. 2020. *The Reasonable Robot: Artificial Intelligence and the Law*. Cambridge: Cambridge University Press, ISBN 978-11-084-5902-0.
- BERTHOTY, J. a kol. 2018. *Všeobecné nariadenie o ochrane osobných údajov*. Praha: C.H. Beck, ISBN 978-80-7400-714-9.
- ETZIONI, A., ETZIONI, O. 2016. Keeping AI legal. In *Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law*, vol. 19, no. 1, pp. 133–146. doi: 10.2139/ssrn.2726612.
- HUDECOVÁ, I., CYPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2018. *Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov – Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex. 2018. ISBN 978-80-815-5077-5.
- KESA, A., KERIKMÄE, T. 2020. Artificial intelligence and the GDPR: Inevitable nemesis? In *TalTech Journal of European Studies*, vol. 10, no. 3. pp. 68–90. doi: 10.1515/bjes-2020-0022.
- KRÁLÍK, J., KRÁLIKOVÁ, K., KOZÁK, P. 2021. *Právna ochrana osobných údajov De Lege Lata*. Sociální média v oblasti řízení lidských zdrojů IV. Uherské Hradiště: Akademie krizového řízení a managementu. 2021. ISBN 978-80-906-9932-8.
- MAZUREK, G. 2023. Artificial Intelligence, Law, and Ethics. In *Krytyka Prawa*, vol. 15. no. 1. pp. 11–14. doi: 10.7206/kp.2080-1084.568.
- YARA, O., BRAZHEYEV, A., GOLOVKO, L., BASHKATOVA, V. 2021. Legal regulation of the use of artificial intelligence: Problems and development prospects. In *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10, no. 1, pp. 281–289. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p281.

ZURTH, P. 2021. Artificial Creativity? A Case Against Copyright Protection for AI Generated Works. In *UCLA Journal of Law & Technology*, vol. 25, no. 2. ISSN 1943-1716.

Kontakt

Dr. habil. JUDr. Rastislav Funta, Ph.D., LL.M., univ. prof.

Fakulta práva Janka Jesenského

Vysoká škola Danubius

Richterova 1171

925 21 Sládkovičovo

e-mail: rastislav.funta@vsdanubius.sk

Alexander Klein

Fakulta verejnej politiky a verejnej správy

Vysoká škola Danubius

Richterova 1171

925 21 Sládkovičovo

Dva režimy rozhodcovského konania v slovenskom právnom poriadku – historické súvislosti a vplyv právnej praxe

Two modes of arbitration in Slovak legal system – historical context and the influence of legal practise

Michal Ďuriš

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá právnou úpravou rozhodcovského konania v Slovenskej republike, pričom sa zameriava na existenciu dvoch režimov rozhodcovského konania – klasického rozhodcovského konania a spotrebiteľského rozhodcovského konania. Snahou autora je v príspevku zhodnotiť pozitíva a aj prípadné negatíva právnej úpravy jednak z hľadiska spotrebiteľa a jeho práv ako aj z hľadiska účastníkov klasického rozhodcovského konania.

Kľúčové slová: Rozhodcovské konanie, spotrebiteľské rozhodcovské konania, zákon o rozhodcovskom konaní, zákon o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní, ochrana spotrebiteľa v rozhodcovskom konaní

Abstract: The contribution deals with legal rules of arbitration in the Slovak Republic, focusing on the existence of two modes of arbitration – classical arbitration and consumer arbitration. The aim of the author's contribution is to evaluate the pros and possible cons of the legislation both from the point of view of the consumer and his rights as well as from the point of view of the parties to dispute of the classical arbitration.

Key words: Arbitration, consumer arbitration, the Arbitration Act, the Act on Consumer Arbitration, protection of consumers in Arbitration

Vývoj právnej úpravy rozhodcovského konania

V Slovenskej republike bolo najmä do roku 2015 rozhodcovské konanie využívané vo veľkej miere nielen na riešenie sporov vzniknutých z obchodných vzťahov, ale aj občiansko-právnych vzťahov vrátane vzťahov medzi

Napriek tomu, že Slovenská republika niekoľkokrát realizovala základné zmeny zákona o rozhodcovskom konaní č. 244/2012 Z. z. o rozhodcovskom konaní (ďalej len „zákon o rozhodcovskom konaní“) vyžadované potrebou ochrany spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania, a to prijatím novely k zákonu o rozhodcovskom konaní – zákona č. 71/2009 Z. z. zákona o rozhodcovskom konaní, z pohľadu aplikačnej praxe sa stále javili tieto zmeny ako nedostatočné (nedostatočne chrániace spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania).

|||||

2 Predchádzajúci zákon č. 218/1996 Z. z. o rozhodcovskom konaní vymedzoval pôsobnosť rozhodcovského konania nasledovne: „Podnikatelia a iní účastníci obchodných vzťahov sa môžu dohodnúť v rozhodcovskej zmluve alebo v doložke k zmluve, ktorou si upravujú vzájomné obchodné vzťahy (ďalej len „rozhodcovská zmluva“), že o majetkových sporoch, ktoré medzi nimi sú alebo ktoré medzi nimi vzniknú a ktorých prerokovanie a rozhodovanie patrí do právomocí súdu, rozhodnú jeden alebo viacerí rozhodcovia z osôb zapísaných v zozname rozhodcov stáلهo rozhodcovského súdu alebo osoba nezapísaná v zozname.“

spoločnosti, ktoré vystupovali ako účastník právneho vzťahu so spotrebiteľom (okrem bánk to boli napr. spoločnosti poskytujúce splátkové predaje, nebankové spoločnosti poskytujúce pôžičky a pod.). V rámci takýchto stálych rozhodcovských súdov, ktoré boli často krát prostredníctvom svojho zriaďovateľa majetkovo alebo personálne prepojené s jedným z účastníkov (s jednou stranou) sporu, t.j. dodávateľ si založil stály rozhodcovský súd na riešenie sporov so spotrebiteľmi, dochádzalo často k porušovaniu práv spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania. Uvedená situácia a potreba ochrany spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania bola, ako to je konštatované vyššie, popri požiadavkách, ktorý vyplývali z príslušných právnych predpisov Európskej únie, dôvodom na prijatie vyššie spomínanej novely – zákona č. 71/2009 Z.z., ktorým bol zmenený zákon o rozhodcovskom konaní.

Ako však ukázala prax, takáto zmena nebola z pohľadu potreby zabezpečenia dostatočnej ochrany spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania dostatočná, o čom svedčia aj pripravované zmeny právnej úpravy rozhodcovského konania v Slovenskej republike.

Dňa 1. januára 2015 nadobudla v Slovenskej republike účinnosť nová práva úprava rozhodcovského konania a to konkrétne nový zákon č. 335/2014 Z. z. o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov ako aj pomerne rozsiahla novela zákona č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní – zákon č. 336/2014 Z. z. Právna úprava rozhodcovského konania, ako jedného z alternatívnych spôsobov riešenia sporov prešla tak pomerne rozsiahlou zmenou, pričom práve jedným z dôvodov zmeny právnej úpravy rozhodcovského konania (rovnako ako tomu bolo aj v minulosti), ktorý vyplynul nielen z aplikačnej praxe, ale aj z príslušných právnych predpisov Európskej únie, bola potreba posilnenia ochrany spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania.

Základným motívom a jednou z najzásadnejších zmien je zavedenie dvoch režimov rozhodcovského konania, a to spotrebiteľského rozhodcovského konania a „klasického“ rozhodcovského konania.

Dva režimy rozhodcovského konania ako základná zmena rozhodcovského konania v SR

Ako to bolo vyššie uvedené, základom súčasnej právnej úpravy je oddelenie, resp. vyňatie spotrebiteľského rozhodcovského konania z režimu zákona o rozhodcovskom konaní a jeho osobitná úprava v osobitnom právnom predpise. Existencia dvoch zákonov o rozhodcovskom konaní, resp.

existencia dvoch režimov, druhov rozhodcovského konania (klasického a spotrebiteľského), je teda základom súčasnej právnej úpravy rozhodcovského konania v Slovenskej republike.

V súvislosti s oddelením spotrebiteľského rozhodcovského konania od klasického rozhodcovského konania sa vynára otázka, či je takýto postup správny a vhodný, alebo nie. Podľa názoru autora tohto príspevku je takýto postup správny a je potrebné ho hodnotiť pozitívne. Využívanie rozhodcovského konania v spotrebiteľských veciach je novým momentom, s ktorým sa podľa názoru autora príspevku pri tvorbe pôvodných predpisov o rozhodcovskom konaní logicky nepočítalo (tieto predpisy neboli primárne určené na rozhodovanie spotrebiteľských sporov, ale naopak na rozhodovanie sporov z obchodno-právnych vzťahov). Rozhodcovské konania ako také slúžilo primárne na riešenie sporov súvisiacich s výkonom podnikateľskej činnosti, pričom bolo využívané prevažne na riešenie cezhraničných sporov. Právna úprava rozhodcovského konania preto dostatočne zodpovedala požiadavkám tohto druhu rozhodcovského konania.

Naopak, v dôsledku rozšírenia využívania rozhodcovského konania aj v spotrebiteľských sporoch (čo dovtedajšia právna úprava umožňovala), si ochrana spotrebiteľa vyžadovala osobitnú právnu úpravu niektorých otázok v rámci rozhodcovského konania. Z uvedeného dôvodu preto považujeme za vhodné, aby bolo rozhodcovské konanie v spotrebiteľských veciach (spotrebiteľské rozhodcovské konania) upravené osobitným predpisom (nezávislým od zákona o rozhodcovskom konaní), ktorý dostatočne zohľadní a upraví všetky požiadavky ochrany spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania.

Spájanie klasického rozhodcovského konania so spotrebiteľským rozhodcovským konaním do jedného zákona (do jedného právneho režimu), môže spôsobiť jednak neprehľadnosť právnej úpravy a jednak vznik takej situácie, že právna úprava nebude spĺňať dostatočne požiadavky na obidva odlišné typy rozhodcovských konaní (napr. otázky doručovania bude potrebné upraviť odlišne v klasickom rozhodcovskom konaní a odlišne v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní, rovnako napr. dôvody na podanie žaloby o zrušenie rozhodcovského rozsudku je potrebné formulovať odlišne v klasickom rozhodcovskom konaní a odlišne v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní; rovnako je potrebné odlišne upraviť doručovanie písomností v rámci rozhodcovského konania, pričom pri spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní by právna úprava mala byť výrazne prísnejšia a upravená skôr kogentnými normami a naopak, klasickému rozhodcovskému konaniu lepšie vyhovuje benevolentnejšia práva úprava). Z uvedeného dôvodu ako aj

s ohľadom na už spomínané odlišné požiadavky na klasické rozhodcovské konanie a na spotrebiteľské rozhodcovské konanie sa javí oddelenie ako dobré riešenie.

Samozrejme, riešením, a pomerne jednoduchým by bolo aj absolútne obmedzenie rozhodcovského konania pre spotrebiteľské spory, t. j. spotrebiteľské spory by nebolo možné vôbec riešiť v rozhodcovskom konaní. V tejto súvislosti treba spomenúť, že sa nejedná o ojedinelý názor autora, ale že sa podobné pokusy už uskutočnili aj v Slovenskej republike. Takéto riešenie navrhovali v rámci poslaneckej novely aj niektorí poslanci Národnej rady Slovenskej republiky.³ Podstatou pomerne jednoduchšej zmeny malo byť to, že v rozhodcovskom konaní by nebolo možné rozhodovať spory, ktorých predmetom je uplatňovanie nároku spotrebiteľa alebo dodávateľa vyplývajúceho zo spotrebiteľskej zmluvy, uplatňovanie iného nároku súvisiaceho so spotrebiteľskou zmluvou alebo ochranou práv spotrebiteľa. Uvedený návrh v podstate vylučoval možnosť využiť rozhodcovské konanie na riešenie spotrebiteľských sporov. Vzhľadom na nesúhlas Národnej rady Slovenskej republiky ostalo uvedené riešenie len v rovine teoretických úvah.

Systematická zmena právnej úpravy rozhodcovského konania v Slovenskej republike si tak vyžiadala dva základné kroky. V prvom prípade bolo potrebné prijať osobitný právny predpis upravujúci výlučne spotrebiteľské rozhodcovské konania so všetkými jeho špecifikami s ohľadom na ochranu spotrebiteľa ako slabšieho subjektu daného právneho vzťahu. Na uvedené musela logicky nasledovať (aj nasledovala) novela zákona o rozhodcovskom konaní, v rámci ktorej sa upravili niektoré otázky rozhodcovského konania tak, aby zodpovedalo medzinárodným princípom a štandardom a požiadavkám právnej úpravy riešenia občiansko-právnych a obchodno-právnych sporov⁴. Podstatou novely zákona o rozhodcovskom konaní bolo aj odstránenie, resp. zmena jeho niektorých ustanovení, ktoré boli v minulosti prijaté práve v súvislosti s ochranou spotrebiteľa, napr. zmena spôsobu doručovania a pod.

Existencia dvoch samostatných právnych predpisov upravujúcich rozhodcovské konania a s tým súvisiaca existencia dvoch odlišných režimov rozhodcovského konania priniesla jednak prehľadnosť právnej úpravy

3 Poslanecký návrh novely zákona o rozhodcovskom konaní bol predložený v januári 2014, vo februári 2014 však Národná rada Slovenskej republiky rozhodla, že nebude pokračovať v rokovaní o tomto návrhu zákona

4 Súčasťou prijatých zmien je aj odstránenie niektorých zmien prijatých v minulosti v súvislosti so zabezpečením ochrany záujmov spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania.

a rovnako stanovila jednoznačné pravidlá pre klasické rozhodcovské konania a pre spotrebiteľské rozhodcovské konanie.

Zákon o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní

Jedným z krokov, ktorým boli zavedené dva režimy rozhodcovského konania v slovenskej právnej úprave bolo prijatie zákona č. 335/2014 Z. z. o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý v zmysle § 1 upravuje nasledovné oblasti:

- spotrebiteľské rozhodcovské konanie,
- postavenie a činnosť rozhodcu oprávneného rozhodovať spotrebiteľské spory a stáleho rozhodcovského súdu oprávneného rozhodovať spotrebiteľské spory,
- podmienky pre udelenie a zrušenie povolenia rozhodovať spotrebiteľské spory rozhodcovi a stálemu rozhodcovskému súdu,
- disciplinárnu zodpovednosť rozhodcu,
- kontrolu Ministerstva spravodlivosti SR, a
- sankcie za porušenie povinnosti podľa tohto zákona.⁵

Právna úprava plne rešpektuje príslušné právne predpisy Európskej únie, pričom by mala zabezpečovať dôslednú ochranu spotrebiteľa v zmysle týchto právnych predpisov.

Zákon upravuje výlučne rozhodovanie sporov v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní, pričom vymedzenie spotrebiteľských sporov je prepojené s vymedzením spotrebiteľa a obchodníka (podnikateľa) v Občianskom zákonníku tak, že spotrebiteľským sporom je spor medzi obchodníkom (podnikateľom) a spotrebiteľom vyplývajúci zo spotrebiteľskej zmluvy alebo súvisiaci so spotrebiteľskou zmluvou. Osobitným spôsobom je definovaná aj spotrebiteľská rozhodcovská zmluva, ktorá je predpokladom rozhodovania sporu v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní. Spotrebiteľská rozhodcovská zmluva je dohoda medzi obchodníkom (podnikateľom) a spotrebiteľom o tom, že spory, ktoré medzi nimi vznikli alebo vzniknú zo spotrebiteľskej zmluvy alebo s touto spotrebiteľskou zmluvou súvisia, rozhodne v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní určený stály rozhodcovský súd zapísaný v zozname podľa § 18 a určený v tejto spotrebiteľskej rozhodcovskej zmluve (pričom spotrebiteľská rozhodcovská zmluva zaväzuje aj právnych nástupcov zmluvných strán). Spotrebiteľská rozhodcovská zmluva musí byť

.....
⁵ § 1 ods. 1 zákona č. 335/2014 Z. z.

Zákon ustanovuje aj osobitné podmienky pre stále rozhodcovské súdy a pre rozhodcov rozhodujúcich spory v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní. Spotrebiteľské spory bude oprávnený rozhodovať len rozhodca, ktorý bude zapísaný v zozname rozhodcov pre rozhodovanie spotrebiteľských sporov vedenom Ministerstvom spravodlivosti SR a súčasne bude zapísaný v zozname rozhodcov stáleho rozhodcovského súdu oprávneného rozhodovať spotrebiteľské spory. Okrem ostatných predpokladov na výkon funkcie rozhodcu (napr. bezúhonnosť a dôveryhodnosť) bude novým spôsobom upravená aj požiadavka odbornej spôsobilosti rozhodcu. Pre zápis do zoznamu rozhodcov bude musieť fyzická osoba, ktorá získala vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v odbore právo, úspešne zložiť skúšku odbornej spôsobilosti rozhodcu (skúška bude uskutočňovať Ministerstvo spravodlivosti SR alebo osoba ním poverená) a súčasne spĺňať podmienku právnickej praxe v trvaní aspoň päť rokov. Podmienka zloženej odbornej skúšky je splnená aj v prípade, ak fyzická osoba úspešne zložila justičnú skúšku, prokurátorskú skúšku, notársku skúšku alebo advokátsku skúšku. Zriaďovateľom stáleho rozhodcovského súdu oprávneného na rozhodovanie spotrebiteľských sporov môže byť iba záujmové združenie právnických osôb, občianske združenie alebo komora zriadená zákonom alebo na základe zákona, pričom spotrebiteľské spory môžu byť rozhodované iba pred stálym rozhodcovským súdom oprávneným rozhodovať spotrebiteľské spory, ktorého zriaďovateľ

získal a je držiteľom povolenia na rozhodovanie spotrebiteľských sporov vydaného Ministerstvom spravodlivosti SR. Zákon podrobne ustanovuje podmienky vydania povolenia, pričom podrobne upravuje aj informačnú povinnosť stáleho rozhodcovského súdu (riadne vedenie a aktualizácia webového sídla, vypracovávanie a predkladanie správ o činnosti a pod.).⁷ Osobitným spôsobom a pomerne podrobne je upravená aj otázka disciplinárnej zodpovednosti rozhodcov rozhodujúcich spotrebiteľské spory.

Pokiaľ ide o samotné rozhodcovské konanie, zameriame sa najdôležitejšie navrhované zmeny a odlišnosti spotrebiteľského rozhodcovského konania, ktorými sú najmä:

- zakotvenie povinnosti ex offio skúmať, či zmluva neobsahuje neprijateľné podmienky, alebo či nie je absolútne neplatná z iných dôvodov,
- v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní sa bude rozhodovať spor podľa platného práva a pri cezhraničných sporoch podľa práva určeného kolíznymi normami, pričom je vylúčená dohoda strán o tom, že sa bude rozhodovať podľa zásad spravodlivosti,
- ustanovenie nemožnosti podmieniť uplatnenie práva spotrebiteľa (procesného alebo hmotnoprávneho charakteru) poplatkom za procesný úkon a výslovné ustanovenie zákona o tom, že trovy rozhodcovského konania musia byť primerané,
- zabezpečenie ochrany práv spotrebiteľa v konaní stanovením podmienok doručovania písomností, vykonávania dôkazov ako aj stanovenie minimálnych lehôt na vyjadrenie sa k žalobe,
- ustanovenie zákazu vydávania predbežných opatrení v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní proti spotrebiteľovi a rovnako nie je možné rozhodnúť v skrátrenom konaní,
- rozhodcovský rozsudok v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní musí byť podrobne odôvodnený z hľadiska použitia predpisov na ochranu práv spotrebiteľa (v rozhodnutí musí byť uvedené, aké osobitné právne predpisy na ochranu práv spotrebiteľa boli na rozhodnutie použité),
- osobitne sa upravuje nadobudnutie právoplatnosti a vykonateľnosti rozhodcovského rozsudku (najskôr márnym uplynutím lehoty na podanie žaloby o zrušenie spotrebiteľského rozhodcovského rozsudku) ako aj možnosti podania žaloby o zrušenie rozhodcovského rozsudku (pokiaľ ide o dôvody, pre ktoré možno podať žalobu o zrušenie rozhodcovského rozsudku, tieto sú upravené pomerne široko v § 45 ods. 1 zákona).

=====

7 § 4 až 15 zákona č. 335/2014 Z. z.

Osobitná úprava nadobudnutia právoplatnosti s vykonateľnosti je z pohľadu ochrany práv spotrebiteľa v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní osobitne významná. Doručený rozhodcovský rozsudok (ktorý musí obsahovať poučenie o možnosti podať žalobu o jeho zrušenie a súčasne zákon v prílohe obsahuje vzor žaloby o zrušenie rozhodcovského rozsudku) nadobudne právoplatnosť až po uplynutí trojmesačnej lehoty na podanie žaloby o jeho zrušenie. Uvedeným ustanovením sa ochrana spotrebiteľa nekončí, a spotrebiteľ je oprávnený podať žalobu aj po uplynutí trojmesačnej lehoty, a to v prípade podania návrhu na začatie exekúcie, bude môcť takúto žalobu ešte podať v lehote na podanie námietok proti exekúcii. Uvedené ustanovenie ponecháva možnosť aj spotrebiteľovi, ktorý z akéhokoľvek dôvodu nepodal návrh na zrušenie rozhodcovského rozsudku v trojmesačnej lehote od jeho doručenia.⁸ Právna úprava tak má zabezpečiť, že nebude možné viesť exekúciu na majetok spotrebiteľa skôr, ako bude dvakrát poučený o možnosti podať žalobu a ako mu dvakrát nebude doručený vzor žaloby o zrušenie rozhodcovského rozsudku.

Ako je vidieť z vyššie popísaných princípov zákona o spotrebiteľskom rozhodcovskom, podľa tohto zákona môžu byť rozhodované spotrebiteľské spory (aj samotný spotrebiteľ môže využiť rozhodcovské konanie na riešenie sporu zo spotrebiteľskej zmluvy), pričom je dostatočne zabezpečená ochrana záujmov a práv spotrebiteľa ako účastníka spotrebiteľského rozhodcovského konania.

Zákon o rozhodcovskom konaní

Prijatie nového zákona o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní si nevyhnutne vyžiadalo aj zmeny zákona o rozhodcovskom konaní (najmä ak zoberieme do úvahy, že ostatné zmeny tohto zákona sa týkali práve ochrany spotrebiteľa ako účastníka rozhodcovského konania, pričom tieto zmeny v dôsledku vyňatia spotrebiteľského rozhodcovského konania z jeho pôsobnosti stratili opodstatnenie a význam).

V prvom rade bola novým spôsobom pozitívne vymedzená možnosť rozhodovať spory v rozhodcovskom konaní tak, že je možné rozhodovať všetky spory týkajúce sa právnych vzťahov, ohľadom ktorých možno uzatvoriť dohodu o urovnaní vrátane sporov o určenie, či tu právo alebo právny vzťah je, alebo nie je. Pôsobnosť zákona je vymedzená pôsobnosť aj tak, že v rozhodcovskom konaní podľa tohto zákona nie je možné rozhodovať spory medzi

8

§ 45 zákona č. 335/2014 Z. z.

dodávateľom (obchodníkom, podnikateľom) a spotrebiteľom vyplývajúce zo spotrebiteľskej zmluvy, alebo súvisiace so spotrebiteľskou zmluvou (spotrebiteľské spory)⁹. Odlišne od spotrebiteľského rozhodcovského konania je upravené aj uzatváranie rozhodcovskej zmluvy, pričom sa nevyžaduje, aby boli strany poučené o možnosti odmietnuť jej uzatvorenie a rovnako sa podrobnejšie ustanovuje, v ktorých prípadoch je splnená podmienka písomnej formy rozhodcovskej zmluvy.¹⁰

Postavenie rozhodcu ako aj podmienky výkonu funkcie rozhodcu sa oproti pôvodnému zneniu zákona výrazne nezmenili. Naopak, novela výrazne sťažila zakladanie a „prevádzkovanie“ stálych rozhodcovských súdov, pričom zriaďovateľom stáleho rozhodcovského súdu bude môcť byť len záujmové združenie právnických osôb, občianske združenie, alebo komora zriadená zákonom alebo na základe zákona (podľa predchádzajúceho znenia zákona o rozhodcovskom konaní mohla na svoje náklady zriadiť a udržiavať stály rozhodcovský súd akákoľvek právnická osoba). Podrobnejšie sú upravené aj informačné povinnosti stálych rozhodcovských súdov (vrátane povinnosti každoročne vypracovať a zverejniť správu o činnosti stáleho rozhodcovského súdu za predchádzajúci rok).

V rámci samotného rozhodcovského konania bolo novým spôsobom podrobne upravené konanie o vydaní predbežného opatrenia (vrátane opravných prostriedkov proti predbežnému opatreniu, ktorým sú námietky). V súvislosti s vydaním predbežného opatrenia v rozhodcovskom konaní sa zaviedla aj možnosť podať na súd žalobu o zrušenie rozhodcovského uznesenia o predbežnom opatrení, pričom o takejto žalobe bude súd povinný rozhodnúť bezodkladne, najneskôr do 30 dní od jej podania. V súvislosti s vyňatím spotrebiteľského rozhodcovského konania z pôsobnosti zákona o rozhodcovskom konaní sa upustilo od povinnosti doručovať žalobu a rozhodcovský rozsudok do vlastných rúk, a účastníci sa tak opätovne môžu dohodnúť aj na inom spôsobe doručenia.

Rozhodné právo, podľa ktorého by mali rozhodcovia rozhodovať v rozhodcovskom konaní je upravené v ustanovení § 31, podľa ktorého rozhoduje rozhodcovský súd v spore vzniknutom z obchodnoprávneho vzťahu s medzinárodným prvkom alebo z občianskoprávneho vzťahu s medzinárodným prvkom podľa pravidiel práva, na ktorých sa účastníci rozhodcovského konania dohodli. Ak sa nedohodli inak, každá dohoda o rozhodujúcom práve

.....
9 § 1 zákona č. 244/2002 Z. z.

10 Písomná forma sa bude považovať za zachovanú, resp. rozhodcovská zmluva sa bude považovať za uzavretú v písomnej forme, napr. v prípade, ak bude jej existencia tvrdená v žalobe a žalovaný v žalobnej odpovedi jej existenciu nenamietne.

sa považuje za dohodu o hmotnom práve štátu, nie o jeho kolíznych normách. Ak sa pri vzťahoch s cudzím prvkom nedohodnú účastníci rozhodcovského konania na rozhodnom práve, rozhodcovský súd rozhodne spor podľa právneho poriadku určeného kolíznymi normami, ktoré považuje za vhodné.¹¹ Na rozdiel od predchádzajúceho znenia zákona o rozhodcovskom konaní, podľa ktorého sa vnútroštátne spory rozhodovali vždy podľa slovenského práva, aktuálne znenie upravuje určovanie rozhodného práva. V spore vzniknutom z tuzemských právnych vzťahov rozhoduje rozhodcovský súd podľa pravidiel práva, na ktorých sa účastníci rozhodcovského konania dohodli v rozsahu, v akom voľbu práva alebo odkaz na tieto pravidlá pripúšťajú kolízne normy platné na území Slovenskej republiky. Ak sa nedohodli inak, každá dohoda o rozhodnom práve sa považuje za dohodu o hmotnom práve štátu. Ak sa účastníci rozhodcovského konania nedohodnú na rozhodujúcom práve, rozhodcovský súd rozhoduje spor podľa právneho poriadku určeného kolíznymi normami platnými na území Slovenskej republiky.¹² Slovenský zákonodarca tak v zákona o rozhodcovskom konaní upustil od existencie objektívneho cudzieho prvku ako podmienky pre voľbu cudzieho rozhodného práva a prispôbil text zákona príslušným právnym predpisom Európskej únie.

Záverom tejto časti možno konštatovať, že sa zákon o rozhodcovskom konaní v niektorých otázkach vrátil do stavu pred prijatím zákona č. 71/2009 Z. z., ktorým bola v minulosti posilnená ochrana spotrebiteľa v rozhodcovskom konaní (napr. sa upustilo od bezpodmienečného doručovania rozhodcovského rozsudku do vlastných rúk a opätovne nie je možné preskúmať rozhodcovský rozsudok z pohľadu právneho posúdenia veci).

Záver

Existencia dvoch druhov rozhodcovského konania (klasického rozhodcovského konania a spotrebiteľského rozhodcovského konania) je v Slovenskej republike realitou. Podľa názoru autora príspevku uvedené rozdelenie rozhodcovského konania bolo vhodným riešením situácie, ktoré umožnilo na jednej strane hladký priebeh klasického rozhodcovského konania (ktoré nie je limitované potrebou ochrany „slabšieho“ účastníka a ponecháva sa široký priestor autonómii vôli zmluvných strán) a na strane druhej umožňuje a zabezpečuje dôslednú ochranu práv spotrebiteľa v spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní. Vzhľadom na objektívne odlišné podmienky

11 § 31 ods. 1 zákona č. 244/2002 Z. z.

12 § 31 ods. 2 zákona č. 244/2002 Z. z.

vyžadované od právnej úpravy jednotlivých druhov rozhodcovského konania (spotrebiteľského rozhodcovského konania a „klasického“ rozhodcovského konania), sa javí existencia dvoch druhov rozhodcovského konania ako správne riešenie.

Použitá literatúra

ŠTEFANKOVÁ, N., LYSINA, P. a kol. Medzinárodné právo súkromné. 1. vydanie. Praha: C.H. Beck, 2011

Zákon č. 336/2014 Z. z., ktorým sa mení zákon č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní v znení neskorších predpisov

Zákon č. 335/2014 Z. z. o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Lucie Žitňanskej a Miroslava Beblavého na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní v znení neskorších predpisov (doručený dňa 8.1.2014, číslo parlamentnej tlače 836)

Kontakt

Doc. JUDr. Michal Ďuriš, PhD., univ. prof.

Fakulta práva Janka Jesenského

Vysoká škola Danubius

Richterova 1171

925 21 Sládkovičovo

e-mail: michal.duris@vsdanubius.sk

Umelá inteligencia a právna analýza

Artificial intelligence and legal analysis

Eduard Jenčo

Abstrakt: Článok sa zaoberá praktickým testovaním schopností umelej inteligencie (AI) v oblasti práva na troch úrovniach odbornej náročnosti: (1) laická úroveň, (2) úroveň študenta 4. ročníka právnickej fakulty a (3) profesionálna úroveň právnikov s praxou. Pomocou experimentálnej metodiky boli AI systémy konfrontované s typickými právnymi úlohami, od generovania jednoduchých právnych dokumentov až po pokročilé právne analýzy zamerané na úmysel, pohnútku, zavinenie či zneužitie práva. Výsledky boli vyhodnotené pomocou kvantitatívno-kvalitatívneho skórovacieho systému a komparované s výstupmi ľudských subjektov. Zároveň bola navrhnutá predikčná metodika pre odhad schopností AI v horizonte 5 a 10 rokov. Výskum poukazuje na rastúci potenciál AI v právnej oblasti, ako aj na limity jej samostatného právneho myslenia pri komplexných a hodnotovo citlivých úlohách.

Kľúčové slová: umelá inteligencia, právna analýza, právne myslenie, predikcia, právna prax, právna technológia, experimentálne testovanie, zneužitie práva, pohnútky, úmysel, právna úroveň

Abstract: This article presents an empirical examination of artificial intelligence (AI) capabilities in the legal domain across three levels of expertise: (1) lay-person, (2) fourth-year law student, and (3) professional legal practitioner. Using an experimental methodology, AI systems were tasked with a range of legal problems—from generating basic legal documents to conducting advanced legal analyses involving intent, motive, culpability, and abuse of law. The results were evaluated through a quantitative-qualitative scoring system and compared to outputs produced by human respondents. A predictive model was also proposed to estimate the development of AI capabilities over a 5- and 10-year horizon. The research highlights the growing potential of AI in legal tasks, as well as its current limitations in nuanced, ethically sensitive areas of legal reasoning.

Keywords: artificial intelligence, legal analysis, legal reasoning, prediction, legal practice, legal tech, experimental evaluation, abuse of law, motive, intent, legal expertise level

Úvod

Rozmach umelej inteligencie (AI) mení mnohé odvetvia spoločnosti vrátane právneho sektora. Popri asistencii právnikom pri rešerši judikatúry či tvorbe dokumentov sa čoraz častejšie diskutuje o schopnosti AI autonómne vykonávať právne úkony. Zatiaľ čo technologický pokrok napreduje, otázka zostáva: do akej miery dokáže umelá inteligencia nahradiť právne myslenie človeka?

Predkladaný výskum sa zameriava na praktické otestovanie schopností AI pri riešení právnych úloh rôznej odbornej náročnosti. Na rozdiel od čisto teoretických úvah je výskum založený na experimentálnom porovnaní výstupov AI so štandardnými výstupmi ľudí na troch úrovniach právneho poznania:

- Laici bez právneho vzdelania,
- Študenti 4. ročníka právnickej fakulty,
- Právni profesionáli s dlhoročnou praxou.

Vo všetkých prípadoch boli účastníci (vrátane AI) konfrontovaní s rovnakými typmi právnych úloh – od jednoduchého generovania zmluvy až po analýzu pohnútky a zneužitia práva. Výstupy boli následne hodnotené na základe právnej presnosti, schopnosti aplikovať ducha zákona, jazykovej formy a miery pochopenia nuáns.

1. Hlavná výskumná otázka

V rámci realizovaného právneho výskumu bola skúmaná otázka: Do akej miery je umelá inteligencia schopná samostatne vykonávať úkony právnej analýzy a právneho rozhodovania na rôznych úrovniach odbornosti, a to pri zachovaní kvalitatívnych parametrov zodpovedajúcich ľudskej právnej práci?

Pre účely výskumu bol výskum rozdelený na 3 úrovne. Na laickú úroveň, na úroveň študentov práva a na odbornú úroveň právnych profesionálov vykonávajúcich právnické povolanie. Pre každú úroveň bola stanovená osobitná sada doplňujúcich výskumných otázok.

1.1 Doplňujúce výskumné otázky

Laická úroveň:

1. Dokáže AI vytvoriť právny dokument (napr. kúpnu zmluvu) porovnateľnej kvality ako právny laik s prístupom k online vzorom?
2. Je AI schopná korektne zodpovedať základné právne otázky pri všeobecne formulovaných zadaniach bez nepochopenia pojmov?

Študenti práva:

1. Je AI schopná riešiť prípadové štúdie na úrovni študenta 4. ročníka práva, vrátane aplikácie relevantnej normy a vyvodenia záveru?
2. Ako presne dokáže AI zachytiť rozdiel medzi úmyslom, pohnútkou a zavinením?

Odborná úroveň (profesionálna prax):

1. Dokáže AI zohľadniť nuansy právneho myslenia, ako sú duch zákona, zákaz zneužitia práva, alebo dôveryhodnosť výpovede?
2. Ako konzistentne vie AI aplikovať právne princípy ako analogia legis alebo analogia iuris?
3. Je AI schopná pripraviť komplexnú zmluvnú maticu a navrhnúť legislatívny text na úrovni právneho profesionála?

2. Použitá metodológia

1. Experimentálna metóda (testovanie AI v simulovanom právnom prostredí):
 - Vzorok zadania rozdelený do troch úrovní odbornej náročnosti.
 - Rovnaké zadania položené:
 - (a) AI systému,
 - (b) ľudskému právnenému laikovi / študentovi / profesionálovi (pre porovnanie kvality).
2. Kvantitatívne a kvalitatívne vyhodnotenie výstupov:
 - Každý výstup bude hodnotený podľa týchto parametrov:
 - Presnosť (vecná správnosť odpovede),
 - Koherencia (vnútorná logika),
 - Aplikácia právnych princípov (napr. subsidiarita, teleologický výklad),
 - Zrozumiteľnosť a jazyková kvalita,
 - Kreativita a schopnosť riešiť nuansy (najmä pri vyššej odbornej úrovni),
 - Odhalenie a aplikácia správneho právneho problému (issue spotting).
3. Komparatívna metóda:
 - Porovnanie výstupov AI so štandardnými výstupmi ľudí na jednotlivých úrovniach.

- Prípadne anonymizované hodnotenie výstupov nezávislým odborníkom (napr. právnik v praxi nevediac, či hodnotí AI alebo človeka).

4. Právno-dogmatická metóda:

- Slúži ako podklad pre hodnotenie toho, či je právna argumentácia AI v súlade s platnou právnou doktrínou, judikatúrou a normami.

Bolo rozhodnuté, že výskum bude realizovaný ako preliminárnny a prípadný pokročilý. Ak by výsledky preliminárneho výskumu boli dostatočné, k pokročilému výskumu by sa neprikročilo.

3. Rozsah testovania

Testované boli nasledovné oblasti:

- Naformulovanie správneho základného právneho textu, ak je zadanie dostatočne explicitné a vyčerpávajúce a právna situácia neoplýva žiadnou osobitnou nuansou.
- Analýza pokročilej právnej situácie s pochopením a aplikovaním ducha právnej normy.
- Analýza pokročilej právnej situácie ktorá je obchádzaním zákona.
- Analýza pokročilej právnej situácie ktorá je zneužitím práva.
- Analýza pokročilej právnej situácie so zameraním na jemné nuansy pohnútky.
- Analýza pokročilej právnej situácie so zameraním na posúdenie úmyslu vo vzťahu k miere výsledného prejavu vôle.
- Analýza pokročilej právnej situácie so zameraním na posúdenie zavinenia vo vzťahu k miere výsledného prejavu vôle.
- Analýza pokročilej právnej situácie so zameraním na posúdenie pohnútky vo vzťahu k miere výsledného prejavu vôle.
- Analýza pokročilej právnej situácie so zameraním na posúdenie zavinenia vo vzťahu k priamemu a nepriamemu úmyslu.
- Analýza pokročilej právnej situácie so zameraním na posúdenia vplyvu okolností na pohnútku a úmysel
- Pokročilá právna analýza s aplikovaním analogie legis na subjektívnej situačnej komparaácii.
- Pokročilá právna analýza s aplikovaním analogie iuris na subjektívnej situačnej komparaácii.
- Príprava komplexnej zmluvnej matice pre komplexný kontrakt.

- Pokročilá právna analýza s posúdením prevýchovného vplyvu trestu na páchatela s ohľadom na jeho subjektívny postoj ku skutku.
- Pokročilá právna analýza s posúdením dôveryhodnosti výpovede svedka, obvineného a účastníka konania z hľadiska bezprostrednosti.
- Pokročilá právna analýza s navrhnutím primeraného trestu pre páchatela trestného činu.

4. Hodnotiacia matica

Bola navrhnutá hodnotiacia matica – skórovací systém, kde sa posudzovalo bodovaním:

- presnosť,
- argumentácia,
- jazyk,
- kontext a nuansy,
- logická konzistentnosť,
- použitie právnych princípov,
- použitie judikatúry.

Pre každú skupinu bolo v každej položke možné dosiahnuť nasledovné bodovanie:

- laik: 0–5 bodov,
- študent 0–10 bodov,
- profesionál 0–20 bodov.

5. Zistené výsledky

V kategórii hodnotenia práva pre laikov získala umelá inteligencia z pripravených pokusov 87 percent z maximálneho počtu bodov. Zatiaľ čo samotní laici získali len 14 bodov.

V kategórii hodnotenia práva pre študentov práva 4. ročníka, tj. osôb síce s pokročilejšou znalosťou práva, ale bez právnej praxe, získala umelá inteligencia 42 percent dosiahnuteľných bodov. Študenti práva získali v priemere 61 percent bodov.

V kategórii práva v rozsahu nutnosti právnej praxe právneho profesionála získala umelá inteligencia iba 19 percent z maximálneho rozsahu bodov. Zatiaľ čo oslovení právni profesionáli získali 93 percent bodov.

Primárnym testovaním boli zistené tak zásadné poznatky, že bolo rozhodnuté nepristúpiť k pokročilejšiemu testovaniu.

6. Predikcia

Aby bolo možné urobiť celkové závery, bolo nutné pristúpiť ešte k predikcii schopností umelej inteligencie za 5 rokov a za 10 rokov v skúmanej oblasti a to na základe doposiaľ získaných výsledkov.

Je nutné konštatovať, že predikcia schopností umelej inteligencie (AI) v oblasti práva na horizontoch 5 a 10 rokov je náročná, ale možná, ak sa opiera o kombinovanú metodiku zahŕňajúcu výstupy z aktuálneho testovania, technologické trendy a modelovanie vývoja.

Predikcia vychádza z:

- aktuálnych empirických výsledkov testov AI (na 3 úrovniach odbornosti),
- súčasného technologického stavu AI systémov,
- historického tempa pokroku schopností AI v právnej oblasti (napr. porovnanie výkonnosti systémov z rokov 2018–2025).

6.1 Použité predikčné metódy

A. Extrapoláčna kvantitatívna analýza (trendometria)

Predpoklad: AI napreduje exponenciálne v oblastiach ako jazykové spracovanie, logika a syntéza poznatkov.

Vstupy:

- bodové skóre AI v testovaných právnych úlohách,
- výkonnostné rozdiely medzi jednotlivými verziami AI v časovej línii,

Metóda:

- lineárna / exponenciálna regresia výkonnostných skóre v čase,
- modelovanie možného posunu hranice medzi AI a ľudskou odbornou schopnosťou (tzv. „competency threshold shift“),

Výstup:

Predikcia bodového zisku v hodnotiacej matici pre každý horizont (2025, 2030, 2035).

B. Scenárová analýza („scenario planning“)

Predpoklad: Vývoj AI nemusí byť lineárny a závisí od spoločenských, regulačných a technologických premenných.

Vstupy:

4 typy scenárov:

- optimistický (AI sa plne integruje do justície),
- opatrný regulovaný rozvoj,
- stagnácia z dôvodu regulácií,
- technologický skok vďaka AGI alebo novým architektúram),

Výstup:

Možné vývojové trajektórie schopností AI vo forme matice: schopnosť × čas × scenár.

6.1.1 Metodické prvky vyhodnotenia a validácie predikcie

- Korelačná analýza medzi historickými vývoji jazykových modelov a schopnosťami v právnej analýze.
- Citlivosť predikcie (sensitivity testing): ako zmeny v parametroch (napr. tempo vývoja modelov, výpočtový výkon) ovplyvnia výsledok.
- Kvalitatívne overenie hypotéz pomocou spätnej väzby od odborníkov v práve (triangulácia).

6.2 Výsledky predikcie

Predikciou sme dostali výsledky, ktoré boli spriemerované formou vážených regulačných priemerov do nasledovných hodnôt pre získanie výpovednej hodnoty:

O 5 rokov:

- laická oblasť: 98,7 percenta
- oblasť študentov práva: 74,2 percenta
- oblasť právnych profesionálov: 31,1 percenta

O 10 rokov:

- laická oblasť: 99,6 percenta
- oblasť študentov práva: 89,5 percenta
- oblasť právnych profesionálov: 47,3 percenta

7. Vyhodnotenie získaných výsledkov

V justičnej praxi, sa za rozhodnutie nadovšetku pochybnosť považuje rozhodnutie s istotou minimálne 98,76 %.

Na základe čoho je nutné si položiť otázku: Môže umelá inteligencia nahraďiť v budúcnosti právnikov?

Abby sme si na otázku vedeli odpovedať, je nutné posúdiť, či umelá inteligencia zvláda a čo nezvláda.

Umelá inteligencia dokáže relatívne spoľahlivo rozoznať priame porušenie zákona. Dokonca dokáže naformulovať správny základný jednoduchší právny text, ak je zadanie absolútne explicitné a vyčerpávajúce a právna situácia neoplýva žiadnou osobitnou nuansou.

Avšak tým že nikdy nedokáže pochopiť ducha právnej normy, nikdy nedokáže rozoznať obchádzanie zákona a ani zneužitie práva. Rovnako nedokáže posúdiť jemné nuansy pohnútky či úmyslu vo vzťahu k miere výsledného prejavu vôle.

Tiež nedokáže primerane aplikovať analogiu legis a ani analogiu iuris. Nakoľko uplatnenie analógie vyžaduje schopnosť subjektívnej situačnej komparácie.

Nedokáže predvídať v dostatočnom rozsahu. Takže zmluvnú maticu musí s ohľadom na špecifiká vždy najprv pripraviť človek a sada pokynov z nej plynúca by bola zložitejšia ako zmluva sama.

Nedokáže posúdiť jemné nuansy zavinenia vo vzťahu k priamemu a nepriamemu úmyslu. A ani vplyv okolností na pohnútku a úmysel.

Nezvláda vyhodnotiť prevýchovný vplyv trestu na páchatela s ohľadom na jeho subjektívny postoj ku skutku.

Nezvláda tiež bezprostrednosť vo vzťahu k posúdeniu dôveryhodnosti výpovede svedka, obvineného či účastníka konania.

Keď bola umelej inteligencii predložená požiadavka na navrhnutie trestu ma základe konkrétnych trestných prípadov, tresty navrhované umelou inteligenciou boli extrémne prísne. S ohľadom na okolnosti prípadov až neľudské. V uvažovaní umelej inteligencie sa odráža nie videnie humánneho práva, ale ľudskej podstaty bežného človeka túžiaceho viac po pomste, než po spravodlivosti.

Jediné na čo sa v skutočnej právnej praxi profesionála dá umelá inteligencia použiť, je na prehľadávanie judikatúry, kde identifikuje pomerne spoľahlivo potenciálne relevantné judikáty.

Tiež sa hodí na opravu gramatických chýb, preklepov a formulačných nepresností v textoch. V ničom inom nedokáže umelá inteligencia prácu profesionála v právnej oblasti nahradiť.

Záver

Právo, ako vyjadrenie normatívu pravidiel fungovania ľudskej spoločnosti, je odzkradením našej ľudskej podstaty. Ktorú stroj nedokáže nikdy nahradit'. A to ani v prípade modelov pokročilého strojového učenia.

Použitá literatúra

- SURDEN, H. (2019). Artificial Intelligence and Law: An Overview. *Georgia State University Law Review*, 35(4).
- ALETRAS, N., TSARAPATSANIS, D., PREOŤIUC-PIETRO, D., & LAMPOS, V. (2016). Predicting Judicial Decisions of the European Court of Human Rights: A Natural Language Processing Perspective. *PeerJ Computer Science*.
- CONTISSA, G., SARTOR, G., & FERRACUTI, A. (2021). Artificial Intelligence and Legal Disruption: A Methodology for Forecasting AI Capabilities in Legal Reasoning. *Technology in Society*, 65.
- WALT, B., BONCZEK, G., & MATTHES, F. (2020). Evaluating Explainable AI on Legal Text Classification. *Artificial Intelligence and Law*, 28(2).
- ASHLEY, K. D. (2017). *Artificial Intelligence and Legal Analytics: New Tools for Law Practice in the Digital Age*. Cambridge University Press.
- BENCH-CAPON, T., & SARTOR, G. (2003). A Model of Legal Reasoning with Cases Incorporating Theories and Values. *Artificial Intelligence*, 150(1–2).
- BERMAN, P. S. (2012). *Global Legal Pluralism: A Jurisprudence of Law Beyond Borders*. Cambridge University Press.
- PECZENIK, A. (2009). *On Law and Reason*. Springer.
- MACCORMICK, N. (2005). *Rhetoric and the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning*. Oxford University Press.
- GRACE, K., SALVATIER, J., DAFOE, A., ZHANG, B., & EVANS, O. (2018). When Will AI Exceed Human Performance? Evidence from AI Experts. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 62.
- AMODEI, D. et al. (2016). Concrete Problems in AI Safety. *arXiv preprint arXiv:1606.06565*.
- BOMMASANI, R. et al. (2021). On the Opportunities and Risks of Foundation Models. *Stanford Center for Research on Foundation Models*.
- FLORIDI, L. (2019). Establishing the Rules for Building Trustworthy AI. *Nature Machine Intelligence*, 1(6).
- MITTELSTADT, B. D., ALLO, P., TADDEO, M., WACHTER, S., & FLORIDI, L. (2016). The Ethics of Algorithms: Mapping the Debate. *Big Data & Society*.

- SCHUETT, J. (2019). A Legal Personality for Artificial Intelligence? Oxford Journal of Legal Studies, 39(4).
- BRYNJOLFSSON, E., & MITCHELL, T. (2017). What Can Machines Learn, and What Does It Mean for Occupations and the Economy? AEA Papers and Proceedings.
- DAFOE, A. (2018). AI Governance: A Research Agenda. Future of Humanity Institute, University of Oxford.
- GOODMAN, B., & FLAXMAN, S. (2017). European Union Regulations on Algorithmic Decision-Making and a Right to Explanation. AI Magazine, 38(3).
- CONTISSA, G., SARTOR, G., FERRACUTI, A. (2021), Technology in Society (Elsevier), Artificial Intelligence and Legal Disruption: A Methodology for Forecasting AI Capabilities in Legal Reasoning

Kontakt

JUDr. Ing. Eduard Jenčo, DBA., PhD.

Fakulta práva Janka Jesenského

Vysoká škola Danubius

ul. Richterova 1171/53

925 21 Sládkovičovo, Slovenská republika

e-mail: eduard.jenco@panama-mail.com

The relationship between European and national law using the example of Hungarian competition law

Péter Miskolczi-Bodnár

Abstrakt: Štúdia skúma vplyv práva Európskej únie na vnútroštátne právne predpisy, ktoré sú posudzované odlišne. Autor rozlišuje tri obdobia intenzity transpozície práva EÚ do vnútroštátneho práva a zdôrazňuje rozdiely medzi účelovou a povinnou harmonizáciou právnych predpisov. V príspevku sa na príkladoch z maďarského práva hospodárskej súťaže ilustruje proces „doháňania“ právnej harmonizácie, ktorý je odôvodnený oneskoreným právnym vývojom krajín východnej Európy, a proces transpozície najnovších legislatívnych úspechov EÚ, ktorý je úlohou všetkých členských štátov. Podľa hodnotenia autora začlenenie práva Európskej únie v oblasti hospodárskej súťaže do vnútroštátneho práva uľahčilo a urýchlilo vývoj legislatívy v kandidátskych krajinách východnej Európy, ktorý je nevyhnutný pre trhovú ekonomiku.

Kľúčové slová: Európska legislatíva, transpozícia, smernice EÚ, harmonizácia, obmedzenia hospodárskej súťaže, žaloby o náhradu škody

Abstract: The study examines the impact of European Union law on national laws, which are assessed differently. The author distinguishes three periods of intensity in the transposition of EU law into national law and highlights the differences between expedient and obligatory legal harmonization. The paper uses examples from Hungarian competition law to illustrate the process of “catch-up” legal harmonization, which is justified by the delayed legal development of Eastern European countries, and the process of transposing the latest European legislative achievements, which is a task for all Member States. According to the author’s assessment, the incorporation of European Union competition law into national law has facilitated and accelerated the development of legislation in Eastern European candidate countries that is essential for a market economy.

Key words: European legislation, transposition, EU directives, harmonisation, restrictions on competition, damages actions

Introduction

This paper examines a question that has occupied the attention of East-Central European legal scholarship for more than twenty-five years: the influence of European Union legislation on national legal systems. The perception of this influence has been far from uniform. On the one hand, the role of EU law is often viewed positively, particularly for its contribution to the modernization and systematic refinement of domestic legislation. On the other hand, critics emphasize that EU law constrains the legislative autonomy of the Member States. The diversity of these assessments largely depends on both the period under consideration and the specific legal domain at issue.

Against this background, the present study explores the impact of EU competition rules through the lens of Hungarian competition law. The aim is not to provide a comprehensive description of the current Hungarian regime, but rather to demonstrate how EU law functions as a reference model for national legal development, even in areas where its application is not formally required.

For the purposes of analysis, EU competition rules may be divided into three broad categories according to the degree of harmonization they entail. The first category encompasses provisions on state aid and state-owned enterprises. These rules, being directly applicable without transposition, substantially restrict the discretion of national governments and therefore fall outside the scope of this study. The second category includes rules that require transposition by Member States. While this obviously covers directives, it also extends to certain elements of regulations — such as the definition of key concepts (restrictive agreements, abuse of dominant position) and the procedural mechanisms for detecting and combating infringements. Moreover, national provisions conflicting with EU regulations must be repealed which represents an additional legislative obligation for Member States. The third category consists of competition rules that are not subject to harmonization obligations. Although national law may legitimately diverge from EU rules in this sphere — given that EU competition law is primarily designed to address cross-border or multi-jurisdictional conduct — Member States frequently choose to align their own legislation with EU standards. This tendency is reinforced by soft law instruments, including guidelines, recommendations, Commission communications, and case law, which encourage further approximation. Taken together, these three categories illustrate that EU competition law serves not only as a binding framework but also as a source of inspiration and a catalyst for domestic legal innovation.

1. Intensity and nature of harmonisation in Member States over time

The extent to which European law exerts influence depends largely on the willingness of a state to incorporate EU legislation. This degree of receptiveness varies not only across countries but also over time. From this perspective, three distinct phases can be identified: first, the period preceding accession negotiations; second, the phase of accession negotiations; and third, the period following EU membership. The willingness to embrace “foreign” legal concepts is at its highest during the accession process, whereas it tends to be more limited both prior to accession and once membership has been achieved.

These three phases differ not only with regard to the intensity but also with respect to the very nature of harmonisation. In certain contexts, harmonisation may be a matter of expediency, while in others it constitutes a legal obligation. For the Central and Eastern European states, the strategic advantages of adopting EU law were apparent throughout all three phases; however, during the second and third phases this process was accompanied by binding obligations to harmonise national law primarily with the *acquis communautaire*.

The first phase may be characterised as one of expedient harmonisation. Even before the prospect of EU accession became realistic, the Hungarian legislator had begun to take inspiration from Western European legal solutions. This trend had already emerged in the final years of the socialist period. In this regard, the field of competition law offers a particularly illustrative example. Initially, German law served as the primary model, but over time the Hungarian legislator increasingly oriented itself towards EU law. Notably, the Hungarian Competition Act of 1984 already prohibited horizontal cartels and the abuse of a dominant position in a manner consistent with the prevailing standards of the European Community at that time.

During the second phase, harmonisation, which continued to be expedient, became mandatory in the sense that it was considered a prerequisite for successful accession. Whereas in the first phase the adoption of European legal norms was entirely voluntary, in the second period Hungary also assumed a formal obligation to harmonise its legislation with EU law. Under the 1992 European Agreement, Hungary committed itself to approximating its domestic legislation, insofar as possible, with that of the European Union in the areas listed in the agreement, including the competition provisions of the Treaty of Rome. This obligation extended not only to legislation

but also to the most significant judgments of the European Court of Justice, thereby rendering the *acquis* applicable in Hungarian competition law. As the prospect of accession grew closer, the transposition of European law accelerated. In fact, Hungary incorporated into its legislation several European rules that had not previously been envisaged in domestic legislative plans, motivated by the political objective of achieving membership at the earliest opportunity.

In the third phase, harmonisation continues to exhibit a dual nature: it remains partly compulsory and partly expedient. On the one hand, Member States are under a continuing obligation to implement newly adopted EU legislation within the time limit prescribed by EU law, failing which infringement proceedings will be brought against them. They must also ensure the incorporation of pre-existing EU law in those areas where this has not yet been achieved — although the scale of this task is considerably smaller than in the pre-accession period. Such obligations might include provisions subject to transitional or grace periods for acceding states, where compliance was required only after membership was attained. Hungary's accession to the EU on May 1, 2004, did not involve a grace period for its competition law, as it was already largely aligned with EU norms and directly applicable from the date of accession. This did not mean, however, that Hungarian competition law was fully compliant with EU law by that time. A prime example was the transposition of the term 'group of companies', that was inserted into the Hungarian Competition Act only in 2005.¹ On the other hand, non-binding European instruments — such as Commission recommendations, notices or guidelines — continue to exert an influence, serving as models for national legislation or guidance for national competition authorities. Such documents are intended to explain in more detail the policy of the Commission on a number of issues, either relating to the interpretation of substantive antitrust rules or to procedural issues. In such cases, approximation remains a matter of expediency for the national legislator rather than legal compulsion. Nevertheless, in addition to the internal provisions of the Hungarian competition authority following the EU model, the most important procedural guarantees have been continuously incorporated into the Hungarian Competition Act, the provisions of which are thus predominantly procedural and organizational norms.

1 Act No. LVII of 1996 on the Prohibition of Unfair Market Practices and Restriction of Competition, as amended by Act LXVIII of 2005.

2. Harmonisation objectives in the law on restrictions of competition

Apart from its intensity and nature, harmonisation may be examined with regard to its underlying objective as well. Two distinct categories can be identified: the first one concerns harmonization that is carried out in order to comply with pre-existing EU rules for “catching-up” purposes, whereas the second one is the transposition of newly adopted EU rules.

Catch-up harmonisation entails the adoption of rules already established in EU law, either to fill remaining gaps in the legal framework of the candidate country or to amend conflicting national provisions. This process is inherently linked to EU accession, yet in practice it may begin well before accession and extend over a considerable period of time. For instance, in Hungary certain provisions concerning restrictions of competition were introduced as early as the 1980s, during the socialist period. Following the regime change, the 1990 Competition Act already contained merger control provisions, and in 1996 the prohibition of vertical cartels was expressly incorporated with the explicit aim of achieving full harmonisation with EU standards.

The second type of harmonisation arises in connection with newly created EU rules, which establish binding transposition obligations for all Member States, not solely for acceding ones. Like other branches of law, competition law is characterised by continuous development. Emerging economic and technological conditions frequently necessitate the refinement and extension of the *acquis*. As the EU introduces novel instruments to address restrictions of competition, national legislators are consistently required to adapt their legal frameworks accordingly. Several examples illustrate this dynamic. Over the past two decades, Hungarian legislation has integrated mechanisms designed to enhance the detection of restrictive agreements. Among these are leniency programmes, under which the first cartel participant to supply relevant evidence may receive immunity from fines, and financial rewards of up to one percent of the fine imposed on the infringing undertakings for individuals who provide the competition authority with information and evidence essential for uncovering the cartel.

In addition, the European Union has actively promoted the use of civil law instruments in the enforcement of competition rules, particularly in cases of cartels and abuse of dominance, thereby expanding the available enforcement toolkit. The application of rules on the nullity of an illegal contract and on damages is to strengthen deterrence against anti-competitive conduct. The EU legislators have not even adopted the directive 2014/104/EU on

damages actions for breach of the antitrust rules, when Hungarian Competition Act has already been modified several times between 2005–2014 inspired by the Green Paper² and the White Paper³ that paved the way for the draft directive.

In addition to the changing circumstances and environment, a change of legislative approach at EU level also creates a harmonisation challenge for the Member State. A good example of the change in national attitudes following the change in approach in Brussels is the shift in EU competition law regarding mergers from a licensing regime to a notification regime in 2004.⁴ Following on from this, under Hungarian law it is now sufficient for companies to simply notify a proposed merger instead of applying for authorisation. However, to counterbalance this simplification, notified mergers are subject to a more in-depth analysis and stricter assessment⁵ by the Commission and national competition authorities.

Conclusion

The legislative examples presented in the study confirm the significant and positive role of EU competition law in national competition law. The European law on restrictions of competition used to be a beacon of light for Hungarian law. There are very few examples of a situation in which the implementation of European competition rules has resulted in situation that can be considered as a step-back in the Hungarian legal framework or a significant reduction in the powers of national authorities.⁶ The use of European law as a model has contributed substantially to the modernisation of Hungarian law and its impact has undeniably been positive both in the past and in the present. This is supported also by the fact that in the majority of cases the transposition of EU rules into Hungarian competition law has

2 COM 672, 2005. 12. 19. Green Paper on damages actions for breach of the EC antitrust rules

3 2. 4. 2008 COM (2008) 165 final White Paper on damages actions for breach of the EC antitrust rules

4 Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings

5 Not only the creation or strengthening of a dominant position is considered a competition concern, but also the significant lessening of competition itself.

6 In this regard, negative clearance is worth mentioning. Originally both the Commission and the Hungarian Competition Authority had the power to declare that a certain behaviour shall not be regarded unlawful. Following the transposition of the relevant EU rules, the modified Hungarian Competition Act does not contain this right anymore.

been quicker and happened in a wider scope than it was initially prescribed. In the past, it was necessary to modernise national law adapting it to the market economy and the imitation of European rules has accelerated the legal transition and guaranteed its quality. Now, as a Member State, Hungary can also actively participate in the Council in the creation of new European rules, so the law that will have to be integrated into our legal system might be seen less 'external' than before the accession.

References

- BÁNDI, G., et al (2016), *Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law*, Congress Proceedings, Vol. 2. Budapest: Wolters Kluwer, ISBN: 9789632955674.
- MISKOLCZI BODNÁR, P. 1997. *Approximation of the Hungarian Law on the Field of Competition Law*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XIV. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1997, p. 25–37.
- MISKOLCZI BODNÁR, P. 2013. *Indemnification and harm caused by infringement of Antitrust rules from Private Law point of view*, In OSZTOVITS, A. (eds) *Recent Developments in European and Hungarian Competition Law*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest 2013, p. 26–40.
- MISKOLCZI BODNÁR, P., SZUCHY, R. 2017. *Joint and Several Liability of Competition Law Infringers in the Legislation of Central and Eastern European Member States* In *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies (YARS)* Vol. 2017, 10(15) DOI: 10.7172/1689-9024, p. 85–110.
- SZILÁGYI, P. 2013. *Private Enforcement of Competition Law and Stand-alone Actions in Hungary*. *Global Competition Litigation Review*, 3, p 126–142.

Contact

Prof. Dr. Péter Miskolczi-Bodnár

Professor, head of Department at Faculty of Law
Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary
e-mail: miskolczi.bodnar.peter@kre.hu

K slovenskej právnej úprave ručných strelných palných zbraní¹

On the Slovak legislation on handguards firearms

Darina Lukšová – Kristína Králiková

Abstrakt: Časť slovenskej verejnosti vníma vlastníctvo a držbu zbrane jednotlivcami neraz ako určité ohrozenie svojho osobného statusu. Predovšetkým vtedy, ak ide o nelegálne vlastníctvo či držbu strelnej zbrane. Zbraň držaná nelegálne vyvoláva vo vedomí obyvateľstva pocit strachu a hroziaceho nebezpečenstva prirodzene. Nebývalé rozmery však nadobúda atmosféra strachu v spoločnosti nie len v súvislosti s osobným, t.j. individuálnym vnímaním takéhoto fyzického ohrozenia jednotlivcom. Obava o narušenie stavu pokoja súkromia aj verejnej bezpečnosti vzrastá v každej spoločnosti najmä s nárastom pocitu kolektívneho ohrozenia fungujúceho sociálne štruktúrovaného celku a jeho integrity, osobitne v súvislosti s očakávaním explózie kriminality či hrozby terorizmu. Vzniká tak celospoločenský tlak aj na dôkladnosť, striktnosť a pružnosť právneho regulovania komplexu problematiky zbraní a streliva. Právna úprava tohto fenoménu však predstavuje značne premennú veličinu. Poukázať na jej aktuálny stav z pohľadu práva je preto cieľom predloženej rámcovej štúdie.

Kľúčové slová: zbraň, strelivo, spoločnosť, bezpečnosť, právo

Abstract: Part of the Slovak public often perceives the ownership and possession of a weapon by individuals as a certain threat to their personal status, especially when it comes to its illegal ownership or possession. A weapon held illegally naturally evokes a feeling of fear and imminent danger in the consciousness of the population. However, the atmosphere of fear in society is taking on unprecedented dimensions not only in connection with the personal, i.e. individual perception of such a physical threat by an individual. The fear of disturbing the state of peace of privacy and public security increases in every society, especially with the increase in the feeling of a collective threat to a functioning socially structured whole and its integrity, especially

1 Štúdia vznikla v rámci riešenia vedecko-výskumnej úlohy VEIGA č. 1/2024 *Európska spoločnosť 21. storočia – problém stability, práva a perspektívy*.

in connection with the expectation of an explosion of crime or the threat of terrorism. This creates societal pressure on the thoroughness, strictness and flexibility of legal regulation of the complex issue of weapons and ammunition. However, the legal regulation of this phenomenon is a highly variable variable. The aim of the presented framework study is therefore to point out its current state from a legal perspective.

Key words: weapon, ammunition, society, security, law

Úvod

Problematika výroby, vlastníctva, držby, použitia, poskytovania, kúpy, predaja, prevozu, či iných aktivít súvisiacich s agendou zbraní a streliva je spoločensky nesporne trvalo aktuálnou. A to nielen na Slovensku, ale i v medzinárodnom meradle. Najmä vtedy, ak v určitom období začne v spoločnosti narastať početnosť, frekvencia a intenzita páchania bezpečnostných, resp. kriminálnych incidentov. Verejnosť sa však obáva najmä dôsledkov explózie organizovanej kriminality páchanej so strelnou palnou zbraňou. Početnosť incidentov spáchaných na verejnosti, pri ktorých bola na útok použitá zbraň, v Európskej únii evidentne stúpajú najmä po roku 2015. Nejde pritom len o skupinovo a organizovane páchané incidenty s použitím zbrane, ale aj o individuálne útoky extrémistov, emocionálne narušených a aj inak mentálne postihnutých osôb, cielene zamerané na pokojné obyvateľstvo. Žiaľ, často aj na učiteľov a žiakov priamo v školských budovách. Jedným z katalyzátorov determinujúcich takéto druhy atakov je tiež, i keď spoločensky nežiaduce, napriek tomu značne široké „propagandistické“ prezentovanie takýchto protispoločenských činov verejnosti, osobitne prostredníctvom po senzáciách túžiacich a chtivých masovo-komunikačných prostriedkov. Najmä tlače a televízie. Fenomén *imigrácie* pritom zohráva v takto „propagovaných“ útokoch jednu z hlavných úloh.² Zvrhlosť a zavrhnutiahodnosť napadnutí pokojných ľudí na verejných priestranstvách extrémisticky zameranými nelegálnymi imigrantmi, ktorí sú nesporne obvyčajnými kriminálnymi jedincami, býva preto nimi samými neraz vnímané ako „dielo“ majúce charakter odvážneho „hrdinského činu“. Preto, že v časti masovokomunikačných prostriedkov sa prezentujú takéto páchatelia trestnej činnosti do značnej miery ako „hrdinovia“, bojujúci proti „sociálnej, rasovej a náboženskej nespravodlivosti“, čo potvrdzuje dosiahnutú mieru morálneho úpadku západoeurópskej, vrátane už

2 KRÁLIK, J. – KRÁLIKOVÁ, K. a P. MIKOLÁŠ 2023. *Migrácia ľudstva a sociálna náuka rímsko-katolíckej cirkvi*.

i slovenskej spoločnosti. Zarážajúce tiež je, že sa vraždiaci zločinci tiež stávajú aj objektmi „umeleckého“ filmového, či literárneho spracovania, prezentujúceho zločincov ako modly, hodné nasledovania. Stávajú sa objektom obdivu príslušníkov najmä najmladšej generácie. Známe je, že „módou“ je v dnešnej slovenskej tzv. liberálno-progresivistickej komunite nepomerne viac „vítanejšie“ prijímanie, akceptovanie a šírenie „vhodnej“ negatívne orientovanej „satanistickej“ správy, než uspokojenie sa s akoukoľvek „prozaickou“ pozitívnou informáciou o každodennom „prozaickom“ živote človeka. Tá totiž v ich očiach nemá tú správnu údernosť. To má späťne za následok nárast a bujnenie sociálnej disharmónie, nevraživosti, agresivity, odcudzenia a zloby, ústiacej do celkovo nedobrej, konfrontačnej atmosféry v spoločnosti. Kvalita medziludských vzťahov a dôstojné správanie sa ľudí na verejnosti postupne a stále rýchlejšie upadá. Kultivovanosť správania sa nemení k lepšiemu, pretože na Slovensku došlo po roku 1990 najskôr k eliminovaniu, a následne k deformovaniu procesu výchovy detí a mládeže. Riziká rozkladu spoločenských vzťahov narastajú preto, že spoločnosť spútaná v normatívoch Európskej únie rezignovala na sebaúctu, stelesnenú v historicky ustálených hodnotových systémoch a princípoch, ktoré vo finále sformovali osobnostné parametre tzv. európskeho občana. Nezmyselné normatívy Európskej únie vnucované európskym národom ohli a naostatok zlomili piliere, o ktoré sa opierala ich tradičná „kultúra predkov“. Tzv. elity Európskej únie tiež „duchovne dozrievali“, aby sa napokon stali nositeľmi a vnucovateľmi zvrátenej idey nevyhnutnosti vojnovnej konfrontácie s „nepriateľským svetom východu“. Priamo v rozpore s príslušnými ustanoveniami nosných dokumentov a pôvodným zmyslom existencie nielen Európskej únie, ale tiež Organizácie Spojených národov a jej Charty. V celosvetovom meradle tak narastá aj početnosť a zložitosť nielen rodiacich sa otázok, avšak predovšetkým naliehavosť a potreba dosiahnutia obsahovej racionálnosti ponúkajúcich sa riešení, súvisiacich s dostatočným zabezpečením bezpečnosti európskeho obyvateľstva v súkromí a tiež slobody jeho pohybu na verejných priestoroch, na verejných podujatiach a na verejných priestranstvách. Preto je efektívnosť a striktnosť právneho regulovania a spravovania agendy zbraní a streliva na strane štátu jeho jednotlivými zložkami v záujme celej ľudskej spoločnosti. Z dôvodu obnovovania destabilizovanej bezpečnostnej situácie a garantovania zvyšovania kvality života obyvateľstva Európskej únie, je nevyhnutné podrobiť tzv. zbraňovú agendu dôkladnej revízii, pričom musí zostať vo výlučnej pôsobnosti jej členských štátov. Nesmie byť však realizovaná na úkor legálnych držiteľov zbraní. Štátne orgány musia totiž pristupovať k odvracaniu hrozby explózie útokov strelnou zbraňou v záujme spoločnosti nie postihom ich legálnych

vlastníkov, ale prevenciou a účinným sankcionovaním tých osôb, ktoré sú nelegálnymi držiteľmi ručných strelných palných zbraní.

Štúdia sa preto zameriava na prezentovanie tejto oblasti najmä z pohľadu stavu právnej úpravy de lege lata v Slovenskej republike. Na základe využitia poznatkov získaných prostredníctvom excerptovania, analýzy a komparácie výsledkov prieskumu uskutočneného tzv. dotazníkovou metódou predstavuje však aj pokus o načrtnutie odporúčaní, ktoré by mohli byť využiteľné potenciálne aj pri revitalizácii slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva, čiže de lege ferenda. Problematika je prezentovaná tak, aby bolo ťažisko štúdie zameraná na hodnotenie vnútroštátnej právnej regulácie zbraní a streliva. Využitie sú preto aj viaceré metodologické prístupy k rozboru problematiky, najmä deskriptívna metóda, observačná metóda a prognostická metóda. Prieskum vedený formou tzv. dotazníkového zhromaždenia potrebných dát a názorov dopĺňajú poznatky získané metódou uskutočneného riadeného rozhovoru.

Právna úprava zbraní a streliva na Slovensku de lege lata

Zákonná právna úprava, ktorú reprezentuje zákon č. 190/2003 Z. z. o strelných zbraniach a strelive a o zmene a doplnení niektorých zákonov, reflektujúca požiadavky vyplývajúce z požiadaviek súvisiacich so vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie, nahradila dovtedy platný zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 246/1993 Z. z. o zbraniach a strelive. Vnútroštátna právna regulácia problematiky zbraní a streliva de lege lata sa teda opiera aj o európsku platnú právnu úpravu a zohľadňuje i ostatné medzinárodné záväzky Slovenska, týkajúce sa problematiky zbraní a streliva. Platný zákon č. 190/2003 Z. z. o strelných zbraniach a strelive a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov bol viackrát novelizovaný, pričom možno evidovať túto početnosť zásahov do textu numerom dvadsaťpäť (25). Je však dôležité upozorniť na skutočnosť, že väčšina novelizácií tohto zákona reagovala na technologický pokrok alebo na podnety vyplývajúce z aplikačnej praxe. Tým možno odôvodniť aj pomerne časté zmeny dikcie tohto zákona. Revidovaná formalizovaná a normativizovaná problematika zbraní a streliva koreniaca na Slovensku sa ako systémový element včlenila do systému legislatívy Európskej únie. Novým zákonom sa tiež sprísnil podmienky evidencie vlastníctva, držby, nosenia a používania zbraní. Kreovali sa i konkrétne nástroje umožňujúce štátnym orgánom realizovať precíznejšiu reguláciu vzťahov vznikajúcich v oblasti zbraní a streliva. Cieľom novej slovenskej právnej regulácie zbraní a streliva teda bolo dosiahnutie kvalitatívne lepšieho zabezpečenia poriadku v oblasti

evidencie a dispozície osôb so zbraňami a strelivom. Zákonodarca tak sleduje aj bezpečnosť a ochranu verejnosti. Preto tiež upravil detailnejšie ako práva, tak aj povinnosti vlastníkov a držiteľov zbraní a streliva. Zároveň klasifikoval strelné zbrane do štyroch hlavných kategórií v závislosti na ich nebezpečnosti a účinnosti strelby, resp. použitia. V súčasnosti preto zákon rozlišuje:

1. zakázané zbrane, kategória A;
2. zbrane podliehajúce povoleniu, kategória B;
3. zbrane podliehajúce ohláseniu, kategória C a
4. ostatné zbrane, kategória D.

Zakázané zbrane a strelivo, resp. skupina A. Ide o zbrane a strelivo, ktorých charakter je nebezpečný z hľadiska garantovania vnútorného poriadku štátu a bezpečnosti v spoločnosti. Ide najmä o vojenskú zbraň, samočinnú zbraň, charakterovo zmenenú zbraň tak, aby mohla spôsobiť závažnejší následok než aký bol pôvodne pred jej úpravou. Patrí sem aj zbraň, ktorá má vzhľad iného predmetu alebo nekovového materiálu bez možnosti jej identifikácie za pomoci detekčných prístrojov. Tiež zbraň s pevne zabudovaným tlmičom hluku výstrelu, laserovým zameriavačom, noktovízorom³, infračiaričom, elektronickým zväčšením obrazu či prevrátením obrazu. Zakázanou zbraňou tejto kategórie je aj zbraň vyrobená alebo upravená bez povolenia, alebo tiež zbraň s takými úpravami, ktoré sťažujú jej kriminalistickú identifikáciu. Zakázaným strelivom je podľa zákona strelivo s priebojnou, výbušnou a zápalnou strelou, strelivo do krátkych guľových zbraní s expanznou strelou, strelivo s dodatočne upravenou strelou, vojenské strelivo, strelivo do krátkych guľových zbraní a dlhých guľových zbraní, ktoré presahuje zákonom stanovenú ústovú rýchlosť strely⁴ alebo ústovú energiu⁵. Zákon tiež stanovil zakázané doplnky zbrane. Ide o tlmič hluku výstrelu, zameriavač skonštruovaný na princípe noktovízora, infračiariča, elektronického zväčšenia obrazu a zariadenia na prevrátenie obrazu a laserový zameriavač.

3 Noktovízor je prístroj, ktorý umožňuje videnie v tme. Ide teda o možnosť nočného videnia pomocou elektrooptického meniča.

4 Ústová rýchlosť strely je rýchlosť, ktorú má projektil v okamihu, keď opustí ústie hlavne zbrane. Táto rýchlosť sa úmerne zvyšuje alebo znižuje v závislosti od dĺžky hlavne, pričom platí, že čím dlhšia hlaveň, tým vyššia ústová rýchlosť.

5 Ústová energia predstavuje energiu vystrelenej strely. Podľa jej výpočtu je možné odhadnúť deštruktívny potenciál streliva, resp. strelnej zbrane. Jej hodnota klesá s narastajúcou vzdialenosťou letu strely. Ústová energia tak udáva maximálnu energiu, ktorú má strela, resp. strelná zbraň. Pre výpočet tejto energie je potrebné vedieť ústovú rýchlosť a hmotnosť streliva. Platí, že čím je projektil ťažší a strela rýchlejšia, tým väčšia je ústová rýchlosť.

Tento typ zbraní nie je preto možné nadobudnúť do legálneho vlastníctva, držať alebo nosiť ju, pokiaľ zákon neustanoví inak. Iba ministerstvo vnútra môže udeliť zákonnú výnimku na jej nadobudnutie a držanie v konkrétnych prípadoch. Strelivo do týchto zbraní môže nadobudnúť len držiteľ zbrojného preukazu, zbrojnej licencie alebo držiteľ zbrojného sprievodného listu na trvalý vývoz.

Zbrane podliehajúce povoleniu, resp. kategória B, podliehajú povolo- vacie- mu konaniu a evidenčnej povinnosti. Sú to najmä krátke opakovacie palné zbrane a krátke samonabíjacie palné zbrane. Opakovacia palná zbraň je zbraň určená na strelbu jednotlivými nábojmi, pričom po každom výstrele ju je potrebné opäť nabiť. Samonabíjacia zbraň je palná zbraň, ktorá sa nabíja opätovne v dôsledku predchádzajúceho výstrelu, ale nie opakovane jedným stlačením spúšte. Do tejto kategórie patria aj krátke jednovýstrelové palné zbrane na strelivo so stredovým zápalom alebo na strelivo s okrajovým zápalom, pričom jej celková dĺžka nepresahuje 280 mm. Povolo- vacie- mu konaniu podlieha aj dlhá samonabíjacia zbraň, ktorej zásobníkové za- riadenie a nábojová komora môže obsahovať viac ako tri náboje. Povolenie sa vyžaduje ale aj vtedy, ak zbraň nemôže spolu zahrnúť viac ako tri náboje a zároveň ktorej podávacie zariadenie je odnímateľné alebo pri ktorej nie je možné zaručiť, že nemôže byť jednoducho zmenená na zbraň so zásob- níkom alebo nábojovou schránkou a nábojovou komorou, ktoré môžu spo- lu obsahovať tri náboje. Povoleniu ďalej podlieha aj dlhá opakovacia ale- bo samonabíjacia zbraň s hladkým vývrtom hlavne s dĺžkou menšou alebo najviac 600 mm a samonabíjacia zbraň, ktorá má vzhľad samočinnej zbra- ne. Nadobudnúť zbraň kategórie B možno len za podmienok stanovených zákonom na základe nákupného povolenia. Strelivo do týchto zbraní môže nadobudnúť len držiteľ zbrojného preukazu, zbrojnej licencie alebo držiteľ zbrojného sprievodného listu na trvalý vývoz.

Zbraň podliehajúca ohláseniu, resp. kategória C. Zbraň podlieha ohlaso- vacej povinnosti a evidenčnej povinnosti vtedy, ak ide o jednovýstrelovú zbraň na strelivo s okrajovým zápalom, pričom jej celková dĺžka je najmenej 28 cm. Patria sem aj zbrane jednovýstrelové, opakovacie a samonabíjacie palné, ktoré nie sú uvedené v kategórii B. Do tejto kategórie patrí aj plynová zbraň, ktorej kinetická energia strely na ústí hlavne je vyššia ako 15 J a tiež palná zbraň určená na strelbu nábojom typu flobert s energiou strely na ústí hlavne nad 7,5 J. Do kategórie C je zaradená aj opakovacia zbraň skonštruo- vaná na princípe perkusného zámkového systému. Zbraň kategórie C a stre- livo do týchto zbraní môže nadobudnúť len držiteľ zbrojného preukazu, zbrojnej licencie alebo držiteľ zbrojného sprievodného listu na trvalý vývoz.

Ostatné zbrane, resp. kategória D je klasifikácia, ktorá zahŕňa palnú zbraň určenú na strelbu nábojom typu flobert s energiou strely na ústí hlavne do 7,5 J, t.j. nižšou ako v kategórii C. Je sem zaradená aj plynová zbraň, ktorej kinetická energia strely na ústí hlavne dosahuje najviac 15 J, t.j. menej ako pri kategórii C. Do tejto kategórie zaraďujeme aj expanznú zbraň, mechanickú zbraň, ktorej napínacia sila je väčšia ako 150 N, historickú zbraň a ostatné zbrane, ktoré nie sú uvedené v predchádzajúcich kategóriách A – C. Zbraň tejto kategórie a strelivo do tejto zbrane môže nadobudnúť len právnická osoba alebo fyzická osoba staršia ako 18 rokov, ktorá je v plnom rozsahu spôsobilá na právne úkony.

Nový zákon tiež rozdelil zbrojné preukazy do viacerých skupín. Zbrojný preukaz je verejná listina, ktorú vydáva policajný útvar. Na základe nej je fyzická osoba oprávnená držať a nosiť zbraň a strelivo v rozsahu konkrétnej skupiny zbrojného preukazu:

1. A – nosenie zbrane a streliva na ochranu osoby a majetku; držiteľ je oprávnený nadobudnúť na základe nákupného povolenia do vlastníctva a držať zbraň kategórie B a je oprávnený aj na nosenie tejto zbrane;
2. B – držanie zbrane a streliva na ochranu osoby a majetku; držiteľ je oprávnený nadobudnúť na základe nákupného povolenia do vlastníctva a držať zbraň kategórie B;
3. C – držanie zbrane a streliva na výkon zamestnania alebo oprávnenia podľa osobitného predpisu; držiteľ je oprávnený pri výkone zamestnania držať zbraň kategórie A, zbraň kategórie B, na ktoré má jeho zamestnávateľ vydaný preukaz zbrane na účel, na ktorý mu bola vydaná zbrojná licencia, tiež zbraň kategórie C, na ktorú má jeho zamestnávateľ vydaný preukaz zbrane na účel, na ktorý mu bola vydaná zbrojná licencia;
4. D – držanie zbrane a streliva na poľovné účely; držiteľ je na základe nákupného povolenia oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držať zbraň kategórie B alebo kategórie C v poľovnom revíre, môže tiež prebýjať strelivo alebo jednotlivé časti zbrane;
5. E – držanie zbrane a streliva na športové účely; držiteľ je oprávnený na základe nákupného povolenia nadobudnúť do vlastníctva a držať zbraň kategórie B alebo kategórie C na strelniciach, môže tiež prebýjať strelivo alebo jednotlivé časti zbrane;
6. F – držanie zbrane a streliva na múzejné účely; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držať zbraň kategórie C a na základe nákupného povolenia nadobudnúť a držať zbraň kategórie B a na základe výnimky zbraň kategórie A.

Okrem zdravotnej spôsobilosti, bezúhonnosti a spoľahlivosti musí žiadateľ o zbrojný preukaz preukázať a odbornú spôsobilosť na držanie a nosenie zbrane a streliva. Táto spôsobilosť sa zameriava na zistenie vedomostí a praktických schopností pred skúšobnou komisiou. Skúšobná komisia sa spravidla skladá z dvoch príslušníkov Policajného zboru, prokurátora a lekára. Skúška je rozdelená na dve časti, na skúšku odbornej spôsobilosti z teoretickej časti a praktickej časti. Teoretická časť sa zameriava na otázky zo zákona o strelných zbraniach a strelive a ďalších právnych predpisov, nauky o zbraniach a strelive a zdravotníckeho minima. Praktická časť sa sústreďí na pripravenosť žiadateľa odborne prakticky a bezpečne používať zbraň.

Zákon upravil aj vydanie zbrojnej licencie, ktorá je verejnou listinou oprávňujúcou fyzickú osobu – podnikateľa alebo právnickú osobu nadobudnúť do vlastníctva zbrane a strelivo v rozsahu, ktorý určujú jednotlivé skupiny zbrojnej licencie. Zbrojnú licenciu vydáva policajný útvar. Zákon rozoznáva tieto skupiny zbrojnej licencie podľa účelu používania zbrane alebo streliva:

1. A – vývoj a výroba zbraní a streliva; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držby zbraň kategórie A, na ktorú má udelenú výnimku, zbraň kategórie B, kategórie C, kategórie D a streliva do týchto zbraní na účel ich vývoja alebo výroby;
2. B – opravy, úpravy, ničenie, znehodnotenie alebo výroba rezu zbraní a streliva; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držby zbraň kategórie A, na ktorú má udelenú výnimku, zbraň kategórie B, kategórie C, kategórie D a streliva do týchto zbraní na účel ich znehodnotenia, zničenia alebo výroby rezu a následného predaja, pričom prebratie týchto zbraní a streliva môže uskutočniť iba na základe povolenia policajného útvaru;
3. C – nákup, predaj alebo preprava zbraní a streliva; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držby zbraň kategórie B, kategórie C, kategórie D a streliva do týchto zbraní na účely ich ďalšieho predaja alebo prepravy, na základe výnimky na nadobudnutie vlastníctva zbrane kategórie A, predloženej držiteľom zbrojného preukazu alebo zbrojnej licencie, tento držiteľ takúto zbraň môže nadobudnúť na účely následného predaja držiteľovi výnimky;
4. D – vypožičiavanie, prenájom a úschova zbraní a streliva; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držby zbraň kategórie B, kategórie C, kategórie D a streliva do týchto zbraní a vypožičiavať alebo prenajímať tieto zbrane na plnenie úloh uvedených v zbrojnej licencií držiteľovi príslušnej skupiny zbrojného preukazu, tiež prijímať do úschovy a uschovávať zbraň a strelivo ktoré je oprávnený držať;

5. E – uskutočňovanie športovej, kultúrnej alebo záujmovej činnosti; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držby zbraň kategórie B, kategórie C a strelivo, prenechať zbrane na účely plnenia úloh uvedených v zbrojnej licencií držiteľovi skupiny A, B, C alebo E zbrojného preukazu a je v pracovnom pomere, obdobnom pracovnoprávnym vzťahu alebo členskom pomere k držiteľovi zbrojnej licencie alebo je oprávnený zveriť držanú zbraň za dohľadu zodpovednej osoby držiteľa licencie osobe bez zbrojného preukazu z dôvodu plnenia úloh uvedených v zbrojnej licencií;
6. F – výkon zamestnania alebo oprávnenia podľa osobitného predpisu; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a držby zbraň kategórie B, kategórie C a strelivo, na základe výnimky a nákupného povolenia nadobudnúť do vlastníctva a držať zbraň kategórie A, prenechať zbrane na účely plnenia úloh uvedených v zbrojnej licencií držiteľovi skupiny C zbrojného preukazu, ktorý je v pracovnom pomere, obdobnom pracovnoprávnym vzťahu alebo členskom pomere k držiteľovi zbrojnej licencie;
7. G – prevádzkovanie múzejnej a zberateľskej činnosti; držiteľ je oprávnený nadobudnúť do vlastníctva a na základe nákupného povolenia držať zbraň kategórie B, kategórie C a streliva a na základe výnimky a nákupného povolenia nadobudnúť do vlastníctva a držať zbraň kategórie A.

Novelizácia jednotlivých ustanovení zákona o zbraniach a strelive súvisela najmä s požiadavkami bezpečnostnej politiky Európskej únie. Tie sa premietli do európskej právnej úpravy týkajúcej sa problematiky zbraní a streliva. Slovensko, ako jeden z členských štátov tejto medzinárodnej organizácie, musí reflektovať tieto požiadavky i aktualizáciou svojej vnútroštátnej právnej úpravy. Zákon o zbraniach a strelive teda nebol výnimkou a preto aj bol novelizovaný celkom dvadsaťpäťkrát. Spomedzi najpodstatnejších realizovaných zmien dikcie zákona upozorňujeme na tieto:

Novela zákona o zbraniach a strelive v roku 2005 umožnila beztrestne odovzdať občanom Slovenska nelegálne držané zbrane v tzv. prvej zbraňovej amnestii. V tomto období, od 14. apríla 2005 do 14. apríla 2006, odovzdali útvarom Policajného zboru občania 3 463 kusov nelegálne držaných zbraní. Strelivo nebolo predmetom tejto amnestie.⁶ Účelom zbraňových amnestií je najmä zo strany štátu získať nelegálne držané zbrane a znížiť tak potenciálne riziko použitia takýchto zbraní pri trestnej činnosti, umožniť zlegalizovanie nelegálne držanej zbrane žiadosťou o jej evidenciu inak

6 <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=skoncila-4-zbranova-amnestia-slovaci-dali-preskumat-vyse-1600-strelnych-zbrani>

stíhateľné ako nedovolené ozbrojovanie, zároveň uľahčenie identifikácie takýchto zbraní použitých pri páchaní trestnej činnosti.

Novela zákona v roku 2009 umožnila tzv. druhú zbraňovú amnestiu. Občania Slovenskej republiky mohli tiež beztrestne odovzdať nelegálne držané zbrane a strelivo štátu. V období od 1. novembra 2009 do 31. mája 2010 bolo odovzdaných útvarom Policajného zboru 4 367 kusov zbraní a 45 684 kusov streliva.⁷

Novela v roku 2010 priniesla zmeny v zákone, najmä v jeho všeobecnej časti, a to z dôvodu zmien v dikcii európskych smerníc, ktoré muselo Slovensko implementovať do národnej legislatívy. Išlo najmä o odstránenie nedostatkov v dovtedy platnej právnej úprave a nedostatkov vyplývajúcich z aplikačnej praxe. Upravili sa aj niektoré základné pojmy ukotvené v osobitnej časti zákona. Vyšpecifikovali sa jednotlivé kategórie zbraní a dokladov, boli revidované niektoré pojmy, čo vyplynulo z technického pokroku v tejto oblasti. Išlo napr. o tzv. narkotizačnú zbraň, paintbalovú zbraň či signálnu zbraň. Boli doplnené povinnosti pre držiteľa zbrane kategórie D. Zohľadnili sa aj zmeny zákona o správnych poplatkoch. Zmeny nastali tiež v európskych normách týkajúcich sa kontroly získavania a vlastníctva zbraní. Zohľadňovali to aj zmeny v trestnom zákone a tiež v nižších právnych normách. Dotknuté boli napr. ustanovenia vyhlášky o technickom postupe prie znehodnocovaní, ničení a výrobe rezov strelnej zbrane a steliva a spôsobe ich označovania. Novelou sa tiež zakázalo držiteľovi zbrojného preukazu uzatvárať zmluvu o kúpe zbrane alebo streliva na diaľku.

V roku 2011 bol zákon novelizovaný najmä pod vplyvom tragických udalostí, ktoré sa odohrali 30. augusta 2010. Vtedy došlo na základe viacmenej vyprovokovaného ozbrojeného útoku palnou zbraňou v Devínskej Novej Vsi o život osem ľudí. Viacero osôb bolo tiež vážne zranených.⁸ Účelom novelizácie bolo teda obmedziť, resp. sprísniť podmienky na získanie zbrojného preukazu. To považujeme za sporné. Poslaním takto motivovaného sprísnenia teda bolo účelovo obmedziť občanom držanie a používanie samočinných zbraní a samonabíjajúcich zbraní. Úprava, resp. „domáce“, spravidla neodborné a nelegálne „vylepšenie“ zbrane jej prerobením sa však ukázalo ako v súčasnej dobe vysoko rizikové s potenciálom prinášajúcim tragické situácie a ich následky. Novelou tak bola ministerstvu

7 <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=skoncila-4-zbranova-amnestia-slovaci-dali-preskumat-vyse-1600-strelnych-zbrani>

8 K tomu pozri: <https://www.teraz.sk/slovensko/od-masakra-v-devinskej-novej-vsi-uplyni/489588-clanok.html>

vnútra zakázaná možnosť udeliť dovtedy fakultatívne prípustnú výnimku na držbu takýchto zbraní. Tým sa neumožnilo držať tieto zbrane ani na zberateľské účely, vzhľadom na rizikovosť zneužitia takýchto zbraní. Sprísniť sa ex lege malo aj posudzovanie zdravotnej spôsobilosti uchádzača o zbrojný preukaz klinickým psychológom. Dovtedy bolo toto posudzovanie zverené len posudzujúcemu lekárovi. Ten stanovoval, či si takéto špecifické vyšetrenie žiadateľ o vydanie zbrojného preukazu vyžaduje, alebo nie. Návrh novely zákona tiež skracoval platnosť zbrojného preukazu z desiatich na päť rokov a striktne stanovoval i povinnosť podrobiť žiadateľa vyšetreniu psychológom. Držiteľ zbrojného preukazu tak musí odvtedy každých päť rokov preukázať zdravotnú, psychickú spôsobilosť, a rovnako aj bezúhonnosť a spoľahlivosť. To považujeme za iba relatívne účinné preventívne opatrenie. Je rýdzo dubiózne a neodhaľujúce pravé osobnostné parametre žiadateľa. Sprísniť sa mala aj kontrola uloženia zbraní, a to stanovením povinnosti držiteľa zbrane umožniť vstup a vpustiť do skladového priestoru na zbrane policajta, vykonávajúceho previerku stavu uskladnenia zbraní a streliva. Zákon teda ukladal držiteľovi zbrane povinnosť umožniť policajtovi výkon kontroly zbrane a jej uloženia, a to aj prostredníctvom „sankcionovaného nedovolenia“ vstupovať policajtovi do obydli, v ktorom žije držiteľ zbrojného preukazu. Umožnenie kontroly uloženia zbrane v domácom prostredí ako povinnosť bezúhonnému občanovi však možno považovať za určitých okolností aj za nesporne bezprecedentný zásah do súkromia občana demokratického štátu. Pretože skutočný zločinec, potenciálny páchatel trestných činov so strelnou zbraňou, drží a ukrýva svoje zbrane v utajenom priestore a v dôsledne utajovanom prostredí! Túto novelu preto považujeme za anachronizmus. Vracia tento typ sociálnych vzťahov do obdobia pred roka 1990. Text novely zákona reflektoval prirodzene aj zmeny v správnych poplatkoch pri vydávaní nových zbrojných preukazov.

Novela v roku 2014 upravila tzv. tretiu zbraňovú amnestiu, kedy mohli občania Slovenskej republiky odovzdať beztrestne nelegálne držané zbrane a strelivo. V období, od 1. decembra 2014 do 31. mája 2015 bolo odovzdaných útvarom Policajného zboru 3 035 kusov zbraní a 36 326 kusov streliva.⁹

Dňa 1. júla 2015 novela zákona priniesla úpravu platnej právnej regulácie najmä na základe potrieb vyplývajúcich z aplikačnej praxe. Nastali zmeny v kategóriách expanzných zbraní z dôvodu ich masívneho rozšírenia a potenciálneho ohrozenia bezpečnostnej situácie na Slovensku.

9 K tomu pozri: <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=skoncila-4-zbranova-amnestia-slovaci-dali-preskumat-vyse-1600-strelnych-zbrani>

Novela zákona v roku 2021 bola vypracovaná z dôvodu prijatia smernice Európskeho Parlamentu a Rady Európskej únie z roku 2017¹⁰, ktorá menila smernicu Rady o kontrole získavania a vlastníctva zbraní¹¹ a prijatia vykonávacieho nariadenia Komisie z roku 2018¹², ktorým sa mení vykonávacie nariadenie z roku 2015¹³, v ktorom sa stanovujú spoločné usmernenia pre normy a techniky na deaktiváciu na zabezpečenie trvalej nepoužiteľnosti deaktivovaných zbraní. Novela upravila aj problém znehodnocovania zbraní, ktoré rovnako upravila spoločnými usmerneniami pre normy a techniky na deaktiváciu na zabezpečenie trvalej nepoužiteľnosti takýchto zbraní. Keďže Európska únia vo vykonávacom nariadení rozšírila pôsobnosť tohto predpisu na všetky kategórie strelných zbraní uvedené v prílohe smernice o kontrole získavania a vlastníctva zbraní, vyplynula z neho zároveň požiadavka evidencie takýchto zbraní. Novela tak zlepšila opatrenia zamedzujúce zneužívanie strelných zbraní na trestnú činnosť. *Odstránila aj niektoré nedostatky plynúce z praxe, čo by malo byť prioritou každej novely zákona.* V § 4 doplnila ods. (4) týkajúci sa zakázaných doplnkov zbrane, ktorými sú tlmič hluku výstrelu a zameriavač zbrane skonštruovaný na princípe noktovízora alebo termovízie. V § 58 doplnila v ods. (1) a (2) konkrétne ustanovenia týkajúce sa údajov potrebných uviesť v povolení týkajúceho sa znehodnotenia, zničenia zbraní. V § 72i upravila novela zánik trestnosti činu nedovoleného ozbrojovania od 1. novembra 2020 do 30. apríla 2021 pokiaľ osoba odovzdá dobrovoľne zbraň na útvare Policajného zboru. Išlo o tzv. štvrtú zbraňovú amnestiu. Počas tohto obdobia odovzdalo polícii 1615 nelegálne držaných zbraní a 53 025 kusov streliva.¹⁴

|||||

14 <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=skoncila-4-zbranova-amnestia-slovaci-dali-preskumat-vyse-1600-strelnych-zbrani>

Dňa 1. februára 2022 nadobudla účinnosť novela zákona, ktorá priniesla zmeny v kategorizáciách zbraní, oprávnených subjektoch na ich držbu, zmeny v platnosti zbrojného preukazu a licencie, elektronizácii držiteľov zbrojných licencií a zmeny vo výške správnych poplatkov.

Koncom roka 2022 nadobudla účinnosť novela zákona o strelných zbraniach a strelive, ktorá upravila o.i. v obsahu pôvodnej verzie zákona novú úpravu vyplývajúcu z novely trestného zákona. V § 19 doplnila v ods. (1) v písm. a) konkrétne časti z trestného zákona, ktoré upravujú skutkové podstaty konkrétnych trestných činov, kedy nie je osoba považovaná za osobu bezúhonnú a spoľahlivú na účely zákona o strelných zbraniach a strelive. V tomto paragrafe bol doplnený aj ods. (2) d) a e) o konkrétny paragraf, 69 ods. 1, týkajúci sa uznania viny osoby z priestupku, kedy sa takáto osoba nemôže považovať za spoľahlivú na účely zákona o strelných zbraniach a strelive. Tiež sa doplnili ustanovenia týkajúce sa platnosti zbrojného preukazu u cudzincov v § 23, povinnosti preveriť policajným útvarom osobu, ktorá je držiteľom zbrojného preukazu a to najmenej raz za päť rokov, či stále spĺňa podmienky držiteľa zbrojného preukazu podľa zákona o strelných zbraniach a strelive. Ďalej bol doplnený § 24 ods. (2), ktorý reguluje vydanie nového zbrojného preukazu a upravuje dikciu konkrétnych paragrafov v zmysle nového znenia zákona. Novela takýmto spôsobom konkretizuje aj paragrafy 25, 26, 27, 28, ktoré sa týkajú zániku, odňatia, oprávnení a povinností držiteľa zbrojného preukazu. Ďalej sa v novele upravili a konkretizovali ustanovenia týkajúce sa zbrojnej licencie v piatej časti zákona. V šiestej časti boli vykonané malé úpravy týkajúce sa zaevidovania zbrane, preukazu zbrane, posudzovania zhody a úschovy zbrane a streliva. § 39 detailnejšie upravil ods. (1), ktorý špecifikuje povinnosť policajného útvaru zobrať predloženú zbraň alebo strelivo do úschovy. Bola detailnejšie upravená aj siedma časť zákona regulujúca vývoz, dovoz a prevoz zbrane a streliva, najmä v paragrafoch týkajúcich sa zbrojného sprievodného listu, najmä jeho vzoru v prílohe zákona, tiež trvalý vývoz, prevoz a trvalý dovoz zbrane a streliva. Upravený bol aj § 46 zameraný na Európsky zbrojný pas. Najväčšími zmenami však boli doplnenie § 47 týkajúci sa prepravy zbraní a streliva v ods. (2). Pribudlo písm. e) – h) a ods. (6) a) – e). Bola tak doplnená písomná žiadosť na vydanie povolenia o.i. o kópie výstupných dokumentov posudzovania zhody vydaných autorizovanou osobou alebo vyhlásenie o zhode. Netýka sa to však prepravovanej zbrane alebo streliva, pri ktorých žiadateľ predloží dokument, ktorým preukazuje splnenie požiadavky podľa osobitného predpisu, ak takýmto dokumentom v čase podania disponuje. Žiadosť musí obsahovať aj druh dopravy, dopravný prostriedok a údaje o dopravcovi. Toto však neplatí pri

preprave zbraní alebo streliva medzi podnikateľmi. Ďalšou prílohou, ktorú musí žiadosť obsahovať je spôsob, akým budú zbrane a strelivo na území Slovenskej republiky zabezpečené proti strate, odcudzeniu a zneužitiu pri ich preprave. Žiadosť má obsahovať aj predpokladané dátumy začatia prepravy a tiež ukončenia prepravy na území Slovenskej republiky. V novom odseku (6) sa zákonodarca sústredil na povinnosť prepravcu s vydaným povolením najneskôr jeden pracovný deň pred začatím prepravy písomne alebo prostredníctvom elektronickej služby zriadenej na tento účel oznámiť alebo predložiť ministerstvu údaje špecifikované v ods. (2) a) – d) tohto paragrafu, počet zbraní, značku, typ, kaliber a výrobné číslo zbrane, množstvo streliva, značku, druh a kaliber streliva. Tiež musí oznámiť aj druh prepravy, údaje o prepravcovi, číslo povolenia na prepravu vydané ministerstvom, už presný dátum začatia a ukončenia prepravy na území Slovenskej republiky, názov hraničného priechodu vonkajšej štátnej hranice, miesto prekročenia vnútornej štátnej hranice pri vstupe do Slovenskej republiky a názov hraničného priechodu na vonkajšej hranici pri opustení územia Slovenskej republiky, miesto prekročenia vnútornej štátnej hranice pri opustení územia Slovenskej republiky. Musí oznámiť, resp. predložiť ministerstvu aj trasu prepravy, evidenčné číslo vozidla prepravujúceho strelné zbrane a strelivo, zodpovednú osobu za túto prepravu, telefonický kontakt na túto osobu. Novela priniesla možnosť nepretržitého sledovania aktuálnej polohy takejto prepravy na základe uvedenia lokalizačných údajov. Na záver musí prepravca oznámiť ministerstvu kópie dokumentov uvedené v ods. (2) písm. e). Aj v ďalších paragrafoch zákona došlo k detailnejšiemu prepojeniu jednotlivých paragrafov a častí zákona. Trinásta časť precizovala spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia, najmä transpozíčné ustanovenie odkazuje na prílohu č. 7, ktorá uvádza právne záväzné akty Európskej únie, ktoré sa prebrali do zákona.

Dňa 1. júla 2023 nadobudla účinnosť ďalšia novela zákona o strelných zbraniach a strelive. Opierala sa o prijatie európskych smerníc týkajúcich sa noriem a techník deaktivácie zbraní, zabezpečenia slobody pohybu niektorých zbraní v rámci Európskej únie, ale aj ich dostatočnej kontroly. Novela sa upriamila najmä na špecifikáciu povinností podnikateľských subjektov vo vzťahu k cestnej preprave strelných zbraní a streliva na území Slovenska. § 47 novely bol doplnený o odsek 7, 8 a 9. V súvislosti s obsahom týchto ustanovení išlo najmä o zabezpečenie prepravy nepretržitým sledovaním pohybu prihlásením sa do systému sledovania pohybu tejto prepravy, a to konkrétne pri preprave nad 100 ks strelných zbraní alebo 200 000 ks streliva. Súkromný subjekt zabezpečujúci prepravu je zároveň povinný zabezpečiť strelné zbrane a strelivo proti ich strate, odcudzeniu

alebo zneužitíu. Nové články tiež určili povinnosť podnikateľskému subjektu, domácejmu či zahraničnému, ktorý má vydané povolenie ministerstva na vývoz, dovoz alebo prevoz nadobudnúť predchádzajúci súhlas členských štátov Európskej únie, na územie ktorého budú strelné zbrane a strelivo ním dovezené. Novelizácia sa dotkla aj kategorizácie zbraní, ktoré boli upravené ako nepoužiteľné, avšak jednoduchou úpravou môže dôjsť k ich opätovnej funkčnosti, čo je rizikové pri zneužití takýchto zbraní na spáchanie teroristického činu. Zákon sa zamerával aj na elektronizáciu tejto oblasti, a to jednoduchým oprávneným prístupom do informačného systému on-line. Novelizácia založila aj zníženie doby platnosti zbrojnej licencie z neurčitej doby na dobu päť rokov. Doby platnosti zbrojného preukazu ponechal zákon na desať rokov, avšak preverovanie bezúhonnosti a spoľahlivosti držiteľa uložil raz za päť rokov. Niektorým zbraniam patriacim do kategórie D sa sprísnil režim ich pohybu a vzťahuje sa na ne osobitný postup.

Prieskum náhľadov na stav právnej úpravy zbraní a streliva na Slovensku

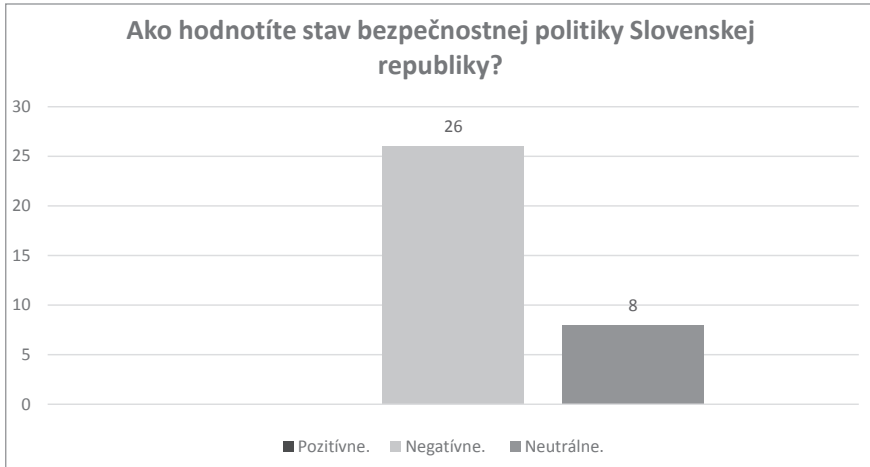
Ľudská spoločnosť si postupne tvorila zákony preto, aby ich prostredníctvom zabezpečovala vnútorný poriadok a dodržiavanie určitých pravidiel vytvárajúcich systém správania sa v spoločenstve. Poriadok sa opierať o zaužívané etické a morálne normy, ktoré si väčšina spoločnosti želala. Dodržiavať ich tak mali všetci občania. Rovnako ako aj v minulosti, pri porušení pravidiel, boli stanovené konkrétne nápravné opatrenia, resp. sankcie, tresty. Ani prísnosť trestov však mnohokrát nepôsobila na porušovateľov odstrašujúco. Rovnako ako aj dnes, sú zákonom stanovené normy mnohokrát porušované. Za ich nerešpektovanie sú ukladané konkrétne sankcie. Funkčnosť bezpečnostného systému v demokratickej spoločnosti teda súvisí aj s uplatňovaním a kontrolou efektivity zavedených sankcií. Osobitne za porušovanie právnych predpisov regulujúcich režim vlastníctva a disponovania so zbraňami a strelivom. Ako túto problematiku vníma slovenská verejnosť, zisťovali sme prostredníctvom zhodnotenia obsahu odpovedí na položené otázky. V tejto súvislosti sme očakávali konkrétne odpovede, ktoré by mohli objasniť túto problematiku a dovoliť nám vyvodiť určité závery. Predpokladali sme, že *pocit bezpečnosti občana súvisí s dobrou právnou úpravou regulácie zbraní a streliva v Slovenskej republike a s jej striktným dodržiavaním*. Takto konštruovanú hypotézu, ktorú sme potrebovali potvrdiť, resp. vyvrátiť, sme podložili konkrétnymi otázkami, ktoré sme sústredili do dotazníka. Ten sme fyzicky distribuovali respondentom,

študentom právnickej fakulty Vysokej školy Danubius v Sládkovičove počas niekoľkých sústreduení v zimnom semestri roku 2024. Z pôvodne distribuovaných 65 kusov sa vrátilo 34 plne vyplnených dotazníkov. Predpoklad kompetentnosti respondentov odpovedať pravdivo na položené otázky prezentoval sám okruh oslovených respondentov. V distribuovanom dotazníku bolo respondentom položených 6 otázok, pričom v jednotlivých odpovediach 5 otázok bolo potrebné označiť len jednu odpoveď, v jednej otázke bolo možné vybrať z viacerých odpovedí a zároveň dopísať vlastnú odpoveď. Na základe vyhodnotenia získaných odpovedí sme získali potenciálne prehľadnú štruktúru názorov respondentov na problematiku zbraní a streliva. Výsledky orientačne preukázali osvojenie si základných poznatkov o bezpečnostnej problematike na Slovensku všetkými respondentmi, osobitne z pohľadu právnej regulácie zbraní a streliva. Vzhľadom na počet získaných odpovedí, resp. početnosť referenčnej vzorky respondentov, však nemožno výsledok prieskumu považovať za reprezentatívny. Je však pozoruhodný z pohľadu miery vnímanie právnej úpravy zbraní a streliva študentmi práva.

Ad 1. Na prvú otázku, *ako opýtaný hodnotí stav bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky*, sme získali konkrétne názorové spektrum. Nik z celkového počtu 34 (100 %) sa nevyjadril *pozitívne* (0 %) vo vzťahu k hodnoteniu stavu bezpečnostnej politiky ako k dobrému. Motívom vedúcim respondentov k tomuto záveru mohlo dôjsť z dôvodu medializovaného predaja a darovania vojenského obranného materiálu Slovenskej republiky v dôsledku podpory ozbrojeného konfliktu na Ukrajine počas uplynulých viac než dvoch rokov. Naopak, *negatívne* sa vo vzťahu k hodnoteniu stavu bezpečnostnej politiky Slovenska vyjadrilo až 26 (76 %) opýtaných a 8 (24 %) sa vyjadrilo *neutrálne*.

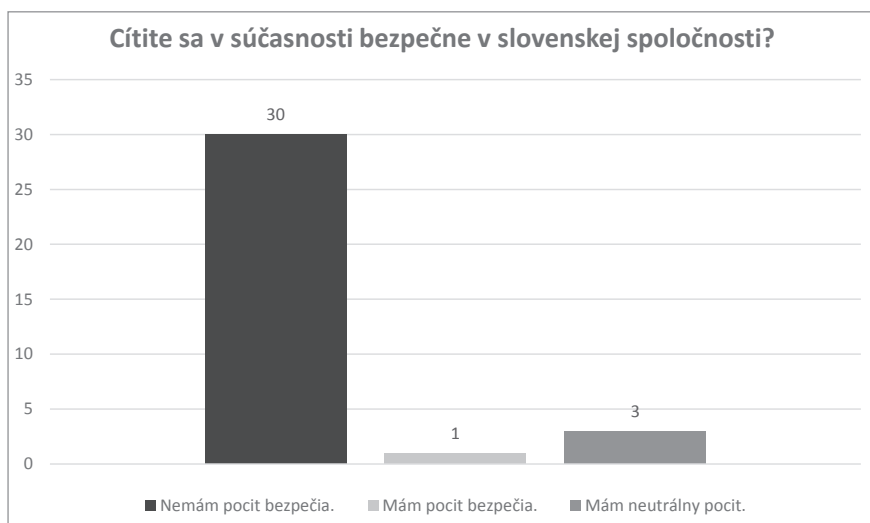
Hodnotenie: Prvou, základnou a východiskovou otázkou sa mali získať odpovede zamerané na všeobecné vnímanie stavu bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky verejnosťou. Na základe rozboru výsledkov získaných odpoveďami možno konštatovať, že veľká väčšina opýtaných považuje stav bezpečnostnej politiky Slovenska za nedobrý. Zrejmé je potom, že bezpečnostná politika štátu by mala byť zo strany vlády rozpracovaná cielene vo vzťahu k úplnému garantovaniu pocitu bezpečia verejnosti, čiže na vyššej kvalitatívnej úrovni. Tiež je dôležité upozorniť na fakt, že žiadny z opýtaných nepovažuje bezpečnostnú politiku Slovenska za „v dobrom stave“. Čiže respondenti vo všeobecnosti nie sú spokojní s nastavením bezpečnostnej politiky Slovenska, resp. s jej aktuálnym stavom. Považujeme tak za potrebné zamerať sa na neodkladné riešenie presmerovania bezpečnostnej

politiky Slovenska primárne na „zohľadňujúcu národné záujmy“ a tak zabezpečiť pocit bezpečnosti vo verejnosti.

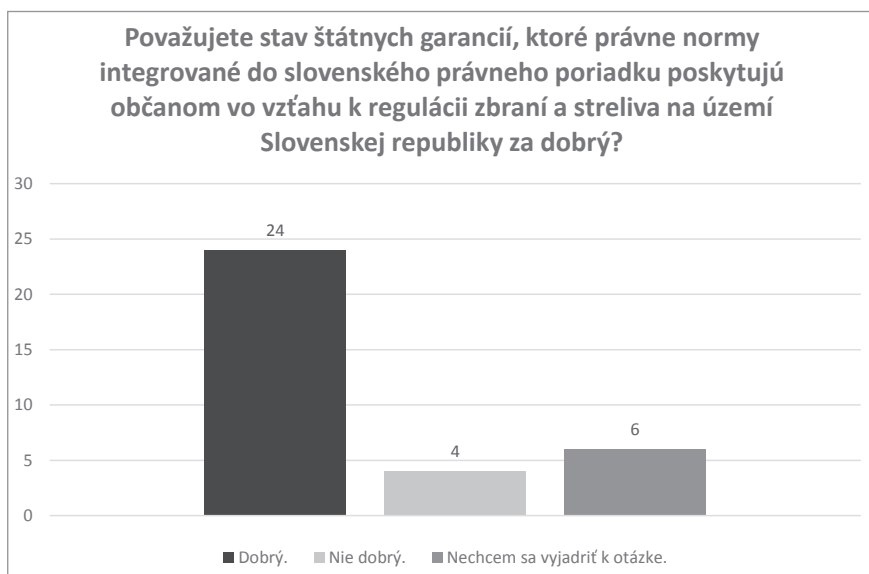
Ad 2. Druhá otázka bola zameraná na detailnejšie hodnotenie vzniku *subjektívneho pocitu bezpečnosti v slovenskej spoločnosti*. Z celkového počtu 34 (100 %) vyplnených dotazníkov sme získali 30 (88 %) odpovedí, ktoré na otázku odpovedali *negatívne*, resp. vyjadrili sa, že nemajú pocit bezpečnosti v slovenskej spoločnosti. Len 1 (3 %) z opýtaných sa vyjadril **pozitívne**, resp. že má pocit bezpečia v slovenskej spoločnosti a 3 (9 %) odpovedali **neutrálne** na položenú otázku.

Hodnotenie: Z analýzy získaných odpovedí vyplýva, že väčšina opýtaných vníma priestor slovenskej spoločnosti ako nezabezpečený. To môžeme považovať za „zdvihnutý prst“ verejnosti adresovaný orgánom verejnej moci, ktoré sú zodpovedné za zabezpečenie pokoja v prostredí štátu. Táto odpoveď opýtaných na položenú otázku potvrdzuje, že bezpečnosť štátu by sa mala dostať v súčasnosti na prvú pozíciu v štruktúre priorít, resp. politík. Ide o požiadavku, na ktorú by sa mala vláda Slovenska zamerať strategicky a dlhodobo. Najmä preto, že pocit bezpečnosti v spoločnosti je mimoriadne dôležitý pre zabezpečenie zdravého chodu štruktúr nielen vo vnútornom prostredí štátu, ale rovnako je dôležitý pre zlepšovanie a rozvoj medzinárodných vzťahov. Bezpečné prostredie je zárukou umožňujúcou napr. zvyšovanie záujmu o Slovensko a nárast dynamiky zahraničných investícií smerujúcich do slovenského podnikateľského prostredia.

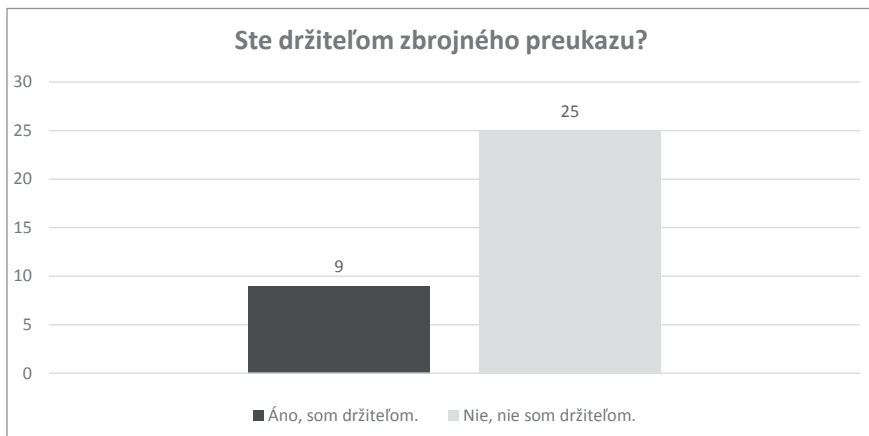
Ad 3. Tretia otázka bola zameraná na zistenie hodnotiaceho postoja respondentov k stavu **štátnych garancií, ktoré právne normy integrované do slovenského právneho poriadku poskytujú občanom vo vzťahu k regulácii zbraní a streliva na území Slovenska**. Odpovede z celkových 34 (100 %) prezentovali až v 24 (71 %) odpovediach tento stav ako *dobrý*, 4 (11 %) za *nie dobrý* a 6 (18 %) opýtaný sa *nevyjadril* k otázke.

Hodnotenie: Regulovanie zbraní a streliva prostredníctvom akceptovateľnej právnej úpravy má významný dopad na vnímanie kvality a garantovanie bezpečnosti slovenskej verejnosti. Respondenti sa väčšinou vyjadrili, že právna regulácia oblasti zbraní a streliva je dobrá. T.j. akceptovateľná a možno konštatovať, že dosiahnutý stupeň garantovania bezpečnosti spoločnosti zo strany štátu je na dobrej úrovni a má potenciál pôsobiť na verejnosť pozitívne.

Ad 4. Na štvrtú otázku, **či je respondent držiteľom zbrojného preukazu**, odpovedalo z celkových 34 (100 %) opytovanými vyplnených dotazníkov 9 (25 %) kladne, čiže sú držiteľmi zbrojného preukazu, a záporne 25 (75 %) respondentov, ktorí uviedli, že nie sú držiteľmi zbrojného preukazu.

Hodnotenie: V prípade takto štruktúrovaných odpovedí prekvapuje pomerne vysoké percento držiteľov zbrojného preukazu. Možno to vysvetliť tak, že v dnešnej dobe, a to najmä z dôvodu nadobudnutého nízkeho pocitu bezpečia verejnosti a nevytvárania dostatočne dôveryhodných aktivít zameraných na jeho transformovanie zo strany štátu, považuje jednotlivec za jedinou možnosť efektívneho garantovania vlastnej bezpečnosti iba využitie metódy vlastnej vigilantizmu, čiže „ochrany samého seba“. V budúcnosti, v prípade ďalšieho skúmania tejto problematiky, by bolo vhodné konštruovať otázky detailnejšie so zameraním aj na obdobie, v ktorom, resp. kedy sa opýtaní podrobili aj skúškam oprávňujúcim ich na držbu strelnej zbrane. Zaujímavé výsledky by mohlo priniesť aj zisťovanie motivácie, vedúcej respondentov k zabezpečeniu si vlastnej strelnej zbrane.

Ad 5. Piata otázka bola zameraná na posúdenie prísnosti skúšok na získanie zbrojného preukazu. Z celkového počtu 34 (100 %) opýtaných odpovedalo na túto otázku v tom duchu, že skúšky na získanie zbrojného preukazu boli *prísne*, len 7 (21 %) respondentov. Za *primerané* ich považovali 2 (6 %) opýtaní. Odpoveď, že skúšky boli *jednoduché*, nikto z dopytovaných neudal (0 %).

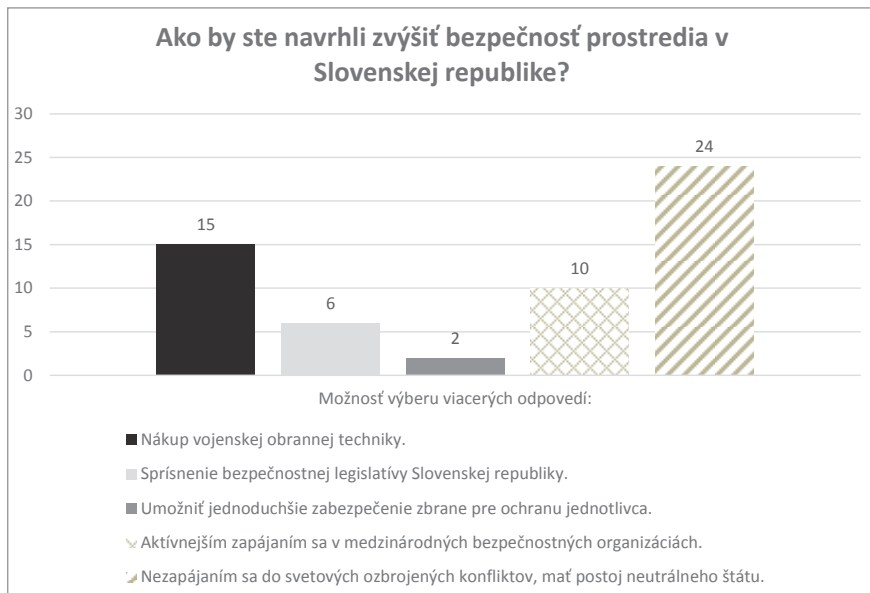
Hodnotenie: Na takto položenú otázku, ako z uvedených dát, resp. výpočtov vyplýva, odpovedali len opýtaní, ktorí sú držiteľmi zbrojného preukazu či zbrane, resp. majú úspešne absolvovanú skúšku na získanie zbrojného preukazu. Možno tiež konštatovať, že skúšky tohto zamerania sú všeobecne považované za náročné.

Ad 6. Na šiestu položenú otázku, ako by respondenti *zvýšili bezpečnosť sociálneho prostredia Slovenska*, odpovedalo z celkového počtu 34 (100 %) opýtaných odpoveďou *nákupom vojenskej obrannej techniky* 15 (43 %) dopytovaných. *Sprísnením bezpečnostnej legislatívy* by problém riešilo 6 (18 %) opýtaných, *umožnením jednoduchšieho zabezpečenia si zbrane na ochranu jednotlivca* 2 (6 %) opýtaných, *aktívnejším zapájaním sa v medzinárodných bezpečnostných organizáciách* 10 (29 %) opýtaných a *nezapájaním sa do svetových ozbrojených konfliktov, t.j. zaujať postoj neutrálneho štátu* 24 (71 %) respondentov.

V rámci takto formulovanej otázky si mohli respondenti vybrať viaceré odpovedí. Dokonca mohli dopísať svoju vlastnú odpoveď, v ktorej by vyjadrili slobodne svoj postoj k nastolenému problému.

Hodnotenie: Zmyslom položenej otázky bola snaha o identifikáciu vnímania bezpečnosti respondentmi. Zistiť sa mal aj názor respondentov na individualizáciu faktorov, ktoré by mohli zvýšiť pocit bezpečia verejnosti. Respondenti vyjadrili väčšinový názor, že by sa Slovensko nemalo aktívne zapájať do ozbrojených konfliktov a malo by zaujať pozíciu neutrálneho štátu. Len 6 % z opýtaných vyjadrilo názor, že zvýšenie pocitu bezpečnosti v sociálnom prostredí Slovenskej republiky možno dosiahnuť jednoduchším spôsobom, a to zabezpečením si vlastnej zbrane slúžiacej na ochranu jednotlivca. Z toho vyplýva, že na pocit bezpečnosti v sociálnom prostredí Slovenska nemá vplyv právne regulovanie potenciálu ozbrojovania sa jednotlivca. Je preto dôležité zamerať bezpečnostnú politiku štátu na posilňovanie nielen pocitu verejnosti, ale aj skutočného stavu verejnej bezpečnosti, ktorú má garantovať vláda Slovenskej republiky.

Zhrnutie výsledkov prieskumu:

Analýzou všetkých odpovedí respondentov a na základe syntézy výsledkov získaných zberom subjektívnych stanovísk a postojov dopytovaných na koncipované otázky, je možné dospieť k určitým zovšeobecňujúcim záverom. Do úvahy je však potrebné vziať skutočnosť, že na prieskume názorovej hladiny obyvateľstva participovala iba početne úzka komunita, ktorú vôbec nemožno považovať za reprezentatívnu vzorku. Otázky položené formou ankety 34 respondentom, študentom práva na Vysokej škole Danubius v Sládkovičove, však napriek tomu cielene sledovali získanie názorov mladej generácie na problematiku bezpečnosti a zbraní a streliva, a to aj z hľadiska ich právneho regulovania. Závery, uvádzané v každom parciálnom hodnotení konkrétnych odpovedí na jednotlivé otázky, sú i keď len konštatačné, avšak predsa len smerujúce k zisteniu hodnotenia stavu bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky mladou generáciou. Vnímaniu stavu sociálnej bezpečnosti, a to najmä s ohľadom na reguláciu právnej úpravy zbraní a streliva v Slovenskej republike, môže byť predmetom hlbšieho prieskumu, resp. výskumu v budúcom období. Možno však konštatovať, že napriek nedostatočnej reprezentatívnosti realizovaného prieskumu a jeho výsledkov, nie je stav bezpečnostnej politiky respondentmi hodnotený ako dobrý. Tento stav ale nesúvisí s kvalitou právnej úpravy regulujúcej oblasť zbraní a streliva, a ani s garanciami, ktoré poskytuje slovenským občanom. Totiž, kvalitu právnych noriem, ktoré

upravujú zbrane a strelivo, väčšina opýtaných hodnotí skutočne ako koncepcie dobrú. Zdôrazniť je tiež potrebné, že na základe výsledkov prieskumu nie je možné spájať jestvujúci pocit bezpečnosti obyvateľstva v hraniciach vzťahov vznikajúcich v slovenskej spoločnosti s problémom vteleným do požiadavky zakotvenia právno-procesne a procedurálne jednoduchšieho spôsobu získania zbrojného preukazu, resp. nákupu zbrane pre ochranu jednotlivca.

V týchto súvislostiach je tiež potrebné uviesť zistenie, že zvýšenie pocitu bezpečnosti slovenskej spoločnosti je možné nadobudnúť najmä nezapájaním Slovenska do svetových ozbrojených konfliktov, ale zachovať postoj neutrálneho štátu, príp. chrániť sa nákupom vojenskej obrannej techniky. Cieľ možno dosiahnuť aj aktívnejším zapájaním Slovenskej republiky do rozhodovacích procesov medzinárodných bezpečnostných organizácií, sprísnením bezpečnostnej legislatívy a umožnením jednoduchšieho legálneho zabezpečenia zbrane slúžiacej na ochranu jednotlivca.

Na základe získaných informácií možno sformulovať záver, že obyvatelia Slovenska si uvedomujú význam pocitu a stavu bezpečia v štáte. Upozorňujú však na jeho „právnú tvorbu“. Potrebu garantovania bezpečnosti štátnou mocou na základe práva pociťujú občania ako významný sociálny faktor zameraný proti vigilantizmu, a súčasne i ako nástroj poskytujúci funkčnosť komplexu záruk stability záujmov jednotlivca, aj celej verejnosti.

Postoj verejnosti k právnej úprave zbraní a streliva na Slovensku (riadený rozhovor)

V záujme zistenia aktuálneho pohľadu a názorov na stav právnej úpravy zbraní a streliva na Slovensku bolo potrebné zamerať pozornosť na možnosti, ktoré ponúka realizovanie riadeného rozhovoru najmä s osobami, ktoré sú legálnymi držiteľmi zbraní a streliva. Obrátili sme sa preto s konkrétnymi otázkami na osoby, ochotné otvorene a kriticky, i keď len z vlastného subjektívneho uhla pohľadu, komunikovať problémy, prejavujúce sa v aplikačnej sfére súvisiacej s realizáciou platnej právnej úpravy zbraní a streliva v Slovenskej republike. Obsah odpovedí na položený komplex otázok mal byť vyjadrením vlastného postoja respondenta k naliehavým problémom, črtajúcim sa v oblasti regulovania zbraní a streliva. Snahou bolo zistiť postoj respondentov vo vzťahu k reálnemu alebo fiktívnemu problému:

- a) Striktnosti a dokonalosti platnej slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva.
- b) Miery diverzifikovanosti zbraní a streliva v slovenskej verejnosti.
- c) Defektnosti platnej právnej regulácie zbraní a streliva v Slovenskej republike.

Na položené otázky v rozhovore odpovedali osoby, ktorých anonymitu zachováваме na základe ich vlastného požiadania, a preto ich označujeme len kaligrafickými písmenami s pripojeným číslovaním, ktoré dopĺňame iba základnou charakteristikou ich osoby.

Respondentka XXA:

Vek 48 rokov, slobodná, vysokoškolsky vzdelaná, držiteľka zbrojného preukazu, občianska zamestnankyňa Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky, poľovníčka.

K problému jestvujúcej striktnosti a dokonalosti platnej slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva respondentka uviedla, že ju považuje za dokonalú z formálneho hľadiska, avšak za príliš zväzujúcu, najmä v komparatívne vymedzenom vzťahu k zahraničným právnym úpravám zbraní a streliva, napr. rakúskej. Uviedla, že tým dochádza k zbytočnej byrokratizácii povolenacieho konania o vydanie zbrojného preukazu. Ani takáto byrokratizácia však nedokáže vyčleniť spomedzi žiadateľov o vydanie zbrojného preukazu tie osoby, ktoré by z objektívnych príčin nemali byť držiteľmi žiadnej strelnej zbrane. Tu zohráva negatívnu úlohu formalizujúci prístup štátnych orgánov k vydávaniu zbrojných preukazov osobám, ktoré by ani zo subjektívneho hľadiska nemali vlastniť žiadnu, nieto ešte strelnú zbraň. Napokon to potvrdzujú aj udalosti, ktoré viedli k tragickému záveru v školských zariadeniach, kde páchatel' trestného činu použil na jeho dokonanie len obyčajný kuchynský nôž, čím privodil smrť objektom svojho útoku.

K problému dosiahnutej miery diverzifikovanosti zbraní a streliva v slovenskej verejnosti sa respondentka vyjadrila otvorene a kriticky v tom zmysle, že považuje rozvrstvenie držby strelných zbraní medzi príliš široké vrstvy obyvateľstva na základe platných právnych predpisov za kritické, ohrozujúce bezpečnosť občanov, napr. už počas obyčajného pohybu turistov, prechádzky na voľných priestranstvách, kde sa stali predmetom útoku strelnými zbraňami napr. majitelia psov, ktorí, hoci tiež porušili právne predpisy o voľnom pohybe psov na verejnom priestranstve, predsa len ich psy nemali byť ohrozované strelnou zbraňou či dokonca usmrtené psychicky labilným útočníkom, a pritom legálnym držiteľom strelnej zbrane. Strelnou zbraňou dnes disponuje legálne kde-kto, napr. predavač tzv. hot-dogov, ktorého zákon považuje za podnikateľa, a ktorý má preto legitímne právo ochraňovať svoje záujmy, majetok, práva a osobnú integritu aj so zbraňou v ruke.

Tretia položená otázka mala iniciovať vyslovenie názoru respondentky na defektnosť platnej právnej regulácie zbraní a streliva v Slovenskej republike. Z podstaty odpovede vyplynul subjektívny názor respondentky, v ktorom vyslovila potrebu na jednej strane uvoľnenia striktnosti právnej regulácie

zbraní a streliva a zvýšenie ich dostupnosti osobám vykonávajúcim právo poľovníctva, a na druhej strane sprísnenia kritérií požadovaných od uchádzačov o poľovný lístok a zbrojný prekaz. Právne predpisy o zbraniach a strelive by mali byť úzko previazané na právne predpisy regulujúce poľovníctvo. Zákony o zbraniach a strelive by mali viac rešpektovať jeho špecifiká.

Respondentka XXB:

Dosiahnutých 45 rokov veku, stredoškolské vzdelanie, vydatá, tri deti, bývalá príslušníčka Finančnej správy, bývalá poľovníčka.

K striktnosti a dokonalosti platnej slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva sa vyjadriť nedokázala, považuje prísnosť však za potrebnú a efektívnu. Prísny zákon vždy stanovuje prísne pravidlá, ale nie adekvátne prísne tresty a požadovanie zodpovednosti od osôb, sudcov, trestajúcich páchatelov zločinov so zbraňami. Zastáva názor, že strelných zbraní má byť medzi ľuďmi čo najmenej. Schopnosť ich zneužitia aj legálnymi držiteľmi zbraní považuje za reálne riziko vzhľadom na pretrvávajúci kontroverzný morálny stav slovenskej spoločnosti.

Rozptýl, čiže súčasná miera diverzifikovanosti zbraní a streliva v slovenskej verejnosti je podľa respondentky priveľký, zbrane držia aj také osoby, ktorým by nezverila ani vedenie jednostopého motorového vozidla, o čom svedčia medializované informácie. Nechápe frekvenciu samovrážd príslušníkov bezpečnostných zložiek štátu, osobitne príslušníkov Policajného zboru, ktorí majú byť „vyberaní“, nie „náborovaní“, a v tom vidí aj príčiny a potreby zúžiť okruh osôb, ktorým je umožnené legálne vlastníctvo strelných zbraní.

Subjektívny pohľad respondentky na aktuálny stupeň defektnosti platnej právnej regulácie zbraní a streliva v Slovenskej republike podporila zdôraznením svojich predchádzajúcich tvrdení, že prísnosť právnej úpravy zbraní a streliva nie je samozrejým predpokladom „urobenia poriadku“ so zbraňami a ochrany verejnosti pred ich zneužitím. Nevie však uviesť, akým spôsobom by mali byť domnelé nedostatky slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva odstránené. Myslí si tiež, že tzv. euroúnijná regulácia zbraní a streliva sprísňujúca ich vlastníctvo, držbu, nosenie a používanie nepomôže odstrániť zneužívanie strelných zbraní na škodu verejnosti. Zločin si totiž vždy nájde cesty, ako sa vyzbrojiť, a tomu nemôže zabrániť ani najdokonalejšia právna regulácia zbraní a streliva, ani žiadne trestnoprávne alebo administratívnoprávne predpisy.

Respondent XYA:

Vek 78 rokov, rozvedený, vysokoškolsky vzdelaný, bývalý držiteľ zbrojného preukazu, učiteľ, dôchodca a bývalý poslanec zastupiteľského orgánu, nepoľovník.

Oslovený respondent striktnosť a dokonalosť platnej slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva bezvýhradne oceňuje. Pripúšťa však potrebu inovovania niektorých ustanovení zákona o zbraniach a strelive, a prípadne aj rekonštrukciu osi jeho vnútornej „filozofie“. Nedostatky ale vidí v sociálnom priestore vyžadujúceho si potrebu dôslednejšej aplikácie platných právnych predpisov o zbraniach a strelive príslušnými orgánmi, resp. jednotlivcami, ktorí participujú na rozhodovaní o vydaní alebo nevydaní zbrojného preukazu konkrétnemu žiadateľovi. Upozorňuje pritom na možné korupčné správanie zo strany oprávneného i povinného subjektu, osobitne žiadateľa o vydanie zbrojného preukazu. Často aj osoby objektívne nespôsobilej držať zbraň a strelivo, čo vedie k nesprávnemu narábaniu so zbraňami. Problémom je najmä odborné vzdelávanie takýchto žiadateľov a spočíva osobitne v ich zúženom subjektívnom vykladaní si príslušných ustanovení právnych predpisov o zbraniach a strelive a v ich rozširujúcom uplatňovaní v každodennom živote. To logicky môže viesť až k fatálnemu zneužitiu strelnej palnej zbrane.

Respondent sa k miere diverzifikovanosti, čiže rozptylu vlastníctva a držby zbraní a streliva v jednotlivých vrstvách slovenskej verejnosti vyjadroval v podstate všeobecne až vyhybavo, avšak z obsahu jeho odpovedí na položenú otázku vyplynul názor, že „vo verejnosti koluje viac zbraní, než je to nevyhnutné“. Či ide v týchto súvislostiach o legálne držané zbrane a strelivo, alebo i o zbrane diverzifikované „načierno“, nebolo z jeho odpovede možné jednoznačne zistiť. Avšak, súčasne sa k vyhláseniu tzv. zbraňovej amnestie, ktorá v niekoľkých fázach prebehla na Slovensku a všeobecne bola občanmi hodnotená ako pozitívne orientovaný legislatívny krok zameraný na obmedzenie nelegálnej držby zbraní a streliva, vyjadril ako o metóde, prostredníctvom ktorej je do určitej miery možné efektívne pristupovať k redukovaniu počtosti zbraní a streliva, nelegálne držaných obyvateľstvom Slovenskej republiky. Legalizácia takýchto zbraní po kriminalistickom preverení spôsobu ich doterajšieho používania je jedinou možnosťou, ako motivovať držiteľov nelegálnej výzbroje k pokračovaniu v „demilitarizačnej“ procedúre, zrkadliacej sa vo vecne úspešnom vplyve tzv. zbraňovej amnestie na dynamizáciu procesu vedúceho k obmedzovaniu nelegálnej držby zbraní.

Defektnosti platnej právnej regulácie zbraní a streliva v Slovenskej republike bol zo strany respondenta venovaný pomerne úzky hodnotiaci priestor. Platnú právnu reguláciu zbraní a streliva považoval za v jadre stabilnú, nevyžadujúcu si výraznejšie legislatívne vstupy do jej obsahu. Vo vzťahu k pokusom o tzv. európsku reguláciu zbraní a streliva upozornil na rozdielne sociálne parametre, ktoré charakterizujú jednotlivé právne regulácie konkrétnych členských štátov Európskej únie. Poukázal najmä na vznik, existenciu a pretrvávajúceho typu legislatívnej úpravy liberálneho charakteru v Spojených

štátoch amerických, pričom vyslovil názor, že legislatíva zbraní a streliva by mala zostať trvalo vo výlučnej pôsobnosti členských štátov, pokiaľ by išlo o jej zameranie na zbrane držané na lovecké a športové účely. Vlastníctvo krátkych strelných palných zbraní by však mohlo byť predmetom právnej regulácie Európskej únie, pričom by zneužitie ustanovení takýchto právnych noriem zakladalo taký druh zodpovednosti viažucej sa na páchatela takéhoto skutku, ktorý by ho trvalo vylučoval z okruhu potenciálnych žiadateľov o vydanie povolenia na legálnu držbu akejkoľvek zbrane. Nie iba strelnej palnej zbrane, ale aj všetkých ostatných druhov strelných zbraní, avšak aj tzv. chladných zbraní.

Respondent XYB:

Vek 17 rokov, žiak gymnázia, záujemca o absolvovanie základného kurzu poľovníctva.

K striktnosti a dokonalosti platnej slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva sa nevedel vyjadriť ako k určitej existujúcej skutočnosti. Chápe nevyhnutnosť prijatia takejto právnej regulácie. Zastáva názor, že by nemala umožňovať použitie zbrane v rozpore s verejným záujmom, teda s tým, čo chcú pokojní pracujúci ľudia. Nemala by tiež dovoliť zneužitie iných zbraní na teroristické účely, ktoré sa už stali v slovenských školách. O zákonných ustanoveniach upravujúcich držanie strelnej zbrane a narábanie s ňou, a to tiež kuše alebo luku, by mali byť vzdelávaní všetci žiaci už od druhého stupňa základných škôl povinní.

K miere diverzifikovanosti zbraní a streliva v slovenskej verejnosti sa mladistvý respondent konkrétne vyjadriť nevedel. Upozornil však na pretrvávajúci, možno aj narastajúci záujem o zbrane a ich držanie v radoch vrstovníkov, a to bez akýchkoľvek obmedzení. Informoval aj o vzrastajúcom záujme niektorých jednotlivcov o tzv. paintbal. Myslí si, že by mali byť pre záujemcov z radov žiakov a študentov organizované strelecké krúžky na školách, ktoré by odborne viedli policajti alebo vojaci, čím by sa vhodne usmerňoval záujem mládeže o zbrane a strelivo. Zdôraznil potrebu odborného vedenia záujemcov o zbrane z prostredia študujúcej mládeže skutočnými profesionálmi, najmä v súvislosti s bezprecedentným „náhodným“ postrelením študentky Akadémie Policajného zboru v Bratislave počas výučby, čo svedčí o veľkom neporiadku aj v priestoroch, ktoré by mali fungovať vzorovo.

Priestor, v ktorom sa prejavujú prvky defektности platnej slovenskej právnej regulácie zbraní a streliva, t.j. v Slovenskej republike, respondent nedokázal reálne posudzovať, čo vyplývalo prirodzene z jeho veku, úrovne dosiahnutého vzdelania a sociálneho postavenia. Podotkol však, že pokiaľ by boli parametre

právnej regulácie zamerané na dôsledné vyžadovanie zodpovednosti príslušných osôb a orgánov za riadne narábanie so zbraňami a strelivom, nemohlo by dôjsť k tomu, k čomu viedlo zmrzačenie študentky, príslušníčky Policajného zboru, študujúcej na Akadémii Policajného zboru v Bratislave.

Z uvedených odpovedí štyroch respondentov na položené im otázky v podstate vyplynuli tieto závery:

- a) Striktnosť a dokonalosť platnej slovenskej právnej úpravy zbraní a streliva je len jedným, avšak mimoriadne dôležitým faktorom umožňujúcim účinnú prevenciu nezákonného nakladania so zbraňami a strelivom a riadny výkon kontroly evidencie zbraní a streliva vo vlastníctve a držbe fyzických a právnických osôb, vlastníacich zbrojný preukaz, resp. poľovný lístok. Nie je však zárukou zneužitia zbraní a streliva ich nelegálnymi držiteľmi.
- b) Miery diverzifikovanosti zbraní a streliva v slovenskej verejnosti je verejnosťou vnímaná rozporne. Avšak prevažuje názor, že držiteľom zbrane a streliva nemôže byť ktokoľvek, kto o to príslušný štátny orgán požiada. Malo by dôjsť k selekcii držiteľov zbraní a streliva na základe skutočnej „potrebnosti“ vlastniť zbraň a strelivo. To sa týka najmä tzv. krátkych strelných palných zbraní, ktoré bývajú najčastejším nástrojom páchatel'a, slúžiacim na spáchanie trestného činu.
- c) Názor na mieru defektnosti platnej právnej regulácie zbraní a streliva v Slovenskej republike je zameriavaný predovšetkým na problém nedostatočného právneho vyjadrenia a vyvodzovania zodpovednosti a následného postihu za nezákonné použitie zbrane, osobitne na účely výkonu práva poľovníctva. Ide teda o aplikačnú sféru, keďže oslovení respondenti vyjadrili v podstate akceptovanie ako miery striktnosti a dokonalosti právnej úpravy zbraní a streliva, tak aj miery ich diverzifikovanosti v súlade s platnými právnymi normami.

Uvádza tiež, že z rámcového vyhodnotenia obsahu odpovedí, kumulujúcich riadenými rozhovormi získané poznatky do určitého celku s len určitou obmedzenou vypovedacou hodnotou, prirodzene nemajú všeobecnú platnosť a preto slúžia iba na orientačné zistenie určitého názorového rozptylu, determinovaného mierou poznania platnej právnej regulácie zbraní a streliva na Slovensku konkrétnymi respondentmi.

Záver

Starorímsky právnický výrok vyjadrený v latinskom jazyku v podobe *audi, vide, tace, si vis vivere in pace!* umožňuje pri prostom povrchnom hodnotení jeho významu považovať problematiku zbraní a streliva za viac než iba problematickú,

ba z určitého uhla pohľadu až za spoločensky zbytočnú, keďže v slovenskom znení znamená tento výrok *počúvaj, pozeraaj, mlč, ak chceš žiť v pokoji*¹⁵ Faktom však stále je a zostáva aj v budúcnosti skutočnosť, že kto chce žiť v pokoji a mieri, musí vedieť umne narábať nielen so svojim rozumom, ale určite aj so zbraňou. Nástrojom, slúžiacim mu na obranu jeho rozumu, slobody, aj záujmu a majetku. V týchto širších reláciách je nevyhnutné vnímať aj problematiku zbraní a streliva, vrátane potreby ich efektívneho právneho regulovania. Riešenie problém právneho vedomia a vzdelávania obyvateľstva v oblasti zbraní a streliva, vrátane ich držania, nosenia a využívania, sa však najmä v súradniciach aktuálneho vnútroštátneho a medzinárodného vývoja začína javiť ako prirodzená nevyhnutnosť. Správnym je preto názor, že tzv. zbrojná gramotnosť, čiže poznanie technologických postupov výroby, konštrukcie a fungovania ručných zbraní, vrátane ich používania a bezpečnej manipulácie s nimi, a najmä ich právneho regulovania, by mala byť ako povinný samostatný vyučovací predmet zaradený do sústavy vyučovaných odborných predmetov na všetkých slovenských stredných školách. Vhodný metodický prístup rezortu školstva k včasnému riešeniu problému zneužitia zbrane mladými delikventmi, vrátane školopovinných detí, by mal nesporne značný význam i ako vzor profylaxie, pozitívne pôsobiacej na ostatné kvalitatívne parametre života spoločnosti. Ak stúpajú požiadavky na zaradenie predmetu finančnej gramotnosti do procesu výučby na slovenských školách, potom by nemala byť na vedľajšiu koľaj odsunutá ani výučba aspoň základnej zbraňovej gramotnosti mládeže. Mládež by mala spoznávať reálne riziká a nebezpečenstvá, ktoré môže aj v inak „zdravom“ školskom prostredí vyvolať zneužitie akejkoľvek zbrane kýmkoľvek. Musí poznať aj právo, ak chce využívať mimoprávne prostriedky účinnej ochrany pred takýmto zneužitím zbrane. Formou odborného vzdelávania a vhodnej výchovy by sa mohla zvyšovať aj úroveň kvalifikovaného a bezpečného narábania so zbraňou mladistvými žiakmi. Vzťah k zbraňam a strelivu je totiž tiež súčasťou osobnostnej výbavy jednotlivca. Potreba zachovania historicky vzniknutého pomeru človeka k zbraňam je aj vizitkou hodnotenia slovenského národného povedomia, v ktorom je zakódovaný stáročný boj o prežitie národa. Do pozornosti štátnych orgánov sa musí dostať čoraz viac spoločnosťou zanedbávaný proces výchovy mladej generácie, a všeobecne aj jej kultúrnosti, ktorej súčasťou je aj postoj k zbraňam a ich používaniu. Vráťane výchovy k „zbraňovej mravnosti“. V rámci takto orientovanej výchovy a vzdelávania slovenskej mládeže by sa preto mala sústrediť pozornosť pedagogického frontu nielen na právne regulácie, techniku a technológiu, avšak tiež na historické aspekty vývoja zbraní.¹⁶ Napokon, bratislavskí študenti práva sa svojho

15 REBRO, K. 1986. *Latinské právnické výrazy a výroky*. s. 47.

16 Pozri napr. KNÁPEK, Z. 2000. *Rukověť sběratele starých zbraní*. s. 226 an.

času podrobovali aj postupovej skúške z predmetu *výchova k mieru*, patriaceho do výchovno-vzdelávacieho portfólia katedry medzinárodného práva a politiky.

Literatúra

- KNÁPEK, Z. 2000. *Rukověť sběratele starých zbraní*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000, 309 s. ISBN 80-85839-49-0.
- KRÁLIK, J., KRÁLIKOVÁ, K., MIKOLÁŠ, P. 2023. *Migrácia ľudstva a sociálna náuka rímskokatolíckej cirkvi*. 1. vyd. Brno: MSD, 2023, 270 s. ISBN 978-80-7392-408-9.
- REBRO, K. 1986. *Latinské právnické výrazy a výroky*. 2. vyd. Bratislava: Obzor, 1986, 272 s. Bez ISBN.
- SEGEŠ, V. 2004. *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. 1. vyd. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2004, 263 s. ISBN 80-88842-73-5.
- Smernica Európskeho Parlamentu a Rady (EÚ) 2017/853 zo 17.mája 2017
- Smernica Rady 91/477/EHS o kontrole získavania a vlastníctva zbraní
- Vykonávanie nariadenia Komisie (EÚ) 2018/337 z 5. marca 2018
- Vykonávacie nariadenie (EÚ) 2015/2403, ktorým sa stanovujú spoločné usmernenia pre normy a techniky na deaktiváciu na zabezpečenie trvalej nepoužiteľnosti deaktivovaných zbraní
- <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=skoncil-a-4-zbranova-amnestia-slovaci-dali-preskumat-vyse-1600-strelnych-zbrani>
- Zákon č. 190/2003 Z. z. o strelných zbraniach a strelive a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Kontakt

Mgr. Darina Lukšová

Prešovská 39

821 08 Bratislava

e-mail: securityschiga@gmail.com

pplk. doc. JUDr. Ing. PhDr. Kristína Králiková, PhD., MBA

Akadémia Policajného zboru

Sklabinská 1

835 14 Bratislava

e-mail: kristina.kralikova@minv.sk

Dedičská sukcesia

Inheritance succession

Daniela Gandžalová

Abstrakt: V súvislosti so smrťou človeka sa nastoľuje už od dávnej minulosti otázka ďalšieho osudu práv a povinností, ktoré mal zomretý. História svedčí o tom, že rôzne spoločenské zriadenia riešili tento problém rôznym spôsobom. Je známe, že niektoré práva a povinnosti sú späté s osobou zomretého do takej miery, že jeho smrťou zanikajú bez právnych nástupcov. Niektoré práva a povinnosti sú pre prípad smrti upravené osobitnými predpismi a prechádzajú na iné osoby, ale nie dedením, ale väčšina týchto práv a povinností prechádza na ďalšie subjekty ako na právnych nástupcov zomretého, a to na základe právneho režimu dedenia (dedičské právo – nástupníctvo – dedičská sukcesia). Dedenie je tak všeobecným spôsobom prechodu väčšiny majetkových práv a povinností na iné osoby. V predloženom príspevku sa snažíme poukázať na základné otázky, akým konkrétnym spôsobom tieto práva a povinnosti prechádzajú na právnych nástupcov zomretého, kto sú títo právni nástupcovia, kedy môžu byť z dedičského práva vylúčení, ako zodpovedajú za pasíva dedičstva a akým spôsobom sa im dedičstvo potvrdí, alebo ako sa prípadne vyporiadajú, vychádzajú z platnej právnej úpravy dedičského práva hmotného i procesného v Slovenskej republike.

Kľúčové slová: Dedenie, dedičské právo, dedič, dedičské nástupníctvo, predpoklady dedenia, dlhy poručiteľa, dedič, dedičské konanie

Abstract: In connection with the death of a person, the question of the future fate of the rights and duties of the deceased has been raised since ancient times. History shows that different social systems have dealt with this problem in different ways. It is known that some rights and obligations are so closely linked to the person of the deceased that they are extinguished by his death without legal successors. Some rights and obligations are regulated by special provisions in the event of death and are transferred to other persons, but not by inheritance, but most of these rights and obligations are transferred to other persons as successors in title to the deceased, by virtue of the legal regime of inheritance (inheritance law – succession – succession of succession). Inheritance is thus the general method of passing on most property rights and obligations to other persons. In the present paper we try to point out the

basic questions of how these rights and obligations are transferred to the legal successors of the deceased, who these legal successors are, when they can be excluded from the inheritance law, how they are responsible for the liabilities of the inheritance and how the inheritance is confirmed or how they are settled, based on the current legislation on the substantive and procedural law of inheritance in the Slovak Republic.

Key words: Inheritance, inheritance law, heir, succession, prerequisites for inheritance, testator's debts, heir, inheritance proceedings

Úvod

V spojitosti so smrťou človeka sa nastoľuje už od dávnej minulosti otázka ďalšieho osudu práv a povinností, ktoré mal zomrelý. História svedčí o tom, že rôzne spoločenské zriadenia riešili tento problém rôznym spôsobom, rímsko-právna koncepcia dedenia spočívala v tom, že v zásade do právneho postavenia zomrelého, teda do jeho všetkých zdediteľných (najmä majetkových) práv a záväzkov vstúpil niekto druhý, dedič alebo dedičia. Rímske právne pramene hovoria, že niekto „vstúpi na miesto zomrelého“ (*succedere in locum defuncti*), alebo inokedy, že „vstúpi do celého práva zomrelého“ (*succedere in universum ius defuncti*), teda do jeho právneho postavenia ako celku.¹ To znamená, že predmet dedenia podľa rímskeho ponímania bol celý majetok zomrelého, pričom tento majetok sa chápal ako jednota, ako celok zdediteľných práv a záväzkov zomrelého.

So zreteľom na právnu štruktúru rímskej rodiny a na účel dedenia, ktorým bolo zachovať pre rodinu hospodárstvo a kultovú jednotku, Zákon XII tabúl povolával za dedičov len agnátov.² Ak ich nebolo, mohol sa ktokoľvek zmocniť dedičstva a vydržať ho (*usucapio pro herede*). Zdá sa vška, že už Zákon XII tabúl pripúšťal, aby si porúčiteľ voľne určil dediča, ak neboli po ňom *sui heredes* (členovia rodiny podriadení priamo jeho moci).

Avšak len čo začal ustupovať roľnícky spôsob života a hospodárenia, najmä rozkvetom Rímskej ríše, stala sa základom dedenia slobodná vôľa zomrelého, t. j. sloboda závetom určiť dediča (závetná sloboda), a zákonom určený dedičia prichádzali do úvahy len vtedy, ak zomrelý nezanechal po sebe platný závet.

V priebehu času sa vykryštalizovali a ustálili aj dôvody, z ktorých sa povoľávali dedičia. Boli dva základné dôvody povolávania dedičov: závet (*testamentum*) a zákon.

1 REBRO, K. 1980. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 249.

2 Tamtiež, s. 248 a nasl.

Podľa toho aj rozoznávame dedenie zo závetu z testamentu (*vocatio ex testamento*), a ak nebol závet, tak dedenie zo zákona. To znamená, že dedenie sa ponúklo zo závetu alebo zo zákona, preto závet a zákon boli dielčiami dôvodmi dedenia. V rímskom práve platilo, že dedenie ako univerzálna sukcesia sa v konkrétnom prípade muselo zakladať len na jednom dôvode; „po nikom nemožno dediť sčasti na základe závetu a sčasti na základe zákona“ (*nemo pro parte testamentus, pro parte intestatus decedere protest*).

Dedenie zo závetu bolo v Ríme oveľa rozšírenejšie a rozhodne sa uplatňovalo častejšie než dedenie zo zákona, ktoré prichádzalo do úvahy, iba keď zomrelý nezanechal závet (testament). Základom dedenia zo závetu bol závet. Rozumel sa ním jednostranný formálny právny úkon pre prípad smrti, ktorým poručiteľ ustanovoval dediča. Ustanovenie dediča tvorilo podľa klasického práva rímskeho podstatu závetu; od tohto prvku závisela platnosť celého závetu. S rozkvetom Rímskej ríše stala sa základom dedenia slobodná vôľa zomrelého, t. j. sloboda závetom určiť dediča (závetná sloboda), a zákonom určený dediča prichádzali do úvahy len vtedy, ak zomrelý nezanechal po sebe platný závet. Závet bol jedným z najdôležitejších právnych úkonov, ktoré rímsky občan robil.³ Dedenie zo závetu malo nielen prednosť, ale aj prevahu nad dedením zo zákona. Malo to taký veľký sociálny dôsledok a význam, že právnici sa všetkými prostriedkami usilovali zachrániť závetnú dispozíciu, ak závetu hrozila neplatnosť alebo neúčinnosť, a teda ak sa črtala možnosť dedenia zo zákona (*favor testamenti*).

Závet bol osobitný druh právneho úkonu, ktorý charakterizovala⁴ jednostrannosť prejavu vôle, prísne osobná povaha závetu, veľmi prísna formálnosť (jej nedodržanie znamenalo neplatnosť závetu), úkon *mortis causa* bol účinný až v momente smrti (dovtedy ho poručiteľ mohol kedykoľvek odvolať a zmeniť), a nebol výslovne úkonom „štedrosti“, lebo zo závetu mohlo pre dediča vyplývať bremeno, najmä ak bolo dedičstvo pasívne.

Pre účasť na závete právo vymedzilo osobitnú spôsobilosť. Spôsobilosť zriadiť závet bola priznaná len rímskym občanom *sui iuris*, pokiaľ boli spôsobilí na právne úkony. Spôsobilosť byť v závete ustanovený za dediča, príp. odkazovníka sa priznávala všetkým osobám, ktoré boli spôsobilé mať majetok.

3 KLOKNER, T. 2020. Zákony udeľujúce rímske občianske práva zo 4. a 3. storočia pred kr. ako potenciálny príklad a poučná skúsenosť pre Európsku úniu. In *Európska únia: Otázky, výkričníky a hľadanie odpovedí*. Brno: MSD, 2020, s. 98.

4 REBRO, K. 1980. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 249–251.

Forma závetu sa v priebehu spoločenského vývoja menila. Vytvorila sa jednak forma riadneho závetu, totiž prístupného všetkým právny subjektom, a jednak forma mimoriadneho závetu, prispôsobeného len určitým subjektom alebo subjektom, ktoré sa nachádzali v mimoriadnych situáciách.⁵

Závet bol hneď od začiatku neplatný (*testamentum nullum*) v prípade, ak poručiteľ nebol spôsobilý zriadiť závet (*testamenti factio activa*), ak sa nedodržali formálne náležitosti a ak v ňom chýbalo ustanovenie dediča.

Závet bol jedným z najdôležitejších právnych úkonov, ktoré rímsky občan ako súkromník robil. Dedenie zo závetu malo nielen prednosť, ale aj prevahu nad dedením zo zákona. Rímsky individualizmus a liberalizmus v súkromnej oblasti, rodinné a hospodársko-politické záujmy veľmi ovplyvnili rozvoj dedenia zo závetu. Pochopiteľne, závet bol nástrojom len v rukách majetných.⁶ Len majetní mohli pomocou závetu robiť rodinnú majetkovú politiku. Závetom mohol *pater familias* regulovať dedenie podľa svojej vôle a diferencovane, mohol ním výrazne ovplyvňovať vytváranie veľkých poľnohospodárskych celkov, latifundií, a tým do spoločenského a politického popredia posúvať vlastnú rodinu.⁷

1. Platná právna úprava dedenia v SR

Súčasný slovenský dedičský právny systém patrí k základným subsystémom všeobecného súkromného práva. V právnej tradícii kontinentálnej Európy sa dedičské právo od nepamäti traduje ako osobitná časť kódexovej úpravy občianskeho práva, a rovnako je tomu i u nás, právna úprava dedenia je neodmysliteľnou súčasťou Občianskeho zákonníka. Výrazom dedičského práva rozumieme tú časť súkromnoprávnej teórie, ktorá sa zaoberá otázkami dedenia, najmä tým, aké sú predpoklady dedenia, kto je povelovaný dediť,

5 Riadny verejný závet predpokladal účasť verejného činiteľa. Mimoriadne formy závetu boli:

- *Testamentum in procinctu* – poručiteľ – vojak v podmienkach bezprostredného boja prejavil svoju poslednú vôľu pred spolubojovníkmi. Podrobne bol známy závet vojaka (*testamentum militis*), pri ktorom sa nevyžadovali nijaké formality, len jasný prejav poslednej vôle – ústne alebo písomne;
- vidiecky závet (*testamentum ruri conditum*);
- závet v čase moru (*testamentum tempore pestis conditum*) bol tiež poklasický závet, ktorý mohli dosvedčiť aj osoby neprítomné (nemuseli byť prítomné odrazu) pri písaní a nebolo ich treba sedem.

6 Pozri napríklad príklady bohatých Rimanov, ktorý na základe testamentu zakladali súkromné alimentáčny nadácie alebo dali postaviť rôzne budovy. KLOKNER, T. 2017. *Korene modernej alimentácie. Alimentálny program v rímskom svete (1. až 3. storočie n. l.)*. Krakow: Malokarpatské múzeum v Pezinku, 2017, s. 48–58.

7 REBRO, K. 1980. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 254–255.

v akej miere môže poručiteľ ovplyvniť výber dediča (testovacia sloboda), resp. v akej miere ustanovuje zákon, kto je dedičom, aká je spoločenská ingerencia do testovacej slobody poručiteľa a aké právne dôsledky má odmietnutie dedičstva a nadobudnutie dedičstva. Vyššie uvedené otázky zohrávajú v našej spoločnosti, ako v každej spoločnosti, dôležitú úlohu. V dôsledku toho sa dedičskému právu venuje primeraná pozornosť v legislatíve, právnickej literatúre, a samozrejme aj v právnej praxi.⁸

Dedenie v súčasnej platnej právnej úprave vykazuje voči právnym úpravám platným na našom území pred rokom 1950, ale aj v porovnaní s viacerými zahraničnými právnymi úpravami svoje charakteristické črty. V prvom rade dedič vstupuje do všetkých práv a povinností, ktoré nezanikli poručiteľovou smrťou, a nie je pri nich ustanovený osobitný režim právneho nástupníctva. Systém dedičskej postupnosti, pri ktorom dedič nadobúda dedičstvo okamihom poručiteľovej smrti, sa označuje ako delačný systém (dedičstvo nadobúdajú dedičia priamo faktom smrti poručiteľa – *ipso iure*).⁹ Dnes dedenie v našom občianskom práve spočíva na princípe prechodu majetku, majetkových práv a povinností poručiteľa na jeho právnych nástupcov priamo zo zákona (*ex lege*) už okamihom smrti poručiteľa. Majetok poručiteľa prechádza na dedičov v momente smrti poručiteľa. Týmto okamihom dedič vstupuje do všetkých práv a povinností, ktoré nezanikli poručiteľovou smrťou a nie je pri nich ustanovený osobitný režim právneho nástupníctva. Ak bol poručiteľ vyhlásený za mŕtveho, deň uvedený v súdnom rozhodnutí ako deň smrti (deň, ktorý neprežil) je rozhodujúci pre nadobudnutie dedičstva. K prechodu nie je potrebný žiadny právny akt zo strany dediča (prijatie dedičstva). Takýto systém dedičskej postupnosti sa označuje ako delačný systém (dedičstvo nadobúdajú dedičia priamo faktom smrti poručiteľa). Naproti tomu podľa adičného systému sa subjekty stávajú dedičmi až prejavom vôle, že dedičstvo prijímajú.¹⁰

Ako už bolo uvedené, v našom dedičskom práve sa uplatňuje delačný systém. Princíp rovnosti subjektov v oblasti súkromného práva, podľa ktorého žiadne právo nemôže jeden subjekt vnútiť druhému subjektu proti jeho vôli však vyžaduje, aby aj dedič mal možnosť slobodne sa rozhodnúť, či dedičstvo

8 Pozri CIRÁK, J. a kol.: *Dedičské právo*. Šamorín: Heuréka 2009, s. 13 a nasl., ISBN 978-80-89122-55-4.

9 Právo platné na Slovensku bolo vždy založené na konštrukcii nadobúdania dedičstva smrťou poručiteľa – *ipso iure*, t. j. na nadobudnutie dedičstva nebolo treba osobitné prihlásenie, stačilo, ak dedič dedičstvo neodmietol.

10 KNAPP, V., PLANK, K.: *Československé občanské právo. 1. sv. – obecní část*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973, s. 526.

chce nadobudnúť, a teda či vôbec chce byť dedičom. Dedičovi takúto možnosť poskytuje Občiansky zákonník tým, že mu priznáva právo odmietnuť dedičstvo (§ 463 OZ). Právne následky odmietnutia dedičstva potom nastávajú *ex tunc*, teda od okamihu poručiteľovej smrti. To znamená, že dedič, hoci bol za dediča povolaný, sa nestáva dedičom, lebo ním odmietol byť, a preto, aj keď mu vzniklo subjektívne dedičské právo, na základe ktorého by mohol dediť, nededí.

Dedičské právo je svojou podstatou majetkovým právom. Úzko súvisí predovšetkým s existenciou individuálneho vlastníctva. Otázka, aký osud zdieľajú práva a povinnosti po smrti svojho nositeľa, prichádza preto do úvahy odvtedy, odkedy v spoločnosti existuje individuálne vlastníctvo, právne panstvo jednotlivca nad vecou. V rodovej spoločnosti, kde existovalo výlučne kolektívne vlastníctvo, otázka dedenia majetku neprichádzala do úvahy. Kolektívne vlastníctvo rodu, obce či kmeňa zahŕňalo všetky materiálne statky v okruhu životného priestoru naturálnych ľudí, ktorí sa počas svojho života zúčastňovali zabezpečenia svojej existencie výhradne v spolupatričnosti k tomuto spoločenstvu. Smrťou človeka sa ich účasť na živote kmeňovej komunity skončila. Spolu s rozkladom rodového zriadenia v momente vzniku individuálneho vlastníctva vzniká nová predstava, podľa ktorej vlastník drží, užíva a disponuje so svojimi vecami nielen počas života, ale určuje osudy vecí aj po svojej smrti. Tak sa z pôvodne rodinnoprávneho chápania kolektívneho vlastníctva zrodilo dedičské majetkové právo. Na majetkovom charaktere dedenia nič nemení skutočnosť, že v priebehu jeho vývoja sa v rámci dedenia stretávame aj s inými než čistými majetkovými prvkami. Je to práve majetkový obsah dedenia, ktorý vyjadruje základnú sociálnu funkciu a význam dedičského práva, a to ako v objektívnom, tak aj v subjektívnom zmysle.

Smrť fyzickej osoby je z právneho hľadiska dôležitou právnou skutočnosťou, nezávislou od ľudskej vôle, s ktorou právo spája vznik, zmenu alebo zánik právnych vzťahov týkajúcich sa zomretého.¹¹ Smrťou zaniká spôsobilosť fyzickej osoby mať práva a povinnosti, t. j. zaniká jej právna subjektivita a fyzická osoba prestáva byť právnym subjektom. Smrť tak síce spôsobí samotný zánik existencie fyzickej osoby, ktorá už nemôže byť nositeľom práv a povinností, ale väčšina z nich „prežíva“ svojho pôvodného nositeľa, a preto je nevyhnutné riešiť otázku ich ďalšieho osudu. Ďalší osud týchto práv a povinností bude závisieť jednak od ich povahy, jednak od spôsobu, ako boli na zomretého viazané, z akých dôvodov a tiež, ako tieto práva a povinnosti súviseli s individualitou zomretého. Preto niektoré práva a povinnosti zaniknú smrťou fyzickej osoby, zatiaľ čo niektoré ďalšie práva a povinnosti prechádzajú

11 LAZAR, J. a kol.: *Základy občianskeho hmotného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2000, s. 265.

na iné subjekty; väčšina z tejto skupiny práv a povinností prechádza na iné osoby dedením a ich menšia časť pripadne ďalším subjektom inak ako prostredníctvom dedenia.¹²

Smrťou fyzickej osoby zanikajú tie práva a povinnosti, ktoré sú vzhľadom na svoju rýdzo osobnú, resp. osobnostnú povahu a výlučnosť neoddeliteľné od svojho nositeľa, a to tak za života, ako aj po jeho smrti, a preto v dôsledku smrti ich nositeľa neprechádzajú na iný subjekt.

Iné majetkové práva a povinnosti, ktoré nemajú osobnú, resp. osobnostnú povahu, prechádzajú na dedičov. Tento prechod majetkových práv a povinností v dôsledku smrti fyzickej osoby je upravený v siedmej časti Občianskeho zákonníka nazývanej Dedičské právo, resp. Dedenie.

To znamená, že niektoré práva a povinnosti sú späté s osobou zomretého do takej miery, že jeho smrťou zanikajú bez právnych nástupcov. Niektoré práva a povinnosti sú pre prípad smrti upravené osobitnými predpismi a prechádzajú na iné osoby, ale nie dedením, ale väčšina týchto práv a povinností prechádza na ďalšie subjekty ako na právnych nástupcov zomretého, a to na základe právneho režimu dedenia (dedičské právo – nástupníctvo – dedičská sukcesia). Dedenie je tak všeobecným spôsobom prechodu väčšiny majetkových práv a povinností na iné osoby.¹³

Akým konkrétnym spôsobom tieto práva a povinnosti prechádzajú na právnych nástupcov zomretého, kto sú títo právni nástupcovia, aké sú ich podiely, kedy môžu byť z dedičského práva vylúčení, ako zodpovedajú za pasíva dedičstva a akým spôsobom sa im dedičstvo potvrdí, alebo ako sa prípadne vyporiadajú, upravuje dedičské právo hmotné. Dedičské právo hmotné je upravené v siedmej časti Občianskeho zákonníka, nazvanej Dedenie.

Z hľadiska celkovej právnej úpravy rozlišujeme dedičské právo hmotné a dedičské právo procesné.

Dedičské právo procesné upravuje postup súdu, notára (ako súdneho komisára), ako aj účastníkov v dedičskom konaní tak, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov dedičov a rešpektovaná posledná vôľa poručiťela.¹⁴

Pojem dedičské právo hmotné sa používa v dvojakom zmysle, a to v zmysle objektívnom a subjektívnom.¹⁵

12 CIRÁK, J.: In: *Základy občianskeho hmotného práva. I. zv.*, Bratislava: Iura Edition, 2000, s. 265.

13 KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občianské právo hmotné. 3. vyd.*, Aspi Publishing, s. r. o., Praha, 2002, s. 276.

14 VOJČÍK, P.: *Občianske právo hmotné. II. diel*, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2006, s. 259.

15 KNAPP, V., LUBY, Š.: *Československé občianske právo. I. zv.*, Bratislava: Obzor, 1973, s. 265.

Dedičským právom v objektívnom zmysle je súhrn právnych noriem upravujúcich prechod a nadobúdanie majetkových práv a povinností po zomretej fyzickej osobe na iné subjekty, resp. právne vzťahy, ktoré pri tom vznikajú. Objektívne dedičské právo upravuje jednak konkrétne podmienky a predpoklady dedenia a jednak následky dedenia, akými sú najmä zodpovednosť za dlhy poručiteľa, potvrdenie dedičstva a vyporiadanie dedičov, a tiež ochranu oprávneného dediča.

Naproti tomu dedičským právom v subjektívnom zmysle sú subjektívne práva a povinnosti, ktoré právne normy priznávajú poručiteľovi počas jeho života (pre jeho závetnú voľnosť) a po jeho smrti dedičom (vrátane práva na dedičstvo).¹⁶ Toto subjektívne právo dediča je majetkové, má absolútnu povahu a pôsobí voči všetkým (*erga omnes*). Povinnosť ostatných osôb spočíva v rešpektovaní, uznávaní a nezasahovaní do tohto subjektívneho práva dediča, ktoré mu priznáva zákon.

Na správne pochopenie platnej právnej úpravy dedičského práva je potrebné porozumieť význam najčastejších pojmov, ktoré sa v oblasti právnej úpravy dedenia vyskytujú.

Dedenie je prechod práv a povinností fyzickej osoby z dôvodu jej smrti (*mortis causa*) na iné subjekty a označuje sa ako "dedičská postupnosť" (dedičská sukcesia).¹⁷ Subjektmi, na ktoré tieto práva a povinnosti prechádzajú, sú predovšetkým dedičia, oni sú nositeľmi subjektívneho dedičského práva. Za určitých okolností však nimi môžu byť aj iné subjekty, napríklad veriteľia poručiteľa alebo osoba, ktorá sa postarala poručiteľovi o pohreb, prípadne aj štát.

Za štát vystupujú v dedičských veciach jeho príslušné orgány, pričom treba odlišovať pripadnutie dedičstva štátu ako odúmrt', keď štátu dedičstvo pripadne titulom odúmrtie. Ide tu o nadobudnutie *sui generis* a dochádza k nemu iba vtedy, ak dedičstvo nenadobudne žiadny dedič (§ 462 OZ), od prípadu, keď bol štát určený za dediča priamo v závete. V prvom prípade síce dedičstvo pripadne štátu, avšak tu nevystupuje ako dedič. Závažným dôsledkom tejto situácie je to, že na odúmrt' sa nevzťahuje možnosť odmietnutia dedičstva podľa § 463 a nasl. OZ, lebo túto možnosť má len dedič. V druhom prípade možnosť danú týmto ustanovením môže uplatniť aj štát. To znamená, že odúmrt' prichádza do úvahy len vtedy, ak dedičstvo nenadobudne žiadny dedič (§ 462 OZ). Dedičstvo pripadne štátu, ale štát nie je dedič. Dôsledkom tejto konštrukcie je, že pri odúmrti nemá štát možnosť odmietnuť dedičstvo podľa § 463 a nasl. OZ, pretože túto možnosť (odmietnutie

16 Tamtiež, s. 260.

17 LAZAR, J. a kol.: *Základy občianskeho hmotného práva. I. zv.*, Iura Edition, 2004, s. 231.

dedičstva) právna úprava obmedzuje iba na dediča. Pokiaľ je štát určený v závete, má také isté právne postavenie ako ktorýkoľvek iný dedič.

Objektívne dedičské právo používa pojem dedič vo viacerých významoch.¹⁸

Platná právna úprava, podľa ktorej sa dedičstvo nadobúda už smrťou poručiteľa, považuje za dediča tú osobu, ktorej svedčí určitý právny dôvod dedenia a ktorá sa stala subjektom dedičského práva už na základe uvedenej objektívnej skutočnosti. Prejavom tohto jej právneho postavenia je okrem iného aj napr. právo dedičstvo odmietnuť alebo robiť úkony týkajúce sa vyporiadania dedičstva. Ak táto osoba dedičstvo neodmietne, a v rámci vyporiadania dedičstva skutočne niečo nadobudne, prestáva byť potenciálnym dedičom a stane sa dedičom v pravom zmysle slova, teda skutočným právnym nástupcom zomrelej osoby so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami, vrátane zodpovednosti za dlhy poručiteľa. Dedičom v pravom zmysle slova je teda len ten, kto prijme dedičstvo a na koho prejde dedičstvo alebo jeho časť po zomretej osobe podľa ustanovení Občianskeho zákonníka o dedičskom nástupníctve.

K zamedzeniu nejasností, ktoré by z nevyhranenosti uvedeného pojmu mohli vzniknúť na označenie toho, kto je síce k dedeniu povolaný, ale dosiaľ sa nevzdal možnosti dedičstvo odmietnuť, sa niekedy používa názov putatívny či domnelý dedič.¹⁹

Dedičia, ktorí dedia na základe závetu, sú označovaní ako závetní (testamentárni) dedičia. Dedičom zo závetu je taká osoba, ktorú za dediča poručiteľ povolá, pričom ním môže byť fyzická osoba, ale aj právnická osoba alebo štát.

Dedičia, ktorí dedia na základe zákona, sú označovaní ako zákonní dedičia. Dedičmi zo zákona sú fyzické osoby, ktoré sú v určitom blízkom osobnom vzťahu k poručiteľovi a ktoré výslovne Občiansky zákonník označuje za dedičov v jednotlivých skupinách. Osobitnú skupinu zákonných dedičov tvoria tzv. neopomenuteľní dedičia, ktorým zákon priznáva osobitnú ochranu. Neopomenuteľní dedičia sú potomkovia dediča. Neopomenuteľný dedič musí dostať z dedičstva minimálne vždy svoj zákonný podiel. Poručiteľ ich totiž nemôže vylúčiť z dedenia konkludentným činom tak, že v závete ustanoví iné osoby za dedičov, a ich opomenie. Tieto osoby dedia v určitej miere napriek takémuto opomenutiu zo strany poručiteľa, a to priamo na základe zákona (§ 479 OZ). Neopomenuteľný dedič môže však byť vydedený z dôvodov, ktoré zákon upravuje.

Právo byť dedičom priznáva zákon každému subjektu, ktorý má právnu subjektivitu, nevyžaduje sa aj spôsobilosť na právne úkony. Z tohto hľadiska

18 MIKEŠ, J.: *Dědictví a právo*. 1. vyd., Praha: Panorama, 1982, s. 168.

19 KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné*. 3. vyd., Aspi Publishing, s. r. o., Praha, 2002, s. 280.

dedičom spôsobilým nadobudnúť dedičstvo môže byť každá fyzická osoba, ako aj právnická osoba (vrátane štátu). Výnimočne môže byť dedičom aj počaté dieťa (*nasciturus*), ak sa narodí živé (§ 7 ods. 1 OZ).

Osobu, po ktorej smrti sa dedí, teda osobu, do ktorej právnych vzťahov majú vstúpiť alebo v prípade jej smrti vstupujú dedičia, zákon označuje ako poručiteľa. Niekedy sa táto osoba označuje ako závetca, teda osoba, ktorá ustanovuje v závete svojich právnych nástupcov, čiže zriaďuje závet.

K dedeniu dochádza iba po smrti fyzickej osoby; nie je možné dediť po osobe právnickej alebo po štáte. Osudy majetku zaniknutej právnickej osoby sa nespravujú ustanoveniami dedičského práva, ale inými právnymi predpismi.

Dedičská postupnosť (sukcesia) môže byť dvojakého druhu:²⁰

- Majetok po poručiteľovi môže prejsť na dedičov ako celok. Okamihom smrti poručiteľa sa dedičia (ak ich je viac) stávajú spoludedičmi celého majetku poručiteľa podľa výšky svojich dedičských podielov. Vzájomné vyporiadanie jednotlivých častí majetku, resp. nárokov a povinností (čo ktorému dedičovi z dedičstva pripadne), je až ďalšou fázou konkrétneho rozdelenia dedičstva. Takéto dedenie, teda dedenie majetku ako celku, sa označuje ako generálna sukcesia.
- Na dediča môže však prejsť tiež len určité právo či povinnosť, a to z osobitného rozhodnutia poručiteľa vyjadreného v závete, kde závetca určí konkrétnu vec alebo právo, ktoré majú dedičia nadobudnúť. Takéto dedenie sa označuje ako singulárna sukcesia.

Predmetom dedenia je majetok poručiteľa, ktorý sa označuje ako dedičstvo – pozostalosť. Majetkom sa v tomto zmysle rozumie súbor majetkových práv a povinností absolútnej i relatívnej povahy. To znamená, že predmetom dedenia budú vlastnícke práva, ostatné vecné práva, teda práva k cudzím veciam, dediteľné práva na duševné vlastníctvo a ďalej záväzkové práva, teda pohľadávky a dlhy poručiteľa.²¹

2. Prechod dlhov

Predmetom dedičského nástupníctva ale nie sú iba práva, ale aj povinnosti. Prechod dlhov je daný povahou dedenia. Dedič vstupuje ako univerzálny sukcesor do všetkých práv a povinností svojho predchodcu. Za dlhy

20 KNAPP, V., LUBY, Š.: *Československé občianske právo. II. diel*, Bratislava: Obzor, 1974, s. 594.

21 FIALA, J. a kol.: *Občianske právo I.*, Brno: Masarykova Univerzita v Brne, 1998, s. 281.

poručiteľa zodpovedá dedič len vtedy, pokiaľ tieto nezanikajú smrťou poručiteľa, resp. pokiaľ práva a povinnosti po poručiteľovi neprechádzajú na iné subjekty inak než dedením, ako aj vtedy, ak nevyužil svoje právo dedičstvo odmietnuť. Občiansky zákonník upravuje problematiku prechodu dlhov v ustanoveniach § 470 až 472. Na uvedenie hmotnoprávnu úpravu nadväzuje úprava procesných pravidiel obsiahnutá v rámci konania o dedičstve podľa Civilného mimosporového poriadku. Dedič vstupuje do práv a povinností poručiteľa okamihom smrti poručiteľa. Je pritom irelevantné, či o dlhoch poručiteľa vie alebo nie, povinnosti nadobúda spolu s právami bez rozdielu.

Podľa § 470 OZ dedič zodpovedá do výšky ceny nadobudnutého dedičstva za primerané náklady spojené s pohrebom poručiteľa a za poručiteľove dlhy. Ak je viac dedičov, zodpovedá každý z nich za uvedené náklady a dlhy podľa pomeru toho, čo z dedičstva nadobudol, k celému dedičstvu.²² To znamená, že dedič zodpovedá za uvedené náklady a dlhy iba obmedzene, t. j. jeho zodpovednosť je ohraničená cenou dedičstva (aktívami dedičstva). Rovnako je z uvedeného ustanovenia zrejmé, že za náklady spojené s pohrebom poručiteľa, ako aj za jeho dlhy dedičia nezodpovedajú solidárne (spoločne a nerozdielne), ale každý z nich jednotlivo v pomere svojho dedičského podielu k cene celého dedičstva.

Spolu s prechodom poručiteľovho majetku na dediča dochádza k splynutiu dedeného majetku s majetkom dediča (*confusio bonorum*). Napriek limitácii dedičskej zodpovednosti do výšky ceny nadobudnutého dedičstva je dedič vystavený riziku, že veritelia poručiteľa sa budú pri uplatnení svojich pohľadávok zameriavať na ľahšie postihnuteľný a bonitnejší majetok dediča oproti menej bonitnému majetku pochádzajúcemu z dedičstva. Splynutie majetku však môže mať aj opačný dôsledok, ak dlhy zťažujúce samotného dediča majú s ohľadom na ich povahu pri vymáhaní prednosť pred dlhmi, ktoré zťažovali poručiteľa. Naša právna úprava v tomto smere nepamätá na možnosť ochrany poručiteľových veriteľov, pretože v dôsledku splynutia majetku pochádzajúceho z dedičstva s majetkom samotného dediča už nie je možné dosiahnuť oddelenie oboch druhov majetku (*separatio bonorum*) do prípadného času uspokojenia dlhov, ktorými bol poručiteľ zťažený. K spojeniu zanechaného majetku s majetkom dediča, a tým ani k jeho zodpovednosti do výšky nadobudnutého dedičstva (*pro viribus hereditatis*) nedôjde, ak je dedičstvo predĺžené (pasíva prevyšujú aktíva), a dedičia sa dohodnú s veriteľmi o prenechaní predĺženého dedičstva veriteľom na úhradu dlhov (§ 471

22 FEKETE, I.: *Občiansky zákonník. Komentár*. Epos, 2007, ISBN 978-80-8057-688-2, s. 500.

ods. 1 OZ), alebo dôjde k likvidácii dedičstva (§ 471 ods. 2 OZ).²³ *V oboch prípadoch dochádza k uspokojeniu nárokov veriteľov len z majetku, ktorý tvorí predmet dedičstva. V prípade prenechania dedičstva na úhradu dlhov pôjde o náhradné plnenie pozostávajúce z vecí, práv alebo práv patriacich do dedičstva. V prípade likvidácie dedičstva zasa dochádza k uspokojeniu veriteľov z výťažku, ktorý bol získaný predajom zanechaného majetku.*

Ak je dedičstvo predĺžené, môžu dedičia uzavrieť s veriteľmi (vecne legítimovaní sú na jednej strane všetci dedičia a na strane druhej všetci veritelia) dohodu o prenechaní predĺženého dedičstva na úhradu dlhov. Predmetom tejto dohody, ktorú uzatvárajú dedičia s porúčiteľovými veriteľmi, sú všetky aktíva dedičstva, ktoré sa prenechávajú na úhradu dlhov porúčiteľa veriteľom. Ide tu o tzv. odovzdanie *cum iure crediti*. Hmotnoprávnym základom je úprava obsiahnutá v Občianskom zákonníku v § 471 ods. 1. Dohoda podlieha schváleniu súdom. Nejde pritom o vyporiadanie dedičstva. Veriteľ, ktorému je dedičstvo prenechané, sa totiž prevzatím veci z dedičstva nestáva dedičom. Schválením dohody prechádza dedičstvo priamo na veriteľov. Ak dôjde k prenechaniu predĺženého dedičstva veriteľom na úhradu dlhov, sústredí sa pozornosť len na majetok pochádzajúci z dedičstva, ktorý v takom prípade nesplynie s ostatným majetkom dediča. Záleží teda len na vôli dedičov, či dajú prednosť takémuto riešeniu veci, alebo vezmú na seba dôsledky spojené s dedením.

Likvidácia dedičstva patrí do druhého výnimočného spôsobu skončenia konania o dedičstve v prípade, že pasíva dedičstva prevyšujú jeho aktíva. Navrhnutím likvidácie dedičstva veritelia porúčiteľa dosiahnu, že majetok porúčiteľa nesplynie s majetkom dedičov.²⁴ To bude mať význam najmä vtedy, ak potenciálny dedič je už zadlžený a splynutie jeho majetku a majetku porúčiteľa by mohlo spôsobiť, že pohľadávky jeho veriteľov budú mať pri exekučnom vymáhaní lepšie poradie ako pohľadávky veriteľov porúčiteľa. Výhodnejšie postavenie veriteľov po nariadení likvidácie dedičstva spočíva i v tom, že svoje nároky nemusia uspokojovať voči jednotlivým dedičom podľa pomeru nimi nadobudnutého majetku, ale môžu postihnúť porúčiteľov majetok ako celok.

Likvidáciou dedičstva môžu svoje záujmy chrániť i samotní dedičia. Ich záujmy však budú kvalitatívne inej povahy. Pokiaľ totiž dedičia sami navrhnú

23 MOLNÁR, P.: Určovanie všeobecnej hodnoty dedičstva a jeho vplyv na zodpovednosť dediča za dlhy porúčiteľa. In: Ficová, S.–Ivančo, M.–Raková, K. a kol.: *Dedičské právo v hmotnoprávných a procesných súvislostiach*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s. r. o., 2022, ISBN 978-80-571-0486-5, s. 179.

24 Tamtiež, s. 182.

likvidáciu dedičstva, pôjde im o paralyzovanie nepriaznivých dôsledkov osobného ručenia za dlhy poručiteľa. Aj v minulosti, podľa uhorského dedičského práva, prechádzali smrťou poručiteľa na dediča nielen práva, ale aj jeho dlhy. Dedič ručil za všetky tieto pozostalostné dlhy len do výšky nadobudnutého dedičstva. Keď zomrel dlžník a jeho pozostalosť nebola ešte súdne odovzdaná, veriteľ bol povinný pri uplatňovaní svojej pohľadávky žalovať všetkých známych dedičov. Veriteľ musel v spore dokazovať, že na osobu, ktorú žaluje ako dediča svojho dlžníka, dedičstvo skutočne pripadlo, a tiež, aké. Ak veriteľ nedokázal, že dedič dedičstvo skutočne nadobudol, nemohol mu súd jeho pohľadávku prisúdiť. Na druhej strane, dedič musel byť pri uspokojovaní pozostalostných veriteľov náležite opatrný. Ak totiž mohol odôvodnene predpokladať, že pozostalosť je dlhmi predĺžená, čiže dedičstvo je predĺžené, nesmel vyplácať jednotlivých veriteľov ľubovoľne, ale musel žiadať, aby bol na pozostalosť uvalený konkurz. Inak by neuspokojeným veriteľom zodpovedal osobne a celým svojím majetkom. Keď bolo viac dedičov, ručili pozostalým veriteľom solidárne. Vo vzťahu medzi sebou ručili spoludedičia za pozostalostné dlhy jeden voči druhému len v pomere svojich dedičských podielov.²⁵

25 Z judikatúry:

21 Cdo 5145/2007 R 70/2009 (NS ČR): Veriteľ môže uplatniť svoju pohľadávku žalobou na súde podanú proti neznámym dedičom zomretého dlžníka, ak v konaní o dedičstve alebo inak doteraz nebolo objasnené, či poručiteľ zanechal dedičov, prípadne o kom možno dôvodne (najmä podľa poznatkov z prebiehajúceho dedičského konania) mať za to, že je poručiteľovým dedičom. Súd v tomto prípade posúdi, či je možné v konaní ihneď pokračovať, alebo či konania musia byť prerušené až do skončenia o poručiteľovom dedičstve. V konaní možno ihneď pokračovať len vtedy, ak bolo nepochybne zistené, že poručiteľ zanechal taký majetok, že poručiteľovi dedičia (štát, ak mu má dedičstvo pripadnúť podľa ustanovenia § 462 Obč. zák.) budú celkom iste zodpovedať v zmysle ustanovenia § 470 a § 472 Obč. zák. za všetky poručiteľove dlhy (a za primerané náklady spojené s pohrebom poručiteľa) v plnom rozsahu; v takom prípade súd v konaní ustanoví žalovaným neznámym dedičom zomretého dlžníka opatrovníka (§ 29 ods. 1 OSP). V ostatných prípadoch, najmä vtedy, ak je doteraz pochybné, v akom rozsahu budú poručiteľovi dedičia (štát, ak mu má dedičstvo pripadnúť podľa ustanovenia § 462 Obč. zák. zodpovedať v zmysle ustanovenia § 470 a § 472 Obč. zák. za poručiteľove dlhy a za primerané náklady spojené s pohrebom poručiteľa), alebo, ak je dokonca dedičstvo predĺžené, súd konanie preruší podľa ustanovení § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku až do skončenia konania o poručiteľom dedičstve.

29 Cdo 538/2006 (NS ČR): Najvyšší súd už v rozsudku uverejnenom pod číslom 16/2007 Zbierky súdnych rozhodnutí a stanovísk formuloval a odôvodnil záver, podľa ktorého záložné právo má vedľajší charakter, ktorý treba chápať len vo vzťahu k zabezpečenej pohľadávke, nie k osobe dlžníka. Ak nezaniká smrťou dlžníka povinnosť plniť (s výnimkou prípadu uvedeného v ustanovení § 59 ods. 1 Obč. zák.), nezaniká ani zabezpečenie pohľadávky veriteľa dlžníka vrátane záložného práva. Na tomto závere nič nemení ustanovenie § 470 ods. 1 Obč. zák., podľa ktorého dedič zodpovedá do výšky ceny nadobudnutého dedičstva za primerané náklady spojené s pohrebom poručiteľa a za poručiteľove dlhy, ktoré na neho prešli poručiteľovou smrťou, pretože toto ustanovenie upravuje zodpovednosť dedičov za poručiteľove dlhy, a nie prechod dlhov na ne; nemožno preto z neho ani vyvodzovať, že by smrťou dlžníka zanikali jeho dlhy, ak prevyšujú

3. Princíp úradnej ingerencie pri nadobúdaní dedičstva

Aj keď platný Občiansky zákonník vychádza pri úprave dedičského práva zo základnej zásady, že dedičstvo prechádza na dediča *ipso iure*, t. j. okamihom poručiteľovej smrti, napriek tomu zachováva princíp úradnej ingerencie pri nadobudnutí dedičstva. Zachovanie úradnej ingerencie pri nadobúdaní dedičstva je odôvodnené požiadavkou právnej istoty pri zmene vlastníckych vzťahov alebo iných oprávnení v dôsledku smrti, ale aj právnej istoty, ak je viac dedičov, a tiež záujmom o čo najúplnejšie zistenie rozsahu majetku a práv patriacich do dedičstva, aby nedochádzalo k ohrozeniu práv tretích osôb, a to predovšetkým veriteľov. V týchto súvislostiach je potrebné vidieť potrebu úradného potvrdenia o tom, kto nadobudol dedičstvo a v akom rozsahu.

Tak, ako už bolo uvedené vyššie, napriek tomu, že kontinuita prechodu vlastníctva z poručiteľa na dediča okamihom smrti poručiteľa vyplýva z § 460 Občianskeho zákonníka (ďalej len OZ), dedičskoprávnu postupnosť nemožno realizovať bez dedičského konania. Preto ustanovenia Občianskeho zákonníka o dedičskom hmotnom práve sú úzko späté s ustanoveniami Civilného mimosporového poriadku zákona č. 161/2015 Z. z. o dedičskom

cenu nadobudnutého dedičstva, a ani to, že sa vzťahuje na iné osoby ako na dediča. V tejto súvislosti súd odkazuje na záver predchádzajúcej súdnej praxe, podľa ktorého na uplatnenie pohľadávky zabezpečenej treťou osobou (napríklad ručením, záložným právom a pod.) nemajú vplyv skutočnosti, že dlžník zomrel a že tu nie je nikto, kto by za jeho dlhy zodpovedal, prípadne, že jeho dedičia zodpovedajú za dlhy len do výšky ceny nadobudnutého dedičstva (porovnaj analogicky rozsudok Najvyššieho súdu ČSR zo dňa 26. januára 1973, sp. zn. 1 Cz 78/72, uverejnený v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk pod číslom 62/1973).

R 63/1972: K vyporiadaniu pohľadávky poručiteľovho veriteľa odchylné od ustanovenia § 470 ods. 2 OZ môže dôjsť v konaní o dedičstve iba vtedy, ak dedičstvo nadobúda viac dedičov. V týchto prípadoch je veriteľ poručiteľa účastníkom konania o dedičstve.

R 62/1973: Na uplatnenie nároku veriteľa proti ručiteľovi dlžníka nemá vplyv na záväzok ručiteľa ani smrť dlžníka; ručiteľ tu nemôže proti veriteľovi uplatňovať námietku, že dedičia dlžníka zodpovedajú za jeho dlhy len do výšky nadobudnutého majetku.

R 48/1975: Ak sa v konaní o dedičstve vyporiadava pohľadávka veriteľa voči poručiteľovi, veriteľ poručiteľa je vždy účastníkom tej časti prejednávania dedičstva, ktorá sa týka jeho pohľadávky a vždy je potrebný jeho súhlas, ak podľa tohto vyporiadania majú dedičia zodpovedať inak, než ako je ustanovené v § 470 ods. 2 OZ, alebo ak sa týka vyporiadania práv veriteľa vykonaného dohodou dedičov alebo rozhodnutím štátneho notárstva (teraz súdu – pozn. autora), majú zodpovedať dedičia za dlhy poručiteľa inak, než ako je ustanovené v § 470 ods. 2 OZ.

R 50/1982: Pokiaľ ide o ďalšie výdavky spojené s pohrebom poručiteľa, okrem vlastných nákladov pohrebu, treba dbať na to, aby tieto náklady boli priznané v primeranej výške vzhľadom na osobu poručiteľa (napr. na jeho vek, spoločenské postavenie), ale aj so zreteľom na výšku zanechaného majetku a miestne zvyklosti.

Z IV (s. 853): Len primerané, miestnym zvyklostiam zodpovedajúce náklady na občerstvenie pri pohrebe sú primeranými pohrebnými nákladmi v zmysle § 470 ods. 1 OZ.

práve procesnom. Dôvodom previazanosti hmotnoprávných a procesných ustanovení je skutočnosť, že uspokojenia subjektívnych nárokov vyplývajúcich z dedičského práva hmotného sa môžu účastníci príslušných občianskoprávných vzťahov domáhať len prostredníctvom predpísaného formálneho postupu, ktorým na našom území bolo vždy konanie pred justičným orgánom, teda občianskoprávny proces. Pre štát sú dedičské vzťahy natoľko významné, že na ich realizáciu nikdy nepostačovali právne úkony samotných účastníkov, to je dedičov, ale vždy realizáciu tejto kategórie právnych vzťahov podmieňoval štát i nevyhnutnou ingerenciou štátnej moci vo forme konania o dedičstve. Táto intervencia spočíva v tom, že len čo súd zistí smrť občana, *ex officio* začne konanie o dedičstve.

V konaní o dedičstve poverí súd notára, aby v dedičskom konaní konal a rozhodoval. Charakteristickým znakom prejednávania dedičstva je totiž skutočnosť, že samotné prejednanie je reálne uskutočňované notárom ako súdnym komisárom.

Postavenie notára v konaní o prejednanie dedičstva upravujú najmä ustanovenia § 16 až 22 a § 161 a nasl. zákona č. 161/2015 Z. z. Civilného mimosporového poriadku (ďalej len CMP), ale tiež zákon č. 323/1992 Z. z. O notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok).

Vydávanie rozhodnutí v zmysle potvrdenia o nadobudnutí dedičstva patrí od 1. 1. 1993 do právomoci súdu. Pred týmto dňom prejednávanie a rozhodovanie v dedičských veciach prináležalo štátnym notárstvám, ale zákonom č. 263/1992 Zb. bolo opäť zverené súdom (ako pred rokom 1955). Vzhľadom na uvedené podstata úradnej ingerencie spočíva v tom, že nadobudnutie dedičstva je obligatórne spojené s konaním a rozhodnutím príslušného štátneho orgánu, a to súdu. Súd poverí notára, aby ako súdny komisár reálne uskutočnil prejednanie dedičstva a rozhodol v dedičskom konaní, pričom všetky rozhodnutia a úkony notára, v ktorých koná ako súdny komisár, sa považujú za úkony súdu prvej inštancie, ktorý notára ako súdneho komisára poveril.

Úradná ingerencia sa týka všetkých prípadov úmrtia fyzickej osoby, bez ohľadu na rozsah zanechaného majetku, osobu dediča či dedičský titul.

V konaní o dedičstve ide najmä o to, aby sa zistil majetok, ktorý zostal po poručiteľovi, a aby sa zistili prípadné pohľadávky a dlhy poručiteľa. Ďalej ide o to, aby sa zistilo, kto sú dedičia, či chcú byť dedičmi, teda či dedičstvo neodmietajú, či sú dedičia spôsobilí, či nedošlo k vydedeniu dediča, a tiež či poručiteľ nezanechal závet. Pri dlhoch poručiteľa ide o zistenie jeho veriteľov a spôsobu, akým dedičia uspokojia pohľadávky veriteľov. Dedičia v rámci tohto konania uplatňujú svoje dedičské právo, ktoré súd skúma, a postupujú nasledovne:

- a) Ak je len jeden dedič a dedičstvo neodmietne, súd mu potvrdí, že dedičstvo nadobudol (§ 481). Toto potvrdenie má deklaratórny význam. Potvrzuje tým právo, ktoré vzniklo už okamihom smrti poručiteľa.
- b) Ak je dedičov viac a dohodnú sa medzi sebou o vyporiadaní dedičstva, t. j. konkrétne sa dohodnú, ktorá vec či súbor vecí z dedičstva komu pripadne, resp. že zostanú spoluvlastníkmi, a ako sa medzi nich rozdelia aktíva a pasíva, súd dohodu schváli, ak neodporuje zákonu alebo dobrým mravom (§ 482).
- c) Ak je dedičov viac a nedohodnú sa o vyporiadaní medzi sebou, alebo súd ich dohodu neschváli, súd potvrdí nadobudnutie dedičstva podľa dedičských podielov tým dedičom, ktorých dedičské právo bolo preukázané.
- d) Súd (súdny komisár) vykoná vyporiadanie medzi dedičmi a rozhodne o tom, čo ktorý z dedičstva nadobudol.²⁶
- e) Súd (súdny komisár) potvrdí, že dedičstvo, ktoré nenadobudol žiaden dedič, pripadlo štátu (§ 462 OZ). Štát nadobúda dedičstvo nie z titulu dedenia, ale pripadne mu ako odúmrt'.
- f) Ak poručiteľ zanechal nepatrný majetok, môže ho súd vydať tomu, kto sa postaral o pohreb, a konanie o dedičstve zastaví (§ 188 CMP).

Prejednanie dedičstva podľa ustanovení § 158 a nasl. CMP prichádza do úvahy iba pri naplnení hmotnoprávných predpokladov pre dedenie. Tie vyplývajú z právnej úpravy obsiahnutej v ustanoveniach § 460 a nasledujúcich Občianskeho zákonníka.²⁷

26 Súd pri vyporiadaní dedičov postupuje záväzne podľa pravidiel, ktoré sú vymedzené v § 484 Občianskeho zákonníka:

- Potvrdí nadobudnutie dedičstva podľa dedičských podielov.
- Dedičovi do jeho podielu pri dedení zo zákona započíta (tzv. kolácia) to, čo za života poručiteľa od neho bezplatne dostal, pokiaľ nešlo o obvyklé darovanie. Ak však nededí niektoré dieťa (pretože odmietol dedičstvo, nemá dedičskú spôsobilosť, je vydedené, jeho pobyt nie je známy, neprežilo poručiteľa) a dedia jeho deti (teda poručiteľovi vnuci, prípadne právnucci), započíta sa im (vnukom, právnukom) do podielu to, čo bezplatne dostal od poručiteľa jeho predok. Zmysel tohto ustanovenia (§ 484) tkvie v tom, aby nedochádzalo k neopodstatnenému zvýhodneniu takých dedičov, ktorých rodičia, prípadne prarodičia boli poručiteľom obdarovaní mimo rámca obvyklého darovania. Pri dedení zo závetu treba započítanie urobiť len vtedy, ak dal na to poručiteľ príkaz, alebo ak by obdarovaný dedič bol neodôvodnene zvýhodnený oproti neopomenuteľným dedičom (§ 484).
- Pri rozdelení dedičstva sa prihliada na možnosti účelného využitia vecí. Z toho dôvodu môže jednotlivé veci alebo aj celé dedičstvo prevziať jeden z dedičov. Dedičské práva ostatných dedičov sa uspokojia buď v peniazoch, alebo zo zvyšujúceho dedičstva, pričom sa vezme zreteľ na dlhy prevzaté jednotlivými dedičmi.

27 CIRÁK, J. a kol.: *Dedičské právo*. Vydavateľstvo Huréka Šamorín, ISBN 978-80-89122-55-4, 2009, s. 59 a nasl. Rovnako LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. Iura Edition, 2010, s. 602

Podľa týchto ustanovení dedičstvo sa nadobúda smrťou poručiteľa. Aby teda vôbec prichádzal do úvahy procesný postup, základným predpokladom je smrť poručiteľa. Smrťou poručiteľa dochádza k prechodu práv a povinností na právnych nástupcov (dedičov) ako dôsledok právnej skutočnosti, ktorou je smrť fyzickej osoby (poručiteľa).²⁸ Zo zákona vyplýva, že účinky dedenia nastávajú ku dňu smrti poručiteľa a bez zreteľa na vôľu dedičov, hoci tieto účinky môže dedič odvrátiť tým, že dedičstvo odmietne.

Základom právnej úpravy dedenia je univerzálna sukcesia, ktorej dôsledkom je, že dedičia vstupujú do všetkých práv a povinností poručiteľa, ktoré podľa zákona zanikajú smrťou poručiteľa.²⁹

Ďalším dôležitým predpokladom dedenia je existencia dedičstva (majetku poručiteľa). Pod dedičstvom je teda treba rozumieť majetkové práva a povinnosti, ktoré pôvodne patrili poručiteľovi, a to vrátane dlhov poručiteľa, ktoré sú základom pre určenie všeobecnej hodnoty majetku poručiteľa, výšky dlhov, ktoré vyúsťia do čistej hodnoty dedičstva alebo

a nasl., ISBN 978-808078-346-4. Rovnako VOJČÍK, P.: *Občianske právo hmotné II*. Vydavateľstvo PF UPJŠ v Košiciach, ISBN 80-7097-631-4, 2006, s. 261 a nasl.

28 Pod smrťou poručiteľa – fyzickej osoby – rozumieme existenciu smrti v právnom slova zmysle. Z ustanovenia § 7 ods. 2 OZ vyplýva, že smrť sa preukazuje predpísaným spôsobom. Bezprostredným podnetom pre začatie konania o prejednaní dedičstva je spravidla oznámenie matriky o tom, že došlo k smrti fyzickej osoby. Smrť fyzickej osoby sa konštatuje spôsobom upraveným v zákone č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti.

29 Od univerzálnej sukcesie, ku ktorej dochádza dedením, je potrebné odlišovať stav, ak práva a povinnosti prechádzajú na osoby, ktoré sú inak dedičmi, avšak práva a povinnosti na nich prechádzajú na základe osobitnej právnej úpravy. Takéto práva nemožno považovať za majetok patriaci do dedičstva. Napr. V prípade smrti zamestnanca (§ 35 Zákonníka práce) mzdové nároky z pracovného pomeru postupne až do výšky štvornásobku jeho priemerného mesačného zárobku pripadnú priamo na jeho manžela, deti a rodičov, ak s ním žili v čase smrti v domácnosti. Predmetom dedičstva sa stanú, iba ak takýchto osôb niet. Predmetom dedenia však nemôžu byť ani majetkové a iné práva, ku ktorých zániku dochádza smrťou poručiteľa. Takými právami sú napr. právo na bolestné, sťaženie spoločenského uplatnenia (§ 579 OZ), základné práva a slobody, resp. majetkové práva vyplývajúce z porušenia týchto práv (viď CIRÁK, J. a kol.: *Dedičské právo*. Šamorín, Vydavateľstvo Heuréka, ISBN 978-80-89122-55-4, 2009, s. 53 a nasl.; rovnako LAZAR, J.: *Občianske právo hmotné*, Iura Edition, 2010, s. 599 a nasl., ISBN 978-808078-346-4; rovnako VOJČÍK, P.: *Občianske právo hmotné II*, Vydavateľstvo UPJŠ v Košiciach, 2006, s. 260 a nasl. ISBN 80-7097-631-4; rovnako KRAJČO, J.: *Konanie o dedičstve (cezhraničné dedenie)*, vydavateľstvo Eurounion, spol. s r. o., Bratislava, 2016, s. 55, ISBN 978-80-89374-36-6). Ak zomrie poručiteľ, ktorý pôsobil v spoločnosti s ručením obmedzeným, vo verejnej obchodnej spoločnosti, komanditnej spoločnosti, s výnimkou akciovej spoločnosti, je predmetom dedenia ich obchodný podiel v týchto spoločnostiach, resp. vyrovnávací podiel. Podrobnejšie vo vzťahu k jednotlivým obchodným spoločnostiam v súvislosti s majetkom poručiteľa (dedičstva) ako predpokladom dedenia pozri ich právnu úpravu v Obchodnom zákonníku, najmä § 88, 91, 61, 116, 150, 114. Predmetom dedičstva môže byť aj podnik, resp. jeho časť (§ 5 a nasl. OBZ).

k jeho predĺženiu. Od toho je závislý aj ďalší možný postup pre vyporiadanie dedičstva, ako bolo uvedené vyššie.³⁰ Ak by zomrela fyzická osoba, ktorá nezanechala žiadny majetok, tak k dedeniu nemôže dôjsť, a súd konanie o dedičstve zastaví. Ak poručiteľ zanechal iba majetok nepatrnej hodnoty, môže ho súd vydať tomu, kto sa postaral o pohreb, a tak isto konanie zastaví (§ 187 a 188 CMP).

Nevyhnutným predpokladom dedenia je aj existencia spôsobilého dediča, resp. dedičov. Tento predpoklad znamená, že je tu dedič, ktorý je povolaný dediť (či už na základe závetu alebo na základe zákona), a nie je dedičsky nespôsobilý. Dedič sa predovšetkým musí dožiť smrti svojho poručiteľa. Dedičská nespôsobilosť však prichádza do úvahy iba u fyzickej osoby ako dediča. Dedičskú spôsobilosť fyzickej osoby treba odlíšiť od spôsobilosti mať práva a povinnosti, a aj od spôsobilosti na právne úkony. Dediť môže každá fyzická osoba, ktorá má spôsobilosť mať práva a povinnosti, ako to vyplýva z § 7. Najmä pre dedičské právo je dôležité pripomenúť, že túto spôsobilosť má aj počaté dieťa, ak sa narodí živé. Ak by dedič nemal spôsobilosť na právne úkony, nie je to na prekážku toho, aby dedil. V konaní o dedičstvo bude zastúpený svojím zákonným zástupcom alebo kolíznym opatrovníkom. Právnická osoba môže byť dedičom za podmienky, že v čase smrti poručiteľa právne ako subjekt existuje.

Predpokladom dedenia je ďalej existencia právneho dôvodu dedenia. Dedičským právnymi titulmi (dôvodmi dedenia), ktoré určujú, na koho dedičstvo prechádza, sú buď zákon, existencia určitého príbuzenského alebo obdobného blízkeho osobného vzťahu určená zákonom, alebo jednostranný právny úkon poručiteľa pre prípad smrti, čiže závet. Dedičské právo pripúšťa aj dedenie súčasne z oboch titulov dedenia.³¹

Za posledný predpoklad dedenia je možné považovať i nevyužitie práva odmietnuť dedičstvo podľa § 463 a nasl. OZ, a to v tom zmysle, že ak by boli splnené i všetky predchádzajúce predpoklady, ale dedič by dedičstvo

30 Opomenutie prejednať majetok poručiteľa v dedičskom konaní nebráni podaniu určovacej zálohy, v ktorej sa bude navrhovateľ domáhať určenia, že ku dňu smrti bol poručiteľ vlastníkom určitej veci. Výsledok takéhoto konania je dôvodom na konanie o novoobjavenom majetku (viď bližšie R NS ČR 22 Cdo 97/2005, 22 Cdo 1977/2001).

31 Dôvody, z ktorých sa povolávali dedičia alebo z ktorých sa určitým osobám dedenie ponúkalo, poznalo už rímske právo. Boli to dva základné dôvody povolávania dedičov: závet (*testamentum*) a zákon. Podľa toho sa rozoznávalo dedenie zo závetu (*vocatio ex testamento*), a ak nebolo závetu, tak dedenie zo zákona (*vocatio ab intestato*). Pričom platilo, že dedenie ako univerzálna sukcesia sa v konkrétnom prípade muselo zakladať len na jednom dôvode na rozdiel od našej súčasnej právnej úpravy, platilo teda, že: po nikom nemožno dediť sčasti na základe závetu a sčasti na základe zákona (*nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* – ust. Inst. 2, 4, 5), viď REBRO, K.: *Rímske právo*, Bratislava: Obzor, 1980, s. 247; tiež TUROŠÍK, M.: *Roman Law*. Banská Bystrica: UMB, 1. vydanie, 2013, ISBN 978-80-557-0556-9.

odmietol, k dedeniu by nedošlo. Odmietnutie dedičstva je jednostranný právny úkon dediča adresovaný súdu (resp. notárovi ako súdnemu komisárovi), ktorý prejednáva dedičstvo, ktorým vyhlasuje, že dedičstvo odmieta. O možnosti odmietnuť dedičstvo má súd (súdny komisár) povinnosť upovedomiť dediča v zmysle § 189 CMP.³²

Záver

Dedičské právo v objektívnom zmysle zabezpečuje zmenu v subjektoch majetkových práv a povinností po smrti fyzickej osoby. Napomáha tak zachovaniu majetkových hodnôt zomretého pre jeho nástupcov, predovšetkým pre jeho rodinu.

Právny poriadok tým, že umožňuje tento prechod majetku, priaznivo ovplyvňuje nakladanie s majetkom počas života fyzických osôb, pretože im umožňuje postarať sa a zabezpečiť aj ďalšiu generáciu alebo osoby, ktoré sú v úzkom rodinnom alebo obdobnom vzťahu k poručiteľovi. Je tak jedným z významných činiteľov prispievajúcich k uchovaniu hodnôt, ktoré môžu slúžiť na uspokojovanie hmotných i kultúrnych potrieb jeho právnych nástupcov. Ide tu o určitý druh morálneho stimulu, ktorý napomáha zosúladiť záujmy jednotlivca so záujmami spoločnosti. Základnou funkciou dedičského práva, pokiaľ ide o hmotné zabezpečenie života potomkov, je teda posilnenie rodiny prostredníctvom generačného prepojenia.³³

Právna úprava dedenia však nesleduje iba záujmy tých, ktorým plynie prospech z nadobudnutia poručiteľom zanechaného majetku, ale berie ohľad aj na subjekty, voči ktorým bol zomretý zaviazaný na majetkové plnenie, pretože veritelia nesmú byť ohrození vo svojich právach tým, že povinný subjekt zomrel. Dedičské právo tak prispieva k upevňovaniu právnej istoty osôb, ktoré boli v právnych vzťahoch s poručiteľom.

Úprava dedičského práva, predovšetkým zvýšenou ochranou poručiteľových potomkov ako tzv. neopomenuteľných dedičov, požiadavkou vyporiadania dedičstva medzi viacerými dedičmi, zreteľne smeruje k posilňovaniu vzájomných vzťahov vnútri rodiny, účelnému využitiu zanechaných

32 K predpokladom dedenia pozri bližšie R NS ČR 30 Cdo 543/2013; R NS ČR 29 Cdo 163/2011; R NS ČR 22 Cdo 3793 /2008; R NS ČR 21 Cdo 5145/2007, rovnako R NS ČR 70/2009; R NS ČR 21 Cdo 1219/2006; R NS ČR 26 Cdo 637/2006; R NS ČR Odo 538/2006; R NS SR 3Cdo 332/2006 ZSP č. 79/2007; R NS SR 1Cdo 49/2005 ZSP 68/2006; R NS SR 2Cdo 8/2004 ZSP č. 18/2005; R NS SR 2Cdo 41/2000; R NS SR 29Cdo 1633/1999; R NS SR Cz 50/1991; R NS SR 1Cz 11/1997 R 31/1973.

33 MIKEŠ, J.: *Dědické právo*. Praha: Panorama, 1982, s. 263.

majetkových hodnôt, predchádzaniu sporom, ku ktorým by medzi viacerými dedičmi mohlo dôjsť, a k dôslednej ochrane tretích osôb, voči ktorým mala zomretá osoba postavenie dlžníka. Na funkciu posilňovania rodinných vzťahov prostredníctvom inštitútov dedičského práva sa prihliada aj v daňových predpisoch, ktoré sú zakotvené v predpisoch finančného práva.

Na základe vyššie uvedeného je možné konštatovať, že dedičské právo napomáha zachovaniu majetkových hodnôt v rodine a prispieva k posilneniu medzigeneračnej solidarity v rodine. Priaznivo ovplyvňuje nakladanie s majetkom už počas života poručiteľa a umožňuje mu majetkovo zabezpečiť predovšetkým osoby, ktoré sú s ním v úzkom rodinnom alebo obdobnom vzťahu. K základným funkciám dedičského práva preto priradujeme najmä starostlivosť o hmotné zabezpečenie života pozostalého manžela a potomkov. Právna úprava však nesleduje iba záujmy tých, ktorým plynú prospech z nadobudnutia poručiteľom zanechaného majetku, ale berie ohľad aj na subjekty, voči ktorým bol poručiteľ pred svojou smrťou zaviazaný na majetkové plnenie. Veritelia nesmú byť ohrození vo svojich právach tým, že povinný subjekt zomrel. Dedičské právo preto prispieva aj k upevňovaniu právnej istoty osôb, ktoré boli v právnych vzťahoch s poručiteľom. Dedenie honoruje poručiteľových potomkov, ktorí majú zo zákona privilegované postavenie neopomenuteľných dedičov. Zreteľne tak smeruje k posilňovaniu vzájomných vzťahov vnútri rodiny, účelnému využitiu zanechaných majetkových hodnôt, predchádzaniu sporom a ochrane tretích osôb, voči ktorým mal poručiteľ postavenie dlžníka. Funkciu posilňovania rodinných vzťahov prostredníctvom inštitútov dedičského práva umocňujú svojimi ustanoveniami aj niektoré predpisy verejného práva (napr. daňové predpisy).³⁴

So smrťou fyzickej osoby ako objektívnou právnou skutočnosťou zákon spája zánik jej spôsobilosti mať práva a povinnosti a zároveň s ňou spája vznik subjektívneho dedičského práva prislúchajúceho dedičovi. Fyzická osoba teda smrťou prestáva byť právnym subjektom a práve dedením dochádza k zmene v osobe oprávneného, resp. zaviazaného subjektu v majetkovoprávných vzťahoch a majetkových právach. Občiansky zákonník pri úprave dedenia vychádza zo zásady univerzálnej sukcesie, to znamená, že dedič vstupuje do majetkovoprávných pomerov svojho predchodcu v celej šírke a vo všetkých zložkách – práv aj povinností. Poručiteľom zanechaný majetok, t. j. aktíva i pasíva tvoria nerozlučný celok, ktorý prechádza na dediča.

Aj podľa platného práva v minulosti na Slovensku (uhorské právo) s výnimkou vecného odkazu bolo dedenie vždy univerzálnou sukcesiou

34 CIRÁK, J. a kol.: *Dedičské právo*. Vyd. Heuréka, Šamorín, 2009, s. 17 a nasl.

po poručiteľovi. Dedič sa povolával k pozostalosti ako celku. Pozostalosť sa javila ako súhrn majetku a prechádzala na dediča buď v celku, alebo v určitom podiele z celku. Ak sa povolávalo k dedičstvu viac dedičov, mohli sa ich podiely určiť iba týmito pomernými podielmi so zreteľom na celok. Nebolo známe dedenie jednotlivkej veci alebo práva. Odkazovník – legát – nebol singulárnym sukcesorom poručiteľa, lebo nenadobúdal odkázané veci alebo práva priamo po ňom, ale stal sa veriteľom dediča s obligačným nárokom voči nemu na vydanie alebo výplatu odkazu. Výnimkou bol odkazovník tzv. vecného odkazu na Slovensku, ktorý sa stal vlastníkom odkázanej veci priamo poručiteľovou smrťou.

V úvodnom ustanovení siedmej časti OZ je zakotvená zásada nadobúdania dedičstva okamihom smrti poručiteľa v § 460. To znamená, že okamihom, keď majetok poručiteľa prechádza na dedičov, je moment smrti poručiteľa. Tento prechod si nevyžaduje žiadny právny akt zo strany dediča.

Uvedený systém dedičskej postupnosti, ako sme už uviedli, sa nazýva systém delačný; dedičstvo nadobúdajú dedičia *ipso iure* – priamo faktom smrti poručiteľa. Spomenutý adičný systém, v ktorom sa subjekty stávajú dedičmi až prejavom vôle, že dedičstvo prijímajú, sa v našom dedičskom práve neuplatňuje. Princíp nadobúdania dedičstva okamihom smrti poručiteľa má za následok, že úkony, ku ktorým dochádza neskôr, napríklad dedičská dohoda alebo odmietnutie dedičstva, majú spätné účinky (pôsobia *ex tunc*) ku dňu smrti poručiteľa.

Práva dedičov, ktoré je potrebné potvrdiť rozhodnutím súdu, sa posudzujú podľa práva platného v čase poručiteľovej smrti.

Táto zásada sa uplatňovala na území Slovenska už aj pred 1. januárom 1951, zatiaľ čo na území Čiech a Moravy sa zanechaný majetok v čase od poručiteľovej smrti až do odovzdania dedičstva právoplatným rozhodnutím súdu považoval za samostatnú právnickú osobu – tzv. ležiacu pozostalosť (*hereditas iacens*). Dedičské právo muselo byť najprv prejednané pred súdom a až následne, podľa jeho výsledku, odovzdané dedičovi.

Právo platné na Slovensku bolo vždy založené na konštrukcii nadobúdania dedičstva smrťou poručiteľa – *ipso iure*.³⁵

Nový Občiansky zákonník, pripravovaný v rámci prebiehajúcej rekodifikácie súkromného práva v SR, vychádza aj naďalej z tejto konštrukcie, a preto sa odmietajú pokusy obnoviť pri príležitosti rekodifikácie súkromného práva

35 Jedinou výnimkou, keď to bolo inak, bolo časovo krátke obdobie od roku 1853 do roku 1861, keď na území Uhorska platilo rakúske právo, v ktorom sa v dôsledku uplatňovania inštitútu ležiacej pozostalosti dedičstvo nenadobúdalo smrťou poručiteľa.

pôvodný inštitút ležiacej pozostalosti (*hereditas iacens*), ktorý bol príznačný len pre dedičské právo platné v českých krajinách pred rokom 1950 a ktorý vychádzal z úpravy obsiahnutej už vo Všeobecnom rakúskom občianskom zákonníku z roku 1811, tak ako bolo uvedené vyššie. Predmetom dedenia bude všetok majetok, ktorý ku dňu smrti patrí poručiteľovi. V niektorých krajinách sa rozlišuje pozostalosť a dedičstvo, pričom pozostalosťou sa rozumie všetok majetok poručiteľa v momente jeho smrti, resp. tá jeho časť, ktorá je spôsobilá prechodu na dediča, kým dedičstvom sa zasa rozumie tá časť majetku poručiteľa, ktorú dedič skutočne dedením nadobudol. Vzhľadom na to, že dedičstvo sa nadobúda smrťou poručiteľa, tak oba tieto inštitúty splyývajú a ich rozlišovanie stráca aj pre rekodifikáciu praktický význam.

V súčasnosti sú z právnych úkonov týkajúcich sa dedičstva až do právoplatného skončenia dedičského konania oprávnení i povinní voči tretím osobám všetci dedičia poručiteľa, pokiaľ dedičstvo neodmietli, a to spoločne a nerozdielne.

Použitá literatúra

- CIRÁK, J. a kol. 2009. *Dedičské právo*. Šamorín: Heuréka 2009, ISBN 978-80-89122-55-4.
- FEKETE, I. 2007. *Občiansky zákonník. Komentár*. Epos, 2007, ISBN 978-80-8057-688-2.
- FIALA, J. a kol. 1998. *Občianske právo I.*, Brno: Masarykova Univerzita v Brne, 1998.
- KLOKNER, T. 2020. Zákony udeľujúce rímske občianske práva zo 4. a 3. storočia pred kr. ako potenciálny príklad a poučná skúsenosť pre Európsku úniu. In *Európska únia: Otázky, výkričníky a hľadanie odpovedí*. Brno: MSD, 2020, s. 97–109. ISBN 978-80-7392-348-8.
- KLOKNER, T. 2017. *Korene modernej alimentácie. Alimentálny program v rímskom svete (1. až 3. storočie n. l.)*. Krakow: Malokarpatské múzeum v Pezinku, 2017. ISBN 978-83-8111-019-8.
- KNAPP, V., LUBY, Š. 1974. *Československé občianske právo. II. diel*, Bratislava: Obzor, 1974.
- KNAPP, V., PLANK, K. 1973. *Československé občianske právo. 1. sv. – obecní část*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.
- KNAPP, V., LUBY, Š. 1973. *Československé občianske právo. I. zv.*, Bratislava: Obzor, 1973.
- KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. a kol. 2002. *Občianske právo hmotné*. 3. vyd., Aspi Publishing, s. r. o., Praha, 2002.
- KRAJČO, J. 2016. *Konanie o dedičstve (cezhraničné dedenie)*, vydavateľstvo Eurounion, spol. s r. o., Bratislava, 2016, ISBN 978-80-89374-36-6.

- LAZAR, J. a kol. 2000. *Základy občianskeho hmotného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2000.
- LAZAR, J. a kol. 2004. *Základy občianskeho hmotného práva. I. zv.*, Iura Edition, 2004.
- LAZAR, J. a kol. 2010. *Občianske právo hmotné*. Iura Edition, 2010, ISBN 978-808078-346-4.
- LAZAR, J. 2010. *Občianske právo hmotné*, Iura Edition, 2010, ISBN 978-808078-346-4.
- MIKEŠ, J. 1982. *Dědické právo*. Praha: Panorama, 1982.
- MIKEŠ, J. 1982. *Dědictví a právo*. 1. vyd., Praha: Panorama, 1982.
- MOLNÁR, P. 2022. Určovanie všeobecnej hodnoty dedičstva a jeho vplyv na zodpovednosť dediča za dlhy poručiteľa. In: Ficová, S.–Ivančo, M.–Raková, K. a kol.: *Dedičské právo v hmotnoprávných a procesných súvislostiach*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluver SR, s. r. o., 2022, ISBN 978-80-571-0486-5.
- REBRO, K. 1980. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1980.
- TUROŠÍK, M. 2013. *Roman Law*. Banská Bystrica: UMB, 1. vydanie, 2013, ISBN 978-80-557-0556-9.
- VOJČÍK, P. 2006. *Občianske právo hmotné II*. Vydavateľstvo PF UPJŠ v Košiciach, ISBN 80-7097-631-4, 2006.

Publikačný výstup je výstupnou úlohou, plnenou v rámci projektu VEGA s názvom „Strategické výzvy aplikácie Nariadenia EÚ č. 650/2012 o cezhraničných dedeniach“, ktorý bol schválený Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR pod registračným číslom 1/0300/24.

Kontakt

Prof. JUDr. Daniela Gandžalová, PhD.

Katedra občianskeho práva a pracovného práva

Fakulta práva UMB

e-mail: daniela.gandzalova@umb.sk

Postavenie obecnej rady v kontexte vzťahov medzi orgánmi obce

The position of the municipal council in the context of relations between municipals authorities

Jozef Andrejčák – Michal Jesenko

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá obecnou radou, jej postavením a pozíciou pri uskutočňovaní samosprávy obce. Náš záujem budeme orientovať aj na konkrétne postavenie a pôsobenie obecnej rady v rámci vzťahu medzi orgánmi obce. Uvedený vzťah medzi orgánmi obce, teda starostom a obecným zastupiteľstvom, môžeme považovať za dôležitý a významný z hľadiska objektívneho a efektívneho fungovania samosprávy.

Kľúčové slová: obecná rada, starosta, obecné zastupiteľstvo, orgány obce

Abstract: The paper deals with the municipal council, its position and position in the implementation of municipal self-government. We will also focus our interest on the specific position and operation of the municipal council within the relationship between the municipal authorities. The relationship between the municipal authorities, i.e. the mayor and the municipal council, can be considered important and significant from the point of view of the objective and effective functioning of the local government.

Key words: general council, mayor, municipal council, municipals athorities

Úvod

Demokratizačnými procesmi po roku 1989 nadobudla územná samospráva významné postavenie v demokratickom politickom systéme, ako aj v samotnej spoločnosti. Svoje opodstatnenie územná samospráva deklaruje pravidelne pri plnení svojich úloh a kompetencií, aj keď zápasí s mnohými problémami. V súčasnosti v kontexte viacerých faktorov, ako sú na príklad ekonomické (konsolidácia verejných finančných zdrojov), nárast

elektronizácie jednotlivých služieb a iné, stojí územná samospráva pred viacerými výzvami, ktoré určite otvárajú aj otázky širšej reformy.

V rámci komplexného systému územnej samosprávy, v kontexte jej fungovania, má významné postavenie vzájomný vzťah medzi orgánmi obce. Nemalou mierou uvedený vzťah medzi orgánmi obce dotvárajú orgány obecného zastupiteľstva, ktorými sú komisie a obecná rada. Práve postavenie, pozícia a význam obecnej rady pri uskutočňovaní samosprávy je cieľom a predmetom príspevku. Zároveň, príspevok obsahuje náčrt konkrétneho problému v súvislosti s obecnou radou vyplývajúci z aplikačnej praxe a skúseností, ale aj efektívne pôsobenie obecných rád v rámci územnej samosprávy.

Postavenie obecnej rady

Postavenie obecnej rady primárne upravuje Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o obecnom zriadení“), konkrétne je to druhá časť počnúc § 14 ods.1 až 5, ktoré jasne definujú kto zriaďuje obecnú radu, počet jej členov a zloženie, a tiež spôsob rokovania a prijímania uznesení. Obecná rada plní dvojjedlnú funkciu je iniciatívnym, výkonným a kontrolným orgánom obecného zastupiteľstva a tiež poradným orgánom starostu obce. Z hľadiska teórie del'by moci možno konštatovať, že ide o atypické postavenie, ktoré má však svoju formálnu i obsahovú logiku a opodstatnenosť, nakoľko obecná rada vykonáva svoju činnosť medzi zasadnutiami obecného zastupiteľstva.

Starosta ako výkonný orgán nie je viazaný odporúčaniami obecnej rady, zákon mu však určuje pri realizácii, ktorých kompetencií je však povinný prerokovať veci s obecnou radou, ide napríklad o sistačné právo starostu (Palúš, a kol. 2016, s. 262).

Obecná rada je zložená z poslancov, ktorých volí obecné zastupiteľstvo na celé funkčné obdobie. Členovia obecnej rady pracujú na princípe imperatívneho mandátu, teda obecné zastupiteľstvo ich môže kedykoľvek odvolať. Funkčné obdobie členov obecnej rady sa končí zložením sľubu poslancami novozvoleného zastupiteľstva Počet členov obecnej rady, pritom tvorí najviac tretinu počtu poslancov. V zložení obecnej rady sa má prihliadať na zastúpenie politických strán, politických hnutí a nezávislých poslancov v obecnom zastupiteľstve.

Obecná rada sa schádza podľa potreby, najmenej však raz za tri mesiace. Jej zasadnutie zvoláva a vedie starosta (v prípade mesta primátor) alebo zástupca starostu (zástupca primátora), ak tak neurobí starosta. Dlhé roky právna úprava vyžadovala zasadnutia obecnej rady najmenej raz za mesiac.

Zmenu, ktorú v tomto zmysle priniesla novelizácia zákona o obecnom zriadení možno považovať za pozitívnu, pretože pôvodná právna úprava často viedla len k formálnemu zasadnutiu obecných rád.

Základný rámec pôsobenia obecnej rady možno vymedziť v kontexte, že sa zaoberá bežnými vecami správy obce, avšak nemôže zasahovať formou rozhodnutí do vyhradenej pôsobnosti obecného zastupiteľstva, ani do vyhradenej rozhodovacej právomoci starostu obce. Jej činnosť sa koncentruje hlavne na prípravu materiálov na rokovanie obecného zastupiteľstva po stránke obsahovej a organizačnej (Andrejčák 2017, s. 162).

Pozícia obecnej rady pri uskutočňovaní samosprávy

Pozícia obecnej rady v systéme územnej samosprávy a pri jej uskutočňovaní, by mala vychádzať z jej základnej charakteristiky, ako aj základného rámca pôsobenia a teda, že je iniciatívnym, výkonným a kontrolným orgánom zastupiteľstva. Zároveň obecná rada plní funkciu poradného orgánu starostu. Obecná rada na svojich zasadnutiach má presne stanovený program, ktorého obsahom sú prevažne materiály predkladané na rokovanie zastupiteľstva, ale môžu byť prediskutované aj iné témy v rámci výkonu samosprávy resp. života v obci.

Medzi pravidelné materiály, ktoré sú radou pravidelne prediskutované patria okrem iného aj plnenia uznesení od posledného zastupiteľstva, čo je predkladané kontrolórom. Obecná rada je oboznámená teda so správou o plnení uznesení zastupiteľstva. Obecnej rade sú predkladané aj všetky finančné materiály, ktoré sú pre členov rady podrobne rozpracované. Ide o rozpočet obce, úpravu rozpočtu, monitoring a hodnotenie finančného a programového rozpočtu a záverečný účet s výročnou správou, správou audítora a stanoviskom kontrolóra. Členovia rady majú možnosť za prítomnosti zástupcov rôznych oddelení obecných úradov a starostu, podrobne prediskutovať materiály, už aj po prvotnom predstavení na komisiách zastupiteľstva.

Uvedeným sa dáva aj dostatočný priestor na dodatočné otázky a vysvetlenie, respektíve úpravy zo strany členov rady. Obecnou radou sú prediskutované aj ostatné materiály zaradené do programu rokovania zastupiteľstva, tak aby poslanci, ktorí zastupujú v rade aj svoje kluby, boli včas oboznámení a vedeli efektívne vstúpiť do predkladaných materiálov. Za dôležité v uvedenom môžeme považovať aj diskusiu s poslancami, ktorá slúži ako vhodný nástroj komunikácie medzi poslancami, starostom a úradom aj mimo zasadnutí zastupiteľstiev.

Obecná rada v systéme dvojúrovňovej samosprávy

V systéme územnej samosprávy, v našich podmienkach, majú osobitné postavenie dve mestá a to hlavné mesto Bratislava a mesto Košice s osobitnou právnou úpravou. Výkon samosprávy v uvedených mestách upravujú špeciálne normy a to Zákon č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov (ďalej len zákon o hlavnom meste) a Zákon č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov (ďalej len zákon o meste Košice)¹. Špecifické postavenie je dané predovšetkým tým, že samospráva je realizovaná na dvoch úrovniach a to na úrovni mesta a na úrovni mestských častí.

V kontexte nášho príspevku a v podmienkach mesta Košice je mestská rada a jej postavenie, ako orgánu mestského zastupiteľstva mesta Košice, upravená v §6 ods. 2 písm. a) zákona o meste Košice Zároveň je mestská rada zakotvená aj v Štatúte mesta Košice, ako vnútorného základného dokumentu mesta. Konkrétnejšie postavenie mestskej rady, ako aj jej kreovanie upravuje §12 zákona o meste Košice a rokovací poriadok mestského zastupiteľstva mesta Košice.

Z pohľadu mestský častí mesta Košice, ktorých je dvadsaťdva má zriadenú miestnu radu pri miestnych zastupiteľstve osem mestských častí. Ide o mestské časti, ktoré sú vnímané ako tzv. veľké mestské časti. Ostatné mestské časti, tzv. malé mestské časti, nemajú zriadené miestne rady aj s ohľadom na §14 ods. 2 zákona o meste Košice, ktorý upravuje počty poslancov miestnych zastupiteľstiev. Vzhľadom na počty poslaneckých mandátov a pri štandardnej existencii komisií pri zastupiteľstvách, nevidia tzv. malé mestské časti dôvod na vytvorenie aj miestnej rady².

Pre krátku porovnanie v kontexte zloženia mestských rád v hlavnom meste Bratislava v meste Košice, možno konštatovať istý rozdiel. V mestskej rade v hlavnom meste Bratislava nie je členom primátor mesta v zmysle zákona o hlavnom meste, pričom v mestskej rade v meste Košice je primátor mesta členom rady aj s hlasovacím právom. V uvedenom kontexte vystáva otázka, či je vhodné a správne ak je primátor mesta riadnym členom mestskej rady a či nejde o možný zásah do princípu del'by moci z pohľadu výstavbového princípu orgánov verejnej moci (Andrejčák 2017, s. 163).

1 Osobitná právna úprava pre hlavné mesto Bratislava je v zmysle zakotvenia v Ústave SR a osobitnú právnu úpravu môžu mať mestá s počtom obyvateľov nad 200 000 (§ 22a zákona o obecnom zriadení)

2 Pozri: §14 ods. 2 zákona o meste Košice

Vzťah orgánov obce a teda starostu resp. primátora a obecného resp. mestského, alebo miestneho zastupiteľstva môžeme vnímať ako jeden z najdôležitejších v celom systéme obecnej samosprávy. V uvedenom, dôležitú úlohu zohrávajú aj samotné orgány obecného zastupiteľstva, vrátane obecnej rady.

Uvedené všeobecné konštatovanie podporuje §4 ods. 3 zákona o obecnom zriadení, ktorý priamo zakotvuje náležitosti patriace do pôsobnosti obce. V zákone obsiahnuté obsahové zameranie samosprávnej pôsobnosti obce poukazuje nielen na ich množstvo a rôznorodosť, no zároveň aj na význam a taktiež dôležitosť z hľadiska obyvateľov, ako aj na odbornosť a komplexnú náročnosť pri rozhodovaní a riešení. Z uvedeného vyplýva, že pri výkone samosprávy je nepochybne dôležitý istý prvok, a to ľudský faktor reprezentovaný hlavne starostom a poslancami zastupiteľstva. Je zrejmé, že aj keď právna úprava hovorí, že samospráva obce sa uskutočňuje na zhromaždeniach obyvateľov, miestnym referendom a orgánmi obce, tak hlavná ťarcha je na strane starostu a obecného zastupiteľstva. Uvedenú skutočnosť potvrdzuje aj zákon o obecnom zriadení, ktorý realizáciu samosprávnych úloh a kompetencií obce delimituje hlavne medzi obecné zastupiteľstvo a starostu obce a len výnimočne ju spája s miestnym referendom v podobe jeho obligatórneho vykonania.

Zákonná úprava samosprávnej pôsobnosti obce z hľadiska subjektu jej vykonávania preferuje obecné zastupiteľstvo, ktoré rozhoduje o základných otázkach obce, zákon presne upravuje záležitosti, o ktorých môže rozhodnúť len daný orgán³. Starosta obce podľa toho istého zákona rozhoduje o všetkých veciach správy obce, ktoré nie sú zákona alebo štatútom zverené do pôsobnosti obecného zastupiteľstva. Starosta ako najvyšší výkonný orgán obce vykonáva v samosprávnej oblasti obecnú správu s dominujúcimi samosprávnymi záujmami a to hlavne v podobe schválených uznesení obecného zastupiteľstva.

3 Zákon o obecnom zriadení, §11 ods. 4

Palúš, Jesenko a Krunková (2010) uvádzajú, že pri samotnom výkone samosprávy sa predpokladá spolupráca ako aj istá súčinnosť orgánov obce, ktorá sa opiera o tri piliere vyjadrené priamo v zákone:

- obecné zastupiteľstvo a starosta obce sú samosprávnymi orgánmi obce, odvíadajúce svoje postavenie od obyvateľov obce, ktorí ich volia v priamych voľbách,
- pôsobnosť oboch orgánov obce je koncipovaná tak, že obsahovo a realizačne smeruje k rozvoju obce a k potrebám jej obyvateľov,
- pôsobenie poslancov zastupiteľstva a starostu obce sa odvíja od sľubu, ktorý skladajú pri nástupe do funkcií.

Z pohľadu reálneho fungovania a súčinnosti medzi starostom a zastupiteľstvom aj zo skúseností z praxe je dôležité, aby zákon poskytoval konkrétne prostriedky upravujúce a smerujúce k súčinnosti a zároveň ich dopĺňal istým systémom vzájomných brzd. Tak, aby deklarovaná súčinnosť mala reálnu podobu aj v samotnej aplikačnej praxi.

V rámci vzťahu týchto orgánov možno hovoriť aj o vzťahu k rokovaniu zastupiteľstva, vrátane jeho zvolávania a jeho zasadnutí. Rokovanie obecného zastupiteľstva priamo upravuje zákon o obecnom zriadení v §12 a konkrétnejšie rokovacie poriadky.

V lehote stanovenej zákonom podpisuje starosta všeobecne záväzné nariadenia, uznesenia, ktoré zastupiteľstvo schválilo. Voči uzneseniam zastupiteľstva môže starosta uplatniť tzv. sistačné právo, t. j. pozastaviť ich výkon tým, že ich v uvedenej lehote nepodpíše. Zastupiteľstvo však následne môže prelomiť 3/5 väčšinou všetkých hlasov uvedenú sistačnú právo, ak do dvoch mesiacov predmetné uznesenie potvrdí. Výkon potvrdeného uznesenia už starosta pozastaviť nemôže (Palúš, 2018, s. 113 a násl.).

Môžeme zároveň konštatovať, že zákon o obecnom zriadení predpokladá súčinnosť starostu a zastupiteľstva, ale v istých prípadoch ju dokonca vyžaduje a podmieňuje ňou platnosť právnych úkonov vykonávaných v mene obce. Oprávnenie rozhodovať o právnych úkonoch je v zmysle zákona rozdelené hlavne medzi starostu a obecné zastupiteľstvo – zákon o obecnom zriadení §11 a §13. Ako príklad môžeme uviesť majetkoprávne úkony, o ktorých rozhoduje obecné zastupiteľstvo ak by tie urobil len starosta bez predchádzajúceho rozhodnutia zastupiteľstva, neboli by platné a nezaväzovali by obec. V prípade právnych úkonov, ktoré patria do právomoci jedného z orgánov obecnej samosprávy, nemôže iný orgán o takejto veci právne relevantne rozhodnúť. Je tu teda povinnosť podieľať sa v rámci svojho postavenia a zverených úloh na realizovaní a výkone právneho úkonu (Palúš, a kol.2010, s. 141).

Aplikačná prax poukazuje, že istým spôsobom vyvážené fungujúci vzťah starosta – zastupiteľstvo, možno považovať za nevyhnutný pre plnenie samosprávnych úloh a kompetencií oboch orgánov. Pre takéto fungovanie je dôležité, ak bez závažnejších problémov fungujú aj orgány obecného zastupiteľstva (komisie, obecná rada), ktoré dokážu prerokovávať a prediskutovať jednotlivé veci a uplatňovať svoju poradnú funkciu vo vzťahu k orgánom obce. Zároveň je, ale potrebné nastaviť zákonné pravidlá pre fungovanie týchto samosprávnych orgánov obce tak, aby v prípade potreby boli usmernené.

Problémy obecnej rady pri uskutočňovaní samosprávy

V zmysle uvedeného, v kontexte vzťahov orgánov obce a postavenia orgánov obecného zastupiteľstva, konkrétne v tomto prípade obecnej rady, môžeme konštatovať, že obecná rada má svoje dôležité a opodstatnené postavenie hlavne v rámci samosprávy väčších obcí resp. miest. Zároveň však zo skúsenosti, možno konštatovať, že sa objavujú aj rôzne problémy v súvislosti s aplikovateľnosťou niektorých častí ustanovení zákona o obecnom zriadení a to § 14 ods. 1 až 5, ktorý upravuje postavenie obecnej rady.

Príkladom možno uviesť ustanovenie časti zákona o obecnom zriadení, ktoré hovorí, že obecnú radu tvorí najviac tretina počtu poslancov, pričom však zákonodarca priamo v texte zákona požaduje naplnenie kumulatívnej podmienky a to, že v zložení obecnej rady sa má prihladať na zastúpenie politických strán, politických hnutí a nezávislých poslancov v obecnom zastupiteľstve (Andrejčák, 2017, s 165). Pri kreovaní obecnej rady a následne voľby jej členov, však môže dochádzať k nerešpektovaniu uvedeného ustanovenia zákona, zo strany obecného zastupiteľstva, konkrétne teda jeho väčšiny. Následne môže dôjsť k tomu, že niektorý poslanecký klub, alebo nezaraďení poslanci nemajú svoje zastúpenie v obecnej rade, resp. nemajú adekvátne zastúpenie vzhľadom na počty poslaneckých mandátov. Ak vnímate obecnú radu, ako orgán obecného zastupiteľstva so svojimi funkciami a zastúpením, tak potom môže dochádzať aj k neefektívnemu napĺňaniu vôle voliča. Zároveň sa tým oslabuje aj komunikačný priestor medzi poslancami, starostom a úradom, tak sme to už viedli v predošlých častiach príspevku. Môžeme skonštatovať, že v zmysle uvedeného, by následne obecná rada mohla stratiť aj svoje dané opodstatnenie. Ako istý návrh riešenia by možno bola, vhodnejšia špecifikácia zloženia obecnej rady priamo v zákone, vychádzajúc z politického zloženia zastupiteľstva so zohľadnením aplikačnej praxi v danej súvislosti.

Zloženie a zastúpenie obecnej rady, resp. možné problémy pri týchto úkonoch je nutné vnímať aj z pohľadu istej politickej kultúry a zrelosti orgánov samosprávy a jej predstaviteľov. V kontexte uvedeného môžeme hovoriť aj o súvisi s uvedením si a zodpovedným prístupom pri komunálnych voľbách. Formálne zasadnutia obecnej rady môžu mať následne za následok neefektívne a zdĺhavé zasadnutia obecného zastupiteľstva.

Záver

Obecná rada nemá síce postavenie samostatného orgánu obce, ale jej účelom a funkciou aj v zmysle uvedených skutočností je skôr pozitívne pôsobiť na súčinnosť obecného zastupiteľstva a starostu. Jej postavenie, v kontexte vzťahov medzi orgánmi obce, môžeme vnímať ako nezastupiteľné a opodstatnené. Zároveň obecnú radu možno vnímať ako dôležitý prvok pre kvalitnejšie fungovanie, ale aj plnenie úloh územnej samosprávy. Záverom však možno aj konštatovať, že pre efektívne a kvalitné fungovanie samosprávy aj z pohľadu prerokovania a prijímania dôležitých dokumentov je postavenie obecnej rady s prihliadnutím na objektívne zastúpenie, potrebné.

Použitá literatúra

- ANDREJČÁK, J. 2017. Obecná rada a jej pozícia pri uskutočňovaní samosprávy obce. In *Formy uskutočňovania obecnej samosprávy, recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Fakulta verejnej správy, 2017, s. 161–167. ISBN 978-80-8152-543-8.
- JESENKO, M. 2017. *Právo obce na samosprávu a normotvorba obcí*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Fakulta verejnej správy. ISBN 978-80-8152-539-1.
- PALÚŠ, I. a kol., 2018. *Formy uskutočňovania obecnej samosprávy*. Košice: Fakulta verejnej správy, UPJŠ. ISBN 978-80-8152-663-3.
- PALÚŠ, I. a kol., 2016. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Košice UPJŠ. ISBN 978-80-8152-442-4
- PALÚŠ, I., JESENKO, M., KRUNKOVÁ, A. 2010. *Obec ako základ územnej samosprávy*. Košice: UPJŠ Košice, Fakulta verejnej správy. ISBN 978-80-8129-003-9.
- Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.
- Zákon č. 369/1990 Zb. Zákon Slovenskej národnej rady o obecnom zriadení.
- Zákon č. 377/1990 Zb. Zákon Slovenskej národnej rady o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave.
- Zákon č. 401/1990 Zb. Zákon Slovenskej národnej rady o meste Košice.

Kontakt

Mgr. Jozef Andrejčák, PhD.

Fakulta verejnej správy

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

e-mail: jozef.andrejcek@upjs.sk

doc. JUDr. Mgr. Michal Jesenko, PhD.

Fakulta verejnej správy

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

e-mail: michal.jesenko@upjs.sk

Licence agreements in law of Czech Republic in connection with the transfer of the results¹

Karel Marek – Jozef Králik – Kristína Králiková

Abstract: The author discusses contracts in the context of the transfer of research and development results. It is possible to conclude so-called unnamed contracts, company contracts and licence contracts, or contracts for the transfer of rights. Thus, contractual solutions with different content are offered. In doing so, it briefly analyses the regulation of the licence agreement under the new civil law as compared to the commercial law.

Key words: commercial law, civil law, licence agreement, contract, company contract, unnamed contract, grantor, grantee, licence

University research (or research from colleges other than universities) is often funded by business entities. The aim of this paper is to highlight the opportunities that are offered to both schools and businesses.

In our overview of contractual alternatives below, we deliberately use the general concept of a contract on collaboration as used by the research community, but we note that the nature of the contract will always have to be assessed according to its actual content.

The situation in the Slovak Republic is analogous to that in the Czech Republic, also in terms of contractual solutions, especially when concluding licence agreements and so-called unnamed agreements. In the Czech Republic, private law is governed by the Civil Code. In the Slovak Republic, depending on the nature of the relationship, it is governed by either the Civil Code or the Commercial Code.

1

1 processed within the broader framework of the DZRO-FVL22-LANDOS project

1. A research collaboration agreement in which the university owns the intellectual property rights and subsequently grants the entrepreneur a ‘non-exclusive licence – permission to use’ the results in that field

As with all the contracts discussed here, high demands are placed on the counterparties, as the correct setting up of the contract as either a licence contract or a company contract, in which the entrepreneur shares in the results in the form of a certain right of use, while the ownership is retained by the university, will depend on them in the first place. However, the latter case only applies to situations where the entrepreneur is also directly involved in the development.

In the introductory parts, it is also appropriate to define the terms used in the contract and to provide a starting point.

In particular, the following terms are mentioned (defined): academic publication (i.e. a publication not for commercial but for academic purposes), contract (including specific annexes that are part of the contract), source documents, external financial resources (various supports that will be used), financial contribution (provided by the sponsor and specified in the annex to the contract, i.e. actually a royalty), principles of data acquisition and use (specified in the annex to the contract), the so-called “affiliated companies” (parent and subsidiary companies of the sponsor or companies in its business grouping), intellectual property (rights protected by patents and inventions, utility models, industrial designs, trademarks, topographies of semiconductor devices, new plant varieties and animal breeds, copyrights and database rights, confidential information and applications of those rights, similar rights, including rights to perform acts and actions in case of infringement of those rights).

Key personnel, i.e. the Principal Investigator and other key persons with their characteristics in the relevant annex to the contract, will also be listed. The contract will also define know-how, i.e. in particular non-patented technical information, including information relating to concepts, methods, models, test processes, experimental results, tests, manufacturing processes, specifications, quality control results, analyses, reports, etc. The location(s) at which the project will be carried out will be defined as detailed in the Annex to the contract.

The project, schedule, duration and method of implementation of the refinements will also be defined with specifications in the corresponding annex.

The anticipated results, resulting information, know-how, inventions, software and other intellectual property identified or put into practice

for the first time or recorded in writing during the project will also be characterized.

The territory in which the relationship with the intellectual property and other results will be concerned must also be defined.

The persons acting on behalf of the parties to the contract and those “supervising” the ongoing project will also be identified.

Other details of the contract shall relate to the further definition of the project. The provision of human resources and material equipment as well as detailed payment issues should be defined.

Confidentiality of all staff involved will also be agreed.

Arrangements will also be made for the progressive transfer of results and progress reports.

Part of the contract will be devoted to financial contributions and external financial resources.

Financial contributions will be provided by the sponsor. Other external financial resources will be subject to terms and conditions agreed with the persons providing them.

The Parties agree that each Party shall grant to the other the rights agreed in the section entitled Use and Exploitation of Intellectual Property.

The Parties grant to each other a non-exclusive right to use its submissions for the purpose of implementing the Project, but not for any other purpose. Neither party may grant this authorisation to other parties. The exception is the sponsor’s right to use it for its affiliates, but only for the purpose of implementing the project.

The University shall be the owner of all intellectual property rights.

The University then grants the sponsor a non-exclusive licence with the right of use for the affiliate.

Other parts of the contract address detailed issues of academic publications, confidentiality of information, limitation of liability under the relevant legal regime and termination of the contractual relationship.

The contract concludes with final provisions dealing with issues of delivery, interpretation of the text of the contract and negotiation of amendments to the contract. There is also an agreement on the applicable law / jurisdiction (should the contract be concluded as an international contract and otherwise than under an agreed national law) and on how to resolve potential disputes, e.g. before an arbitral tribunal.

Annexes are attached to and form part of the contract.

2. A collaborative research agreement in which the university owns the intellectual property rights and grants the entrepreneur a ‘non-exclusive licence – permission to use’ the results in that field. The entrepreneur is also entitled, where appropriate, to negotiate an exclusive licence

The given contractual solution is essentially the same as the solution presented in the contract referred to in ad 1). However, it contains appropriate provisions for a possible exclusive licence (so-called option).

Subject to notification by the sponsor to the University, at any time during the lifetime of the project and at other agreed times, the University and the sponsor will negotiate an exclusive licence to exploit the research results, including, where appropriate, the right to grant a licence to others.

During this period, the University may not negotiate with any other person for the purpose of licencing or assigning intellectual property rights.

3. A research collaboration agreement in which the university owns the intellectual property rights and grants the entrepreneur a ‘non-exclusive licence – permission to use’ the results in that field. The entrepreneur is also entitled to negotiate an assignment of the rights

Also for this contract, the content of the contract is mentioned ad 1). It differs from the previous contracts by the option to assign rights.

If the sponsor makes a notification to the university during the course of the project or at another time agreed in the contract, the university and the sponsor will negotiate an assignment, i.e. a translational transfer, of the intellectual property rights in the research results, or only some of them.

Again, during this period, the University may not negotiate with any other person for the purpose of licencing or assigning the intellectual property rights.

In the case of both the agreement referred to in 2) and this agreement, the University, each of its employees and the student have the agreed right to use the results free of charge for teaching and research purposes (or, in the case of medical and health disciplines, for clinical patient care).

4. Research collaboration agreement, under which the entrepreneur owns the intellectual property rights to the results obtained and the university has the right to use the results for university teaching and research purposes

In addition to provisions similar in content to those in the contracts discussed above, this contract has special provisions relating to the use and exploitation of intellectual property rights. It is essentially a translational transfer arrangement with a retroactive licence.

Each party also grants the other party a non-exclusive right to use its documents for the purpose of implementing the project. Neither party may grant the right to use the other party's Submissions to others, except to affiliates of the sponsor and, where applicable, the sponsor's suppliers.

The Sponsor is the owner of the intellectual property rights in the deliverables. The University shall ensure that its employees involved in the production of the deliverables provide the sponsor with full cooperation.

If any rights in the results are eligible for assignment, the University will assign those intellectual property rights to the Sponsor.

If the Sponsor does not use the results, the Sponsor would provide the results back to the University.

The University shall promptly notify the Sponsor of the achievement of any result that it believes may be patented or otherwise protected.

The Sponsor shall grant to the University, without charge, a non-exclusive licence to use the results, but only for the purposes of the project. The University and each of its employees and students shall have the right to use the results for teaching and research.

5. Research collaboration agreement, under which the entrepreneur owns the intellectual property rights to the results and the university has no rights to use the results for academic purposes

In this case, it is similar to the previous rights transfer agreement, but without the back licence to the university.

The agreement contains, inter alia, the following provision: the Sponsor will own the intellectual property rights to the results and may, at its discretion, exercise patent and other protection in relation to the results. Staff and students will provide full cooperation to the Sponsor.

Even under this contractual arrangement, the University will promptly notify the Sponsor of the achievement of any result that it believes may be patented or otherwise protected.

6. Other contracts (agreements) concluded on intellectual property results

However, other contracts can also be concluded, which are listed below. Other contractual solutions are of course not excluded.

- a) A collaborative research project agreement in which each person owns the intellectual property in the results it has produced and grants each of the other persons a non-exclusive licence to use those results for the purposes of the project and for any other purpose (cross-licencing), so that any of the persons involved can use any of the results. Multiple universities and other person may function as parties to the contact.
- b) Cooperation agreement with the main user. Here one party with the best conditions is identified – the main user to use the results. The other parties to the contract transfer their intellectual property in the results (or grant an exclusive licence) and the main user takes care of the exploitation. The main user is remunerated in agreed payments and shares of the revenues.
- c) Collaboration agreement for persons who have different conditions for the use of the results. Each party shall use those results that are essential to its research and its business, or make payments to other parties, and in turn share in the gaining.
- d) A collaboration agreement under which each participant owns the intellectual property for the results it has produced and grants a non-exclusive licence to the other parties for the sole purpose of the project (cross-licencing, but limited in purpose).

7. Licencing agreements

Licencing agreements are most often concluded when this topic is concerned. That is why they are specifically addressed in this paragraph.

If we want to deal further with the above-mentioned topic, we will first discuss the former Czech commercial law regulation, which corresponds to the current legal regulation in force in the Slovak Republic, and then the civil law regulation, which is now in force in the Czech Republic.

However, today's provision of Section 3028 of the Civil Code in the Czech Republic stipulates that this law governs rights and obligations arising from

the date of its entry into force. Act No. 89/2012 Coll. entered into force on 1 January 2014.

In principle, the provisions of this Act shall also govern legal relations relating to personal, family and property rights; however, their creation, as well as rights and obligations arising therefrom before the date of entry into force of this Act, shall be assessed in accordance with the existing legal provisions.

Legal relations arising before the date of entry into force of the Civil Code and the rights and obligations arising therefrom, including rights and obligations arising from the breach of contracts concluded before the date of entry into force of the Civil Code, shall in principle be governed by the previous legislation. This shall not preclude the parties from agreeing that their rights and obligations shall be governed by the Civil Code from the date of its entry into force.

This means, in principle, that licencing agreements for industrial property (which are generally not concluded for a short period of time) concluded before 31 December 2013 are governed by the Commercial Code² in the Czech Republic, possibly for quite a long time, and only agreements concluded from 1 January 2014 onwards will be governed by the Civil Code. Therefore, we also discuss the regulation of the Commercial Code, which is still part of the applicable law in the Slovak Republic.

The Explanatory Memorandum to the Civil Code in the Czech Republic stated that the rights and obligations under licence agreements were regulated inconsistently in the previous law. The provisions on the licence of industrial property were contained in the Commercial Code (in the provisions of § 508 et seq.), the provisions on the licence of copyrighted objects, related rights and the special right of the database provider were contained in the Copyright Act³ (§ 46 and following). Both of these modifications were special.

According to the Explanatory Memorandum, this appeared to be a shortcoming that should be remedied by merging the two special arrangements into a single institute in the Civil Code, while respecting the special features of the licence for copyrighted subject matter. The new regulation 'seeks above all to fulfil the systematic aspect ..., it takes over the legal regulation in both special laws without substantially changing it.' The rights and obligations under the licence agreement are transferred to the legal successor of

2 Act No. 513/1991 Coll., Commercial Code

3 Act No. 121/2000 Coll., on Copyright, on Rights Related to Copyright and on Amendments to Certain Acts (Copyright Act).

the person to whom the licence was granted. The licence agreement may exclude such a transfer of rights and obligations to a successor in title.

The Explanatory Memorandum then considered it important to state that the sub-licencee may only grant a further sub-licence if this has been agreed between it and the sub-licensor.

8. Commercial Code regulation

(In the Czech Republic the initial 'draft' regulation for today's regulation in the Civil Code, in the Slovak Republic the regulation in force today).

In order to produce goods at the required level, it is necessary to carry out research and development work. In general, however, it is not necessary to develop everything that has already been discovered. It is possible – in accordance with the law – to exploit the results of the activities of other entities, the good market position of their labels and other rights. At the same time, these results and designation rights, as well as other rights, can be granted simultaneously. This is done by concluding licencing agreements.⁴

Industrial Property Licencing Agreement

- the provider entitles the acquirer to exercise industrial property rights (hereinafter referred to as "the right") to the agreed extent and in the agreed territory
- the acquirer undertakes to provide certain consideration or other property of value.

The contract requires a written form.

This is the text of the basic provision of the licence agreement for industrial property under Section 508 of the Commercial Code, which has been adopted with modifications (for the sake of generalization and unification with copyright law) into Section 2358 of the CC. The provision was mandatory (Article 263(2) of the Commercial Code).

The contractual type of licencing agreement for industrial property was a so-called relative bargain, which could be applied to cases fulfilling the conditions set out in Article 261(1) and (2) of the Commercial Code. Here, too, it was of course possible under the provisions of Section 262 of the Commercial Code to agree that a relationship which did not fall within the scope of the relationships referred to in Section 261 was also governed by the Commercial Code.

4 See e.g. MAREK, K.: Smluvní obchodní právo, Kontrakty, 4. updated and extended issue, Masaryk University, Brno, 2008, p. 212–219, ISBN 978-80-210-4619-1.

The basic provision determined the essential parts of the contract, which are – in addition to the specification of the contracting parties (provider and acquirer): specification of the subject matter of protection, the scope of its use ⁵ and the determination of remuneration (under the Commercial Code, remuneration was a conceptual feature of a licence for industrial rights, but this is no longer the case).

It should be noted that the use of the contract was only possible for “industrial property rights”. Although the use of the contract is broad, it is defined by the purpose of the contract.

According to this legal regulation, the contract could only be used for industrial property objects, i.e. in principle for rights protected by patents for inventions, utility models, industrial designs, trademarks, topographies of semiconductor products, new plant varieties and (if protected by Czech law) animal breeds.

Negotiation of a licence is not an option (due to the special nature tied only to the relevant territory) for designations of origin and geographical indications.

In one of the interpretations of the text of the Commercial Code, the following opinion appeared: „The licensor under Sections 508 to 515 may only be the owner or the applicant for an exclusive right to one of the aforementioned intangible goods. The provisions of Sections 508 to 515 cannot be applied to a sublicense agreement.“⁶

The quoted opinion is fully in line with the provisions of Section 511(2) of the Commercial Code. However, the text of Section 511 was dispositive. It could either be excluded by agreement of the parties or agreed otherwise. Therefore, we hold that in those cases where the parties made such a deviating arrangement, nothing generally prevented the conclusion of a sublicense agreement, and it was not contrary to the basic provision of this type of contract.

Under Section 511 of the Commercial Code, the grantor was still entitled to exercise the right subject to the contract and to grant its exercise to others, and the grantee was not entitled to assign the exercise of the right to others.

5 This includes the territory for which the absence of an agreement led to the nullity of the contract (Supreme Court judgment No. 23 Cdo 1321/2010 of 28 June 2012). Under the new Civil Code, the agreement on the territory is no longer one of the essential elements of the contract.

6 ŠVARC, Z. a kol.: Úplné znění zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník s výkladem, Ekonomický a právní poradce podnikatele No. 12-13/1996, s. 174.

However, given the dispositive nature of this provision, it is possible to negotiate other solutions. There are, of course, possible solutions that the grantor is still entitled to exercise the right but may not grant the right to others, etc. Thus, under the Commercial Code, the licence was negotiated as non-exclusive, but it was also possible to negotiate it as exclusive.

Under commercial law, it was not possible to conclude a licence agreement – a type of contract governed by the Commercial Code – other than for industrial property. Other contracts of this type granting rights to objects other than industrial property could be concluded under the regime of the Copyright Act or under the regime of an unnamed contract pursuant to Article 269(2) of the Commercial Code. In such a situation, such unnamed contracts (see the text of Article 269(1) of the Commercial Code) were not subject to the provisions of the Commercial Code governing licencing agreements, unless the parties had so agreed.

In support of this legal position, it has been argued as follows: ‘Licence agreements are of many types with very different content. Therefore, it is not easy (nor appropriate) to provide in law for a uniform regime to accommodate licences of all types for all types of intangible goods. A common regulation of the licence agreement as such would be too general. The limitation of the regulation of Sections 508 to 515 of the Commercial Code only to licences for industrial property objects results from common elements, e.g. their protection on the basis of a decision of a state authority (e.g. registration), which other intangible goods do not have.’⁷

In our view, consideration could have been given to whether the then licence agreement could have been modified to cover a wider range of relationships (excluding copyright licence agreements under the Copyright Act), including a licence agreement for know-how covering, for example, technological processes or the material composition of ingredients of goods not protected by industrial rights. The legislation in the eight sections of the Commercial Code was so general (with the exception of the basic provision) that it was suitable for universal application. Indeed, where the rights in question are those entered in the relevant register, this was provided for in the mandatory provision of Section 509(1) of the Commercial Code. After the enactment of the Commercial Code, we held that it was not necessary to change anything at all in the provisions of Sections 509 to 515 of the Commercial Code for any future general application of the licence agreement. Only the provisions of Section 508(1) would require amendment. The new

7 ŠVARC, Z. a kol.: Úplné znění zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník s výkladem, Ekonomický a právní poradce podnikatele No. 12-13/1996, p. 174.

Civil Code has removed these difficulties and made the licence agreement universal for all cases of licences of intellectual property.

The negotiation of the contract allowed for the exercise of the right, not its transfer. If the parties wished to negotiate the transfer of a right, since the Commercial Code did not provide for such a type of contract, they had no choice but to opt for an innominate contract, for which it was perhaps possible to consider the analogous application of the civil law regulation on the purchase of goods (rather than the commercial law regulation applicable only to the purchase of goods).

A contract for the transfer of a right could be negotiated only where it was not prohibited by special legislation. The prohibition on the transfer of rights is, for example, provided for under the legislation on so-called collective trademarks. For these marks, there was also a prohibition on concluding a licence agreement.

The Commercial Code also regulated the issue of registration in the register of rights: "If a special regulation so provides, registration in the relevant register of such rights is required for the exercise of a right granted under a contract." The above-mentioned mandatory provision was applied, for example, under Czech law to trademarks.

A trademark licence agreement becomes effective against third parties upon registration in the trademark register maintained by the Industrial Property Office.

It must be respected that, as regards industrial property and its protection, the principle of territoriality applies. Enforcement of the right must therefore be ensured, in accordance with that principle, in all the countries where the condition for registration is laid down by the right in question.

The provision which we have set out in quotation marks (see above) was mandatory (see section 509(1) and section 263 of the Commercial Code). It was the only provision of this kind – apart from the basic provision – in the legislation governing the contract, but the new Civil Code does not adopt the provision in this form.

The other provisions of the Commercial Code for this contract were dispositive and the parties' agreements in such cases took precedence over the text of the law.

In individual cases, the dispositive nature of the text of the law has been abundantly exploited. For the needs of legal practice, however, it was often not enough to make agreements that differed from the law, but it was appropriate to contractually regulate a number of issues not mentioned in the

Commercial Code. Depending on the nature of the case, the contract could, among other things, agree on the professional assistance of the provider, the training of the relevant personnel, details of the documentation to be handed over and the content of the relevant handover records, payment terms, etc. As the subject-matter in question was industrial property, it was necessary to familiarise oneself with the special legislation applicable to such subject-matter.

In concluding the contract, the provider also had to comply with the provisions of the Competition Act. Agreements on the transfer of rights or the granting of licences for inventions, industrial designs, trademarks, topographies of semiconductor products, utility models and protected plant varieties, or parts of agreements, may be invalid if they impose restrictions on the acquirers in their economic dealings which go beyond the subject matter and scope of the industrial law protection of those objects.

However, the invalidity shall not apply, in particular, to restrictions of the transferee or licensor where they are justified by the interest of the transferor or licensor in the proper use of the subject-matter; also to obligations of the transferee or licensor to exchange experience or to licence patents for the improvement or use of the subject-matter where this is consistent with the mutual obligations of the transferor or licensor; as well as to obligations of the transferee or licensor relating to competition in markets outside the scope of the Competition Act.

The relevant provisions of the Act on the Protection of Competition shall apply *mutatis mutandis* to the transfer or grant of the exercise of a right in respect of objects of performance which are not classifiable as industrial property.

If the duration of the right granted by a licence agreement depends on its exercise, the acquirer shall be obliged to exercise it under both the previous and the current legislation. For example, in the case of trademarks, the use of the right is required for its maintenance. A trademark that has not been used for five years and the owner of the trademark has not properly justified its use would be removed from the register. In the case of trademarks, therefore, the rules on use are mandatory according to a special regulation.

However, the industrial property regulations in a particular case may be different from the Czech one, and international conventions may also have to be taken into account.

Related provisions of the Commercial Code have imposed an obligation on the provider to maintain the right for the duration of the contract if the

nature of the right so requires. This concerns in particular the payment of fees or the provision of activities related to, for example, the renewal of entries in registers, etc. As the territory concerned may be other than the Czech Republic, the remark on the importance of negotiating the territory and of respecting the laws of other states and international conventions applies here again.

According to the Commercial Code, the provider was obliged, without undue delay after the conclusion of the contract, to provide the acquirer with all documents and information necessary to exercise the right under the contract. Unless otherwise agreed between the provider and the transferee, compliance with this legal obligation was often in fact one of the prerequisites for the successful exercise of the right.

The acquirer has a legal obligation to keep the documents and information provided confidential from third parties, unless it is clear from the contract or from the nature of the documents and information provided that the provider has no interest in their confidentiality. Third parties shall not be deemed to be persons who participate in the business of the entrepreneur and who are bound by the entrepreneur to confidentiality.

Upon termination of the contract, the transferee shall return the documents provided and shall continue to keep the information provided confidential until it becomes generally known. This was governed by the provisions of Section 513 of the Commercial Code, which thus extended the provisions of Sections 17 to 20 on trade secrets and Section 271 on confidential information provided during the negotiation of the contract.

If the acquirer is restricted in the exercise of a right by other persons, or if it becomes aware that other persons are infringing that right, it is obliged to report this to the provider without undue delay. Otherwise, in the event of a breach of this obligation, unless a specific sanction is agreed, liability for damages shall be incurred as in the case of a breach of the obligation in general. Failure to report could also be identified in the contract as a material breach of contract with consequences.

The provider is obliged to take the necessary legal measures without undue delay to protect the exercise of the right by the acquirer. In taking such measures, the transferee shall provide the necessary cooperation to the provider. Since the “exercise of rights” is an important part of the contract, we would have to assess any breach of this obligation by the provider as material, even without a contractual provision that such a breach is a significant breach of the contract. Here, the purchaser is dependent on the activity of the provider.

The contract could have been concluded for a fixed or indefinite term. The law provided that if a fixed-term contract was not negotiated, it could be terminated. However, this is again a dispositive provision, so termination is not excluded even in the case of a fixed-term contract. If the contract does not provide for a different period of notice, the termination takes effect one year after the end of the calendar month in which the notice is delivered to the other party.

Since the legislation was in principle dispositive, it was possible to „tailor“ a specific contract, but it was necessary not to proceed superficially and to respect special domestic legislation, in particular special legislation in other jurisdictions (in particular so-called imperative norms of international law, such as the prohibition on the transfer of certain rights, etc.) and international conventions.

9. Current civil law regulation in the Czech Republic

Czech civil law legislation under Act No. 89/2012 Coll. is not very extensive. In this respect, it does not differ in any way from the former commercial law regulation. Under the heading *Licence*, we find the general regulation in the provisions of § 2358–2370.

This is followed by special provisions for the licence of items protected by copyright law and special provisions for publishing licence agreements. However, these provisions are not the subject of our discussion.

However, many of the remarks we have made in the section on the former commercial law are also valid for the new civil law. If there is an identical partial issue, we will not repeat our comments in this part of the work. This applies in particular to examples of the use of contractual freedom and references to special regulations.

Civil law is essentially dispositive. Section 1(2) provides: Unless expressly prohibited by law, persons may negotiate rights and obligations in derogation from the law; arrangements which violate good morals, public policy or the law relating to the status of persons, including the right to protection of personality, are prohibited.

However, the basic provision of this type of contract, which contains the essential elements of the contract, must be respected. In a licencing agreement under this basic provision of § 2358, the licensor grants the licensee the right to exercise the intellectual property right (licence) to an agreed limited or unlimited extent and the licensee undertakes, unless otherwise agreed, to provide remuneration to the licensor.

=====

The essential elements of the licence agreement are:

- the definition of the relevant intellectual property right
- the grantor's grant of an authorisation to the acquirer to exercise the right and its scope (within an agreed limited or unlimited scope)
- the determination of whether the contract is remunerative or gratuitous, typically i.e. the acquirer's obligation to pay remuneration (unless otherwise agreed, e.g. in the case of so-called cross-licences, where the acquirer as grantor grants an authorisation to exercise another right instead of monetary remuneration or grants it gratuitously).

However, no derogation from paragraph 2 of the basic provision is possible, which stipulates that the contract must be in writing,

- if the licence is granted on an exclusive basis, or
- if the licence is to be entered in the relevant public register.

A deviating arrangement is not possible here in view of the provisions of § 559 Civil Code. Every person has the right to choose any form for a legal act, unless he is restricted in his choice of form by agreement or law.⁸

In order to determine the mandatory and dispositive provisions, it is then necessary to examine the provisions of § 2360(1) and (2). Paragraph 1 provides that where an exclusive licence is agreed, the licensor is not entitled to grant the same licence to a third party for as long as the exclusive licence continues. In the absence of an express agreement to the contrary, the licensor shall also refrain from exercising the right for which it has granted an exclusive licence. Here, we understand the first sentence of paragraph 1 as a non-dispositive definition, while the second sentence allows (if it is an exclusive licence in the usual sense of the term) for an expressly derogatory solution.

Section 2360(2) provides that if, during the term of the exclusive licence, the licensor grants a licence to a third party without the consent of the licensee in writing, the licence will not arise. However, if the non-exclusive licence was granted before the grant of the exclusive licence, it remains. In our view, the wording of the first sentence of paragraph 2 does not allow any other arrangement during the duration of the exclusive licence unless the acquirer has given its consent in writing. Under the second sentence of paragraph 2, the exclusive licence will then be as designated, but the previous non-exclusive licence granted will remain.

=====

8 For more information see TICHÝ, L. in ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J.: *Občanský zákoník, komentář*, Svazek I, Wolters Kluwer, Praha 2014, p. 1380–1384, ISBN 978-80-7478-370-8.

We consider the provision of § 2358(3), which is part of the basic provision, to be mandatory. Licences for industrial property registered in a public list are intended to be effective against third parties upon registration in that list. The usual solution is therefore chosen here; any failure to register is of significance in relation to third parties, but the parties are bound by the contractual arrangement.

As we can see, while the regulation in the Commercial Code does not provide for a contract of incorporation, the provisions of Art. Act. generally required a written form for licencing agreements for industrial property, the Civil Code does so only for specified cases.

The Civil Code does not define the territory in which the licence may be exercised. However, it is appropriate to provide for this. Otherwise, the interpretation would obviously have to be based on the territory in which the right is protected and possibly on other factors.

Once a licence has been agreed, the licensee is not obliged to use the licence unless the continuation of the right depends on its exercise (Article 2359(1)). According to the content of the second part of the second sentence of this paragraph, the parties to the contract will in principle not be able to agree otherwise, due to other legislation in which the compulsory use of the rights will be determined (e.g. in the case of trademarks).

Section 2359(2) imposes an obligation on the licensor to maintain the right for the duration of the licence if its nature so requires. This includes the renewal of entries in the relevant registers (where required by other legislation).

Under the dispositive provision of section 2361, where a non-exclusive licence is agreed, the provider is entitled to exercise the right for which it has granted a non-exclusive licence and may grant a licence to another person. However, various contractual solutions can be negotiated on this issue, e.g., such that the exercise of the right by the licensor remains possible but the licensor cannot grant another licence. If a further licence can be granted, it is then in the interest of the acquirer that, where appropriate, the contract should specify such a possibility.

If the acquirer then wishes to grant the authority forming part of the licence to grant the licence in whole or in part to a third party, it may do so only if this has been agreed in the contract (§ 2363). Then sublicensing is possible.

If an exclusive licence is not expressly agreed, then it is a non-exclusive licence.

In addition to the issue of sublicensing, the Civil Code (§ 2364) also deals with the possible assignment of the licence to a third party. Such assignment is only possible in whole or in part with the consent of the licensor. The consent must be given in writing. A less stringent form cannot be agreed.

The transferee-assignor shall then, after the consent has been granted, without undue delay notify that it has assigned the licence and shall also notify the person of the assignee (§ 2364(2)). However, this sub-issue may be agreed otherwise.

The Civil Code (in § 2365) also deals with the licence in relation to the transfer of a plant (formerly under the Commercial Code “transfer of a business”) or part thereof. If a plant or a part of a plant which forms a separate component thereof has been transferred, the consent of the licensor to the transfer of the licence is only required if this has been specifically agreed.

As it may not be clear from the relevant contract whether the licence is exclusive or non-exclusive, the Civil Code seeks to help address this situation and regulates: Unless an exclusive licence is expressly agreed, it is a non-exclusive licence.

The Civil Code regulates the issue of **documents** in the same way as the former commercial law (in § 2367–2369).

The provider shall provide the licensee with all documents and information necessary for the performance of the licence without undue delay after the conclusion of the contract. As already mentioned in the section on commercial law, compliance with this obligation will be a prerequisite for the exercise of the right.

Upon termination of the licence, the licensee shall return the documents provided; the communication shall be kept secret until they become generally known.

The acquirer shall keep secret from third parties the documents and communications received from the licensor, unless it is clear from the contract or from the nature of the documents and communications that the licensor has no interest in keeping them secret. Neither an employee nor a person who participates in the business of the entrepreneur shall be regarded as a third party if the entrepreneur has been bound by an obligation of confidentiality.

Otherwise (in line with the commercial law), according to the provisions of § 2369, if the acquirer is restricted in the exercise of the right by other persons or if he discovers that other persons are infringing the right, he is obliged to report this to the provider without undue delay. Otherwise, in the

event of a breach of this obligation (as under the former regulation), unless a specific penalty is agreed, liability for damages is incurred as in the case of a breach of the obligation in general. Failure to submit a report could also be contractually defined as a material breach of contract, with the resulting consequences.

An important contractual provision is the **remuneration** clause. What the parties have agreed is decisive here. In most cases the agreement will be negotiated. It can be negotiated in different ways. It can be a fixed lump sum, monthly, by calculation according to the volume of production of the licenced goods, depending on revenues, etc.

If the amount of remuneration or the method of determining it is not agreed, the contract is nevertheless valid if

- the parties' negotiations for the conclusion of the contract show their intention to conclude a contract for consideration without specifying the amount of the consideration; in such a case, the acquirer shall pay to the provider a consideration in the amount that is customary at the time of conclusion of the contract under similar contractual conditions and for such right, or
- the parties agree in the contract that the licence is granted free of charge

Thus, if these conditions determined under section 2366(1) were not met, the contract could not be considered valid.

If the amount of the remuneration is agreed on the basis of the revenue from the use of the licence, the transferee shall allow the licensor to inspect the relevant accounting records or other documentation to determine the actual amount of the remuneration.

The information provided may be marked as confidential. If the acquirer so provides the licensor with information marked confidential by the acquirer, the licensor may not disclose it to a third party or use it for its own purposes contrary to the purpose for which it was provided.

Compliance with this obligation may be enforced by a specific penalty and, if not, the provisions on damages may be applied in these cases.

The Acquirer shall submit to the Provider periodic statements of remuneration according to the agreed time periods; unless otherwise agreed, it shall do so at least once a year.

With regard to the duration of the contract, it may be noted that the licence agreements in question are often concluded for a fixed period. Even in such cases, however, it is in our view possible to agree how the contractual relationship may be terminated during the fixed term.

Of course, the general ways of terminating the relationship, i.e. by agreement, rescission, etc., also apply. This also applies, of course, to contracts concluded for an indefinite period.

In the case of an open-ended contract, the provisions on termination apply in accordance with § 2370, unless otherwise agreed. If the contract is concluded for an indefinite period, the notice of termination shall take effect at the end of one year from the end of the calendar month in which the notice is received by the other party. The statutory notice period may appear long here. However, it is justified by the need for the measures that will have to be taken in most cases, which will often not be of a short-term nature.

In the event of termination of the contractual relationship, it may also be possible to agree on the payment of a further part of the remuneration, if any, and on the use or non-use of the knowledge acquired. It is also possible to agree on arrangements corresponding to the content of the competition clause.

Final notes

Different contractual arrangements between universities and funders can also contribute to the implementation of research projects prior to the conclusion of licencing agreements (and possible transfer and assignment agreements).

These contracts will be structured as 'unnamed contracts'. Such a contract can be drafted by an experienced lawyer (attorney, in-house counsel or university lawyer). Once such contracts have been negotiated, the potential capacity (academics, researchers and students) available to universities (colleges) can be used on a company-wide basis. In doing so, entrepreneurs can provide scholarships to students and negotiate their continued employment with the business entity for an agreed period of time. This possibility is being used.

In conclusion, we can confirm that the new legal regulation of the licence agreement in the Czech Republic is based on (and in principle coincides with) the commercial law regulation. What is new is the fact that the contract is not linked to the objects of industrial property and there is also the possibility of negotiating this contract as free of charge. It is possible to make wide use of contractual freedom.

References

- DVOŘÁK, K., FIALA, J., ŠVESTKA, J.: Občanský zákoník, Komentář, svazek V a VI, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014, ISBN 978-80-7478-9.
- KINDL, M., ROZEHNAL, A. a kol.: Občanské právo, Souhrnný výklad, Plzeň: Aleš Čeněk, 2023, 633 p. ISBN 978-80-7380-930-0.
- MAMOJKA, M. a kol.: Obchodné právo II, Bratislava: C.H.Beck, 2023, 744 p., ISBN 978-80-8232-025-4.
- MAREK, K.: Smluvní obchodní právo, Kontrakty, 4. aktualizované a rozšířené vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2008, 477 p. ISBN 978-80-210-4619-1.
- ŠVARC, Z. a kol.: Úplné znění zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník s výkladem, Ekonomický a právní poradce podnikatele č. 12–13/1996, p. 174.
- TICHÝ, L. in ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J.: Občanský zákoník, Komentář, Svazek I, Praha: Wolters Kluwer, 2014, p. 1380–1384, ISBN 978-80-7478-370-8.

Contact

Prof. JUDr. Karel Marek, CSc.

Defense University, Brno, Czech Republic
e-mail: k.marek@centrum.cz

Prof. JUDr. Jozef Králik, CSc.

Danubius College, Sládkovičovo, Slovakia
e-mail: jozef.kralik@vsdanubius.sk

LtCol. Assoc. Prof. JUDr. Ing. PhDr. Kristína Králiková, PhD., MBA

Academy of Police Force, Bratislava, Slovakia
e-mail: kristina.kralikova@minv.sk

Právo ako garant spravodlivosti

Law as a guarantee of justice

Tomáš Klokner – Zlatica Poláček Tureková

Abstrakt: Každá situácia v živote pri každom jednotlivcovi ako subjekte práva sa spája buď s právom ako takým, alebo s prepojením na spravodlivosť v pravom slova zmysle. V podstate právo ako garant spravodlivosti je základným prvkom každej demokratickej spoločnosti. Samotné právo ako garant spravodlivosti sa prejavuje nielen rovnosťou pred zákonom a to aj v oblasti vzdelávania ako takého, ale aj samotnou ochranou základných práv a slobôd. Samotný právny štát ako subjekt práva je dôležitým prvkom pre ochranu ľudských práv a slobôd a hlavne pre zabezpečenie spravodlivosti.

Kľúčové slová: právo, spravodlivosť, zákony, morálka, súdna moc

Abstract: Every situation in the life of every individual as a subject of law is connected either with law as such with a connection to justice in the true sense of the word. Basically, law as a guarantor of justice is a basic element of every democratic society. The law itself, as a guarantor of justice, manifests itself not only in equality before the law, even in the field of education as such, but also in the very protection of fundamental rights and freedoms. The rule of law itself, as a subject of law, is an important element for the protection of human rights and freedoms and, above all, for ensuring justice.

Key words: law, justice, laws, morals, judicial power

Úvod

V úvode tohto príspevku, ktorý vznikol pri príležitosti 20. výročia VŠD, použijeme výrok Alberta Einsteina, ktorý ponímal aj o samotnom ľudskom správaní, ktoré v rámci etického správania by malo byť založené na pochopení, vzdelaní a sociálnych väzbách a potrebách.

„Zdá sa my že idea osobného boha je antropologický koncept, ktorý nemôžem brať vážne. Takisto si neviem predstaviť nejakú vôľu alebo cieľ mimo ľudskej sféry... Veda bola obvinená z podrývania morálky, ale toto obvinenie je nespravodlivé. Ľudské etické správanie by malo byť založené na pochopení,

vzdelaní a sociálnych väzbách a potrebách; žiadny náboženský základ nie je potrebný. Človek by na tom bol dosť biedne, keby musel byť ovládaný strachom z trestu a nádejou na odmenu po smrti.“

Albert Einstein

V každom konaní človeka ako jedinca v občianskej spoločnosti vidíme prostredníctvom jeho ľudského správania jednak rešpektovanie práva, zákonov, pravidiel, ktoré sú v konkrétnej spoločnosti zaužívané a záväzné, a jednak aj chápanie samotnej slobodnej vôle. Aj samotná história a samotné korene, ktoré siahajú do rímskej právnej vedy, jurisprudencie, poukazujú na to, že každá spoločnosť vyžadovala, aby sa pravidlá stanovené štátom dodržiavali a aby sa aj hodnoty, na ktorých bola budovaná nielen rímska spoločnosť, ale každá *societas*, boli zachované. Je pravda, že samotný vývoj Rímskej ríše, ako aj jej rozpad, prešiel rozsiahlym historickým obdobím a v každej dobe sa nielen právo, ale aj samotná rímska spoločnosť vyvíjala inak.

Na druhej strane, ak by sme obdobie staroveku, stredoveku v rámci tohto príspevku „preskočili“ aj napriek veľikánom, akými boli Aristoteles, Platón, Machiavelli a podobne, a zamerali by sme sa na obdobie od 19. storočia až po súčasnosť, tak je možné sa zamyslieť, aký malo význam právo, právny štát v 19. storočí, v 20. storočí a aký má význam v súčasnosti spolu so spravodlivosťou.

Veľa súčasných autorov už samotné spojenie „právo je garantom spravodlivosti“, resp. právny štát či je vlastne zachovaný, významný a to s poukazom na súčasnú digitálnu sféru resp. kyberpriestor. Práve je už veľa názorov na toto spojenie práva a spravodlivosti, že je to už predsudok, kliše. Práve toto „kliše“ sa pokúsime v tomto príspevku buď vyvrátiť alebo potvrdiť a to aj s poukazom na súčasný stav digitalizácie, ktorý tiež má vplyv na samotné právo a v užšom slova zmysle má dopad na súkromie človeka. Toto súkromie človeka sa stráca nielen prepojením digitalizácie a to aj prostredníctvom, internetu, sociálnych sietí, umelej inteligencie, ale aj v súvislosti s uplatňovaním GDPR a vyslovením či odvolaním súhlasu dotknutej osoby, so spracovaním jej osobných údajov. Načrtnutá problematika súkromia človeka je jedným zo základných ľudských práv a slobôd a dá sa konštatovať, že spravodlivosť v práve sa prelína v podstate aj so základnými ľudskými právami. Samotný vývoj základných ľudských práv a samotné 3 generácie ľudských práv ako sa vyvíjali, sa preklenuli do všetkých demokratických ústav. Ústavy v sebe zahŕňajú aj právo na súdnu a inú právnu ochranu, ako aj právo na spravodlivý súdny proces, resp. každý človek má právo na rovnaké zaobchádzanie pred zákonom. Okrajovo tu dávame do pozornosti aj právne myšlienky, ktoré vyslovili autori Funta a Horváth vo svojom príspevku publikovanom v Justičnej revue z roku 2024 a to, že samotné súkromie je

ako meč proti stratégiám pri zhromažďovaní údajov.¹ Autori síce vo svojom príspevku okrem iného poukázali pri problematike GDPR na *rozhodnutie nemeckého úradu pre hospodársku súťaž (Bundeskartellamt – BKartA) týkajúce sa Facebooku*, ale analogicky presne vystihli problematiku súkromia ako základného ľudského práva. V podstate právo na súkromie je základné ľudské právo, ktoré je chránené medzinárodnými a národnými právnymi predpismi a z právneho hľadiska zahŕňa súkromie človeka viaceré aspekty, ktorými nie len ochrana osobných údajov, ako bolo spomenuté vyššie, ale aj ochrana pred neoprávneným zásahom do súkromného, rodinného života, obdobia, korešpondencie a podobne. A v neposlednom rade, právo na súkromie v sebe zahŕňa práve právo na rešpektovanie súkromného života a tu je práve povinnosť štátu nezasahovať do súkromia jednotlivca ako takého.

Ak sa ale zameriame na vnímanie spravodlivosti a práva ako dvoch prepojených právnych kategórií, tak si môžeme položiť otázky, čo je v súčasnosti spravodlivé, čo nespravodlivé, kde je hranica medzi spravodlivým právom a nespravodlivým právom a podobne. Mohli by sme tu poukázať na viacerých predstaviteľov prirodzenoprávnej školy, iusnaturalistov, resp. pozitivistov, ktorí videli prepojenie nielen medzi právom, morálkou ale hlavne spravodlivosťou ako takou, ale o tom bolo tiež veľa popísaného.

Napríklad Gerhard Müller, ako teológ a filozof zdôrazňoval morálny základ práva. Podľa neho by právo malo vychádzať z prirodzeného zákona a rešpektovať dôstojnosť každej ľudskej bytosti. Právo nesmie byť len nástrojom moci, ale predovšetkým prostriedkom na dosiahnutie spravodlivosti. Práve Müller vo svojich úvahách opakovane zdôrazňoval, že právo musí vychádzať z morálnych princípov a prirodzeného práva.

Gustav Radbruch (1878–1949)² bol právny pozitivista a morálny relativista a to hlavne pred vojnou. Popieral pojmové spojenie práva a morálky a tvrdil, že morálne sudy nie sú pravdivé alebo nepravdivé sami o sebe, ale relatívne k nejakému morálnemu systému, pričom žiadny takýto systém nie je apriori lepší ako tie ostatné. Radbruch je zaujímavá osoba, ktorá bola pred vojnou zarytým zástancom právneho pozitivizmu ale po negatívnej skúsenosti s nacistickým režimom konvergoval od pozitivizmu k naturalizmu. Niektorí právnici tej doby toto chápali ako impulz povojnovej renesancie naturalizmu. Radbruch pripustil určitý rozpor – konflikt medzi platným pozitívnym právom a spravodlivosťou, ale zároveň určuje jeho mieru, ktorú

1 FUNTA, R. – HORVÁTH, M.: Uplatňovanie GDPR ako prostriedok monopolizácie trhu? In: Justičná revue, 76, 2024, č. 3, s. 281–294.

2 Gustav Radbruch bol za Weimarskej republiky 2x ministrom spravodlivosti, sociálny demokrat.

vymedzuje neznesiteľnosť nespravodlivosti. V tomto prípade stráca podľa neho pozitívne právo svoju platnosť. Formulácie, že musí ustúpiť spravodlivosti, je interpretovaná ako „návrat“ k prirodzenému právu resp. morálne-mu potvrdení platnosti práva.³

Radbruch vo svojej knihe *Vorschule der Rechtsphilosophie* vychádza z toho, že pojem právo v sebe zahrňuje zameranie sa na ideu práva, a tou je spravodlivosť. Poňatie spravodlivosti v podaní Radbrucha je ale zamerané na formu práva a nie na jej obsah. V rámci právnej prirodzenoprávnej filozofie sa na Radbruchovu tézu „jadrom spravodlivosti je myšlienka rovnosti“ nadväzovalo viac koncepcií.⁴ Na druhej strane Luhmannova téza hovorila, že podľa nej sa spravodlivosť chápala „symbolom pre konkurenciu generalizácie normatívnych očakávaní“.⁵

Radbruch preto preferoval právnu istotu, keď sa vyjadril, že aby mal právny spor nejaké definitívne riešenie, aj keď nie je spravodlivé a účelné, než aby nemalo žiadne. K tomuto všetkému Radbruch uvádza, že legislatívny akt nie je akt poznania morálnej pravdy, ale autoritatívny akt vyjadrenia vôle.⁶

Veľa teoretikov tak súčasnosti ako aj v dobe, kedy žil Radbruch sa zaoberali jeho výrokmi a hlavne jeho postojom k právu a morálke a to či bol Radbruch pred vojnou striktný právny pozitivista alebo nie, vzhľadom k tomu, že povojnový Radbruch už bol morálny relativista. Polemika o tom, či bol Radbruch právny pozitivista pred vojnou vyplýva z toho, ako sa pozerá na chápanie právneho pozitivizmu. V Nemecku je tradícia chápať spor právneho pozitivizmu s naturalizmom ako spor o preferencii právnej istoty alebo večnej spravodlivosti. Po vojne vychádza Radbruchov zásadný článok *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, ktorý výrazným spôsobom ovplyvnil nemeckú filozofiu práva v druhej polovici 20. storočia. Radbruchova úvaha spočívala v tom, že nacionálny socializmus dokázal svojich priaznivcov priviazať k sebe dvoma maximami „zákon je zákon a poriadok je poriadok“.⁷ Zmenu svojho stanoviska vyjadril transparentne v podobe, ktorá bola pomenovaná ako „Radbruchova formula“.

Pre súčasnosť a pre samotné pochopenie prepojenia práva a spravodlivosti sme vybrali významných teoretikov práva, ktorí sa touto problematikou

3 Tato formulácia sa stala niekoľkokrát východiskom pre súdne rozhodnutia. Prvýkrát bola použitá Spolkovým ústavným sodom v Nemecku v 60-tich a neskôr v 90-tich rokoch 20. storočia v prípade riešenia pádu Berlínskeho múru.

4 RADBRUCH, G.: *Vorschule der Rechtsphilosophie*. 2. Aufl., Göttingen 1959, s. 24.

5 LUHMANN, N.: *Rechtssoziologie*. Reinbeck 1972, s. 188.

6 RADBRUCH G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha 2012, s. 10.

7 RADBRUCH G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha 2012, s. 22.

hlbšie zaoberali a v podstate ju aj pretavili do praxe s poukazom na ich odborné zameranie. Sú nimi prof. Holländer a zosnulý prof. Jiří Boguszak.

Práve Pavel Holländer⁸ sa zamerail aj vo svojej odbornej štúdii právnou kategóriou spravodlivosti so zameraním sa aj na analýzu nielen Radbrucha ale aj H.L.A. Harta a podobne. V podstate aj v tejto odbornej štúdii poukazuje na výrok Radbrucha, že „spravodlivosť obsahuje v sebe neprekonateľné napätie: rovnosť je jej podstatou, všeobecnosť teda je jej formou – a napriek tomu je v nej obsiahnuté úsilie byť spravodlivý k jedinečnému prípadu a jedinečnému človeku v ich jedinečnosti.“⁹ Na druhej strane spravodlivosť jedinečného môže byť zložitejšia, pokiaľ ide ešte o ďalší rozmer. Požiadavkou vyplývajúcou z formálnej spravodlivosti je princíp rovnosti pred zákonom, čiže rovnaké rozhodovanie v obdobných prípadoch.¹⁰

Na tieto úvahy pána profesora nadväzuje aj samotný výrok zosnulého pána prof. JUDr. Jiřího Boguszaka, DrSc., ktorý pôsobil dlhé roky na akademickej pôde a to nielen na Katedre teórie a práva Karlovej univerzity, ale aj inde a vydal veľa diel a zachoval sa jeho výrok: „Pojem spravodlivosti je spojený s výmermi slobody a rovnosti.“

Vráťme sa však k analyzovaniu práva ako ekvivalentu spravodlivosti. V podstate aj pre súčasnosť platí, či už v reálnom alebo digitálnom svete, že to, čo by mohlo byť spravodlivé pre jedného, by nemuselo byť spravodlivé pre druhého a naopak. A práve tu sa naskytá otázka či je právo garantom spravodlivosti alebo je právo ekvivalentom spravodlivosti. V podstate stále ale platí, že každý človek je ľudská a hlavne mysliača bytosť, ktorá má svoje potreby ale hlavne slobodnú vôľu, čo si vyberie, či bude dodržiavať pravidlá tej ktorej spoločnosti, alebo bude vyčnievať z tejto spoločnosti. Ďalej platí aj napriek veľa vydaných odborných štúdií, že presná definícia spravodlivosti v súčasnom modernom svete vedy a techniky nie je možná. Ak si na pomoc zoberieme bohyňu spravodlivosti – Justitiu, tak je v rámci všeobecnej symboliky vnímaná ako symbol morálneho poriadku, rovnosti a hlavne spravodlivého rozhodovania. Čo v podstate symbolizujú zaviazané oči ako jej nestrannosť a objektivita, váhy, ktoré drží v ruke ako vyváženie dôkazov a spravodlivé rozhodnutie a meč symbolizuje moc a autoritu pri presadzovaní spravodlivosti.

8 prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc. je významný slovenský a český právnik, v rokoch 1993–2013 bol sudcom Ústavného súdu Českej republiky a vo svojej odbornej práci sa zameriava na otázky spravodlivosti, právnej teórie, a filozofie práva, právnej logiky

9 Hollander – https://ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf, s. 10.

10 Hollander – https://ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf, s. 10.

Záver

V rámci reflexie a samotného pohľadu práva ako ekvivalentu spravodlivosti môžeme konštatovať, že jednoznačná definícia s poukazom aj na prepojenie digitálneho sveta s reálnym svetom nie je možná. Aj samotné chápanie práva, dobra, spravodlivosti sme poňali cez prizmu odborníkov z minulého storočia, ako aj zo súčasného storočia, ale v podstate stále platí, že na prvom mieste je človek ako ľudská a mysliaca bytosť pri zachovaní všetkých jeho základných ľudských práv a slobôd a až potom nastupuje štát so svojimi potrebami. Na druhej strane moderný svet sa vyvíja a do popredia sa dostáva veda a technika a práve ako aj digitálny svet je potrebné, aby právo sa prispôbilo tejto súčasnej dobe, ale je na mieste zachovať myšlienky, aby právo zostalo garantom spravodlivosti.

Použitá literatúra

BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha 1981.

FUNTA, R., HORVÁTH, M.: Uplatňovanie GDPR ako prostriedok monopolizácie trhu? In: Justičná revue, 76, 2024, č. 3, s. 281–294.

HOLLÄNDER, P.: Problém spravodlivosti. In: https://ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf

LUHMANN, N.: Rechtssoziologie. Reinbeck 1972.

RADBRUCH G.: Vorschule der Rechtsphilosophie. 2. Aufl., Göttingen 1959.

RADBRUCH G.: O napětí mezi účely práva. Praha 2012.

ŠMIHULA D.: Evolúcia práva. Bratislava 2013.

Kontakt

JUDr. PhDr. Tomáš Klokner, PhD., MBA, univ. doc.

Katedra dejín a teórie štátu a práva

Fakulta práva Janka Jesenského

Vysoká škola Danubius

e-mail: tomas.klokner@vsdanubius.sk

JUDr. Zlatica Poláček Tureková, PhD.

Katedra dejín a teórie štátu a práva

Fakulta práva Janka Jesenského

Vysoká škola Danubius

e-mail: ZlaticaPolacek-Turekova@vsdanubius.sk

Aplikácia právnej úpravy starostlivosti o zamestnancov v Slovenskej republike a v Českej republike do manažmentu

Application of the legal regulation of employee care in the Slovak Republic and the Czech Republic to management

Gabriela Gabrhelová

Abstrakt: Aplikácia právnej úpravy starostlivosti o zamestnancov v Slovenskej republike a v Českej republike do manažmentu je stále aktuálna téma, podlieha samozrejme zmenám na základe legislatívnej, ekonomickej i spoločenskej situácie v každom štáte.

Kľúčové slová: právo, právna úprava, zamestnanci, starostlivosti o zamestnancov, Slovenská republika, Česká republika, manažment

Abstract: The application of employee care legislation in the Slovak Republic and the Czech Republic to management is still a topical issue, subject of course to changes based on the legislative, economic and social situation in each country.

Key words: law, legislation, employees, employee care, Slovak Republic, Czech Republic, management

Úvod

Aplikácia právnej úpravy starostlivosti o zamestnancov v Slovenskej republike a v Českej republike do manažmentu je stále aktuálna téma, podlieha samozrejme zmenám na základe legislatívnej, ekonomickej i spoločenskej situácie v každom štáte (Zapletal, 2020, 2024). Manažment ako taký spájaný s riadením, je to zručné zaobchádzanie, spravovanie, riadenie, vedenie ľudí a pod. Pojem manažment sa stal výrazom, ktorý má už medzinárodnú platnosť. Manažment označuje nielen funkciu, ale aj ľudí, ktorí ju vykonávajú, označuje nielen sociálne postavenie, ale aj jeho stupeň a aj

odbornú disciplínu a odbor štúdia (Horváth, Hlásny a Krásny, 2021). Najmä z hľadiska manažerskej praxe vidíme, že manažment ako určitý spôsob vedenia ľudí využíva teoretické poznatky, ale aj praktické skúsenosti v riadení nejakého subjektu (Hužovičová, 2024, 2025), tvorí ho súbor činností, ktoré manažér nevykonáva sám, ale vykonáva ich aj prostredníctvom iných ľudí a v spolupráci s inými ľuďmi. Tým, že manažéri vstupujú do niekoľkých typoch vzťahov voči nadriadeným, podriadeným, spolupracovníkom, klientom či verejnosti a správanie sa a činnosť manažérov sa riadi istými pravidlami a princípmi. Teória manažmentu ako veda, súbor vedomostí, zručností a návykov, prístupov, názorov, odporúčaní, princípov, techník, metód, ktoré využívajú manažéri k zvládnutiu manažerských funkcií. V tomto rade má významnú pozíciu právne „minimum“, ktoré by malo byť súčasťou vedomostnej výbavy každého manažéra v procese systematickej realizácie všetkých manažerských funkcií a efektívneho použitia všetkých zdrojov k dosiahnutiu stanovených cieľov (Gabrhelová, 2018).

1. Aplikácia právnej úpravy starostlivosti o zamestnancov v Slovenskej republike a v Českej republike do manažmentu

Právna úprava oboch krajín vychádza z rovnakého základu a zo zákonodarstva EÚ ako platných členov Európskej únie (Zapletal, 2019). Poznatky z práva ako vednej disciplíny sa majú, podľa Gabrhelovej (2018) prelínať všetkými manažerskými funkciami – plánovanie, organizovanie, riadenie ľudských zdrojov, vedenie, kontrolovanie a rozhodovanie. Je potrebné zdôrazniť, že riadenie či manažovanie sa prelína všetkými zložkami štátnej, verejnej a súkromnej sféry, aj osobným životom každého z nás

Cieľom plánovania manažéra je dosiahnutie konečného stavu, ku ktorému by mali všetky budúce aktivity smerovať a jeho výsledkom je plán. V tomto procese má každý manažér brať na zreteľ aj právne aspekty svojho konania a ich neznalosť môže spôsobiť veľmi vážne ujmy jednotlivcom, ale i subjektu. Plánovanie ako kľúčová manažerska funkcia zahŕňa stanovenie cieľov, stratégií a opatrení potrebných na efektívne riadenie organizácie a jej zdrojov, vrátane ľudských. V tejto oblasti je nevyhnutné, aby manažéri pri formulovaní personálnych plánov zohľadnili právne rámce týkajúce sa starostlivosti o zamestnancov, ktoré sú v oboch krajinách právne upravené. V Slovenskej republike sa táto problematika riadi Zákonníkom práce (zákon č. 311/2001 Z. z.), ktorý ustanovuje povinnosti zamestnávateľov v oblasti pracovných podmienok, bezpečnosti pri práci, rovnosti príležitostí, ako aj špeciálnej ochrany pre zraniteľné skupiny zamestnancov. Rovnako v Českej

republiky Zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) stanovuje požiadavky na vytváranie bezpečných pracovných podmienok, rovnosť v zamestnaní a ochranu práv zamestnancov. Plánovanie v oblasti ľudských zdrojov musí teda zohľadniť tieto právne normy, aby zabezpečilo nielen dodržiavanie legislatívnych požiadaviek, ale aj motiváciu a spokojnosť zamestnancov, čím sa podporí efektivita a dlhodobá udržateľnosť organizácie. Napr. v prípade zaškolenia (Hlásny, 2025) síce právna úprava nestanovuje obsah, rozsah, ani to, kedy má k nemu dochádzať, vždy tak bude závisieť od konkrétnej situácie a od toho, akú činnosť má zamestnanec vykonávať, ako je zložitá a aké vedomosti a zručnosti k nej zamestnanec potrebuje (Treľová a Hlásny, 2023; Zapletal, 2024). Toto – ukazuje manažérska prax – je to často v kompetencii manažéra a ten sa musí správe rozhodnúť.

V rámci organizovania manažéri zameriavajú pozornosť na stanovenie a usporiadanie realizačných úloh. Organizovanie určuje zúčastneným, ako majú zabezpečovať plánované úlohy v súlade s vytýčenými cieľmi organizačnej jednotky vo vhodných organizačných štruktúrach. Poslaním organizovania je definovať a hospodárne zaistiť plánované, a aj iné nevyhnutné činnosti ľudí pri plnení cieľov a ďalších potrieb organizačnej jednotky alebo jej časti. Aj v tejto časti činnosti manažéra musí, okrem iného, prihliadať na právne aspekty a dôsledky svojho konania a rozhodovania, napr. že musí zamestnávateľ poskytovať zamestnancom, ktorí sú podľa zákona mladiství, zvýšenú starostlivosť pri práci. Primeranosť zákonom definovaná však nie je, je teda na manažérovi a jeho individuálnom posúdení každej práce z hľadiska (nielen fyzických) požiadaviek na výkon tejto práce, či zodpovedajú alebo nezodpovedajú dosiahnutému veku mladistvého zamestnanca a pod (Gabrhelová, 2018). O neprimeranú prácu môže ísť v prípade fyzickej namáhavosti, jednostrannej záťaže alebo požiadaviek na dlhodobú pozornosť, veľká zodpovednosť s rýchlym rozhodovaním sa s neprimerane veľkým dopadom na procesy, kontrolou vyššieho počtu ľudí a podobne. O neprimeranú prácu môže ísť v prípade fyzickej namáhavosti, jednostrannej záťaže alebo požiadaviek na dlhodobú pozornosť, veľkej zodpovednosti s rýchlym rozhodovaním sa s neprimerane veľkým dopadom na procesy, kontrolou vyššieho počtu ľudí a podobne. Neprimeraná môže byť aj práca vykonávaná v nevhodnom pracovnom prostredí, napríklad v podmienkach s nadmerným hlukom, prachom, extrémnymi teplotami alebo pri vystavení chemickým a zdraviu škodlivým látkam. Rovnako je nevhodná psychicky náročná práca, ktorá môže viesť k stresu alebo emočnému vyčerpaniu, ako napríklad zvládanie agresívneho správania či riešenie konfliktných situácií. Neprimeranosť môže spočívať aj v nadmernej časovej záťaži, nevhodnom pracovnom tempe, práci v noci alebo v čase, ktorý narušá prirodzený

biologický rytmus mladistvého. Riziková je aj obsluha technicky náročných alebo nebezpečných zariadení, práca vo výškach či v inak nebezpečných podmienkach. Za neprimeranú prácu možno považovať aj situácie, kde mladistvý zamestnanec nemá zabezpečené primerané zaškolenie alebo odborný dohľad, a tým pádom môže dôjsť k chybám s vážnymi následkami.

Výber a rozmiestnenie spolupracovníkov je veľmi úzko spájaný s organizovaním a organizačnými štruktúrami. Jedným zo základných faktorov úspešnosti firiem je schopnosť sformovať ľudské zdroje a využívať ich tak, aby zabezpečili úspešné plnenie cieľov organizácie (Hužovičová, 2024). Výber a rozmiestnenie spolupracovníkov je strategická manažérska funkcia, ktorá ovplyvňuje tvorbu stratégie firmy a tiež aj jej realizáciu. Ide pri tom o identifikáciu nárokov na zamestnancov, na ich výber a rozmiestnenie na príslušné miesta v organizačnej jednotke, kde majú plniť pridelené úlohy. Úspechy i neúspechy manažérskej práce sú výrazne závislé od disponibility vhodných spolupracovníkov, najmä potom od ich počtu, profesijnej a kvalifikačnej úrovne. (Šebestová, 2010). Výber a rozmiestnenie spolupracovníkov (staffing) je strategická manažérska funkcia, ktorej cieľom je efektívne a účinne využiť schopnosti, pracovné úsilie ľudí pre úspešné fungovanie organizačnej jednotky a formovať ľudský potenciál k vysokej výkonnosti pozitívneho vzťahu k organizačnej jednotke. Z tejto funkcie vyplýva, že staffing je záležitosťou každého vedúceho pracovníka. Z právneho hľadiska si napr. každý vedúci pracovník musí uvedomiť špecifiká práce chránenej skupiny zamestnancov, kedy je možnosť ich preloženia len na vlastnú žiadosť. Pre zamestnankyne a zamestnancov, ktorí sa starajú o deti, je zamestnávateľ povinný pri zaraďovaní do zmien prihliadať na ich potreby. Jedná sa o všeobecnú, ďalej zákonom nespresnenú povinnosť čo znamená, že je to znova v kompetencii manažéra. Preložením sa chápe – v oboch právnych poriadkoch – zmena miesta na výkon práce na iné miesto výkonu práce v tom zmysle, že je iné, ako je založené pracovnou zmluvou. Vo všeobecnosti má zamestnávateľ možnosť preložiť zamestnanca iba s jeho súhlasom (a nie na jeho návrh) a iba v rámci miesta zamestnávateľa, ak si to nevyhnutne vyžadujú prevádzkové potreby zamestnávateľa. Staffing teda predstavuje jednu zo základných manažérskych funkcií, pričom zahŕňa systematický proces získavania, výberu, adaptácie, zaškoľovania a rozvoja pracovníkov s cieľom zabezpečiť efektívne personálne obsadenie pracovných miest v súlade so strategickými cieľmi organizácie. V Slovenskej republike je právny rámec starostlivosti o zamestnancov zakotvený v Zákonníku práce (zákon č. 311/2001 Z. z.), ktorý kladie dôraz na vytváranie bezpečných a zdravých pracovných podmienok, zabezpečenie rovnakého zaobchádzania, podporu odborného rozvoja a osobitnú ochranu zraniteľných skupín zamestnancov,

akými sú mladistvé osoby, tehotné ženy či osoby so zdravotným postihnutím. Porovnateľné ustanovenia obsahuje aj český Zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.), ktorý podobne upravuje povinnosti zamestnávateľa v oblasti ochrany práv zamestnancov a starostlivosti o ich pracovné podmienky. V manažérskej praxi je aplikácia týchto právnych požiadaviek nevyhnutná pre formovanie etickej, právne konformnej a udržateľnej personálnej stratégie, konštatuje Gabrhelová (2018). Ich implementácia ovplyvňuje nielen nábor a výber zamestnancov, ale aj nastavovanie pracovných podmienok, systém vzdelávania, motivácie a dlhodobého rozvoja ľudských zdrojov v organizácii.

Vedenie ľudí vyžaduje znalosti metód vedenia a motivácie ľudí k zhodnocovaniu schopností, znalosti a zručnosti spolupracovníkov a usmerňovať ich ďalší profesijný a kvalifikačný rozvoj.

Vedenie ľudí sa prelína všetkými manažérskymi funkciami na základe komunikácie, centrom pozornosti tejto manažérskej funkcie sú ľudia, ako najväčší kapitál efektívnych organizačných jednotiek. Viest' ľudí (leading) znamená vytvárať a efektívne využívať zručnosti, schopnosti manažérov vo vedení, usmerňovaní, stimulovaní a motivovaní spolupracovníkov, smerovaných k podávaniu kvalitného, aktívneho alebo tvorivého výkonu plnením cieľov ich práce a plnením cieľov organizačnej jednotky (Hužovičová, 2024). Napr. tým, že potenciálny zamestnanec neabsolvuje vstupnú prehliadku by potom mohlo prísť k negatívnemu vplyvu na zamestnanca, ktorého sa to týka aj napriek tomu, že je to zaradené k základným povinnostiam zamestnávateľa. Samozrejmosťou je, že aj prípad platnosti zmluvy nezbavuje takéhoto zamestnávateľa zodpovednosti za priestupok alebo správny delikt, ktorý sa stal, na úseku BOZP. Leading ako kľúčová manažérska funkcia teda predstavuje proces vedenia ľudí smerom k plneniu stanovených cieľov prostredníctvom motivácie, komunikácie, inšpirácie a vytvárania pozitívneho pracovného prostredia. Účinné vedenie zamestnancov si zároveň vyžaduje rešpektovanie právnych rámcov, ktoré upravujú pracovné podmienky a starostlivosť o zamestnancov. V Slovenskej republike je táto problematika upravená Zákonníkom práce (zákon č. 311/2001 Z. z.), ktorý kladie dôraz na ochranu dôstojnosti zamestnanca, rovnosť príležitostí, bezpečnosť pri práci a zodpovedný prístup k zraniteľným skupinám. Český Zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) upravuje podobné oblasti, pričom osobitnú pozornosť venuje právu zamestnanca na spravodlivé zaobchádzanie, rešpektovanie osobnosti a vytváranie podmienok priaznivých pre pracovný výkon. Z pohľadu manažmentu je preto nevyhnutné, podľa Gabrhelovej (2018), aby proces vedenia ľudí reflektoval nielen organizačné ciele, ale aj legislatívne normy v oblasti starostlivosti o zamestnancov. Tým sa zabezpečuje nielen

efektivita tímov, ale aj udržateľnosť riadenia v súlade s etickými a právnymi zásadami moderného personálneho manažmentu.

Kontrola je využívaná manažermi ako určitá spätná väzba, prostredníctvom nej by mali kontrolovaní získať predstavu s objektívnou náplňou o tom, ako plnia plánované zámery a o tom, na akom stupni realizácie prijatých rozhodnutí je stav vecí. Kontrola (controlling, inspection) je objektívne kritické vyhodnotenie stavu reality so zreteľom na zámery riadenia a určenia dosiahnutia zhoda vo vývoji kontrolovanej reality voči špecifikovaným požiadavkám. Jej cieľom je včasné a hospodárne zistenie, rozbor a prijatie záverov k odchýlkam, ktoré v riadenom procese charakterizujú rozdiel medzi zámerom (napr. plánom) a jeho realizáciu. S tým súvisí aj príslušné ustanovenie Zákonníka práce, ktoré určuje povinnosť zamestnávateľovi zabezpečiť bezpečnú úschovu tých zvrškov a tých osobných predmetov zamestnancami obvykle nosenými do zamestnania. Všeobecnosť zákona ďalej nekonkretizuje predmety, ani to, ako má byť táto bezpečná úschova zabezpečená. Takže je zrejmé, že sa v manažérskej praxi postupuje podľa ustálených zvyklostí, alebo na základe požiadaviek zamestnancov, píše Gabrhelová (2018). Controlling ako jedna z kľúčových manažérskych funkcií predstavuje systematický proces monitorovania, vyhodnocovania a korekcie výkonnosti organizácie v súlade so stanovenými cieľmi. V oblasti riadenia ľudských zdrojov zohráva controlling významnú úlohu pri hodnotení efektívnosti personálnych politík, dodržiavania pracovnoprávných predpisov a zabezpečovaní súladu s legislatívnymi normami. V Slovenskej republike je právna úprava starostlivosti o zamestnancov obsiahnutá najmä v Zákonníku práce (zákon č. 311/2001 Z. z.), ktorý upravuje povinnosti zamestnávateľa v oblasti bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, rovnakého zaobchádzania, sociálneho zabezpečenia či ochrany osobitných kategórií zamestnancov. V Českej republike sú tieto oblasti riešené obdobne v rámci Zákonníka práce (zákon č. 262/2006 Sb.). Manažérsky controlling musí preto zahŕňať aj kontrolu dodržiavania týchto právnych noriem, čím sa zabezpečuje nielen právna istota a ochrana zamestnancov, ale aj minimalizácia právnych rizík a udržateľnosť personálneho riadenia. Ako píše Gabrhelová (2018), efektívny controlling v oblasti ľudských zdrojov je tak neoddeliteľne spätý s právne korektným a etickým prístupom k starostlivosti o zamestnancov.

Všetky vyššie uvedené a podrobnejšie opísané manažérske funkcie – organizovanie, výber a rozmiestnenie spolupracovníkov, vedenie ľudí a kontrola majú byť realizované a plnené v súlade s aplikáciou pracovného práva do manažmentu, vzhľadom k nami spracováanej téme najmä v oblasti starostlivosti o zamestnancov.

Záver

V závere možno konštatovať, že efektívne riadenie ľudských zdrojov v organizáciách v Slovenskej a Českej republike je neodmysliteľne späté s dodržiavaním právnych predpisov, ktoré upravujú starostlivosť o zamestnancov. Manažéri musia nielen poznať, ale aj aktívne aplikovať legislatívne normy, ktoré sú nevyhnutné pre vytváranie bezpečných pracovných podmienok, ochranu práv zamestnancov a zabezpečenie rovnosti príležitostí. Ako bolo uvedené, manažérske funkcie, ako plánovanie, organizovanie, vedenie a kontrola, musia byť vykonávané s ohľadom na právne rámce, čím sa nielen zabezpečuje súlad s právnymi predpismi, ale aj udržateľnosť a etickosť personálneho riadenia. Výsledkom je nielen efektívne a právne korektné riadenie zamestnancov, ale aj pozitívne pracovné prostredie, ktoré podporuje dlhodobú produktivitu a spokojnosť zamestnancov. Implementácia týchto právnych požiadaviek do manažérskych procesov je nevyhnutná pre rozvoj a stabilitu organizácií v oboch krajinách.

Štúdia vznikla ako súčasť riešenia medzinárodného vedeckého projektu IGA002DTIMA/2024 *Aktuálne témy ekonómie a manažmentu v prostredí súčasného a budúceho trhu práce.*

Použitá literatúra

- GABRHELOVÁ, G. 2018. *Právna úprava starostlivosti o zamestnancov a jej aplikácia do manažmentu*. [Rigorózna práca] Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Fakulta manažmentu; Katedra informačných systémov, 2018, 116 s.
- HLÁSNY, M. 2022. Vývojové trendy v pracovnom práve ovplyvnené digitálnou érou = Development Trends in Labor Law Influenced by the Digital Era. In: *Homo, Ius, Societas*. 1. vyd. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2022. ISBN 978-80-8167-082-4, s. 17–28.
- HLÁSNY, M. 2023. Vplyv digitalizácie na pracovný proces. In: *Digitálne kompetencie žiakov a učiteľov v kontexte informatizácie a digitalizácie školstva*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2023. s. 119–124. ISBN 978-80-8222-046-2.
- HLÁSNY, M. 2025. *On-The-Job Training absolventov, zamestnaných v IT sektore*. VŠ Danubius. V tlači.
- HORVÁTH, M., HLÁSNY, M., KRÁSNY, M. 2021. *Digitálna éra ako výzva pre občianske a pracovné právo v kontexte personálneho manažmentu*. Týn nad Vltavou: Nová Forma, 2021. 186 s. ISBN 978-80-7612-368-7.
- HUŽOVIČOVÁ, I. 2024. Riadenie a rozvoj ľudských zdrojov. In: *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní (13): zborník vedeckých prác a vedeckých štúdií*. 1. vyd. Bratislava: Z-F LINGUA, 2024. ISBN 978-80-8177-111-8, s. 88–101.

HUŽOVIČOVÁ, I. 2025. Pracovné očakávania zamestnávateľov od zamestnancov v edukačnom prostredí v kontexte potrieb súčasnej školy. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie*: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie. 1. vyd. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 279–284.

ŠEBESTOVÁ, P. 2010. *Základy celostného manažmentu sociálnej práce*. 1. vyd. Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove, 2010. 191 s. ISBN 978-80-89267-41-5.

TRELŮVÁ, S., HLÁŠNY, M. 2023. *Digitální era a jej odraz v očekáváníach zamestnávateľov a zamestnancov*. České Budějovice: Nová Forma, 2023. 142 s. ISBN 978-80-7612-586-5.

Zákoník práce – zákon č. 262/2006 Sb.

Zákonník práce – zákon č. 311/2001 Z. z.

ZAPLETAL, L. 2024. Vzdělání a ekonomická prosperita společnosti. In: *Modern Europe and its perspective: konferenčný zborník – kolokvium*. 1. vyd. Gdansk: Wyższa Szkoła Społeczno-ekonomiczna W Gdańsku, 2024. ISBN 978-83-7657-534-6, s. 347–366.

ZAPLETAL, L. 2020. Socioekonomické prostředí a globalizace – sociálně etický problém. In: *Etika v souvislostech dneška*. 1. vyd. Týn Nad Vltavou – Malá Strana: Nová Forma, 2020. ISBN 978-80-7612-159-1, s. 7–21.

ZAPLETAL, L. 2019. Globalization – necessary or threat. In: *Sociology in Contemporary Corporate Governance*. 1. vyd. Karlsruhe: Ste-Con, 2019. ISBN 978-3-945862-28-5, s. 54–63.

Kontakt

Dr.h.c. prof. PhDr. PaedDr. Gabriela Gabrhelová, PhD., DBA, LL.M

Vysoká škola DTI

Katedra didaktiky odborných predmetov

Ul. Sládkovičova 533/20

018 41 Dubnica nad Váhom

e-mail: gabrhelova@dti.sk

Analýza dohovoru OSN proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu

Analysis of the UN convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment

Rebecca Hassanová

Abstrakt: Mučenie predstavuje jedno z najzávažnejších porušení ľudských práv, no paradoxne vyvoláva viac otázok než definitívnych odpovedí. Článok sa zameriava na zákaz mučenia a iného krutého zaobchádzania v medzinárodnom práve, so zreteľom na Dohovor OSN proti mučeniu. Skúma nejasnosti v definíciách a interpretáciách, najmä v kontexte meniacich sa hrozieb a bezpečnostných záujmov štátov. Cieľom je poukázať na výzvy pri presadzovaní a implementácii zákazu mučenia, a to aj napriek jeho zakotveniu v medzinárodných zmluvách a jeho statusu ako normy *ius cogens*. Text zdôrazňuje dôležitosť rešpektovania ľudskej dôstojnosti a základných práv, ako aj potrebu zlepšenia právnych rámcov a mechanizmov presadzovania pre účinnejší boj proti mučeniu.

Kľúčové slová: medzinárodná ochrana ľudských práv, zákaz mučenia, Dohovor OSN proti mučeniu, *ius cogens*

Abstract: Torture constitutes one of the most serious violations of human rights, but paradoxically raises more questions than definitive answers. The article focuses on the prohibition of torture and other cruel treatment in international law, with reference to the UN Convention against Torture. It examines the ambiguities in definitions and interpretations, especially in the context of changing threats and security interests of states. The aim is to highlight the challenges in enforcing and implementing the prohibition of torture, despite it being part of international treaties and its status as a norm of *jus cogens*. The text emphasizes the importance of respecting human dignity and fundamental rights, as well as the need to improve legal frameworks and enforcement mechanisms to combat torture more effectively.

Key words: International Human Rights Protection, Prohibition of Torture, UN Convention against Torture, ius cogens

Úvod

Zákaz mučenia je súčasťou medzinárodného ius cogens, t. j. medzinárodného práva, ktoré má absolútny charakter. Univerzálny zákaz, zahrnutý v obyčajovom práve, nie je nijako zvlášť presný ani dobre definovaný, pretože sa dodržiava v dôsledku všeobecného konsenzu a nie v dôsledku plánovaného procesu tvorby. Nejasnosť obyčajových noriem je bežná, ale nie vždy sa vníma ako nevýhoda. O to viac charakter obyčajového práva môže rozšíriť rozsah normy s určitou mierou flexibility pri interpretácii. Všeobecnému zákazu mučenia preto chýba pevný obyčajový základ, nehovoriac o tom, že obyčajové právo vyžaduje silný prvok usus, čo možno v danom prípade považovať za otázne, keďže príliš veľa krajín stále praktizuje mučenie.¹

Pojem mučenia je však zahrnutý v mnohých medzinárodných zmluvách, ktoré majú záväznú povahu. Tieto zmluvy, hoci používajú pojem mučenie, vo všeobecnosti neobsahujú definíciu mučenia. Samotná definícia je však prítomná v prvom článku Dohovoru OSN proti mučeniu (CAT- Convention against Torture). Definícia stanovuje určité základné aspekty, ktoré musia byť splnené, aby sa čin chápal ako mučenie. Tieto aspekty zahŕňajú silnú bolesť alebo utrpenie, či už fyzické alebo psychické, ktoré je spôsobené úmyselne s určitým cieľom, vrátane súhlasu alebo tichého súhlasu verejného činiteľa.² Analýza týchto prvkov však vyvoláva rôzne otázky.

Na prvý pohľad sa silná bolesť alebo utrpenie javí ako prvok, ktorý sa dá ľahko dokázať. Vieme však presne definovať minimálnu úroveň fyzického alebo psychického týrania, ktorá predstavuje mučenie? Samozrejme, vystavovanie sa akémukoľvek nepohodliu nemôže spĺňať definíciu, pretože výkon trestu odňatia slobody alebo podrobenie sa právnomu výsluchu zahŕňa fyzické nepohodlie a dokonca aj značnú mieru bolesti. Požiadavka na podozrivého, aby sedel pokojne a čelil rôznym otázkam, sa môže zdať ako splnenie určitej úrovne nepohodlia, ale takéto konanie nemôže stačiť na uspokojenie množstva bolesti, ktoré je potrebné na to, aby sa považovalo za jednu z foriem nezákonného zaobchádzania, ako je neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie.³

.....

1 Perry, J. T. *States of Torture*, Tennessee Law Review. Vol 84/3, 2016, s. 652.

2 Článok 1 Dohovoru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, otvoreného na podpis 10. decembra 1984, U.N.T.S. 1465, nadobudol platnosť 26. júna 1987.

3 Strauss, M. *Torture*, New York Law School Law Review, Vol. 48, 2003, p. 211.

Ministerstvo obrany následne vytvorilo novú príručku o výsluchu, ktorá výslovne zakazuje početné donucovacie metódy z posledných rokov. Napriek tomu neslávne známy tábor v zálive Guantánamo stále funguje, a to aj napriek sľubom nasledujúcej Obamovej administratívy.⁹

Vyššie uvedená a krátko analyzovaná situácia v USA predstavuje príklad toho, ako medzinárodné ľudské práva a dokonca aj kogentná norma zákazu mučenia môžu byť predmetom rôzneho výkladu. Skutočný charakter tohto pojmu je preto stále nejasný, čo vedie k pochybnostiam a účelovému výkladu. Preskúmanie tohto pojmu je teda potrebné, ale zároveň aj zložité.

1. Analýza Dohovoru

Podľa článku 1 CAT: „Mučenie“ znamená akýkoľvek čin, ktorým sa osobe úmyselne spôsobuje silná bolesť alebo utrpenie, či už fyzické alebo duševné, s cieľom získať od nej alebo od tretej osoby informácie alebo priznanie, potrestať ju za čin, ktorý spáchala ona alebo tretia osoba alebo z ktorého spáchania je podozrivá, alebo zastrašiť alebo donútiť ju alebo tretiu osobu, alebo z akéhokoľvek dôvodu založeného na diskriminácii akéhokoľvek druhu, ak je takáto bolesť alebo utrpenie spôsobené verejným činiteľom alebo inou osobou konajúcou v úradnej funkcii, alebo na ich podnet, alebo s ich súhlasom alebo tichým súhlasom. Nezahŕňa bolesť alebo utrpenie vyplývajúce výlučne zo zákonných sankcií, ktoré sú s nimi spojené.¹⁰

Dohovor CAT bol prijatý v roku 1984 po rozsiahlych diskusiách ovplyvnených názormi Jeana-Jacquesa Gautiera, švajčiarskeho právnik a bankára, ako aj zakladateľa Asociácie na predchádzanie mučenia. Gautier zdôraznil potrebu vylepšenia textu, aby sa uľahčilo štátom dodržiavanie právnych záväzkov z neho vyplývajúcich, ktoré boli vnímané ako príliš zložité a kontroverzné. Implementácia Dohovoru bola zverená desiatim nezávislým odborníkom vytvárajúcim Výbor proti mučeniu.¹¹ Dohovor tvorí preambula a tri hlavné časti. Prvá časť sa zaoberá hmotným právom, pričom v úvodnom článku poskytuje definíciu mučenia a stanovuje zásadu univerzálnej trestnej jurisdikcie nad činmi mučenia.

.....
9 Roth, K. *Barack Obama's Shaky Legacy on Human Rights*, Foreign Policy, 2017, [online], Dostupné na: <http://foreignpolicy.com/2017/01/04/barack-obamas-shakylegacy-on-human-rights/> (cit. 02.03.2025).

10 Článok 1 Dohovoru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, otvoreného na podpis 10. decembra 1984, U.N.T.S. 1465, nadobudol platnosť 26. júna 1987.

11 Evans, M.D. and Haenni-Dale, C. *Preventing Torture? The Development of the Optional Protocol to the UN Convention Against Torture*, Human Rights Law Review, Vol. 4/1, 2004, s. 24.

Podľa Dohovoru je mučenie výslovne definované ako úmyselný trestný čin, pričom vyžaduje, aby bol priamy dôsledok činu spôsobenie silnej bolesti alebo utrpenia, a vyžaduje, aby osoba páchajúca čin konala v úradnom postavení ako zástupca verejnej moci. Na to, aby sa konkrétne činy mohli podľa CAT klasifikovať ako mučenie, musia byť splnené štyri základné prvky. Prvý prvok sa týka samotnej povahy činu, čo zahŕňa aktívne konanie ako aj opomenutie, ktoré má za následok značnú bolesť alebo utrpenie obete. V súlade s medzinárodnou judikatúrou môže spôsobovanie bolesti zahŕňať fyzický aj psychologický rozmer.¹⁵ Druhý prvok zdôrazňuje subjektívny aspekt, konkrétne úmysel páchatela, ktorý musí mať za cieľ úmyselne spôsobiť ujmu obeti. To znamená, že nebanalnosť alebo neúmyselné činy sú z definície mučenia vylúčené. Tretí prvok zdôrazňuje, že za konaním musí byť konkrétny účel, keď sa vykonáva. Medzi bežné motivácie patrí vynútenie priznání, získanie informácií, trest, zastrasovanie, nátlak alebo diskriminácia. Článok 1 CAT však uvádza, že tento zoznam nie je vyčerpávajúci a umožňuje ďalšie účely, ktoré by sa tiež mohli kvalifikovať ako mučenie. Posledný prvok sa zaoberá zapojením verejných činiteľov do činu. Hoci je toto kritérium zvyčajne jednoduché, pri posudzovaní tretej strany, ktorá koná v úradnej funkcii, môžu vzniknúť zložitosti. Ilustratívny príklad možno nájsť v prípade HMHI,¹⁶ kde Výbor pre proti mučeniu uznal somálsky klan za neštátny subjekt, ktorý vykonával moc nad konkrétnym územím, a tým plnil úlohu de facto autority s povinnosťami podobnými povinnostiam verejných činiteľov. Výbor však zdôraznil, že každá situácia sa musí posudzovať individuálne. Podobne môžu vzniknúť problémy, keď zakázané činy nespácha úradník, ale sa vykonáva s jeho súhlasom alebo tichým súhlasom, čo ďalej komplikuje uplatňovanie definície mučenia.¹⁷

Text Dohovoru neposkytuje jasnú definíciu toho, čo predstavuje kruté, neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie alebo trest. Úvahy vedúcich predstaviteľov návrhu dokumentu ukazujú, že kodifikátori sa pri tvorbe dokumentu stretli s dvoma základnými výzvami. Po prvé, zatiaľ čo pojem mučenia sa dal relatívne ľahko formulovať, definícia krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu sa ukázala byť oveľa menej presná. Po druhé, keďže Dohovor ukladá zmluvným štátom niekoľko právnych povinností, ktoré sa musia odrážať v ich hmotnom trestnom práve a postupoch, bolo by

15 Pozri ESLP, Spojené grécke prípady: Dánsko v. Grécko, žiadosť č. 3321/67; Nórsko v. Grécko, žiadosť č. 3322/67; Švédsko v. Grécko, žiadosť č. 3323/67; Holandsko v. Grécko, žiadosť č. 3344/67; správa podkomisie, 5. novembra 1969.

16 Výbor proti mučeniu, H.M.H.I. proti Austrálii, sťažnosť č. 177/2001, rozhodnutie, 1. mája 2002, bod 6.4.

17 Publikácia Úradu OSN pre ľudské práva o interpretácii mučenia vo svetle praxe a judikatúry medzinárodných orgánov, 2011, s. 5.

Dohovor zdôrazňuje etické a morálne hodnoty ako základné princípy, ktoré obhajujú dôstojnosť, ľudskosť a princípy uvedené v rôznych medzinárodných zmluvách o ľudských právach. Vo svojej preambule sa CAT konkrétne odvoláva na článok 5 Dohovoru UNDHR a článok 7 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach. Preambula jasne uvádza, že hlavným cieľom Dohovoru je zvýšiť účinnosť úsilia zameraného na boj proti mučeniu, ako aj neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu.¹⁹

|||||

20 Čentěš, J. a Beleš, A. aspekty Európskeho práva na účinné vyšetrovanie v súvislosti s porušením zákazu mučenia a práva na život. In Čentěš, J a Kurilovská, L.: Efektívnosť

Úsilie a interpretácie Výboru proti mučeniu, ako sa odrážajú v jeho všeobecných komentároch a judikatúre, zohrávajú kľúčovú úlohu pri lepšom chápaní Dohovoru CAT. Podobne aj vnútroštátne súdy často interpretujú zákaz mučenia v rámci zásady zákazu vyhostenia alebo vrátenia („non-refoulement“). Vo svojom všeobecnom komentári č. 1 Výbor proti mučeniu uviedol, že pri hodnotení relevantných prípadov sa musí riziko mučenia posudzovať na základe dôkazov, ktoré presahujú rámec obyčajných teoretických špekulácií alebo podozrení.²¹ Riziko však nemusí byť považované za absolútne isté, musí byť osobné aj skutočné. Táto interpretácia bola následne rozšírená v prípade Dadar proti Kanade, ktorý zaviedol myšlienku predvídateľného a reálneho rizika.²² Je tiež dôležité si uvedomiť, že skutočnosti skúmané Výborom zvyčajne pochádzajú od zúčastneného zmluvného štátu. Výbor má však právomoc nezávisle analyzovať tieto dôkazy a konkrétne skutočnosti v každom prípade, ako je to ilustrované v prípade NTW proti Švajčiarsku. To vytvára dostatočné skutkové pozadie pre Výbor dôkladne vyhodnotiť celý kontext každej situácie.²³

Stručne povedané, môžeme konštatovať, že napriek všeobecne vysokej kvalite textu CAT a jeho širokej ratifikácii po celom svete,²⁴ nemožno CAT skutočne považovať za úspešný a plne efektívny. Tento nedostatok efektivity možno pripísať viacerým faktorom vrátane nedostatočného presadzovania zo strany štátov, absencie účinných mechanizmov presadzovania v rámci OSN a skutočnosti, že mnohé štáty, ktoré ratifikovali CAT, nemajú v úmysle skutočne dodržiavať jeho ustanovenia. Napriek tomu má toto nariadenie značný význam, pretože v judikatúre medzinárodných súdov, najmä ad hoc tribunálov, ako je Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu a Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu, slúžila definícia mučenia podľa CAT ako základný referenčný bod.²⁵ V počiatočných fázach svojho fun-

prípravného konania – skúmanie, hodnotenie, kritériá a vplyv legislatívnych zmien, Akadémia Policajného zboru, 2021, s. 4.

21 Všeobecný komentár Výboru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu č. 2, 1997, odsek 6.

22 Výbor proti mučeniu, Mostafa Dadar proti Kanade, sťažnosť č. 258/2004, rozhodnutie, 5. decembra 2005, ods. 4.11.

23 Výbor proti mučeniu, N.T.W. proti Švajčiarsku, oznámenie č. 424/2010, rozhodnutie zo 6. júla 2012, ods. 7.3.

24 Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, 1987, signatári: 83, zmluvné strany: 173.

25 ICTY, Prokurátor proti Delalićovi, Mucićovi, Delićovi a Landžovi, vec č. IT-96-21-T, rozsudok zo 16. novembra 1998; Prokurátor proti Antovi Furundžijovi, vec č. IT-95-17/1-T, rozsudok zo 10. decembra 1998; Prokurátor proti Kunaracovi, Kovačovi a Vukovićovi, vec č. IT-96-23-T a IT-96-23/1-T, rozsudok z 22. februára 2001.

govania bolo pre tieto tribunály bežné bezpochyby prijímať definíciu CAT. Následné rozhodnutia však naznačujú, že sudy začínajú uznávať odlišné charakteristiky, ktoré sú vlastné medzinárodnému humanitárnemu právu a právu v oblasti ľudských práv, čo ich vedie k čoraz väčšiemu dištancovaniu sa od definícií uvedených v Dohovore.²⁶

Záver

Zákaz mučenia je základným princípom medzinárodného práva a v teórii pevne zaujal postavenie normy *ius cogens*, čo naznačuje jeho absolútnu povahu. Tento univerzálny zákaz je však odvodený skôr z globálneho konsenzu než z metodicky navrhnutého súborom predpisov. V dôsledku toho sú definície okolo tohto zákazu často nejednoznačné, čo môže byť výhodné aj škodlivé. Zatiaľ čo flexibilita, ktorá je vlastná obyčajovému právu, môže umožniť širšie interpretácie, nedostatok pevného základu často vyvoláva otázky o záväzku rôznych štátov, najmä keď mnohé z nich naďalej páchajú činy mučenia.

Ústredným bodom diskusie o mučení je uznanie, že jeho definícia je často zahrnutá v rôznych medzinárodných zmluvách, aj keď bez jasného konsenzu o použitej terminológii. Dohovor OSN proti mučeniu poskytuje dôležitú definíciu, ktorá načrtáva základné prvky potrebné na to, aby sa čin klasifikoval ako mučenie. Mnohé zmluvy však nedokážu jasne rozlíšiť medzi mučením a inými formami zlého zaobchádzania, čo vedie k medzerám, ktoré komplikujú presadzovanie a zodpovednosť. Dve najvýznamnejšie univerzálne zmluvy v tejto oblasti, Všeobecná deklarácia ľudských práv a Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (ICCPR), zakotvujú právo nebyť vystavený mučeniu a neľudskému zaobchádzaniu a zdôrazňujú inherentnú dôstojnosť každej osoby. Článok 7 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý zakazuje mučenie, kruté, neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie, potvrdzuje, že tieto práva sú absolútne a nemožno sa ich za žiadnych okolností vzdať. Dôležité je, že Rada pre ľudské práva interpretuje tieto ustanovenia s určitou mierou flexibility a uznáva povinnosť štátov chrániť jednotlivcov pred zneužívaním vrátane zneužívania zo strany súkromných osôb. Hoci krajiny na celom svete ratifikovali ICCPR, ako aj CAT, výzvou zostáva skutočné presadzovanie pravidiel proti mučeniu.

26 Burchard, Ch. *Torture in the Jurisprudence of the Ad Hoc Tribunals: A Critical Assessment*, Journal of International Criminal Justice, Vol. 6/2, 2008, s. 162; Hassanová, R.L. Zákaz mučenia v rámci dohovorov medzinárodného humanitárneho práva, In *Liber Amicorum Dalibor Jílek*, rw&w Science & New Media Passau-Berlin-Prague, 2023, s. 235.

Použitá literatura

- 162

EVANS, M.D. and HAENNI-DALE, C. *Preventing Torture? The Development of the Optional Protocol to the UN Convention Against Torture*, Human Rights Law Review, Vol. 4/1, 2004.

HASSANOVÁ, R. L. Zákaz mučenia v rámci dohovorov medzinárodného humanitárneho práva, In *Liber Amicorum Dalibor Jilek*, rw&w Science & New Media Passau-Berlin-Prague, 2023.

ICTY, Prokurátor proti Delaličovi, Mucičovi, Deličovi a Landžovi, vec č. IT-96-21-T, rozsudok zo 16. novembra 1998; Prokurátor proti Antovi Furundžijovi, vec č. IT-95-17/1-T, rozsudok zo 10. decembra 1998; Prokurátor proti Kunaracovi, Kovačovi a Vukovićovi, vec č. IT-96-23-T a IT-96-23/1-T, rozsudok z 22. februára 2001.

Informačný list o boji proti mučeniu. č. 04 Výboru OSN proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, 2002.

Memorandá Úradu právneho zástupcu z roku 2002, ako aj z rokov 2004 a 2005. In Cole, D. ed. *The Torture Memos*, 2009.

PARRY, J. T., *Understanding Torture: Law, Violence, and Political Identity*, University of Michigan Press, 2010.

PARRY, J. T. *States of Torture*, Tennessee Law Review. Vol 84/3, 2016.

Publikácia Úradu OSN pre ľudské práva o interpretácii mučenia vo svetle praxe a judikatúry medzinárodných orgánov, 2011.

ROTH, K. *Barack Obama's Shaky Legacy on Human Rights*, Foreign Policy, 2017, [online], Dostupné: <http://foreignpolicy.com/2017/01/04/barack-obamas-shakylegacy-on-human-rights/> (cit: 02.03.2025).

STRAUSS, M. *Torture*, New York Law School Law Review, Vol. 48, 2003.

Všeobecný komentár Výboru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu č. 2, 1997.

Všeobecný komentár Výboru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu č. 2, 2007.

Výbor proti mučeniu, H.M.H.I. proti Austrálii, sťažnosť č. 177/2001, rozhodnutie, 1. mája 2002.

Výbor proti mučeniu, Mostafa Dadar proti Kanade, sťažnosť č. 258/2004, rozhodnutie, 5. decembra 2005.

Výbor proti mučeniu, N.T.W. proti Švajčiarsku, oznámenie č. 424/2010, rozhodnutie zo 6. júla 2012.

ŽIŽEK, S., *Welcome to the Desert of the Real!*, The South Atlantic Quarterly, Vol. 101/2, 2002.

JUDr. Rebecca Hassanová, PhD.

Slovenská republika

e-mail: rebecca.hassanova@gmail.com

Právne prostriedky ochrany proti nekalej súťaži

Legal means of protection against unfair competition

Radka Kopčová

Abstrakt: Autor v príspevku definuje právne prostriedky ochrany proti nekalej súťaži, ktoré majú aktívne legitimované osoby k dispozícii v prípade porušenia alebo ohrozenia ich práv v hospodárskej súťaži, ktoré poskytuje právo proti nekalej súťaži. Medzi prostriedky ochrany proti nekalej súťaži podľa ustanovenia § 53 Obchodného zákonníka patrí: nárok na zdržanie sa nekalo-súťažného konania, nárok na odstránenie závadného stavu, nárok na primerané zadostučinenie, nárok na náhradu škody a nárok na vydanie bezdôvodného obohatenia. Okrem vymedzených nárokov z nekalej súťaže podľa ustanovenia § 53 ObchZ autor analyzuje aj uverejnenie rozsudku na náklady rušiteľa (§ 55 ods. 2 ObchZ) a neodkladné opatrenie (§ 325 ods. 1 CSP). Autor využíva doktrinálny výklad, odbornú literatúru a súvisiacu judikatúru (najmä slovenskú, českú a judikatúru Súdneho dvora EÚ).

Kľúčové slová: nekalá súťaž, právne prostriedky ochrany, žaloba, nárok na zdržanie sa nekalosúťažného konania, nárok na odstránenie závadného stavu, nárok na primerané zadostučinenie, nárok na náhradu škody, nárok na vydanie bezdôvodného obohatenia, uverejnenie rozsudku, neodkladné opatrenie

Abstract: The author defines the legal means of protection against unfair competition that are available to active legitimate persons in the event of a violation or threat to their rights in economic competition, which is provided by the law against unfair competition. The means of protection against unfair competition according to the provisions of Section 53 of the Commercial Code include: the right to refrain from unfair competition, the right to eliminate the defective condition, the right to adequate satisfaction, the right to compensation for damage and the right to issue unjust enrichment. In addition to the defined claims from unfair competition according to the provisions of Section 53 of the Commercial Code, the author also analyzes the publication of the judgment at the expense of the infringer and an urgent measure (Section 325(1) of the Civil Procedure Code). The author uses doctrinal interpretation, professional literature and related case law (especially Slovak, Czech and the case law of the Court of Justice of the EU).

Key words: unfair competition, legal remedies, lawsuit, claim to refrain from unfair competition, claim to eliminate the defective condition, claim to adequate satisfaction, claim to compensation for damages, claim to issue unjust enrichment, publication of the judgment, urgent measure

Úvod

Slobodná hospodárska súťaž je predpokladom fungujúceho trhového hospodárstva. Ochrana hospodárskej súťaže je pomerne rozsiahlou problematikou, ktorá zasahuje do súkromnoprávných a verejnoprávných predpisov. Verejnoprávne predpisy upravujú ochranu pred nedovoleným narušením hospodárskej súťaže (právo proti obmedzovaniu hospodárskej súťaže), a súkromnoprávna, konkrétne obchodnoprávna úprava upravuje ochranu pred nekalou súťažou. Nekalosúťažné konanie je jedným zo spôsobov zneužitia práva v hospodárskej súťaži. Hlavnou funkciou práva proti nekalej súťaži je prevencia pred protiprávnym konaním v rámci hospodárskej súťaže.

Nekalou súťažou je podľa ustanovenia § 44 ods. 1 ObchZ konanie v hospodárskej súťaži, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi súťaže a je spôsobilé privodiť ujmu iným súťažiteľom alebo spotrebiteľom. Nekalá súťaž sa *ex lege* zakazuje. V prípade, ak dôjde k naplneniu pojmových znakov nekalej súťaže, majú oprávnené osoby k dispozícii určité reparačno-represívne nástroje na vymoženie si svojich práv.

Právna ochrana prostredníctvom práva proti nekalej súťaži je obsiahnutá v ustanoveniach § 53 až 55d ObchZ. Zákonodarca v tejto časti zákona definuje, aké možnosti má osoba, ktorej práva v hospodárskej súťaži boli porušené nekalosúťažným konaním. Medzi tieto prostriedky ochrany proti nekalej súťaži patrí nárok na zdržanie sa nekalosúťažného konania, nárok na odstránenie závažného stavu, nárok na primerané zadostučinenie, nárok na náhradu škody a nárok na vydanie bezdôvodného obohatenia. Uvedený výpočet právnych prostriedkov ochrany proti nekalosúťažnému konaniu obsiahnutý v ustanoveniach ObchZ je iba exemplifikatívny. V praxi je preto doplnený nárokmi vyplývajúcimi legitimovaným osobám z procesných predpisov.

V prvej časti príspevku (predchádzajúcej osobitnými časťami, ktoré obsahujú analýzu jednotlivých nárokov podľa ustanovenia § 53 ObchZ) všeobecne pojednávame k právnym prostriedkom ochrany proti nekalej súťaži a k uplatneniu si práva na súde. Uvádzame kauzálnu príslušnosť vo veciach nekalej súťaže podľa § 25 a § 26 CSP a vymedzujeme aktívne legitimované osoby v sporoch z nekalej súťaže z dikcie príslušných ustanovení ObchZ. Okrem spomínaných nárokov vyplývajúce z ustanovenia § 53 ObchZ odkazujeme aj na uverejnenie rozsudku na náklady rušiteľa (podľa ustanovenia

§ 55 ods. 2 ObchZ), ochranu proti nekalej súťaži trestnoprávnou normou a na uplatniteľné nároky podľa Civilného sporového poriadku. V prípade sporov z nekalej súťaže poukazujeme na často využívané neodkladné opatrenie podľa ustanovenia § 325 ods. 1 CSP, a na osobitnú právnu ochranu obchodného mena podľa ustanovení § 12 ObchZ.

Vo veľkej miere využívame doktrínálny výklad, odbornú slovenskú a českú literatúru, ako aj súvisiacu judikatúru (najmä slovenskú, českú a judikatúru Súdneho dvora EÚ).

1. Všeobecne k právnym prostriedkom ochrany proti nekalej súťaži a k uplatneniu si práva na súde

Právne prostriedky ochrany proti nekalosúťažným konaniam smerujú k ochrane hospodárskej súťaže, resp. slúžia k zabezpečeniu jej nerušenému priebehu, nezasahujú do práv rušiteľa tak ako verejnoprávne prostriedky ochrany proti nekalej súťaži prostredníctvom práv proti obmedzovaniu hospodárskej súťaže. Ustanovenie § 54 ObchZ poskytuje súťažiteľom, spotrebiteľom alebo iným oprávneným osobám možnosť uplatniť si právne nároky voči subjektom, ktoré sa dopustili nekalej súťaže. Aktívne legitimované osoby sú tie, ktorým zákon umožňuje domáhať sa ochrany svojich porušených alebo ohrozených práv v dôsledku nekalosúťažného konania. Všeobecne toto právo patrí všetkým poškodeným osobám a jediným obmedzením je zákaz kumulácie žalôb.¹

Za aktívne legitimované osoby v sporoch z nekalej súťaže z dikcie príslušných ustanovení zákona môžeme vymedziť nasledovné subjekty:

- a) súťažitelia,
- b) spotrebiteľia,
- c) iné osoby, ktorých práva boli nekalou súťažou dotknuté,
- d) právnické osoby zastupujúce záujmy spotrebiteľov alebo súťažiteľov.

Podľa ustanovenia § 54 ObchZ: „Osoby, ktorých práva boli nekalou súťažou porušené alebo ohrozené, môžu sa proti rušiteľovi domáhať, aby sa tohto konania zdržal a odstránil závadný stav. Ďalej môžu požadovať primerané zadostučinenie, ktoré sa môže poskytnúť aj v peniazoch, náhradu škody a vydanie bezdôvodného obohatenia.“²

1 KRÁLIK, J., ŠMÁTRALA, M. Základy obchodného práva, VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2004, s. 55. ISBN 80-224-0830-1.

2 Ustanovenie § 53 ObchZ.

Z citovaného ustanovenia vyplýva, že pokiaľ dôjde k nekalosúťažnému konaniu naplnením generálnej klauzuly podľa § 44 ObZ, osoby, ktoré sú na to aktívne legitimované³, sa môžu proti rušiteľovi ich práv k označeniam domáhať na súde nasledovných nárokov:

1. Žaloba o zdržanie sa nekalosúťažného konania (skr. zdržovacia žaloba),
2. Žaloba o odstránenie závadného stavu (skr. odstraňovacia žaloba),
3. Žaloba o poskytnutie primeraného zadostúčinenia (skr. satisfakčná žaloba),
4. Žaloba o náhradu škody,
5. Žaloba o vydanie bezdôvodného obohatenia.

Okrem uvedených nárokov vyplývajúce z práva proti nekalej súťaži, ktoré vychádzajú z ustanovenia § 53 ObchZ, zákonodarca v § 55 ods. 2 ObchZ uvádza: „*Súd môže účastníkovi, ktorého návrhu sa vyhovel, priznať v rozsudku právo zverejniť rozsudok na trovy účastníka, ktorý v spore neuspel, a podľa okolností určiť aj rozsah, formu, spôsob zverejnenia a lehotu, v ktorej má byť rozhodnutie zverejnené. Uverejnenie rozsudku na náklady rušiteľa.*“ Z tohto rozhodnutia tak vyplýva ďalší nárok, ktorým je „uverejnenie rozsudku na náklady rušiteľa.“⁴

Jednotlivé právne nároky však nie sú v ustanoveniach Obchodného zákonníka vypočítané taxatívne a nie sú tak ani jediným právnym rámcom nárokov, ktoré môže sťažiteľ v prípade porušenia jeho práv k označeniam uplatniť. Nároky možno rozšíriť o ďalšie uplatniteľné nároky podľa Civilného sporového poriadku. V prípade sporov z nekalej súťaže sa často využíva *neodkladné opatrenie*.⁵

Ochrana proti nekalej súťaži je upravená aj trestnoprávnou normou. V závažných prípadoch dopustenia sa nekalej súťaže môže dôjsť dokonca k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu: Podľa ustanovenia § 250 ods. 1 písm. a) Zákona č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon): „*Kto zneužije účasť na hospodárskej súťaži tým, že nekalou súťažou v hospodárskom styku poškodí dobrú povesť sťažiteľa, (...) potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.*“

3 Za aktívne legitimované osoby v sporoch z nekalej súťaže z dikcie príslušných ustanovení zákona môžeme vymedziť nasledovné subjekty:

- a) sťažitelia,
- b) spotrebiteľia,
- c) iné osoby, ktorých práva boli nekalou súťažou dotknuté,
- d) právnické osoby zastupujúce záujmy spotrebiteľov alebo sťažiteľov.

4 Porovnaj: HAJN, P. Soutěžní chování a právo proti nekalé soutěži. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 246–247.

5 ONDREJOVÁ, D. 2010. Právní prostředky ochrany proti nekalé soutěži. Praha: Wolters Kluwer, 2010. s. 217–218. 328 s. ISBN: 978-80-7357-505-2.

Príslušnosť v sporoch z priemyselného vlastníctva je podľa ustanovenia § 25 CSP vymedzená nasledovne:

„(1) Na konanie v sporoch z priemyselného vlastníctva je príslušný Okresný súd Banská Bystrica; jeho územným obvodom je celé územie Slovenskej republiky.

(2) Ak má spor z priemyselného vlastníctva súčasne povahu sporu z nekalého súťažného konania alebo autorskoprávneho sporu, je príslušný súd podľa odseku 1.“

Príslušnosť v sporoch z nekalého súťažného konania a v autorskoprávných sporoch je podľa ustanovenia § 26 CSP vymedzená nasledovne:

„Na konanie v sporoch z nekalého súťažného konania a v autorskoprávných sporoch je príslušný

- a) Mestský súd Bratislava III pre obvody Krajského súdu v Bratislave, Krajského súdu v Nitre, Krajského súdu v Trnave,*
- b) Okresný súd Banská Bystrica pre obvody Krajského súdu v Banskej Bystrici, Krajského súdu v Trenčíne, Krajského súdu v Žiline,*
- c) Mestský súd Košice pre obvody Krajského súdu v Košiciach, Krajského súdu v Prešove.“*

Výnimočne, v prípade existencie rozhodcovskej zmluvy, je možné riešiť spory týkajúce sa nekalej súťaže v rozhodcovskom konaní podľa zákona č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní.

Právo nekalej súťaže predstavuje takú oblasť práva, kde je veľký dôraz kladený na výsledky rozhodovacej činnosti súdov. Špecifikom sporov z nekalej súťaže je skutočnosť, že súčasné ustanovenie CSP vyžaduje, že v prípadoch sporov o ochranu pred nekalou súťažou je povinné zastúpenie advokátom, s výnimkou, ak stranou je a) fyzická osoba, ktorá má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa, alebo b) právnická osoba a jej zamestnanec alebo člen, ktorý za ňu koná, má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa.⁹

2. Žaloba o zdržanie sa nekalosúťažného konania

Zdržovaciú žalobu však navrhovateľ použiť len v prípade, ak protiprávne konanie naďalej trvá, alebo ak hrozí, že sa takéto konanie môže opakovať. V súvislosti s nekalosúťažným konaním, kedy k naplneniu skutkovej podstaty nekalej súťaže stačí objektívna hrozba, rovnako aj v súvislosti s nárokom

9 Ustanovenie § 90 ods. 1 CSP.

zdržať sa konania bude postačovať objektívna možnosť opakovania sa konania, ktoré istým spôsobom porušuje alebo ohrozuje, navrhovateľovo právo k označeniu, pričom k takémuto konaniu fakticky ani nemusí dôjsť. Súd sa v prípade tohto nároku zaoberal taktiež otázkou, či je možné sa zdržovcou žalobou domáhať, aby súd rušiteľovi označenia zakázal prevádzkovať jeho živnosť. V konkrétnom prípade súd rozhodoval o prípustnosti žaloby podnikateľky, ktorá prevádzkovala živnosť pod označením „Očná optika“, ktorá požadovala od iného podnikateľského subjektu, tvrdiac, že sa tento dopúšťa nekalosúťažného konania, aby súd zakázal prevádzkovanie jeho živnosti. Najvyšší súd SR v tomto prípade žalobu navrhovateľky zamietol a vo svojom rozhodnutí uviedol, že proti rušiteľovi označenia sa možno domáhať, aby sa tohto konania zdržal a odstránil závadný stav, no konštatoval, že zdržovcou žalobou sa nemožno domáhať, aby súd rušiteľovi označenia zakázal prevádzkovať jeho živnosť.¹⁰

3. Žaloba o odstránenie závadného stavu

Druhý nárok je rovnako ako zdržovacia žaloba reparačným prostriedkom nápravy, pričom v tomto prípade je hlavnou podmienkou úspešnej žaloby o odstránenie závadného stavu trvanie protiprávneho konania, ktorým sa rušiteľ označenia dopúšťa nekalosúťažného konania. Ich rozdiel spočíva najmä v tom, že odstránenie závadného stavu smeruje do minulosti, pričom zdržovacia žaloba smeruje do budúcnosti. Žalobný nárok však môže byť kumulovaný do oboch žalôb súčasne, čo je v praxi aj bežné, keďže zdržovacou žalobou neodstránime už vzniknuté závadné následky a naopak, odstránením závadného stavu nezabezpečíme zákaz v ďalšej nekalosúťažnej činnosti.¹¹ Ku kumulácii takýchto žalôb došlo napríklad v uvedenom prípade, kedy žalobca, majiteľ označenia „Areta“ podal žalobu proti subjektu, ktorý začal vykonávať obdobnú podnikateľskú činnosť pod označením „Areta Alarmy s.r.o.“. Najvyšší súd v tomto prípade prikázal žalovanému zdržať sa konania, ktoré by mohlo ďalej ohrozovať alebo porušovať označenie žalovaného a taktiež žalovanému nariadil odstrániť závadný stav.¹²

Odstránenie závadného stavu sa môže docieľiť viacerými spôsobmi, medzi najčastejšie formy v súvislosti s ochranou označení patrí najmä:

10 Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Obo 269/01, ZSP 3/2003.

11 KUBÍČEK, P., ŠKRINÁR, A., NEVOLNÁ, Z., KOLKUSOVÁ, R., ĎURICA, M. Obchodné právo. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. s. 206.

12 Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Obo 138/2000, ZSP 2/2006.

- a) Zmena existujúceho stavu:** súd môže nariadiť zmenu názvu obchodnej spoločnosti (ako to bolo aj v prípade označenia „Areta Alarmy“), v prípade doménových mien môže ísť o prevod doménového mena obsahujúce cudzie označenie na jeho oprávneného majiteľa (v tomto zmysle rozhodol aj Najvyšší súd v Českej republike, kedy si žalovaný subjekt zaregistroval doménu druhého stupňa „ceskapojistovna“ pod doménou prvého stupňa „cz“, ktorý nemal k tomuto označeniu oprávnenie, a tak súd nariadil žalovanému previesť spornú doménu na žalobcu, Českú poisťovnu a.s.).¹³
- b) Stiahnutie reklamy z obehu:** slúži na zabránenie klamlivej reklamy alebo nebezpečenstva zámeny označenia u spotrebiteľov alebo iných súťažiteľov. Môže ísť napríklad o odstránenie reklamných letákov, billboardov alebo iných listín či dokumentov, na ktorých je vyobrazené označenie či už v podobe cudzej ochrannej známky, alebo akékoľvek iné, zmyslami vnímateľné označenie, ku ktorému nemá rušiteľ právo. Rovnako môže ísť o stiahnutie nepovolenej porovnávacej reklamy z obehu, v ktorej rušiteľ parazituje na dobrej povesti názvu alebo označenia iného súťažiteľa (už spomínané prípady opieracej reklamy, napr. „sme lepší ako...“, „sme lacnejší ako...“), ako aj stiahnutie nepovolenej porovnávacej reklamy v prípade nepovoleného porovnávania tovarov alebo služieb (napríklad akciové letáky v spomínanom prípade „Tesco proti Kaufland“, v ktorých žalovaný neobjektívne porovnával ceny niektorých druhov potravín a bezodplatne ich distribuoval do spotrebiteľskej verejnosti).
- c) Stiahnutie výrobkov z trhu:** v tomto prípade sa nejedná len o reklamné letáky, billboardy, či iné listiny, ale súd nariadi stiahnutie všetkých výrobkov z trhu, na ktorých je vyobrazené označenie – či už slovné, grafické, alebo len použitie farieb, čím môže foneticky alebo vizuálne dôjsť k nebezpečenstvu zámeny jednotlivých výrobkov u priemerného spotrebiteľa. Stiahnutia výrobkov z trhu sa v žalobe domáhal napríklad český výrobca známeho masážneho prípravku s obsahom liehu pod označením „ALPA“, ktorej označenie je umiestnené na modrej etikete, a nad názvom výrobku je umiestnená, pre tento výrobok typická, malá žltá hviezdička. Žaloba smerovala proti podnikateľskému subjektu, ktorý začal na Slovensku ponúkať porovnateľný produkt, ale pod označením „RIALP“, ktoré bolo tiež umiestnené na modrej etikete, a nad označením bol malý žltý štvorlístok. Takouto podobnosťou oboch výrobkov mohlo fakticky dôjsť k ich nebezpečenstvu zámeny u priemerných spotrebiteľov.

13 Rozhodnutie Najvyššieho súdu v Prahe z dňa 10. augusta 2004, vo veci Česká pojišťovna, a.s. proti JH a CZ.NIC, z.s.p.o., sp. zn. Cm 290/2001-39.

d) Faktická likvidácia: jedná sa o trvalé odstránenie alebo zničenie výrobku, alebo iných materiálov, nástrojov a zariadení určených alebo používaných pri činnostiach porušujúcich alebo ohrozujúcich právo. Faktickú likvidáciu nariadil napríklad svojím rozhodnutím Súdny dvor EÚ v prípade predaja falzifikátov a iných lacných napodobnenín značkových tovarov. Súdny dvor EÚ v tomto prípade konštatoval, že spotrebiteľ môže byť uvedený do omylu, že ide o výrobok pôvodného majiteľa výrobku (došlo k naplneniu skutkovej podstaty vyvolávania nebezpečenstva zámeny a parazitovania na povesti podniku, výrobkov alebo služieb iného súťažiteľa).¹⁴

e) Doplnenie informácií, redistribúcia informácií: v niektorých prípadoch súd nariadi odstránenie závadného stavu vo forme, že prikáže rušiteľovi doplniť určité informácie, či už na reklamnom letáku alebo na samotnom výrobku, ktoré majú za cieľ upresniť vedomosť spotrebiteľa o určitom spotrebiteľovi alebo o jeho výrobku či službe, ktorú ponúka, aby nedochádzalo napríklad k nebezpečenstvu zámeny či ku klamlivej reklame z pohľadu spotrebiteľa.

4. Žaloba o poskytnutie primeraného zadost'učinenia

Primerané zadost'učinenie je z nášho pohľadu najdôležitejším nárokom v súvislosti s porušovaním jednotlivých práv nekalosúťažným konaním. Podľa príslušnej judikatúry: „Osoba, ktorej práva boli porušené alebo ohrozené nekalou súťažou, sa môže proti rušiteľovi domáhať aj primeraného zadost'učinenia. Požiadavka na zadost'učinenie v peniazoch je oprávnená vtedy, ak osobe vznikla aj iná, než majetková ujma a ak by nepeňažná forma zadost'učinenia neposkytla primeranú nápravu.“¹⁵ Tento satisfakčný nárok môže byť oprávnenému subjektu priznaný len zo vzniku nemajetkovej ujmy, čo vyplýva aj zo samotnej podstaty tohto nároku, a odlišuje ho tak najmä od nároku na náhradu škody a nároku o vydanie bezdôvodného obohatenia. Primeraným zadost'učinením sa tak reparuje ujma nemateriálnej povahy, ktorá má niekedy práve vyššiu hodnotu ako hmotný majetok poškodeného subjektu. Môže ísť napríklad o majetkovú ujmu, ktorá vznikla v dôsledku poškodenia

14 Rozhodnutie Súdneho dvora EÚ z dňa 12. júla 2011 v prípade L'Oréal SA, Lancôme parfums et beauté & Cie SNC, Laboratoire Garnier & Cie, L'Oréal (UK) Ltd proti eBay International AG, eBay Europe SARL, eBay (UK) Ltd, Stephenovi Pottsovi, Tracy Ratchfordovej, Marie Ormsbyovej, Jamesovi Clarkovi, Joanne Clarkovej, Glenovi Foxovi, Rukhsane Biovej, sp. zn. C324/09.

15 Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp.zn.: 4 Obo 4/2000.

dobrého mena alebo dobrej povesti osoby. Nárok na poskytnutie primeraného zadostučinenia si môže žalobca uplatniť s inými nárokmi súčasne.

Podľa Najvyššieho súdu SR predstavuje primerané zadostučinenie objektívny nárok, ktorý nie je závislý na splnení akýchkoľvek podmienok. Predstavuje kompenzáciu za straty, ktoré sa nekalosúťažným konaním utrpeli, a tak plní funkciu vyrovnanie vzniknutej ujmy. Primeranosť však nemožno spájať ani zamieňať s výškou škody alebo bezdôvodného vyrovnanie, a zadostučinenie by malo zodpovedať rozsahu a povahe spôsobenej ujmy.¹⁶ Najvyšší súd ČR sa vyjadril: „*tento nárok má byť vedený snahou vychovávať nie len samotného rušiteľa, ale aj všetkých ďalších súťažiteľov, aby nikto nemohol nadobudnúť dojem, že nekalá súťaž sa stále ešte vypláca*“.¹⁷

Primerané zadostučinenie svojím viacúčelovým charakterom tak tvorí akési pomyslené hranice pri nekalej súťaži a ponúka prostriedok ochrany ako v materiálnej, tak aj v nemateriálnej forme satisfakcie. Plní zároveň viacero funkcií naraz, a svojím sankčným charakterom predstavuje aj preventívnu funkciu, ktorou účinne odrádza ostatných súťažiteľov od protiprávneho konania.

Možno konštatovať, že primerané zadostučinenie:

- a) slúži ako prostriedok uspokojenia (známe aj ako „zadostučinenie“),
- b) môže byť žiadané a uznávané v nehmotnej podobe alebo v peniazoch, alebo súčasne v oboch formách,
- c) musí byť primerané vo svojom obsahu a rozsahu,
- d) nie je obmedzený na charakter zavinenia nekalého súťažného konania.¹⁸

Formy, v akých možno primerané zadostučinenie za porušenie práv k označeniam nekalou súťažou poskytnúť, môžeme rozdeliť do dvoch skupín, a to *peňažné* a *nepeňažné* zadostučinenie.

4.1. Peňažné zadostučinenie

Táto forma satisfakcie má priamy dopad do majetkovej sféry rušiteľa nekalej súťaže a poskytuje sa najmä v prípadoch, ak vzniknutá ujma predstavuje taký negatívny dopad pre súťažiteľa, ktorý nie je možné napraviť (iba) nepeňažným zadostučinením. Preto súd musí bezprostredne predtým, ako takúto formu zadostučinenia nariadi, nepochybne zistiť, že žalobca utrpel nekalosúťažným konaním ujmu, čo do formy a do výšky takého rozsahu, že

16 Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 3 Obo 147/2007.

17 Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 27. júla 2007, sp. zn. 23 Cdo 3704/2011.

18 HAJN, P.: In: ELIÁŠ, K., BEJČEK, J., HAJN, P., JEŽEK, J. a kol.: Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 3. vydání. Praha, C. H. Beck 2002, s. 371.

samotné zadostučinenie v nepeňažnej forme na vyrovnanie vzniknutej ujmy nepostačuje. Až potom sa môže posudzovať výška samotnej sumy a jej primeranosť na vyrovnanie ujmy.¹⁹ Zadostučinenie v peniazoch sa poskytuje napríklad v prípadoch, kedy rušiteľ zasahuje do dobrej povesti, či dobrého mena iného súťažiteľa, alebo znižuje rozlišovaciu schopnosť jeho označenia, a tým dôjde k odkloneniu jeho klientely, čo má priamy finančný dopad pre tohto súťažiteľa.

Zákon taktiež spresňuje, že zadostučinenie v peňažnej podobe musí byť *primerané*, čo je aj jeho podstatný rozdiel od nároku na náhrady škody. Pri náhrade škody sa obvyčajne priznáva náhrada za všetku spôsobenú škodu, pričom finančné zadostučinenie nahrádza vzniknutú ujmu len primerane. Pri nárokoch na poskytnutie peňažného zadostučinenia je potrebné, aby žalobca uviedol v žalobe výšku požadovaného zadostučinenia a súd bude následne skúmať jeho primeranosť v závislosti od konkrétneho prípadu, pričom sa bude vychádzať z rozsahu a intenzity nekalosúťažného konania v pomere k vykázanému zisku rušiteľa. Primeraným zadostučinením bolo napríklad aj peňažné zadostučinenie vo výške 5 000 000 Kč, ktoré súd priznal spoločnosti „T-Mobile“ v prípade neoprávnenej vianočnej reklamnej kampane, v ktorej konkurenčná spoločnosť „Vodafone“ porušila dobré mravy hospodárskej súťaže.²⁰

V rozhodovacej praxi Najvyššieho súdu SR (R 48/2001) sa stretávame s formuláciou náhľadu na určenie výšky primeranosti zadostučinenia, ktorú súd odvíja od rozsahu a intenzity nekalosúťažného konania v pomere k vykázanému zisku odporcu v roku, v ktorom došlo k realizácii nekalosúťažného konania.²¹ Podľa súdnej praxe: *„Obchodný zákonník nestanovuje konkrétne pravidlá pre určenie výšky satisfakčného plnenia, hovorí len o primeranosti. Je na súde, aby určil podľa svojho voľného uváženia výšku náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch, ktorá nesmie presiahnuť čiastku požadovanú žalobcom v žalobe, ale táto výška môže byť i nižšia. Nie je prípustné, aby vzniknutá materiálna ujma bola nahrádzaná z titulu primeraného zadostučinenia poskytnutého v peniazoch a je potrebné trvať na tom, že má byť vysporiadaná z titulu náhrady škody, popr. bezdôvodného obohatenia.“*²² Morálnu satisfakciu chápeme ako výslovne osobné právo. V niektorých prípadoch, kedy nie

19 Rozsudok Vrchného súdu v Prahe zo 17. decembra 1998, sp. zn. R 3 Cmo 257/97.

20 Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 27. júla 2007, sp. zn. 23 Cdo 3704/2011.

21 MORAVČÍKOVÁ, A. in: PATAKYOVÁ M. et al. Obchodný zákonník a komentár. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 150.

22 Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 31.08.2010, sp. zn. 6 Obo 87/2009.

je satisfakcia zásahu do osobnostných práv možná v morálnej forme, je nevyhnutné pristúpiť k peňažnej satisfakcii, ktoré je majetkovým právom.²³

4.2. Nepeňažné zadostučinenie

Primerané zadostučinenie vo forme nepeňažnej nápravy ujmy býva prikázané súdom najčastejšie vo forme ospravedlnenia. Súd môže tento prostriedok nápravy nariadiť rušiteľovi buď samostatne alebo ho môže prikázať spoločne s peňažným zadostučinením, pokiaľ len ospravedlnenie nie je postačujúce. Ospravedlnenie pritom môže byť či už verejného alebo neveřejného charakteru. Súd obyčajne nariadi nárok na verejné ospravedlnenie v prípade väčších spoločností, ktoré sú na trhu známe, a takéto ospravedlnenie má osloviť väčší okruh spotrebiteľov, ktorí sú alebo môžu byť nekalosúťažným konaním poškodení alebo ohrození. Súd by mal určiť v akom masovokomunikačnom prostriedku sa má ospravedlnenie uverejniť (televízia, rádio, denná tlač, periodikum), mal by spresniť formu, rozsah, a spôsobu verejného ospravedlnenia, aby nedošlo vzniku ďalších nejasností, a taktiež by sa malo upresniť, koľkokrát a kedy sa má ospravedlnenie uverejniť, prípadne dokedy sa má uverejňovať.

Napríklad v už spomínanom prípade T-Mobile proti Vodafone súd okrem iných nárokov nariadil žalovanému subjektu uverejniť v celoštátnych denníkoch v troch po sebe nasledujúcich vydaniach ospravedlnenie so znením: „Spoločnosť Vodafone Czech Republic, a.s. sa ospravedľuje spoločnosti T-Mobile Czech Republic, a.s. za porušenie dobrých mravov súťaže tým, že v dňoch 5. a 6. decembra 2006 umiestnila na reklamné nosiče, prenajaté na prezentáciu vianočnej kampane spoločnosti T-Mobile svoje reklamné predmety, čím hrubo zasiahla do jej práv.“²⁴

5. Žaloba o náhradu škody

Priznanie nároku na náhradu škody bude podmienené všeobecnými podmienkami ObchZ o náhrade škody podľa § 373 a nasl. a podľa § 757. Podľa § 757 ObchZ sa pri zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením povinností stanovených týmto zákonom použijú ustanovenia § 373 ObchZ a nasledujúce. To znamená, že i keď spomínané ustanovenie upravuje len zodpovednosť za škodu spôsobenú porušením záväzkového vzťahu, bude sa uplatňovať aj v prípade nekalej súťaže. Predpoklady vzniku nároku

23 Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 01.03.2011, sp. zn. 5 Cdo 32/2011.

24 Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 27. júla 2007, sp. zn. 23 Cdo 3704/2011.

na náhrady škody je nekalosúťažné konanie v rámci hospodárskej súťaže, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi súťaže a je spôsobilé privodiť ujmu iným súťažiteľom alebo spotrebiteľom a príčinná súvislosť medzi takýmto konaním a vznikom škody. Zavinenie sa v tomto prípade nevyžaduje a tak ide o objektívnu zodpovednosť rušiteľa. Rušiteľ je teda povinný uhradiť spôsobenú škodu, s výnimkou prípadov, keď preukáže, že povinnosť podľa zákona bola porušená v dôsledku okolností vylučujúcich zodpovednosť.

Škodou sa rozumie skutočná škoda a ušlý zisk, ktorý vznikol nekalosúťažným konaním rušiteľa. Rovnako aj premlčacie lehoty na uplatnenie nároku sa budú riadiť podľa Obchodného zákonníka. Poškodený môže, ak je to možné a obvyklé, požadovať aj navrátenie do pôvodného stavu, inak bude škoda nahradená finančne. Súd nemá právo znížiť náhradu škody, túto možnosť majú len poškodení, napríklad odpustením.²⁵

6. Vydanie bezdôvodného obohatenia

Žaloba o vydanie bezdôvodného obohatenia v súvislosti s nárokmi na vydanie bezdôvodného obohatenia, ktoré vznikli ako právny dôsledok nekalého súťažného konania, sa spravuje režimom Občianskeho zákonníka (keďže samotný ObchZ neobsahuje osobitnú úpravu bezdôvodného obohatenia, bude sa vychádzať podľa *lex generalis* z § 451 a nasl. Občianskeho zákonníka). Podľa tohto ustanovenia „*ten, kto sa bezdôvodne obohatil na úkor iného, musí mu toto obohatenie vydať*“, čo platí aj v prípade nekalkej súťaže, kedy sa rušiteľ obohacuje na úkor iného súťažiteľa, a tak bezdôvodné obohatenie z nekalosúťažného konania bude posudzované ako majetkový prospech z nepoctivých zdrojov. Ako konštatuje súd: „*Inštitút bezdôvodného obohatenia vyjadruje totiž zásadu občianskeho práva, že nikto sa nesmie bezdôvodne obohatiť na úkor iného, a pokiaľ k tomu dôjde, je povinný takto získaný prospech vrátiť.*“²⁶

Podľa odborného výkladu, bezdôvodné obohatenie je záväzkovým právnym vzťahom, kde vzniká pohľadávka tomu, na koho úkor sa iná osoba bezdôvodne obohatila, a dlh tomu, kto toto obohatenie získal. Tento právny titul neupravuje termín splatnosti pohľadávok vzniknutej bezdôvodným obohatením, čas plnenia je tak viazaný na výzvu veriteľa podľa § 563 Občianskeho zákonníka. Základnou povinnosťou vyplývajúcou z bezdôvodného

25 PATAKYOVÁ M. et al. Obchodný zákonník a komentár. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 872–873.

26 Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 23.11.2010, sp. zn. 5 MCdo 17/2009.

obohatenia je, že osoba, ktorá sa bezdôvodne obohatila na úkor inej, je povinná toto obohatenie vrátiť tomu, koho získala.²⁷

Podľa súdneho výkladu: „*Bezdôvodným obohatením je majetkový prospech získaný plnením bez právneho dôvodu, plnením z neplatného právneho úkonu alebo plnením z právneho dôvodu, ktorý odpadol, ako aj majetkový prospech získaný z nepoctivých zdrojov (§ 451 ods. 2 Občianskeho zákonníka). Bezdôvodne sa obohatil aj ten, za koho sa plnilo, čo podľa práva mal plniť sám (§ 454 Občianskeho zákonníka). Skutková podstata bezdôvodného obohatenia získaného plnením z právneho dôvodu, ktorý odpadol (otázka naplnenia ktorej skutkovej podstaty podľa odvolacieho súdu rezonovala v preskúmvanej veci), dopadá na tie prípady, kedy v čase poskytnutia plnenia existoval právny dôvod plnenia, ktorý však následne, v dôsledku ďalšej právnej skutočnosti odpadol, stratil svoje právne účinky.*“²⁸

7. Zverejnenie rozsudku na náklady narušiteľa

Zákonodarca v ustanovení § 55 ods. 2 ObchZ uvádza: „*Súd môže účastníkovi, ktorého návrhu sa vyhovel, priznať v rozsudku právo uverejniť rozsudok na trovy účastníka, ktorý v spore neuspel, a podľa okolností určiť aj rozsah, formu a spôsob uverejnenia.*“ Podľa tohto ustanovenia môže súd okrem majetkových a nemajetkových nárokov uložiť povinnosť rozsudok uverejniť v masovokomunikačných prostriedkoch v rozsahu a forme, ktoré súd považuje za primerané, a to na náklady narušiteľa, ktorý sa dopustil nekalej súťaže. Dôležitou súčasťou takéhoto rozhodnutia je spresnenie formy, rozsahu, formy a spôsobu uverejnenia, aby nedošlo k vzniku ďalších nejasností, podozrení alebo ďalších sporov medzi sťažiteľmi v budúcnosti. Podobne ako aj pri verejnom ospravedlnení, súd by mal aj pri nároku na uverejnenie rozsudku určiť v akom masovokomunikačnom prostriedku sa má daný rozsudok uverejniť. Taktiež je dôležité upresniť, či sa má uverejniť celý rozsudok alebo iba jeho časť, na ktorej strane, akou veľkosťou písma, prípadne koľkokrát a kedy sa má rozsudok uverejniť, prípadne dokedy sa má opätovne uverejňovať.²⁹

Obyčajne súd nariadi uverejnenie rozsudku v prípade väčších a známejších

27 FEKETE, I.: Právne dôvody vzniku bezdôvodného obohatenia. In: Poradca. – č. 5 (2002), s. 172–176.

28 Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 09.04.2014, sp. zn. 7 Cdo 85/2013.

29 HAJN, P. Soutěžní chování a právo proti nekalé soutěži. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 247.

spoločností, ktoré sú na trhu známe, a takéto uverejnenie má oslovit' väčší okruh spotrebiteľov, ktorí sú alebo môžu byť nekalosúťažným konaním poškodení alebo ohrození. Napríklad v už spomínanom spore „Kaufland proti Tesco“, kedy súd rozhodol v prospech žalobcu, uložil žalovanému uverejniť rozsudok v slovenských denníkoch Sme a Pravda.³⁰

8. Neodkladné opatrenie

Podľa ustanovenia § 325 ods. 1 CSP môže súd nariadiť, ak je potrebné bezodkladne upraviť pomery alebo ak je obava, že exekúcia bude ohrozená. Tento procesný inštitút sa využíva aj v prípadoch ochrany pred nekalou súťažou, a to aj napriek tomu, že jeho uplatnením hrozí riziko, že v prípade zamietnutia žaloby môže byť žalobcovi uložená povinnosť nahradiť žalovanému škodu, ktorá vznikla v dôsledku neodkladného opatrenia.

Neodkladné opatrenie je procesný nástroj, ktorý slúži na rýchle a dočasné upravenie vzťahov medzi stranami sporu. Neodkladné opatrenie môže byť vydané pred samotným začatím konania, počas jeho trvania alebo aj po jeho skončení. Súd môže rozhodnúť o neodkladnom opatrení v takom prípade, kedy je nevyhnutná okamžitá úprava pomerov alebo ak existuje obava, že by mohla byť ohrozená exekúcia. V návrhu na neodkladné opatrenie sa okrem iných náležitostí uvedú skutočnosti, ktoré odôvodňujú potrebu rýchleho upravenia vzťahov, dôvodnosť nároku a trvanie ochrany, ktorá sa má poskytnúť, a musí byť zrejmé, aké neodkladné opatrenie sa navrhuje.³¹

V prípadoch nekalej súťaže platí, že pokiaľ je osvedčené, že sa žalovaný môže dopúšťať nekalej súťaže, v zásade existuje naliehavá potreba pre vydanie neodkladného opatrenia o tom, aby sa takéhoto konania zdržal. Z názoru súdu: „V danej veci ide o vydanie neodkladného opatrenia v spore o ochranu proti konaniu nekalej súťaže. Návrh žalobcu a súdom prvej inštancie vydané neodkladné opatrenie smeruje k odstráneniu situácie (aj keď dočasne, ako vyplýva z charakteru neodkladného opatrenia), kedy na trhu v špecializovanej odbornej oblasti existujú u žalobcu Aplikácia a u žalovaného Softvér, ktoré by vzhľadom k svojmu označeniu eBločky, grafickej úprave názvu a koniec koncov aj práve pre svoje úzke odborné zameranie mohli byť predmetom zameny. Súd prvej inštancie z predložených dokladov vzal za osvedčené, že žalovaný zasahuje neoprávnene do práv žalobcu. Odvolací súd považuje uvedený záver za správny a vzniknutý stav za nežiadúci. Pretože možno považovať

30 Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR z dňa 28. januára 2010 č. 1 Obdo V 84/2007.

31 ONDREJOVÁ, D.: Právní prostředky ochrany proti nekalé soutěži. Praha. Wolters Kluwer. 2010.

za osvedčenú aj naliehavosť potreby žalobcu upraviť aj keď dočasne pomery medzi stranami sporu, odvolací súd má za to, že konaním žalovaného vznikol stav, na základe ktorého sú splnené podmienky k vydaniu neodkladného opatrenia, ktorým by vzťahy strán sporu boli upravené.”³²

Čo sa týka vzájomného vzťahu neodkladného opatrenia a zabezpečovacieho opatrenia platí, že neodkladné opatrenie sa vo vzťahu k zabezpečovaciemu opatreniu aplikuje subsidiárne, a jeho nariadenie je teda podmienené tým, že sledovaný účel nemožno dosiahnuť zabezpečovacím opatrením.³³

Záver

Hospodárska súťaž je základným predpokladom existencie nekalej súťaže. Toto prostredie je jedným z najdynamickejších a najrýchlejšie rozvíjajúcich sa oblastí vôbec. Súťažitelia sú totiž neustále motivovaní ziskom, súťažným úspechom ako aj snahou o dosiahnutie čo najvýhodnejšieho ekonomického postavenia na trhu. Takáto zištná motivácia často vedie k vynaliezavosti súťažiteľov v hľadaní stále nových spôsobov, ako dosiahnuť čo najväčší profit s čo najmenším úsilím. Spôsoby a praktiky súťažiteľov preto často smerujú proti ostatným súťažiteľom alebo spotrebiteľom. Aj z tohto dôvodu nemožno pri ochrane hospodárskej súťaže uplatňovať pravidlo, že všetko, čo nie je zakázané, je dovolené. V práve proti nekalej súťaži sa preto uplatňuje inštitút generálnej klauzuly. Zákonodarcia tak len demonštratívne vypočítava v zákone niekoľko osobitných skutkových podstát, ktoré predstavujú v danom čase najbežnejšie spôsoby zneužitia účasti na hospodárskej súťaži, no platí, že tieto nie sú schopné postihovať všetky druhy nekalosúťažných konaní. Súvisí to práve s neustále sa meniacimi podmienkami súťaže a s vynaliezavosťou súťažiacich. Platí, že konanie, ktoré síce nenaplnia znaky niektorej z vymedzených skutkových podstát, ale napriek tomu kumulatívne vykazuje znaky nekalej súťaže v zmysle ustanovenia § 44 ods. 1 ObchZ, je protiprávne, a takéto konanie je tak možné sankcionovať na základe všeobecného ustanovenia generálnej klauzuly nekalej súťaže. Následne, s nekalosúťažným konaním sa spája príslušná právna ochrana, ktorú poskytujú viaceré právnych predpisov na viacerých úrovniach.

V predložennom príspevku sme vymedzili jednotlivé právne prostriedky ochrany, ktoré majú aktívne legitimované osoby k dispozícii v prípade porušenia alebo ohrozenia ich práv v hospodárskej súťaži, ktoré poskytuje právo

32 Krajský súd Banská Bystrica v rozsudku sp.zn.: 41Cob/17/2022

33 ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C.H. Beck, 2016, s. 1093.

proti nekalej súťaži. Jednotlivé právne prostriedky ochrany sme následne analyzovali, a to najmä s využitím doktrinálneho výkladu, súvisiacej odbornej literatúry, slovenskej a českej judikatúry, ako aj súdnej praxe Súdného dvora EÚ.

Ochrana prostredníctvom práva proti nekalej súťaži je obsiahnutá v ustanoveniach § 53 až 55d ObchZ. Medzi prostriedky ochrany proti nekalej súťaži podľa § 53 ObchZ patrí: nárok na zdržanie sa nekalosúťažného konania, nárok na odstránenie závadného stavu, nárok na primerané zadostučinenie, nárok na náhradu škodu a nárok na vydania bezdôvodného obohatenia. Tento výpočet právnych prostriedkov ochrany proti nekalosúťažnému konaniu obsiahnutý v ObchZ je však iba exemplifikatívny a v praxi je preto doplnený nárokmi vyplývajúcimi legitimovaným osobám z ďalších predpisov. Nároky z nekalej súťaže možno rozšíriť o ďalšie uplatniteľné nároky podľa Civilného sporového poriadku a nekalú súťaž regulujú okrem príslušných ustanovení Obchodného zákonníka aj iné normy verejného práva, v závažných prípadoch môže dôjsť dokonca k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu v zmysle ustanovenia § 250 ods. 1 písm. a) Trestného zákona. V článku okrem vymedzených nárokov z nekalej súťaže podľa ustanovenia § 53 ObchZ analyzujeme aj zverejnenie rozsudku na náklady rušiteľa v zmysle ustanovenia § 55 ods. 2 ObchZ a neodkladné opatrenie podľa ustanovenia § 325 ods. 1 Civilného sporového poriadku. Neodkladné opatrenie môže súd nariadiť, ak je potrebné bezodkladne upraviť pomery alebo ak je obava, že exekúcia bude ohrozená. Tento procesný inštitút, ktorý sa využíva vo veľkej miere aj v prípadoch ochrany pred nekalou súťažou, považujeme totiž za významný nástroj ochrany pred nekalosúťažným konaním.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že nároky podľa ustanovenia § 53 ObchZ, ktoré slúžia ako prostriedok ochrany prostredníctvom práva proti nekalej súťaži (nárok na zdržanie sa nekalosúťažného konania, nárok na odstránenie závadného stavu, nárok na primerané zadostučinenie, nárok na náhradu škodu a nárok na vydania bezdôvodného obohatenia), môžeme charakterizovať ako špecifické varianty žalobných nárokov, ktoré upravuje aj samotný Civilný sporový poriadok. V prípade úpravy alebo nápravy právnych vzťahov, ktoré vznikajú v rámci hospodárskej súťaže sa však javí, že nemožno použiť napríklad statusové žaloby.

Všetky uvedené nároky, slúžiace ako prostriedok ochrany prostredníctvom práva proti nekalej súťaži, vykazujú svoj špecifický charakter najmä vo forme sankcie, prípadne aj viacerých sankcií súčasne, ktoré súd ukladá narušiteľom v snahe vychovávať nie len konkrétneho rušiteľa za jeho protiprávne konanie, ale aj ostatných potencionálnych rušiteľov. Sankcie tak

majú okrem satisfakčného a reparačného charakteru aj *preventívny účinok* a slúžia ako výstraha, aby súťažitelia v rámci hospodárskej súťaže, a ani nikto iný nemohol nadobudnúť dojem, že nekalou súťažou sa možno ľahko obohatiť na úkor iného súťažiteľa.

Možno konštatovať, že právne prostriedky ochrany proti nekalej súťaži sú zásadnou legálnou možnosťou na ochranu proti zásahu do práv a právom chránených záujmov aktívne legitimovaných osôb. Ak by zákonodarcu nevy-medzoval uvedené právne prostriedky ochrany, výrazne by sa tým konania naplňajúce pojmové znaky nekalej súťaže uľahčili, keďže by takéto proti-právne konanie neboli sankcionovateľné.

Použitá literatúra

- FEKETE, I.: Právne dôvody vzniku bezdôvodného obohatenia. In: Poradca. – č. 5 (2002), s. 172–176.
- HAJN, P. Soutěžní chování a právo proti nekalé soutěži. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 329 s. ISBN 80-210-2282-5.
- HAJN, P.: In: ELIÁŠ, K., BEJČEK, J., HAJN, P., JEŽEK, J. a kol.: Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 3. vydání. Praha, C. H. Beck 2002, s. 371.
- KOLKUSOVÁ, R. Zásada rovnosti účastníků na hospodárskej súťaži. In Zborník z konferencie V. Banskobystrické zámocké dni práva. Banská Bystrica: PF UMB, 2020, s. 112–119.
- KOPČOVÁ, R.: Zásady tvorby obchodných mien fyzických osôb a právnických osôb. In: Paneurópske právnické listy. Bratislava: Paneurópska vysoká škola. ISSN 2644-450X. Roč. 7, č. 1 (2024), s. 1–42.
- KRÁLIK, J., ŠMÁTRALA, M. Základy obchodného práva, VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2004, s. 55. ISBN 80-224-0830-1.
- KUBÍČEK, P., ŠKRINÁR, A., NEVOLNÁ, Z., KOLKUSOVÁ, R., ĎURICA, M. Obchodné právo. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. 398 s. ISBN 978-80-7380-731-3.
- ONDREJOVÁ, D. 2010. Právni prostředky ochrany proti nekalé soutěži. Praha: Wolters Kluwer, 2010. s. 217-218. 328 s. ISBN: 978-80-7357-505-2.
- PATAKYOVÁ, M. et al. 2013. Obchodný zákonník. Komentár. 4. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2013. 1704 s. ISBN 978-80-89603-12-1.
- ŠKREKO, A. 2006. Význam „generálnej klauzuly“ v práve proti nekalej súťaži. In Justičná revue: časopis pre právnu prax. ISSN 1335-6461. 2006, roč. 58, č. 8–9. s. 1192–1201
- ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2022. 1752 s. ISBN: 978-80-7400-909-9.

- VEČERKOVÁ, E. 2008. Obchodní firma a nekalá soutěž. In Časopis pro právní vědu a prax. ISSN 1210-9123. 2008, roč. 16, č. 1. s. 31–41.
- VOZÁR, J., ZLOCHA, Ľ. Judikatura vo veciach nekalej súťaže. Bratislava: Iura Edition, 2013. 223 s. ISBN 978-80-8078-564-2.
- Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp.zn.: 4 Obo 4/2000.
- Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Obo 269/01, ZSP 3/2003.
- Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Obo 138/2000, ZSP 2/2006.
- Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 3 Obo 147/2007.
- Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 6 Obo 87/2009.
- Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 MCdo 17/2009.
- Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Cdo 32/2011.
- Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 7 Cdo 85/2013.
- Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 27. júla 2007, sp. zn. 23 Cdo 3704/2011.
- Rozsudok Vrchného súdu v Prahe, sp. zn. Cm 290/2001-39.
- Rozsudok Vrchného súdu v Prahe, sp. zn. R 3 Cmo 257/97.
- Rozhodnutie Súdneho dvora EÚ zo dňa 12. júla 2011, sp. zn. C324/09.
- Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 187/2021 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
- Zákona č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon) v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov.

Kontakt

JUDr. Radka Kopčová, PhD. LL.M.

ORCID: 0009-0000-0930-4543

Ústav súkromného práva

Právnická fakulta Paneurópskej vysokej školy

Bratislava, Slovenská republika

e-mail: radka.kopcova@gmail.com

On-the-Job training absolventov, zamestnaných v IT sektore

Graduates on-the-job training employed in the it sector

Marek Hlásny

Abstrakt: On-the-Job training je jednou z efektívnych a overených foriem vzdelávania prijatého zamestnanca, poskytovaná priamo na pracovisku počas jeho pracovnej doby. Počas On-the-Job trainingu sú zamestnanci oboznámení s pracovným podnikovým prostredím, ktorého sa stanú súčasťou. Zamestnanci tiež získajú poznatky o náplni práce, získajú praktické skúsenosti s používaním strojov, zariadení, nástrojov, materiálov, zoznámia sa s konkrétnym pracovným prostredím, s kolegami, s podnikovou kultúrou, s podnikovými pravidlami, s pravidlami ochrany zdravia a bezpečnosti pri výkone konkrétnych pracovných činností a podobne.

Kľúčové slová: On-the-Job training, zamestnanec, absolvent, IT sektor, vzdelávanie na pracovisku

Abstract: On-the-Job training is one of the effective and proven forms of training for a new employee, provided directly at the workplace during their working hours. During On-the-Job training, employees are introduced to the working corporate environment, of which they become a part. Employees also gain knowledge about the job description, gain practical experience in using machines, equipment, tools, materials, become familiar with the specific work environment, colleagues, corporate culture, corporate rules, health and safety rules when performing specific work activities, etc.

Key words: On-the-Job training, employee, graduate, IT sector, workplace training

Úvod

Ako sme už konštatovali v abstrakte, On-the-Job training je jednou z efektívnych a overených foriem vzdelávania prijatého zamestnanca,

poskytovaná priamo na pracovisku počas jeho pracovnej doby. Počas On-the-Job trainingu sú zamestnanci oboznámení s pracovným podnikovým prostredím, ktorého sa stanú súčasťou. Zamestnanci tiež získajú poznatky o náplni práce, získajú praktické skúsenosti s používaním strojov, zariadení, nástrojov, materiálov, zoznámia sa s konkrétnym pracovným prostredím, s kolegami, s podnikovou kultúrou, s podnikovými pravidlami, s pravidlami ochrany zdravia a bezpečnosti pri výkone konkrétnych pracovných činností a podobne. Priestor vedeckého príspevku nám dovoľuje predložiť kľúčové zistenie realizovaného výskumu v rámci riešenia medzinárodného projektu, ktorého afiliácia sa nachádza za textom.

1 On-the-Job training

On the Job Training (školenie na pracovisku) sme definovali na začiatku zadávaného dotazníka (Hlásny, 2025) takto: On the Job Training je forma školenia, vzdelávania prijatého zamestnanca, poskytovaná priamo na pracovisku počas jeho pracovnej doby. Počas On the Job Training sú zamestnanci oboznámení s pracovným prostredím, ktorého sa stanú súčasťou. Zamestnanci tiež získajú poznatky o náplni práce, získajú praktické skúsenosti s používaním strojov, zariadení, nástrojov, materiálov atď. (Šebestová, 2019).

On-the-Job training je definovaný mnohými autormi (Bouchrika, 2024; Barnová a kol., 2022; Katona a kol., 2022; Bentor, Sabonsolin a Niez, 2022; Matulčíková a Hrivíková, 2023 a ďalšími) a všetky dostupné definície sa zhodujú v tom, že OJT v premostňuje priepasť medzi akademickou obcou a priemyslom. OJT je považované za praktickú metódu odovzdávania pracovne dôležitých vedomostí, zručností a kompetencií potrebných pre zamestnancov na vykonávanie špecifických úloh na pracovisku. OJT je súborom procesov v rámci špecifického organizačného kontextu a zahŕňajú osvojenie si hodnôt, zručností a vedomostí.

Myslíme si, že On-the-Job training (OJT) predstavuje efektívny spôsob podnikového vzdelávania priamo v pracovnom prostredí nielen pre absolventov vysokých škôl. Podľa nášho názoru ponúka množstvo výhod pre nových zamestnancov aj zamestnávateľov, využíva praktické skúsenosti a bezprostrednú aplikáciu teoretických vedomostí v reálnych pracovných podmienkach. OJT predstavuje praktický prístup k získavaniu nových kompetencií (Svobodová, Kříž a Veteška, 2024) a zručností, potrebných pre prácu v reálnom pracovnom prostredí, poskytuje príležitosti na získanie zručností a uplatnenie vedomostí absolventov v tých najreálnejších podmienkach.

V kontexte absolventov by sa mal OJT vzťahovať na štruktúrovaný program, ktorý by mal poskytnúť absolventom príležitosť zapracovať sa v konkrétnom podniku a získať ďalšie praktické skúsenosti vo svojom študijnom odbore presne v súlade s požiadavkami praxe.

2 IT sektor

IT sektor je definovaný viacerými odborníkmi. Napr. Law Insider (2024) definuje IT sektor ako všetko vyrobené hardvér a softvér pre IT. Sektor informačných technológií podľa CISA (2025) je ústredným prvkom národnej bezpečnosti, ekonomiky, verejného zdravia a bezpečnosti, keďže podniky, vlády, akademická obec a súkromní občania sú čoraz viac závislí na jeho funkciách. Tieto virtuálne a distribuované funkcie produkujú a poskytujú hardvér, softvér a systémy a služby informačných technológií a – v spolupráci s komunikačným sektorom – internet. Komplexné a dynamické prostredie sektora sťažuje identifikáciu hrozieb a hodnotenie slabých miest, čo si vyžaduje, aby sa tieto úlohy riešili kooperatívnym a kreatívnym spôsobom. Funkcie sektora informačných technológií sú prevádzkované kombináciou subjektov – často vlastníkov a prevádzkovateľov a ich príslušných združení – ktoré udržiavajú a rekonštruujú sieť vrátane internetu. Hoci infraštruktúra informačných technológií má určitú úroveň prirodzenej odolnosti, jej vzájomne prepojená a prepojená štruktúra predstavuje výzvy, ako aj príležitosti na koordináciu činností pripravenosti a ochrany verejného a súkromného sektora. Táto široká definícia naznačuje, ako širokú platformu respondentov sme v našom výskume oslovovali.

Podľa Computerfutures (2025) Odvetvie IT pozostáva zo štyroch podsektorov – IT služby, IT riadenie podnikových procesov, IT softvérové produkty, IT inžiniersky výskum a vývoj. CompTIA (2025) IT sektor delí na tieto štyri základné podsektory: Devices (hardware). Software. Middleware. Data. Pracovná kariéra v IT pokrýva mnoho rôznych oblastí, od vývoja počítačového hardvéru a softvéru po siete, opravy počítačov, technickú podporu, kybernetickú bezpečnosť, cloud computing, umelú inteligenciu, vedu o údajoch a mnohé ďalšie.

3 Absolventi na trhu práce

Podľa zákona 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zмене a doplnení niektorých zákonov (ďalej len školský zákon) je absolventom fyzická osoba, ktorá ukončila príslušný stupeň vzdelania. Terminologicky

pojmem absolvent pochádza z latinčiny a označuje všeobecne osobu, ktorá úspešne ukončila (základnú, strednú, vysokú) školu alebo určitý kurz. (Ostertagová, Klokner, 2018). Za absolventa teda môžeme označiť osobu, ktorá splnila podmienky na ukončenie štúdia na škole, vzdelávacom programe alebo kurze a obdržala certifikát, diplom alebo obdobné osvedčenie (Horváth, Hlásny a Krásny, 2021).

S pojmom entropia sa častejšie môžeme stretnúť vo fyzike a v teórii informácií, entropia nájde využitie aj v oblasti teórie pravdepodobnosti alebo v matematike. V rámci analýzy uplatnenia absolventov na trhu práce sa používa *entropia*, aj na medzinárodnej úrovni. Tento ukazovateľ umožňuje identifikovať viac alebo menej koncentrované odbory vzdelania podľa klasifikácie. Entropiou rozumieme mieru, vyjadrujúcu umiestnenie absolventov odboru na trhu práce v rôznych zamestnaniach. Vyššia entropia je vtedy, keď sú absolventi odboru rozptýlení v rôznych zamestnaniach, tým sú menej koncentrovaní, píše Horváth, Hlásny a Krásny (2021).

Jamnický (2025) uvádza, že slovenský pracovný trh už dlhšie obdobie charakterizuje nízka miera nezamestnanosti. Mnohí zamestnávateľia sa však zároveň boria s nedostatkom vhodných kandidátov na voľné pracovné miesta. Ideálny stav pre každého absolventa je nájsť si po skončení školy prácu v odbore, ktorý vyštudoval (Zapletal, 2024). Prax však ukazuje, že viac než polovica absolventov vysokých škôl a takmer dve tretiny stredoškôľakov sa dnes vo vyštudovanom odbore neuplatnia. Podľa personalistov z agentúry Grafton (cit podľa Jamnický, 2025) je dôvodov viacero, pričom ich podstata spočíva v nesúlade medzi požiadavkami a ponukou zamestnávateľov na jednej strane a zručnosťami a predstavami kandidátov na strane druhej. Okrem odboru, ktorý kandidát vyštudoval, berú v súčasnosti zamestnávateľia do úvahy najmä prax získanú popri štúdiu, dôležitým predpokladom pre uplatnenie sa v praxi sú dnes pracovné zručnosti získané popri štúdiu. Čím viac pracovných skúseností, tým lepšie – či už ide o čiastočné úväzky, dlhodobé brigády, alebo work and travel pobyty v zahraničí, mnohé podniky ponúkajú žiakom/študentom možnosť praxe alebo stáže popri štúdiu, a následne si ich nechávajú aj po škole ako zamestnancov na trvalý pracovný pomer. Dodávame, že možnosť praxe alebo stáže popri štúdiu v konkrétnom podniku – okrem systému duálneho vzdelávania – aj OJT patrí k efektívnym a overeným formám vzdelávania zamestnanca, poskytovaná priamo na pracovisku počas jeho pracovnej doby.

4 On-the-Job trainingu absolventov vysokých škôl, zamestnaných v IT sektore – absolvovanie systematického On-the-Job trainingu

Na základe dotazníka Mathur (2023) sme vytvorili vlastný výskumný nástroj Hlásny (2023) „On-the-Job Training (OJT) – vzdelávanie na pracovisku“. Obsahuje 5 dimenzií, každá dimenzia obsahuje 8 položiek. Pri tvorbe dotazníka sme dodržali všetky etapy, ktorými sme zabezpečili validitu a reliabilitu nového výskumného nástroja. Na základe už existujúceho dotazníka v anglickom jazyku Mathur (2023) sme stanovili 5 dimenzií a do nich sme sformulovali nové alebo upravili autorom navrhnuté dotazníkové položky (do každej dimenzie 10), ktoré sme rozvrhli v logickom poradí pravidelného striedania. Pilotnú verziu sme overili na malom výskumnom súbore respondentov. Na začiatok dotazníka sme vložili definíciu OJT. Cez Google Forms oslovení respondenti po prečítaní definície OJT označili, či (ne)absolvovali OJT: „ÁNO“ alebo „NIE“ – ktorí označil „NIE“, nestali respondentmi výskumu, zistili sme, že takmer 48 % z oslovených absolventov neprešlo systematickým OJT. Konštatujeme teda, že pri získavaní respondentov v sledovanej cieľovej skupine sa ukázalo, že takmer polovica opýtaných absolventov vysokých škôl neabsolvovala (z rôznych dôvodov) podľa nás toľko potrebný OJT, čím v procese adaptácie na nové pracovné prostredie boli odkázaní sami na seba, z čoho mohol vyplývať aj ťažší proces pracovnej adaptácie a ďalšie súvislosti. Tento údaj považujeme za dôležitý, na jeho základe môžeme identifikovať jednu zo základných príčin nedostatku výkonnej kvalifikovanej pracovnej sily na aktuálnom trhu práce a ťažkosti udržania perspektívnej pracovnej sily v tomto segmente priemyslu.

Záver

S ohľadom na digitalizáciu a masívny nástup umelej inteligencie do mnohých oblastí (Stacho, 2024a,b, 2025; Hužovičová, 2024, 2025; Horváth (2021a,b); Horváth (2022a,b,c,d); Horváth (2024), Górka a Zapletal (2022) a iní autori), je ďalšou podstatnou požiadavkou spoločností, organizácii a podnikov schopnosť uchádzačov pracovať s novými technológiami, samozrejme v IT sektore sú požiadavky vyššie ako štandardné – dôraz sa kladie na technologické zručnosti, ktoré zahŕňajú umelú inteligenciu, automatizáciu, data science či kybernetickú bezpečnosť. Už štandardným očakávaním zo strany zamestnávateľov sú jazykové kompetencie absolventov – angličtina sa v súčasnosti považuje za samozrejmú, veľmi žiadaná je v poslednom období taktiež nemecký jazyk, pričom kandidátov s dobrou znalosťou

nemeckého jazyka je pomenej. Pomerne často sa v praxi objavujú aj s požiadavky na ďalšie jazyky, a to predovšetkým v centrách zdieľaných podnikových služieb, píše Jamnický (2025). Citovaný autor ďalej uvádza, že dve zo spomínaných kľúčových požiadaviek zamestnávateľov patria aj k najčastejším dôvodom neúspechu vysokoškolákov pri uchádzaní sa o pracovné miesto (Zapletal, 2019b). Mnoho absolventov má síce vynikajúce teoretické znalosti, no chýba im prax popri štúdiu, čo môže byť pri nástupe do prvého zamestnania hendikepom. Častým kameňom úrazu býva aj nedostatočná znalosť cudzieho jazyka. K negatívnym signálom pre zamestnávateľa je slabá motivácia (Zapletal, 2019a). Mnohí absolventi akoby si ešte ani na pracovnom pohovore neboli istí tým, či chcú pracovať v odbore, ktorý vyštudovali (Vochozka, Absolon, Absolonová, 2023; Vochozka, Kloknerová, Ščasná, 2023) a v ktorom sa o prácu uchádzajú. Z údajov personálnej agentúry, ktorú cituje Jamnický (2025) vyplýva, že zo strany podnikov je dnes najväčší dopyt po absolventoch s technickým a ekonomickým vzdelaním, pričom pre absolventov patria medzi najžiadanejšie technické a IT pozície, ale aj ekonomické a finančné profesie, ako sú účtovníci, finanční analytici, daňoví špecialisti či audítori. Naopak, najväčší nedostatok uchádzačov evidujú zamestnávateľia v sektore služieb, konštatuje Jamnický (2025).

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu UK/1251/2025 Pracovné očakávania zamestnancov od zamestnávateľov v IT sektore v digitálnej ére

Použitá literatúra

- BARNOVÁ, S. et al. 2022. Further professional on-the-job training of employees in the digital era. DOI 10.3991/ijep.v12i5.32523. In *International Journal of Engineering Pedagogy*. Viedeň: International Association of Online Engineering. ISSN (online) 2192-4880. Roč. 12, č. 5, s. 54–67.
- BENTOR, C. T. S. – SABONSOLIN, J. C. M. – NIEZ, R. A. 2022. Industry Partners' Feedback on Students' On-The-Job Training: Basis for Curriculum Enhancement and Intervention. *International Journal of Multidisciplinary: Applied Business & Education Research*. Dec2022, Vol. 3 Issue 12, p2491-2497. 7p.). Dostupné na internete: DOI: 10.11594/ijmaber.03.12.02
- BOUCHRIKA, I. 2024. *On the Job Training in 2025: OJT Meaning, Advantages & Types*. (Online). Dostupné na internete: <https://research.com/careers/on-the-job-training>. [cit. 2025-01-06].
- CISA. 2025. *Information Technology Sector*. (Online). Dostupné na internete: <https://www.cisa.gov/topics/critical-infrastructure-security-and-resilience/critical-infrastructure-sectors/information-technology-sector>. [cit. 2025-01-06].

- COMPTIA. 2025. *What are the four ICT sectors?* (Online). Dostupné na internete: <https://www.comptia.org/content/articles/what-is-information-technology>. [cit. 2025-01-06].
- COMPUTERFUTURES. 2025. *6 Key Tech Growth Areas*. (Online). Dostupné na internete: <https://www.computerfutures.com/en-us/knowledge-hub/white-paper/6-key-tech-growth-areas/>. [cit. 2025-01-06].
- GÓRKA, A. – ZAPLETAL, L. 2022. The use of information technology in education. In: *Revue Internationale des Sciences humaines et naturelles*. Zürich: Internationale Stiftung Schulung, Kunst, Ausbildung.
- HLÁSNY, Marek. 2025. *On-the-Job training absolventov škôl, zamestnaných v IT sektore*. [Rigorózna práca]. Univerzita Komenského v Bratislave. Fakulta manažementu; Katedra informačných systémov. Bratislava: Univerzita Komenského, 2025, 119 s.
- HORVÁTH, M. 2021a. Vplyv digitalizácie na formovanie dedičského práva Slovenskej republiky = Impact of digitalization on the formation of succession law in the Slovak republic. In: *Acta iuridica Sladkoviciensia* (18): právnické štúdie. 1. vyd. Brno: MSD, 2021. ISBN 978-80-7392-374-7, s. 69–79.
- HORVÁTH, M. 2021b. *Občianske právo a pracovné právo v digitálnej ére*. 1. vyd. Kraków: Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2021. 84 s. ISBN 978-83-8111-247-5.
- HORVÁTH, M. 2022a. Právne špecifiká európskej digitálnej budúcnosti občanov = Legal peculiarities of citizens' digital future. In: *Sapientia – Magistra Vitae* (4). 1. vyd. Sládkovičovo (Slovensko): Vysoká škola Danubius, 2022. ISBN 978-80-8167-088-6, s. 51–66.
- HORVÁTH, M. 2022c. Digitálna éra ako výzva pre občianske právo. In: *Problémové konotace odhalování, dokumentování, dokazování a prevence kriminality či jiné protispolečenské činnosti: recentní diskurs II*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2022. ISBN 978-80-7556-105-3, s. 120–122.
- HORVÁTH, M. 2022d. Dosah digitalizácie na proces uzavierania zmlúv v občianskom práve Slovenskej republiky = Impact of digitalization on the process of contract formation in the civil law of the Slovak republic. In: *Homo, Ius, Societas*. 1. vyd. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2022. ISBN 978-80-8167-082-4, s. 9–18.
- HORVÁTH, M. 2024. Právna subjektivita umelej inteligencie v občianskom práve SR = Legal subjectivity of artificial intelligence in the civil law of the Slovak Republic. In: *Sic Fata Voluerunt: Vedecká konferencia k životnému jubileu univerzitného profesora Jozefa Králiku*. 1. vyd. Brno: MSD, 2024. ISBN 978-80-7392-417-1, s. 309–327.
- HORVÁTH, M. – HLÁSNY, M. – KRÁSNY, M. 2021. *Digitálna éra ako výzva pre občianske a pracovné právo v kontexte personálneho manažmentu*. Týn nad Vltavou: Nová Forma, 2021. 186 s. ISBN 978-80-7612-368-7.

- HORVÁTH, M. 2022b. Občianske právo Slovenskej republiky pod vplyvom digitálnej transformácie = Civil law of the Slovak republic under the influence of digital transformation. In: *Miscellanea* (3): Historico-Philologico-Iuridica. 1. vyd. Brno: MSD, 2022. ISBN 978-80-7392-376-1, s. 35–50.
- HORVÁTH, M. 2023. Občania a špecifiká práva v európskej digitálnej budúcnosti = Citizens and the law specifics in the european digital future / arian [Autor, 100%] In: *Miscellanea* (4): Historico-philologico-iuridica. 1. vyd. Brno: MSD, 2023. ISBN 978-80-7392-400-3, s. 97–109.
- HUŽOVIČOVÁ, I. 2024. Riadenie a rozvoj ľudských zdrojov. In: *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní* (13): zborník vedeckých prác a vedeckých štúdií. 1. vyd. Bratislava: Z-F LINGUA, 2024. ISBN 978-80-8177-111-8, s. 88–101.
- HUŽOVIČOVÁ, I. 2025. Pracovné očakávania zamestnávateľov od zamestnancov v edukačnom prostredí v kontexte potrieb súčasnej školy. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie*: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie. 1. vyd. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 279–284.
- JAMNICKÝ, M. 2025. *Ktorí absolventi majú najväčšie šance na slovenskom trhu práce?* (Online). Dostupné na internete: <https://www.finreport.sk/ekonomika/ktori-absolventi-maju-najvacsie-sance-na-trhu-prace/>. [cit. 2025-03-03].
- KATONA, C. et al. 2022. On-the-job vocational training of nonprofessional ethnic health workers of a primary health care team improves their sense of coherence. DOI 10.1186/s12960-021-00690-0. In *Human Resources for Health*. London: Springer Nature. BioMed Central. ISSN (online) 1478-4491. Roč. 20, č. 1, art. no. 17.
- LAW INSIDER. 2024. *IT Sector definition*. (Online). Dostupné na internete: <https://www.lawinsider.com/dictionary/it-sector>. [cit. 2025-01-05].
- MATULČÍKOVÁ, M. – HRIVÍKOVÁ, T. 2023. Further professional on-the-job training of employees in post-pandemic times and a period of transformations. In *Economics, finance and business management 2023: Economics, management and entrepreneurship in digital age 2023*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave. Celouniverzitné pracovisko EUBA. Vydavateľstvo EKONÓM, 2023. ISBN 978-80-225-5058-1, s. 463–471.
- OSTERTAGOVÁ, A. – KLOKNER, T. 2018. *Lingua Latina I*. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2018, 106 s. ISBN 978-80-8167-064-0.
- STACHO, M. 2024a. Umelá inteligencia v školskom edukačnom prostredí. In *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní* (13): zborník vedeckých prác a vedeckých štúdií. vyd. Bratislava: Z-F LINGUA, 2024. ISBN (elektronické) 978-80-8177-111-8, s. 123–131.
- STACHO, M. 2024b. Umelá inteligencia ako novodobý fenomén vo vzdelávaní. In: *17. didaktická konferencia: zborník príspevkov*. 1. vyd. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2024. ISBN 978-80-8222-064-6, s. 200–206.

- STACHO, M. 2025. Možnosti využitia umelej inteligencie (AI) v odbornom vzdelávaní a príprave. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie*: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie. 1. vyd. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 325–330.
- SVOBODOVÁ, Z. – KRÍŽ, J. – VETEŠKA, J. 2024. Transformation of Teaching through Co-Teaching and Innovative Methods. Online. *Acta Educationis Generalis*. 2024, roč. 14, č. 3, s. 41–55. Dostupné z: <https://doi.org/10.2478/atd-2024-0017>.
- ŠEBESTOVÁ, P. 2019. *Projektový manažment sociálnych podnikov*. 1. vyd. Brno: MSD, 2019. 167 s. ISBN 978-80-7392-315-0.
- VOCHOZKA, M. – ABSOLON, J. – ABSOLONOVÁ, J. 2023. *Odborovo-didaktické súvislosti v didaktike profesijných predmetov I*. 1. vyd. České Budějovice: Nová Forma, 2023. 108 s. ISBN 978-80-7612-575-9.
- VOCHOZKA, M. – KLOKNEROVÁ, L. – ŠČASNÁ, J. 2023. *Odborovo-didaktické súvislosti v didaktike profesijných predmetov II*. 1. vyd. České Budějovice: Nová Forma, 2023. 99 s. ISBN 978-80-7612-576-6.
- Zákon 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon)
- ZAPLETAL, L. 2019a. Human at the beginning of the new millennium. In: *Sociology in Contemporary Corporate Governance*. 1. vyd. Karlsruhe: Ste-Con, 2019. ISBN 978-3-945862-28-5, s. 11–17.
- ZAPLETAL, L. 2019b. Higher Education – an Important Factor in the Prosperity of Society. In: *Modernization of public administration*. 1. vyd. Strážnice: Public administration educational institute, 2019. ISBN 978-80-907057-6-0, s. 155–158.
- ZAPLETAL, L. 2024. Vzdelání a ekonomická prosperita společnosti. In: *Modern Europe and its perspective*: konferenčný zborník – kolokvium. 1. vyd. Gdansk: Wyższa Szkoła Społeczno-ekonomiczna W Gdańsku, 2024. ISBN 978-83-7657-534-6, s. 347–366.

Kontakt

Mgr. Marek Hlásny

Univerzita Komenského v Bratislave

Fakulta managementu

Katedra informačného manažmentu a podnikových systémov

Odbojárov 10

820 05 Bratislava

e-mail: marek.hlasny@uniba.sk

Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách I.

Examples of good practice in strengthening the rule of law through innovative educational approaches in vocational schools I.

Daniel Lajčin

Abstrakt: Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v tomto príspevku sú súčasťou riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Na riešení participujú univerzity a vysoké školy z Poľska, Českej republiky a Slovenskej republiky. Príspevok nadväzuje na publikované výstupy k projektu ako rozšírenie portfólia o ďalšie príklady dobrej praxe.

Kľúčové slová: príklad dobrej praxe, právny štát, posilňovanie právneho štátu, inovatívne edukačné prístupy, stredné odborné školy

Abstract: The examples of good practice of strengthening the rule of law through innovative educational approaches in secondary vocational schools in this paper are part of a major international V4 project Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Universities and colleges from Poland, the Czech Republic and the Slovak Republic participate in the project. The paper builds on the published outputs of the project as an extension of the portfolio with further examples of good practice.

Key words: example of good practice, rule of law, strengthening the rule of law, innovative educational approaches, vocational schools

Úvod

Inovatívne edukačné prístupy v stredných odborných školách na Slovensku sa zameriavajú na modernizáciu výučby, rozvoj digitálnych kompetencií, podporu kreativity a praktické zručnosti žiakov. Sú zamerané aj na zručnosti pre 21. storočie (Ohio Department of Education, 2016). Cieľom je pripraviť učiacich sa na pracovné miesta budúcnosti, nie len na výkon profesie. Odporúčané sú tréningy mäkkých zručností, sebareflexie, podnikateľské myslenie. Okrem toho musia školy podporovať pochopenie akademického obsahu na oveľa vyšších úrovniach prostredníctvom prepojenia interdisciplinárnych tém 21. storočia do kľúčových predmetov:

- Globálne povedomie
- Finančná, ekonomická, obchodná a podnikateľská gramotnosť
- Občianska gramotnosť
- Zdravotná gramotnosť
- Environmentálna gramotnosť

Učebné a inovačné zručnosti sú tým, čo odlišuje absolventov, ktorí sú pripravení na čoraz zložitejší život a pracovné prostredie v dnešnom svete, od tých, ktorí nie sú. Patria sem:

- Tvorivosť a inovácie
- Kritické myslenie a riešenie problémov
- Komunikácia
- Spolupráca
- Informačné, mediálne a technologické zručnosti (Ohio Department of Education, 2016).

V citovanom dokumente sa píše, že dnes žijeme v technologickom a mediálnom prostredí, ktoré sa vyznačuje prístupom k množstvu informácií, rýchlymi zmenami technologických nástrojov a schopnosťou spolupracovať a individuálne prispievať v nebyvalom rozsahu. Efektívni občania a pracovníci musia byť schopní preukázať celý rad funkčných zručností a zručností kritického myslenia, ako napr:

- Informačná gramotnosť
- Mediálna gramotnosť
- Gramotnosť v oblasti IKT (informácie, komunikácia a technológie)
- Životné a kariérne zručnosti

Dnešní študujúci potrebujú rozvíjať svoje myslenie, vedomosti o obsahu a sociálne a emocionálne kompetencie, aby sa dokázali orientovať v zložitom

životnom a pracovnom prostredí. Medzi základné životné a kariérne zručnosti 21. storočia patria:

- Flexibilita a prispôsobivosť
- Iniciatíva a sebariadenie
- Sociálne a medzikultúrne zručnosti
- Produktivita a ziskovosť
- Vedenie a zodpovednosť (Ohio Department of Education, 2016).

Ako sme už uviedli, príklad dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v tomto príspevku je súčasťou riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Na riešení tohto participujú univerzity a vysoké školy z Poľska, Českej republiky a Slovenskej republiky. Príspevok nadväzuje na publikované výstupy k projektu (Barnová a Krásna (2025), Lajčín, Barnová a Krásna (2024, 2025a-c), Barnová (2025), Krásna (2025), Lajčín (2025)) ako rozšírenie portfólia o ďalšie príklady dobrej praxe.

1. Inovatívne edukačné prístupy v stredných odborných školách

Z dostupných a vhodných inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách podrobnejšie opíšeme projektové a problémovo orientované vyučovanie (PBL) a personalizované vzdelávanie, ktoré je efektívne uplatniť v prípade posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách

- **Projektové a problémovo orientované vyučovanie (PBL)**, podľa Cornell University (2025), je prístup zameraný na učiacich sa, pri ktorom sa učia o predmete tak, že pracujú v skupinách na riešení otvoreného problému. Tento problém je hnacím motorom motivácie a učenia. Dobre navrhnutý projekt PBL poskytuje učiacim sa príležitosť rozvíjať zručnosti súvisiace prácou v tímoch, riadenie projektov a zastávanie vedúcich úloh, priestor pre komunikáciu, pre hodnotenie skupinových procesov a samostatnej práce, pre kritické myslenie a analýzu, samostatné učenie (sa), aplikáciu vzdelávacieho obsahu na príklady z reálneho sveta, pre vyhľadávanie informácií a informačnú gramotnosť, riešenie problémov naprieč disciplínami a podobne. Namiesto toho, aby sa učilo učivo a následne učiaci sa aplikovali vedomosti na riešenie problémov, najprv sa prezentuje problém. Úlohy PBL môžu byť krátke, alebo môžu byť náročnejšie a trvať

dlhšie časové obdobie. PBL je často orientované na skupiny, preto je výhodné vyhradiť si v triede čas na prípravu na prácu v skupinách a umožniť im zapojiť sa do ich PBL projektu. Naučia sa preskúmať a definovať problém, preskúmajú, čo už vedia o základných otázkach, ktoré s ním súvisia, naučia sa určiť, čo sa potrebujú naučiť a kde môžu získať informácie, určia nástroje potrebné na vyriešenie problému, zhodnotia možné spôsoby riešenia problému, vyriešia problém a podajú správu o svojich zisteniach. Učiteľ tak sformuluje výsledky vzdelávania v rámci projektu, vopred stanoví, čo chce, aby učiaci sa vedeli alebo dokázali urobiť ako výsledok účasti na úlohe, vytvorí problém alebo v ideálnom prípade to bude reálna situácia, ktorá sa podobá na niečo, s čím sa môžu stretnúť vo svojej budúcej kariére alebo v živote (Cornell University, 2025).

- **Personalizované vzdelávanie** definuje napr. Ščasná (2023a,b; 2024) a píše, že sú možné dva ciele personalizovaného vzdelávacieho spektra: personalizácia pre žiaka, v ktorej učiteľ prispôsobí učenie, a personalizácia učiaceho sa, v ktorej si žiak rozvíja zručnosti na prispôsobenie svojho vlastného učenia sa. Pri personalizovanom vyučovaní je tempo výučby a výučbový prístup optimalizovaný pre potreby každého jedného učiaceho sa. Na rozdiel od tradičnej edukácie personalizovaná edukácia zohľadňuje žiaka ako individualitu „s právom hlasovať“ v celom spektre edukačných aktivít. Personalizovaná edukácia má byť založená na rôznorodosti metód a foriem, napr. zážitkové učenie sa, inštruktážny prístup, bádateľské aktivity a pod., ktoré reflektujú individuálne potreby žiaka. Podstatou personalizovaného vyučovania je možnosť, ktorá učiacemu sa dáva možnosť byť zodpovedný za svoje učenie sa, neponecháva ho však samého bez potrebných skúseností, ale dáva mu možnosť nadobudnúť skúsenosti spôsobom, ktorý si sám vyberie. Učiteľ je vo svete personalizovaného vyučovania sprievodcom a poradcom. Ani jedna skupina žiakov tým netrpí, naopak, sú rešpektované ich individuálne potreby a vlastné tempo. Personalizované vyučovanie, ako píše Ščasná (2023a,b; 2024) posúva učiteľa do roly poradcu a žiakovi umožňuje podieľať sa na rozhodovaní a formovaní vzdelávacieho procesu.

2. Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách

Prvým príkladom je didaktická hra „**Hra na kartely**“ (Matras, 2015) súvisí s tematickým celkom trh, štruktúra a efektívnosť fungovania trhov. Takmer nevedomky si uvedomia fungovanie konkurencie, kartelových dohôd, alebo

napríklad vplyvu ponuky na cenu. Učiteľ si dopredu pripraví dvojice kartičiek s nápisom X a Y (asi 4 alebo 5 dvojíc, žiaci sa rozdelia do družstiev). Každému družstvu sa rozdadajú „skopírované“ peniaze a kartičky. Žiaci sú poučení, že na trhu ťažby ropy kartička s označením X znamená rozhodnutie zvýšiť ťažbu a kartička Y naopak ťažbu znížiť. Na tabuľu sa vopred pripraví tabuľka s názvami jednotlivých družstiev as označením zvýšenia/zníženia ťažby ropy. Princíp je ten, že keď všetci zvýšia ťažbu, tak prerobia. Zníži sa cena na trhu a musí zaplatiť. V tom prípade, že všetky skupinky žiakov znížia ťažbu, všetci zarobia (zvýši sa cena na trhu). Ak niekto zvýši a niekto zníži ťažbu, zarobia tí, ktorí ťažbu zvýšili, (majú väčší obrat, cena zostala rovnaká), veľmi prekonajú tí, čo ťažbu znížili. Hrá sa na niekoľko kôl (3 až 5) a družstvo sa vždy poradí, čo sa rozhodnú a vyšlú zástupcu s kartičkou. Všetky družstvá naraz odhalia svoje rozhodnutie, a buď zaplatia, alebo dostanú peniaze. V prvých niekoľkých kolách prídu na to, že najlepšie pre všetkých by bolo, keby všetci zvolili Y, ale obvykle sa nájde nejaký „zradca“, ktorý volí X a zarobí na úkor ostatných. Neskôr sú obvykle „zradcovia“ všetci, teda prerábajú rovnako všetci. Následne pedagóg vyzve žiakov, aby si zvolili vyjednávačov a poslali ich za dvere, kde sa môžu dohodnúť, na čom chcú, čo má práve modelovať tajnú kartelovú dohodu. Nasleduje ďalšie kolo, kde sa dohoda prejaví. Niekedy v prvom kole všetci volia Y a teda zarobia, ale hoci aj v ďalších kolách pôsobia vyjednávači, opäť sa nájdu „zradcovia“, ktorí dohodu porušia a neskôr to obvykle skončí zase u väčšiny žiakov kartičkou s označením X. Počet kôl s vyjednávačmi je opäť zhodný, teda 3 až 5. Nakoniec každá skupinka vyjadrí svoj názor na kartely a učiteľ ich poznatky zhrnie a zdôrazní protizákonné konanie. Aj keď môžu na trhu pôsobiť nelegálne kartelové dohody, obvykle to niekto skôr či neskôr naruší (praktický príklad – ceny benzínu benzínových reťazcov). Táto didaktická hra je veľmi obľúbená, môžeme tu sledovať emócie a skutočný záujem, obzvlášť, keď je niekto „dobrý“ a niekto „zradca“.

Ako druhý príklad dobrej praxe uvádzame interaktívnu stimulačnú hru na rozvoj mediálnej a digitálnej gramotnosti **Interaktívna simulačná hra GaMeFy** (Európsky dialóg, 2022) pozostáva zo šiestich kapitol, respektíve levelov: 1) Digitálna mediálna gramotnosť, 2) Digitálne médiá, 3) Spoločenská zodpovednosť digitálnych médií, 4) Verejné služby a komerčné médiá v digitálnej ére, 5) Overovanie informácií a kritické myslenie a 6) E-bezpečnosť. Hra je založená na plnení šiestich levelov, ktorých poradie si môže hráč zvoliť sám, úlohou bude dostať sa až do „hradu“, v ktorom sa nachádzajú tie najťažšie otázky zo všetkých levelov. V hre je viacero typov otázok a spôsob ako na ne odpovedať je vo vysvetľujúcich videách na webe. Výhody hry sú v tom, že hráč nadobudne nové vedomosti a kompetencie v oblasti mediálnej

a digitálnej gramotnosti, bude vedieť akým spôsobom identifikovať dôveryhodné médiá, získa užitočné rady o spôsoboch, ktoré sú potrebné pri rozpoznávaní scamov, hoaxov, mediálnych výstupov s nízkou informačnou hodnotou, mediálnych výstupov, ktoré sa snažia vyvolať emócie publika.

Tretím príkladom dobrej praxe je didaktická hra „**Futbalové kluby**“ (Matras, 2015).

Ide o hru zameranú na ponuku a dopyt. Žiaci sa rozdelia do skupín, ktoré budú tvoriť futbalové kluby a zároveň na jednotlivých hráčov. Počet hráčov musí byť taký, aby si každý klub musel kúpiť rovnaký počet hráčov a to minimálne dvaja. Kluby dostane určitý obnos peňazí, za ktoré si môže hráča kúpiť. Čím väčší počet hráčov sa musí kúpiť, tým väčšia je rozmýšľanie, koho si kúpiť. Futbalisti majú tiež možnosť si v určitom rozmedzí určovať svoju cenu – mzdu. Pedagóg si dopredu pripraví kartičky, na ktorých je rozmedzie mzdy pre futbalistov. Zároveň ešte kartičky pre kluby od minimálnej až maximálnej ceny, ktorú budú ochotní zaplatiť. Futbalisti dostanú špecifiká svojich skúseností a doterajších ne/úspechov, musia sa držať týchto informácií. Majú možnosť si na papier dopredu pripraviť reč, aby sa mohli prezentovať v čo najlepšom svetle, vytvorí tzv. ponuku. Aby bola hra zaujímavejšia, pedagóg by mal dať najlepší profil tým menej vydareným rečníkom a najhoršie špecifiká prideliť najlepším rečníkom, prípadne najobľúbenejším žiakom z triedy. Rozdiely sa tak rozostří a každý bude pre kluby niečím zaujímavejším. Po krátkej porade klubov oznámia ich zástupcovia dopyty a dané ceny. Prebieha 3 až 5 kôl vyjednávanie medzi klubmi s hráčmi. Hra rozvíja obchodného ducha a znázorňuje vplyv ponuky a dopytu na cenu.

Záver

Príspevok sa zaoberá aplikáciou inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách na Slovensku s dôrazom na rozvoj kompetencií žiakov pre potreby 21. storočia (Zapletal, 2019a,b, 2024). Modernizácia výučby v odbornom školstve smeruje k podpore digitálnych, kognitívnych a interpersonálnych zručností, pričom prioritou sa stáva nielen príprava na výkon profesie, ale aj adaptabilita absolventov na dynamicky sa meniaci trh práce a spoločenské výzvy (Sapík, 2009). Osobitný dôraz sa kladie na rozvoj mäkkých zručností, podnikateľského myslenia, sebareflexie a na prepojenie akademického obsahu s interdisciplinárnymi témami ako sú globálne povedomie, občianska, finančná, environmentálna a zdravotná gramotnosť. Zručnosti 21. storočia, ako kreativita, inovácia, kritické myslenie, komunikácia a spolupráca, spolu s technologickou, informačnou

a mediálnou gramotnosťou, predstavujú základný rámec efektívnej prípravy učiacich sa. Efektívni absolventi musia disponovať aj životnými a kariérnymi zručnosťami ako flexibilita, iniciatíva, sociálna kompetencia, zodpovednosť a schopnosť sebariadenia. V kontexte medzinárodného projektu V4 *Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches* (ID: 22410198), na ktorom participujú univerzity zo Slovenska, Poľska a Českej republiky, príspevok predstavuje aj vybrané inovatívne metódy vyučovania s dôrazom na posilňovanie právneho štátu. Konkrétne sa venuje projektovému a problémovo orientovanému učeniu (PBL) a personalizovanému vzdelávaniu. PBL sa prezentuje ako metóda podporujúca tímovú prácu, samostatné učenie, aplikáciu teoretických poznatkov na reálne problémy a rozvoj kritického myslenia. Personalizované vzdelávanie zasa umožňuje individualizáciu výučby podľa potrieb žiaka (Sapík, 2025), pričom žiak preberá aktívnu úlohu v učení, zatiaľ čo učiteľ pôsobí ako facilitátor. Príspevok zároveň slúži ako nadstavba k predchádzajúcim publikovaným výstupom projektu a ponúka návrh na ďalšie príklady dobrej praxe, ktorých cieľom je posilňovanie demokratických hodnôt a princípov právneho štátu prostredníctvom inovatívnej edukácie v strednom odbornom vzdelávaní.

Príspevok je súčasťou riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom *Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches* (Project ID: 22410198).

Použitá literatúra

- BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025. *Posilňovanie právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách*. České Budějovice: VŠERS. V tlači.
- BARNOVÁ, S. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách II*. VŠ Danubius. V tlači.
- CORNELL UNIVERSITY. 2025. *Problem-Based Learning*. [online]. [cit. 2025-04-04]. Dostupné na internete: <https://teaching.cornell.edu/teaching-resources/active-collaborative-learning/problem-based-learning>
- EURÓPSKY DIALÓG. 2022. *Zahrajte si gaMEfy simulačnú hru a otestuje svoju mediálnu a digitálnu gramotnosť*. [online]. [cit. 2025-01-25]. Dostupné na internete: <https://europskydialog.eu/2022/01/10/zahrajte-si-gamefy-simulacnu-hru-a-otestuje-svoju-medialnu-a-digitalnu-gramotnost/>
- KRÁSNA, S. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách III*. VŠ Danubius. V tlači.

- LAJČÍN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2024. Príklady dobrej praxe využitia inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v posilňovaní právneho štátu. 17. *didaktická konferencia: zborník príspevkov*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2024. ISBN 978-80-8222-064-6, s. 186–193.
- LAJČÍN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025a. Bezpečné školské edukačné prostredie ako súčasť zvyšovania právneho vedomia stredoškôľakov. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025a. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 101–111.
- LAJČÍN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025b. *Posilňovanie právneho štátu prostredníctvom inovatívnych prístupov edukačnej práce so stredoškôľakmi*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. V tlači.
- LAJČÍN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025c. *Posilňovanie právneho štátu pre budúcnosť demokracie prostredníctvom inovatívnych prístupov v edukácii*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI. V tlači.
- LAJČÍN, D. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách I*. VŠ Danubius. V tlači.
- MATRAS, V. 2015. *Didaktické hry v predmëtu ekonomika na SŠ*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích: Pedagogická fakulta, 2015. 55 s.
- OHIO DEPARTMENT OF EDUCATION. 2016. *Partnership for 21st Century Skill-Core Content Integration*. [online]. [cit. 2025-04-21]. Dostupné na internete: https://www.marietta.edu/sites/default/files/documents/21st_century_skills_standards_book_2.pdf
- SAPÍK, M. 2009. Předpoklady pro možnost transformace lidské identity a její důsledky v dimenzi občanské společnosti. In: *Transformácia ľudskej identity v strednej Európe po roku 1990*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. ISBN 978-80-8082-187-6, s. 36–42.
- SAPÍK, M. 2025. Inovativní přístupy v edukačním procesu. In: BARNOVÁ, S. (eds). 2025. *Posilnenie právneho štátu pre budúcnosť demokracie: Inovatívne prístupy v edukácii. Strengthening the Rule of Law: Innovative Educational Approaches*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Book of Conference Proceedings. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI. 244 s. ISBN 78-80-8222-068-4, s. 9–20.
- ŠČASNÁ, J. 2023a. Aktuálny kontext personalizovanej edukácie odborných predmetov. In: *Didakticko-odborové súvislosti pregraduálnej prípravy II.: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Kuchárska kniha pre život IX*. 1. vyd. č. 2. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2023a. ISBN 978-80-8222-048-6, s. 152–154.
- ŠČASNÁ, J. 2023b. Personalizovaná edukácia ako súčasť modernej školy. In: *Sapientia – Magistra Vitae* (6). 1. vyd. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius,

ŠČASNÁ, J. 2024. Personalizovaná edukácia v podmienkach strednej odbornej školy. In: *Moderní trendy ve vzdělávání a jejich společenský dopad*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2024. ISBN 978-80-7556-142-8, s. 52–57.

ZAPLETAL, L. 2019a. Human at the beginning of the new millennium. In: *Sociology in Contemporary Corporate Governance*. 1. vyd. Karlsruhe: Ste-Con, 2019. ISBN 978-3-945862-28-5, s. 11-17.

ZAPLETAL, L. 2019b. Higher Education – an Important Factor in the Prosperity of Society. In: *Modernization of public administration*. 1. vyd. Strážnice: Public administration educational institute, 2019. ISBN 978-80-907057-6-0, s. 155–158.

ZAPLETAL, L. 2024. Vzdělání a ekonomická prosperita společnosti. In: *Modern Europe and its perspective: konferenčný zborník – kolokvium*. 1. vyd. Gdansk: Wyższa Szkoła Społeczno-ekonomiczna W Gdańsku, 2024. ISBN 978-83-7657-534-6, s. 347–366.

Dr.h.c. prof. PhDr. PaedDr. Ing. Daniel Lajčín, PhD., DBA, LL.M

Vysoká škola DTI

Katedra manažmentu a ekonómie

Ul. Sládkovičova 533/20

018 41 Dubnica nad Váhom

e-mail: lajcin@dti.sk

Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách II.

Examples of good practice in strengthening the rule of law through innovative educational approaches in vocational schools II.

Silvia Barnová

Abstrakt: Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v tomto príspevku sú uvedené ako súčasť riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Na riešení participujú univerzity a vysoké školy z Poľska, Českej republiky a Slovenskej republiky. Príspevok nadväzuje na publikované výstupy k projektu ako rozšírenie portfólia o ďalšie existujúce príklady dobrej praxe.

Kľúčové slová: príklad dobrej praxe, právny štát, posilňovanie právneho štátu, inovatívne edukačné prístupy, stredné odborné školy

Abstract: This paper presents examples of good practice in promoting the rule of law through innovative educational approaches implemented in secondary vocational schools, as part of the international Visegrad Group (V4) project Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). The project involves collaboration among universities and colleges from Poland, the Czech Republic, and the Slovak Republic. Building upon previously published project outcomes, this paper extends the portfolio by offering additional examples of good practice.

Key words: examples of good practice, rule of law, strengthening the rule of law, innovative educational approaches, vocational schools

Úvod

Sumarizácia existujúcich príkladov dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v tomto príspevku je súčasťou riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Na riešení tohto participujú univerzity a vysoké školy z Poľska, Českej republiky a Slovenskej republiky. Príspevok nadväzuje na publikované výstupy k projektu (Barnová a Krásna (2025), Lajčin, Barnová a Krásna (2024, 2025a-c), Barnová (2025), Krásna (2025), Lajčin (2025)) ako rozšírenie portfólia o ďalšie príklady dobrej praxe.

1. Témy posilňovania právneho štátu v stredných odborných školách so zameraním na ekonomické vedy, ekonomiku a organizáciu, obchod a služby

MŠVVaŠ a ŠIOV (2024) v Štátnom vzdelávacom programe pre odborné vzdelávanie a prípravu skupiny odborov vzdelávania ekonomické vedy, ekonomiku a organizáciu, obchod a služby uvádzajú, že Štátny vzdelávací program (ŠVP) pre stredné odborné školy, skupiny odborov vzdelávania 62 Ekonomické vedy, 63 Ekonomika a organizácia, obchod a služby I, 64 Ekonomika a organizácia, obchod a služby II, pripravuje žiakov na odbornú kariéru v oblasti ekonomiky, financií a administratívy, obchodu, cestovného ruchu a prevádzkových, gastronomických a beauty služieb so vzdelávaním a prácou tak, aby žiaci úspešne rozvíjali svoju odbornú kariéru vo svojom povolání. ŠVP pre stredné odborné školy vychádza z demokratických a humanistických hodnôt spoločnosti. Vzdelávanie v týchto školách smeruje k nadobúdaniu a rozvíjaniu kompetencií žiakov v oblasti všeobecného vzdelávania a odborného vzdelávania a prípravy. ŠVP vytvára priestor pre úspešnú odbornú kariéru žiaka a prípravu na výkon povolania po ukončení strednej odbornej školy vo všetkých odvetviach národného hospodárstva, v súkromnej podnikateľskej sfére, verejnej správe, finančnom sektore, cestovnom ruchu, vnútornom i medzinárodnom obchode a v neziskových organizáciách. Ciele výchovy a vzdelávania, uvedené v tomto ŠVP:

- a) poskytnúť žiakom všeobecný a odborný vzdelanostný základ vychádzajúci zo systematického, vyváženého výberu informácií a poznatkov z oblasti ekonomiky, financií a administratívy, obchodu a služieb, spoločenských a prírodných vied a príslušného odboru,

- b) získať kompetencie najmä v oblasti komunikačných schopností, ústnych spôsobilostí a písomných spôsobilostí, využívania digitálnych technológií, komunikácie v štátnom jazyku, cudzom jazyku a v národnostnej škole, národnostnej triede alebo v národnostnom školskom zariadení aj v jazyku národnostnej menšiny,
- c) získať kompetencie najmä v oblasti prírodných vied, humanitných vied, technických vied, matematickej gramotnosti, finančnej gramotnosti, čitateľskej gramotnosti, pohybu a zdravia, kompetencie k celoživotnému učeniu, zvýšiť sociálne kompetencie, občianske kompetencie a podnikateľské schopnosti,
- d) ovládať anglický jazyk a aspoň jeden ďalší cudzí jazyk a vedieť ich používať,
- e) viesť žiakov k rozvíjaniu pohybových schopností a aplikácii pohybových zručností,
- f) naučiť žiakov zaraďovať získané informácie a poznatky do zmysluplného kontextu v nadväznosti na ďalšie vzdelávanie alebo uplatnenie na trhu práce,
- g) prehľbiť u žiakov abstraktné a logické myslenie s dôrazom na pochopenie kauzálnych, funkčných a vývinových vzťahov medzi javmi a procesmi,
- h) naučiť žiakov samostatne identifikovať, analyzovať a riešiť problémy, úlohy, realizovať skúmanie a vyvodzovať logické závery,
- i) rozvíjať manuálne zručnosti, tvorivé, psychomotorické schopnosti, aktuálne poznatky a pracovať s nimi v oblastiach súvisiacich s nadväzujúcim vzdelávaním alebo na trhu práce,
- j) viesť žiakov ku kritickému mysleniu s uplatnením mnohostranného pohľadu pri riešení úloh,
- k) poskytnúť žiakom možnosti pre optimálny výber ďalšieho vzdelávania/pracovného zaradenia podľa ich schopností, záujmov a potrieb spoločnosti,
- l) posilňovať úctu k rodičom a ostatným osobám, ku kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu, ktorého je občanom, k štátnemu jazyku, k materinskému jazyku a k svojej vlastnej kultúre,
- m) získať a posilňovať úctu k ľudským právam a základným slobodám a zásadám ustanoveným v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj úctu k zákonu a osobitne vzťah k prevencii a zamedzeniu vzniku a šírenia kriminality a inej protispoločenskej činnosti,

- n) pripraviť sa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami náboženskej tolerancie,
- o) naučiť sa rozvíjať a kultivovať svoju osobnosť a celoživotne sa vzdelávať, pracovať v skupine a preberať na seba zodpovednosť,
- p) naučiť sa kontrolovať a regulovať svoje správanie, starať sa a chrániť svoje zdravie, vráťane zdravej výživy, a životné prostredie a rešpektovať všeludské etické hodnoty,
- q) prehľbiť u žiakov sociálne kompetencie, osobitne schopnosť kultivovane komunikovať, racionálne argumentovať a efektívne spolupracovať v rôznych skupinách,
- r) viesť žiakov k uvedomeniu si potreby celoživotnej starostlivosti o svoje duševné a fyzické zdravie, osvojenie si teoretických vedomostí a praktických zručností súvisiacich so zdravým životným štýlom,
- s) viesť žiakov k bezpečnosti a ochrane zdravia, hygiene práce a požiarnej ochrane,
- t) motivovať žiakov k tomu, aby sa zaujímali o svet a ľudí okolo seba, aby boli aktívni pri ochrane ľudských a kultúrnych hodnôt, životného prostredia a života na Zemi,
- u) viesť žiakov k tomu, aby si uvedomili globálnu previazanosť udalostí, vývoja i problémov na miestnej, regionálnej, národnej i svetovej úrovni,
- v) získať všetky informácie o právach dieťaťa a spôsobilosť na ich uplatňovanie.

Exaktne pomenované témy posilňovania právneho štátu v stredných odborných školách sú v texte vyššie zvýraznené a súhrnne je možné povedať, že analyzovaný ŠVP pre stredné odborné školy v Slovenskej republike predstavuje kľúčový nástroj na posilnenie právneho štátu prostredníctvom výchovy a vzdelávania mladej generácie. Jeho cieľom je nielen rozvoj odborných a všeobecných kompetencií žiakov, ale aj formovanie ich hodnotového systému v súlade s demokratickými princípmi a právnym poriadkom krajiny. ŠVP kladie dôraz na osvojovanie si vedomostí a zručností v oblastiach ako ekonomika, financie, administratíva, obchod, prírodné a spoločenské vedy, pričom integruje aj výučbu cudzích jazykov a digitálnych technológií. Tým sa zabezpečuje nielen odborná pripravenosť žiakov na trh práce, ale aj ich schopnosť aktívne participovať na demokratických procesoch a rešpektovať právne normy. Dôležitým aspektom analyzovaného ŠVP je rozvoj kompetencií v oblasti kritického myslenia, schopnosti analyzovať a riešiť problémy, ako aj v oblasti komunikácie a spolupráce. Tým sa pripravujú žiaci na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, kde sú schopní uplatňovať

zásady právneho štátu v každodennom živote. Tento ŠVP tiež zdôrazňuje význam výchovy k ľudským právam a základným slobodám, ako aj k úcte k zákonu a prevencii kriminality. Tým sa posilňuje právne vedomie žiakov a ich schopnosť aktívne prispievať k právnemu štátu. Zároveň sa kladie dôraz na rozvoj osobnosti žiakov, ich schopnosť sebaregulácie, zodpovednosti a úcty k rozmanitosti, čo sú nevyhnutné predpoklady pre fungovanie právneho štátu. Tento ŠVP teda predstavuje komplexný rámec na formovanie občanov (Sapík, 2009), ktorí sú nielen odborníci vo svojom odbore, ale aj zodpovední a angažovaní členovia demokratickej spoločnosti.

2. Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách – didaktické hry, zamerané na finančnú gramotnosť

Tieto príklady dobrej praxe¹ poskytujú prehľad novších didaktických hier a vzdelávacích aktivít zameraných na finančnú gramotnosť, vhodné pre cieľovú skupinu stredoškôľakov.

1. FinGR Play – digitálna simulácia finančného života. Hra prevedie hráča/hráčov finančným životom v bežnej slovenskej domácnosti. Úlohou je previesť rodinu nástrahami a príležitosťami, ktoré ju v živote môžu stretnúť a úspešne ju do viesť k splneniu jej cieľov a k dosiahnutiu finančnej nezávislosti. Hra má 10 kôl, každé predstavuje 3 roky života rodiny. Počas nich hráč/hráči využívajú rôzne finančné nástroje. Cestu k splneniu cieľov budú spríjemňovať, ale taktiež znepříjemňovať rôzne udalosti. Ako sa hráčovi/hráčom podarí splniť ciele rodiny, to záleží predovšetkým od toho, akým spôsobom nastavia jej finančné hospodárenie. Účastníci online hry sa učia spravovať príjmy, výdavky, úvery, sporenie a investície. Hra je dostupná online a je vhodná na individuálne alebo skupinové hranie (Spoločnosť A, 2023).

2. Finančná sloboda – stolová hra. Spoločnosť B predstavila hru „Finančná sloboda“ počas kampane Global Money Week 2024. Hráči plánujú osobné financie s cieľom dosiahnuť finančnú nezávislosť. Hra je určená pre žiakov základných a stredných škôl, ako aj pre učiteľov a dospelých (Spoločnosť B, 2024).

1 Uvedenie príkladov dobrej praxe, ktorých využívanie nie je spoplatnené, je zacielené výhradne na edukačné účely, neslúžia na propagáciu spoločnosti alebo jej produktov alebo podnikateľskej činnosti konkrétnej osoby. Príklady dobrej praxe budú v texte anonymizované, v zozname prameňov bude upresnený zdroj, aby sme zabezpečili korektné citovanie zdroja.

3. Kreatívne karty sú didaktická pomôcka podporujúca skupinovú prácu, zážitkový a interaktívny model vyučovania formou kartovej hry (jedna strana v slovenskom, druhá strana v anglickom jazyku), obsahuje 52 rôznych didaktických aktivít a hier, ktoré pomáhajú prelomiť úvodné napätie v skupine, jednoznačne identifikovať problém, pozrieť sa naň z rôznych uhlov, a tak ho vyriešiť. Obsahuje 6 typov aktivít: lámanie ľadov a tvorba nápadov, mapovanie a identifikácia, cesta k problému, skúšanie a kombinovanie, triedenie a priority, zameranie a riešenie, zameraných na rozvoj mäkkých zručností, hľadanie nových nápadov a riešení (Spoločnosť C, 2023).

4. „Moje peniaze“ – vzdelávací program pre stredné školy (Spoločnosť D, 2023). Program od autorky zahŕňa 12 vyučovacích hodín rozdelených do 6 blokov, pričom sa zameriava na témy ako investovanie, hospodárenie a soft skills. Hry a súťaže sú súčasťou výučby, ktorá rozvíja kritické myslenie a komunikačné zručnosti.

Využívanie inovatívnych metód, ako sú gamifikácia, rolové hry a tímová spolupráca, sa ukazuje ako účinné (nielen) pri rozvoji finančnej gramotnosti žiakov stredných škôl. Je dôležité pripomenúť fakt, že učitelia (nielen stredných škôl) by sa mali aktívne zúčastňovať inovačného vzdelávania, aby získali efektívne nástroje na implementáciu týchto metód do vyučovacieho procesu, čím sa preukázateľne zvyšuje angažovanosť žiakov a ich schopnosť aplikovať získané vedomosti v praxi.

Záver

Implementácia inovatívnych edukačných prístupov, ako sú didaktické hry a projektové vyučovanie, v oblasti finančnej gramotnosti na stredných odborných školách, podľa nás, významnou mierou prispieva k posilňovaniu právneho štátu a rozvoju zodpovedných občanov. Tieto prístupy nielen zvyšujú vedomosti žiakov, ale aj podporujú ich schopnosť aplikovať tieto vedomosti v reálnych životných situáciách (Sapík, 2025), čím prispievajú k ich osobnostnému a ďalšiemu profesijnému rastu.

Príspevok je súčasťou riešenia medzinárodného projektu V4 s názvom *Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches* (Project ID: 22410198).

Použitá literatúra

- BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025. *Posilňovanie právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách*. České Budějovice: VŠERS. V tlači.
- BARNOVÁ, S. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách II*. VŠ Danubius. V tlači.
- BROKER CONSULTING (Spoločnosť A). 2023. *FinGRPlay*. [online]. [cit. 2025-04-20]. Dostupné na internete: <https://fingrplay.sk/>
- JA SLOVENSKO (Spoločnosť C). 2023. *Kreatívne karty*. [online]. [cit. 2025-04-20]. Dostupné na internete: <https://www.jaslovensko.sk/jasr/ucitel/projekty/skusenostou-k-uspechu/edukacne-balicky/>
- KRÁSNA, S. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách III*. VŠ Danubius. V tlači.
- LACKOVÁ, E. (Spoločnosť D). 2023. *Finančná gramotnosť pre základne a stredné školy*. [online]. [cit. 2025-04-20]. Dostupné na internete: <https://editalackova.sk/financna-gramotnost-pre-zakladne-a-stredne-skoly/>
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2024. Príklady dobrej praxe využitia inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v posilňovaní právneho štátu.
17. *didaktická konferencia: zborník príspevkov*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2024. ISBN 978-80-8222-064-6, s. 186–193.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025a. Bezpečné školské edukačné prostredie ako súčasť zvyšovania právneho vedomia stredoškolákov. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025a. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 101–111.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025b. *Posilňovanie právneho štátu prostredníctvom inovatívnych prístupov edukačnej práce so stredoškolákmi*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. V tlači.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025c. *Posilňovanie právneho štátu pre budúcnosť demokracie prostredníctvom inovatívnych prístupov v edukácii*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI. V tlači.
- LAJČIN, D. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách I*. VŠ Danubius. V tlači.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MŠVVaŠ) a ŠTÁTNY INŠTITÚT ODBORNÉHO VZDELÁVANIA (ŠIOV). 2024. *ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM pre odborné vzdelávanie a prípravu skupiny*

odborov vzdelávania 62 EKONOMICKÉ VEDY, 63 EKONOMIKA A ORGANIZÁCIA, OBCHOD A SLUŽBY I, 64 EKONOMIKA A ORGANIZÁCIA, OBCHOD A SLUŽBY II. [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: https://siov.sk/wp-content/uploads/2024/01/62_63_64_vseobecna_cast.pdf

OVV CHARITY & CSR SLOVAKIA (Spoločnosť B). 2024. *Finančná sloboda*. [online]. [cit. 2025-04-20]. Dostupné na internete: <https://financnagramotnost.sk/financna-sloboda/>

SAPÍK, M. 2009. Předpoklady pro možnost transformace lidské identity a její důsledky v dimenzi občanské společnosti. In: *Transformácia ľudskej identity v strednej Európe po roku 1990*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. ISBN 978-80-8082-187-6, s. 36–42.

SAPÍK, M. 2025. Inovativní přístupy v edukačním procesu. In: BARNOVÁ, S. (eds). 2025. *Posilnenie právneho štátu pre budúcnosť demokracie: Inovatívne prístupy v edukácii. Strengthening the Rule of Law: Innovative Educational Approaches*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Book of Conference Proceedings. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI. 244 s. ISBN 78-80-8222-068-4, s. 9–20.

Kontakt

doc. PhDr. PaedDr. Silvia Barnová, PhD., MBA

Vysoká škola DTI

Katedra školskej pedagogiky a psychológie

Ul. Sládkovičova 533/20

018 41 Dubnica nad Váhom

e-mail: barnova@dti.sk

Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách III.

Examples of good practice in strengthening the rule of law through innovative educational approaches in vocational schools III.

Slávka Krásna

Abstrakt: Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v tomto príspevku sú súčasťou riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Na riešení participujú univerzity a vysoké školy z Poľska, Českej republiky a Slovenskej republiky. Príspevok nadväzuje na publikované výstupy k projektu ako rozšírenie portfólia o ďalšie príklady dobrej praxe.

Kľúčové slová: príklad dobrej praxe, právny štát, posilňovanie právneho štátu, inovatívne edukačné prístupy, stredné odborné školy

Abstract: The paper presents examples of good practice in promoting the rule of law through innovative educational approaches implemented in secondary vocational schools, as part of the international Visegrad Group (V4) project Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). The project involves collaboration among universities and colleges from Poland, the Czech Republic, and the Slovak Republic. Building upon previously published project outcomes, this paper extends the portfolio by offering additional examples of good practice.

Key words: example of good practice, rule of law, strengthening the rule of law, innovative educational approaches, vocational schools

Úvod

Ako sme už uviedli, príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v tomto príspevku sú súčasťou riešenia významného

medzinárodného projektu V4 s názvom Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches (Project ID: 22410198). Na riešení tohto participujú univerzity a vysoké školy z Poľska, Českej republiky a Slovenskej republiky. Príspevok nadväzuje na publikované výstupy k projektu (Barnová a Krásna (2025), Lajčín, Barnová a Krásna (2024, 2025a-c), Barnová (2025), Krásna (2025), Lajčín (2025)) ako rozšírenie portfólia o ďalšie príklady dobrej praxe.

1. Posilňovanie právneho štátu v Školskom zákone Slovenskej republiky

Školský zákon 245/2008 Z. z. už v § 3 v Princípoch výchovy a vzdelávania hovorí, že výchova a vzdelávanie podľa tohto zákona sú založené na princípoch

- a) bezplatnosti vzdelania v základnej škole a strednej škole, ktoré sú štátnymi školami,
- b) rovnoprávnosti prístupu k výchove a vzdelávaniu so zohľadnením výchovno-vzdelávacích potrieb jednotlivca a jeho spoluzodpovednosti za svoje vzdelávanie,
- c) inkluzívneho vzdelávania,
- d) zákazu všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie,
- e) rovnocennosti a neoddeliteľnosti výchovy a vzdelávania vo výchovno-vzdelávacom procese,
- f) celoživotného vzdelávania,
- g) výchovného poradenstva podľa § 130,
- h) slobodnej voľby vzdelávania s prihliadnutím na očakávania a predpoklady detí a žiakov v súlade s možnosťami výchovno-vzdelávacej sústavy,
- i) zdokonaľovania procesu výchovy a vzdelávania podľa výsledkov dosiahnutých v oblasti vedy, výskumu a vývoja,
- j) prípravy na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie,
- k) kontroly a hodnotenia kvality výchovy a vzdelávania a kvality výchovno-vzdelávacej sústavy,
- l) integrácie výchovno-vzdelávacej sústavy Slovenskej republiky do európskeho vzdelávacieho priestoru so zreteľom na vlastné skúsenosti a tradície,

- m) posilnenia výchovnej stránky výchovno-vzdelávacieho procesu prostredníctvom všetkých vyučovacích predmetov, ale aj špecifickými výchovnými zamestnaniami zameranými na veku primeraný rozvoj citov a emócií, motivácie a záujmov, socializácie a komunikácie, na sebakontrolu a sebariadenie, na mravné hodnoty a tvorivosť,
- n) vyváženého rozvoja všetkých stránok osobnosti dieťaťa a žiaka v školskom vzdelávaní,
- o) zákazu poskytovania alebo sprístupňovania informácií alebo zneužívania informačných.

Súhrnne teda konštatujeme, že Školský zákon č. 245/2008 Z. z. ustanovuje zásadné princípy výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike. Tieto princípy sú zamerané na zabezpečenie rovnosti, inklúzie, kvality a prístupnosti vzdelávacieho systému pre všetkých žiakov. Medzi kľúčové princípy patrí bezplatnosť vzdelania v štátnych školách, rovnaký prístup k vzdelávaniu so zohľadnením individuálnych potrieb žiakov, zákaz diskriminácie a segregácie, ako aj podpora celoživotného vzdelávania. Zákon zdôrazňuje aj význam výchovného poradenstva, slobodnej voľby vzdelávania a neustáleho zlepšovania vzdelávacieho procesu na základe vedeckých poznatkov. Ďalej sa kladie dôraz na prípravu žiakov na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, rešpektovanie ľudských práv, náboženskú toleranciu a integráciu do európskeho vzdelávacieho priestoru.

Ďalej Školský zákon č. 245/2008 Z. z. v § 4 vymedzuje ciele výchovy a vzdelávania tak, že cieľom výchovy a vzdelávania je umožniť dieťaťu alebo žiakovi

- a) získať vzdelanie podľa tohto zákona,
- b) získať kompetencie v oblasti komunikačných schopností, využívania digitálnych technológií, komunikácie v štátnom jazyku, cudzom jazyku a v národnostnom školstve aj v jazyku národnostnej menšiny,
- c) získať kompetencie najmä v oblasti prírodných vied, humanitných vied, technických vied, matematickej gramotnosti, finančnej gramotnosti, čitateľskej gramotnosti, pohybu a zdravia, kompetencie k celoživotnému učeniu, sociálne kompetencie, umelecké kompetencie, občianske kompetencie a podnikateľské schopnosti,
- d) ovládať anglický jazyk a aspoň jeden ďalší cudzí jazyk a vedieť ich používať,
- e) naučiť sa správne identifikovať a analyzovať problémy a navrhovať ich riešenia a vedieť ich riešiť,
- f) rozvíjať manuálne zručnosti, tvorivé, umelecké psychomotorické schopnosti, aktuálne poznatky a pracovať s nimi na praktických cvičeniach

v oblastiach súvisiacich s nadväzujúcim vzdelávaním alebo s aktuálnymi požiadavkami na trhu práce,

- g) posilňovať úctu k rodičom a ostatným osobám, ku kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu, ktorého je občanom, k štátnemu jazyku, k materinskému jazyku a k svojej vlastnej kultúre,
- h) získať a posilňovať úctu k ľudským právam a základným slobodám a zásadám ustanoveným v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj úctu k zákonom a osobitne vzťah k prevencii a zamedzeniu vzniku a šírenia kriminality a inej protispoločenskej činnosti,
- i) pripraviť sa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie,
- j) naučiť sa rozvíjať a kultivovať svoju osobnosť a celoživotne sa vzdelávať, pracovať v skupine a preberať na seba zodpovednosť,
- k) naučiť sa kontrolovať a regulovať svoje správanie, starať sa a chrániť svoje zdravie vrátane zdravej výživy a životné prostredie a rešpektovať všeludské etické hodnoty,
- l) získať všetky informácie o právach dieťaťa a spôsobilosť na ich uplatňovanie.

Školský zákon č. 245/2008 Z. z. v citovanom paragrafe definuje ciele výchovy a vzdelávania ako komplexný rámec pre rozvoj osobnosti dieťaťa alebo žiaka. Súhrnne konštatujeme, že tieto ciele zahŕňajú nielen získanie vzdelania v súlade so zákonom, ale aj rozvoj širokého spektra kompetencií, ako sú komunikačné schopnosti, digitálna gramotnosť, jazykové zručnosti v štátnom a cudzích jazykoch, matematická a finančná gramotnosť, umelecké a sociálne kompetencie, ako aj podnikateľské schopnosti. Zákon kladie dôraz na ovládanie anglického jazyka a aspoň jedného ďalšieho cudzieho jazyka, schopnosť identifikovať a riešiť problémy, rozvoj manuálnych a umeleckých zručností, ako aj posilňovanie úcty k rodičom, kultúrnym hodnotám, ľudským právam a základným slobodám. Ďalej sa zameriava na prípravu na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, rozvoj osobnosti, kontrolu správania, starostlivosť o zdravie a životné prostredie, ako aj získanie informácií o právach dieťaťa a schopnosť ich uplatňovať. Tieto ciele tvoria základ pre tvorbu školských vzdelávacích programov a hodnotenie ich súladu s týmito princípmi zabezpečuje Štátna školská inšpekcia.

Tematika posilňovania právneho štátu v stredných odborných školách je teda neoddeliteľnou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorý sa riadi princípmi právneho štátu a zameriava sa na rozvoj kompetencií potrebných pre zodpovedný život v demokratickej spoločnosti.

2. Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách

Jeden z príkladov dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách uviedla Vávro Valentovičová (2025), ktorý vychádza z filmu pre mládež Náš vodca (v nemeckom origináli Die Welle, 2008) umožňuje žiakom na základe veku primeraného príbehu následnú (seba)reflexiu. Pre stredoškolskú mládež je vhodný film v kategórii 15+, 16+ a starších stredoškolákov 18+, ktorý nielen zaujme, ale aj otvorí dôležité témy týkajúce sa právneho štátu a ochrany práv detí. Tu je niekoľko odporúčaní:

- 1. „The Pursuit of Happyness“ (2006) – Šťastie na dosah** – aj keď tento film primárne nie je o právach detí, dotýka sa témy ochrany práv detí v širšom zmysle. Zobrazuje životný príbeh muža, ktorý sa usiluje zabezpečiť lepšiu budúcnosť pre svojho syna, pričom sa stretáva s mnohými spoločenskými problémami vrátane chudoby, bezdomovectva a starostlivosti o deti. Film ukazuje, ako dôležité je mať zabezpečené práva detí a prístup k spravodlivosti.
- 2. „The Hate U Give“ (2018) – Nenávist, ktorou jsi probudil** – film zobrazuje život mladej černošskej dievčiny, ktorá sa stáva svedkom smrti svojho priateľa rukou policajta. Film skúma otázky rasizmu, policajnej brutality a práva detí v kontexte širšej spoločnosti. Môže byť vhodný na diskusiu o ochrane práv detí, najmä v prípade, že sa tieto práva stretávajú s diskrimináciou.
- 3. „Spotlight“ (2015)** – film je založený na skutočných udalostiach a zobrazuje investigatívnu prácu novinárov, ktorí odhalili sexuálne zneužívanie detí zo strany kňazov v katolíckej cirkvi. Film je silným príkladom toho, ako je dôležité, aby právny štát chránil práva detí a aby existovali mechanizmy na odhaľovanie a postihovanie týchto trestných činov. Je vhodný pre starších stredoškolákov a otvára dôležité témy týkajúce sa ochrany detí pred zneužívaním.
- 4. „The Boy in the Striped Pajamas“ (2008) – Chlapec v pruhovanom pyžame** – film zobrazuje príbeh malého chlapca, ktorý počas druhej svetovej vojny žije v blízkosti nacistického koncentračného tábora. Film ukazuje, ako vojna a ideológia zneužívajú deti a ich práva. Z pohľadu právneho štátu zobrazuje tragické následky vojny a systémovú dehumanizáciu, ktorá sa dotýkala aj detí.
- 5. „Sun and Concrete“ (2023)** je nemecký film, zobrazuje príbeh mladých ľudí z berlínskych sídlisk, ktorí sa rozhodnú vylúpiť školu, aby si vyriešili

finančné problémy. Film skúma témy ako chudoba, kriminalita a tlak skupiny. Je adaptáciou autobiograficky inšpirovaného bestselleru Felixa Lobrechta.

Výber filmov sa dotýka širokého spektra problémov, ktoré sa môžu týkať práv detí v rôznych kontextoch, zahŕňa aj rôzne historické a spoločenské kontexty, ktoré ukazujú, akým spôsobom môže byť porušovanie práv detí vážnym problémom. Edukujúci môže vybrať film podľa vekovej skupiny, záujmu a citlivosti témy, aby bol čo najvhodnejší na diskusiu v školskom prostredí. Filmy môžu poslúžiť na otvorenie diskusií o dôležitosti ochrany práv detí v rôznych formách zneužívania a diskriminácie.

Záver

Tematika posilňovania právneho štátu v stredných odborných školách je teda neoddeliteľnou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorý sa riadi princípmi právneho štátu a zameriava sa na rozvoj kompetencií potrebných pre zodpovedný život v demokratickej spoločnosti (Sapík, 2009). Môžeme konštatovať, že využitie inovatívnych edukačných prístupov (Sapík, 2025), ako je práca so žiakmi stredných škôl prostredníctvom vhodných filmov, je účinným spôsobom posilňovania právneho štátu a ochrany práv detí v školskom prostredí. Film predstavuje silný nástroj na podporu sebareflexie a kritického myslenia medzi stredoškólakmi, čo im umožňuje lepšie pochopiť význam právneho štátu a nebezpečenstvo tendencií, oslabujúcich či ohrozujúcich právny štát. Výber filmov podľa vekových skupín a citlivosti témy umožňuje prispôbiť obsah konkrétnym potrebám žiakov, čím sa zvyšuje ich angažovanosť a schopnosť reflektovať na dôležité spoločenské otázky. Vhodné filmy môžu nielen vzbudiť záujem, ale aj motivovať k aktívnym diskusiám o ochrane ľudských práv, čím prispievajú k formovaniu zodpovedných občanov, ktorí si uvedomujú význam dodržiavania právnych noriem a ochrany pred rôznymi formami zneužívania a diskriminácie.

Príspevok je súčasťou riešenia významného medzinárodného projektu V4 s názvom *Strengthening the Rule of Law Through Innovative Pedagogical Approaches* (Project ID: 22410198).

Použitá literatúra

- „Spotlight“ (2015). [online]. [cit. 2025-04-23]. Dostupné na internete: <https://www.csfd.sk/film/388128-spotlight/prehľad/>
- „The Hate U Give“ (2018) – *Nenávist, ktorou jsi probudil*. [online]. [cit. 2025-04-23]. Dostupné na internete: <https://www.csfd.sk/film/625650-nenavist-ktorou-jsi-probudil/prehľad/>
- „The Pursuit of Happiness“ (2006) – *Šťastie na dosah*. [online]. [cit. 2025-04-23]. Dostupné na internete: <https://www.csfd.sk/film/221903-stastie-na-dosah/prehľad/>
- „Sun and Concrete“ (2023). [online]. [cit. 2025-04-23]. Dostupné na internete: <https://mubi.com/en/sk/films/sun-and-concrete>
- „The Boy in the Striped Pajamas“ (2008) – *Chlapec v pruhovanom pyžame*. [online]. [cit. 2025-04-23]. Dostupné na internete: <https://www.csfd.sk/film/234754-chlapec-v-pruhovanom-pyzame/prehľad/>
- BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025. *Posilňovanie právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách*. České Budějovice: VŠERS. V tlači.
- BARNOVÁ, S. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách II*. VŠ Danubius. V tlači.
- KRÁSNA, S. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách III*. VŠ Danubius. V tlači.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2024. *Príklady dobrej praxe využitia inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách v posilňovaní právneho štátu. 17. didaktická konferencia: zborník príspevkov*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2024. ISBN 978-80-8222-064-6, s. 186-193.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025a. *Bezpečné školské edukačné prostredie ako súčasť zvyšovania právneho vedomia stredoškolákov*. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025a. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 101-111.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025b. *Posilňovanie právneho štátu prostredníctvom inovatívnych prístupov edukačnej práce so stredoškolákmi*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. V tlači.
- LAJČIN, D. – BARNOVÁ, S. – KRÁSNA, S. 2025c. *Posilňovanie právneho štátu pre budúcnosť demokracie prostredníctvom inovatívnych prístupov v edukácii*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI. V tlači.
- LAJČIN, D. 2025. *Príklady dobrej praxe posilňovania právneho štátu prostredníctvom inovatívnych edukačných prístupov v stredných odborných školách I*. VŠ Danubius. V tlači.

SAPÍK, M. 2009. Předpoklady pro možnost transformace lidské identity a její důsledky v dimenzi občanské společnosti. In: *Transformácia ľudskej identity v strednej Európe po roku 1990*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. ISBN 978-80-8082-187-6, s. 36-42.

SAPÍK, M. 2025. Inovativní přístupy v edukačním procesu. In: BARNOVÁ, S. (eds). 2025. *Posilnenie právneho štátu pre budúcnosť demokracie: Inovatívne prístupy v edukácii. Strengthening the Rule of Law: Innovative Educational Approaches*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Book of Conference Proceedings. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI. 244 s. ISBN 78-80-8222-068-4, s. 9-20.

Školský zákon 245/2008 Z. z.

VÁVRO VALENTOVIČOVÁ, Z. 2025. *Príklady osvedčených postupov využívania inovatívnych edukačných metód vo výučbe o vybraných témach oblasti právneho štátu III*. VŠ DTI. V tlači

Kontakt

doc. JUDr. PhDr. PaedDr. Slávka Krásna, PhD., Ph.D.

Vysoká škola DTI

Katedra školskej pedagogiky a psychológie

Ul. Sládkovičova 533/20

018 41 Dubnica nad Váhom

e-mail: krasna@dti.sk

Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov

University teachers job satisfaction

Dária Čepelová

Abstrakt: Pracovná spokojnosť unikátnym fenoménom pozitívneho vnímania faktorov vykonávanej práce. S pracovnou spokojnosťou však súvisí aj pocit bezpečia, uspokojenia z výsledkov práce či dosiahnutých pracovných úspechov. Práca vysokoškolských učiteľov je vysoko špecifickou prácou, preto aj na pracovnú spokojnosť vysokoškolských učiteľov je potrebné takto nahliadať.

Kľúčové slová: práca, spokojnosť, pracovná spokojnosť, učiteľ, vysokoškolský učiteľ

Abstract: Job satisfaction a unique phenomenon of positive perception of the factors of the work performed. However, job satisfaction is also related to a feeling of security, satisfaction with work results or achievements. The work of university teachers is a highly specific job, so job satisfaction of university teachers should also be viewed in this way.

Key words: job, job satisfaction, job satisfaction, teacher, university teacher

Úvod

Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov sa vzťahuje na subjektívny pocit pracovnej spokojnosti, ktorý jednotliví vysokoškolskí učitelia pociťujú v súvislosti s rôznymi aspektmi svojej profesie, pocit, ktorý môže byť ovplyvnený rôznymi faktormi – pracovné podmienky, mzda, pracovná záťaž, vzťahy s kolegami a študentmi, možnosti profesijného rastu, uznanie a podpora zo strany vedenia vysokej školy/univerzity, ako aj samotné hodnoty a motivácia spojená s prácou vysokoškolského učiteľa.

Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov môže byť ovplyvnená aj externými faktormi, ako je financovanie vzdelávacích inštitúcií, politické a legislatívne prostredie alebo verejný a spoločenský pohľad na akademickú profesiu (Čepelová, Stacho, Čepelová, 2024). Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov je často považovaná za kľúčový faktor, ovplyvňujúci kvalitu výučby, ako aj celkový rozvoj a úspech vzdelávacieho systému.

Pracovná spokojnosť a pracovná spokojnosť učiteľov

Tému považujeme za aktuálnu už dlhodobo, svedčia o tom publikované výstupy renomovaných odborníkov na túto tému. Myslíme si, že pracovná spokojnosť je dlhodobým fenoménom, ktorý neovplyvní krátkodobá pracovná „kríza“, či už z dôvodu mimoriadnej pracovnej vyťaženia zamestnanca alebo krátkodobej nepohody, napr. obdobie hĺbkového auditu a podobne. Fenomén pracovnej spokojnosti sa týka aj zamestnancov, ktorí pracujú formou home office, lebo sa netýka pracoviska, ale práce. Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov má svoje špecifiká, ktoré by vedenie vysokej školy/univerzity malo poznať a pracovať so zvyšovaním pracovnej spokojnosti vysokoškolských učiteľov, ktorých práca je veľmi náročná na čas, energiu, tvorivosť a intelektové zaťaženie. Pracovná spokojnosť vysokoškolských učiteľov je kľúčovým faktorom, ktorý ovplyvňuje nielen ich osobnú pohodu, ale aj kvalitu výučby a celkový rozvoj akademického prostredia (Čepelová, 2025). Výsledky rôznych realizovaných výskumov (Sandu, Rus a Pârlica, 2023; Yang a Hoque, 2023; Saleem, Aziz, Quraishi, 2019; Sachar, 2019; Saleem, 2019; Borrego, Orgambídez, Mora-Jauregui, 2022; Irshad a Waqas Raja, 2021; Zhen a Liu, 2023, Abdullah a kol., 2022; Junru, 2019; Sirotová a Jandová, 2023; Hitka a kol., 2023; Lukáčová, 2013; Dončevová, 2021; Urdziková a Kordošová, 2016 a samozrejme aj iní autori) ukazujú, že nedostatočná podpora v oblasti profesijného rozvoja, administratívne zaťaženie a nízke platy sú faktory, ktoré často vedú k pracovnej nespokojnosti učiteľov. Zistenia tiež zdôrazňujú potrebu zlepšenia pracovných podmienok vysokoškolských učiteľov ako prostriedku na zvyšovanie efektivity vzdelávania a znižovanie fluktuácie v akademickom prostredí.

Výskum pracovnej spokojnosti vysokoškolských učiteľov

Cieľom nášho výskumu, realizovaného v roku 2025, bolo analyzovať hlavné aspekty, ktoré formujú pracovnú spokojnosť opýtaných vysokoškolských učiteľov. Výskumný súbor výskumu pracovnej spokojnosti vysokoškolských učiteľov tvorilo 59 respondentov (36 žien a 23 mužov), priemerný vek bol 49 rokov, akademickú prax malo 30 respondentov kratšiu ako 10 rokov, pracovné zaradenie pedagogický zamestnanec malo 56 respondentov. Tieto premenné boli súčasťou výskumu. Zistenia uvádzame v premennej rod respondentu.

Tabuľka 1: Výsledky výskumu pracovnej spokojnosti vysokoškolských učiteľov podľa rodu respondentov

	Ženy	Muži
Finančné hodnotenie	3,333	3,565
Morálne hodnotenie	2,833	2,957
Možnosť kariérneho rastu	1,500	2,000
Sociálna politika	1,833	2,130
Zaujímavá práca	1,500	1,783
Stálosť a istota práce	1,833	1,261
Právomoci a zodpovednosť	2,667	2,348
Atmosféra na pracovisku	2,667	1,261
Priemer	2,271	2,163

Numerické hodnoty v tabuľke sú aritmetické priemery

Zdroj tabuľky 1: vlastný výskum.

Tabuľka 1 poskytuje odpoveď na stanovenú H1, v ktorej sme predpokladali, že ženy budú hodnotiť pracovnú spokojnosť celkovo pozitívnejšie ako muži, čo sa v našom výskumnom súbore **nepotvrdilo**, naopak, muži hodnotia svoju pracovnú spokojnosť celkovo pozitívnejšie ako ženy. Z tabuľky tiež vieme vyčítať, že ženy – vysokoškolské učiteľky nášho výskumného súboru, vyjadrujú najvyššiu pracovnú spokojnosť s možnosťou kariérneho rastu a s tým, že práca vysokoškolského učiteľa je zaujímavá, najnižšiu pracovnú spokojnosť vyjadrujú respondentky s finančným ohodnotením svojej práce a s morálnym hodnotením svojej práce. Muži, vysokoškolskí učitelia nášho výskumného súboru, vyjadrujú najvyššiu pracovnú spokojnosť s istotou a stálosťou práce a s atmosférou na pracovisku, najnižšiu pracovnú spokojnosť vyjadrujú respondenti s finančným ohodnotením svojej práce a s morálnym hodnotením svojej práce. Tabuľka nám tiež poskytuje odpoveď na výskumnú otázku VO1 V ktorých skúmaných položkách sa hodnotenie pracovnej spokojnosti podľa rodu respondentov zhoduje? V našom výskumnom súbore oba rody vykazujú negatívne vnímanie pracovnej spokojnosti v oblasti finančného hodnotenia, morálneho hodnotenia, právomoci a zodpovednosti. Podľa nášho názoru je to tým, že vysokoškolskí učitelia vnímajú svoje platy ako neadekvátne vzhľadom na náročnosť práce a spoločenskú dôležitosť. Ďalej môžu pociťovať, že ich práca nie je dostatočne oceňovaná zo strany vedenia, a že nemajú dostatočnú autonómiu v rozhodovaní nad svojou prácou. Podľa nášho názoru je to tým, že muži častejšie zastávajú vyššie akademické

pozície, čo vedie k ich väčšej autonómii, a tým aj k dosiahnutiu stabilných miest v porovnaní so ženami, ktoré môžu čeliť väčším kariérnym prekážkam. Najväčší priepastný rozdiel sme zaznamenali medzi hodnotením atmosféry na pracovisku. Výrazne negatívne ho hodnotili ženy – vysokoškolské učiteľky. Podľa nášho názoru je to tým, že ženy sú často citlivejšie na medzilidské vzťahy a celkovú atmosféru na pracovisku, a teda môžu takéto situácie vyhodnotiť ako viac stresujúce, oproti mužom, ktorí vnímajú vzťahy na pracovisku a celkovú atmosféru viac racionálnejšie alebo výkonovo.

Záver

V závere v zhode s viacerými autormi (napr. Treľová a Hlásny (2023 a,b), Hlásny (2022, 2023), Treľová a kol., 2023 a iní autori) dávame do pozornosti významný vplyv digitalizácie a aktuálnej digitálnej éry (Stacho, 2024; Hužovičová, 2024, 2025; Horváth (2021a,b); Horváth (2022a,b,c,d); Horváth, 2024 a iní autori) na pracovné prostredie, pracovnú spokojnosť, pracovnú motiváciu, pracovné miesta, aktuálny trh práce a dodávame, že pomenované entity je potrebné aj naďalej podrobne skúmať.

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia medzinárodného vedeckého projektu IGA002DTIMA/2024 *Aktuálne témy ekonómie a manažmentu v prostredí súčasného a budúceho trhu práce.*

Použitá literatúra

- ABDULLAH, N. a kol. 2022. Analysis of Procedural Justice and Its Association with University Teachers' Level of Job Satisfaction. In: *Journal of Accounting and Finance in Emerging Economies*, 8(2). Dostupné na internete: <https://doi.org/10.26710/jafee.v8i2.2371>
- BORREGO, Y., ORGAMBÍDEZ, A., MORA-JAUREGUALDE, B. 2022. Empowerment and job satisfaction in university teachers: A theory of power in educational organizations. In: *Psychology in the Schools*, 60(3), 843–854. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1002/pits.22790>
- ČEPELOVÁ, D. 2025. *Aspekty pracovnej spokojnosti vysokoškolských učiteľov*. [Bakalárska práca]. Vysoká škola DTI v Dubnici nad Váhom. Katedra manažmentu a ekonómie. Dubnica nad Váhom, 2025, 55 s.
- ČEPELOVÁ, S., STACHO, M., ČEPELOVÁ, D. 2024. Pracovná spokojnosť učiteľov v terciárnom stupni vzdelávania. In: *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní (13): zborník vedeckých prác a vedeckých štúdií*. 1. vyd. Bratislava: Z-F LINGUA, 2024. ISBN 978-80-8177-111-8, s. 102–112.

- DONČEVOVÁ, S. 2021. Kvalita pracovného prostredia a spokojnosť pedagogických a odborných zamestnancov v škole. In: *Slovenský časopis pre pedagogické vedy*, (Online). Vol. 12, no. 4, s. 256-272. Dostupné na internete: http://www.casopis-pedagogika.sk/rocnik-12/cislo-4/pedagogika_4_21.pdf
- Dotazník spokojnosti zamestnancov. Dostupný na internete: https://www.truni.sk/sites/default/files/kvalita/priloha_c_1_dotaznik_spokojnosti_zamestnancov.pdf. Dotazník, zadávaný autorkou je dostupný na internete: <https://forms.gle/aYhSCwhPbDFzz42VA>
- HAFAEEZ, N. a kol. 2023. Emotional intelligence, organizational commitment, job satisfaction, and turnover Intention: Gender-based study of university teachers. In: *International Journal of Educational Researchers*, 14(2), 21–33. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.29329/ijer.2023.565.2>
- HITKA, M. a kol. 2023. Managing Employee Motivation in Slovak Universities from the Perspectives of Time and Age. In: *Education Sciences*, 13(6), 556. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.3390/educsci13060556>
- HLÁSNY, M. 2022. Vývojové trendy v pracovnom práve ovplyvnené digitálnou érou = Development Trends in Labor Law Influenced by the Digital Era. In: *Homo, Ius, Societas*. 1. vyd. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2022. ISBN 978-80-8167-082-4, s. 17–28.
- HLÁSNY, M. 2023. Vplyv digitalizácie na pracovný proces. In: *Digitálne kompetencie žiakov a učiteľov v kontexte informatizácie a digitalizácie školstva*. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2023. s. 119–124. ISBN 978-80-8222-046-2.
- HORVÁTH, M. 2021a. Vplyv digitalizácie na formovanie dedičského práva Slovenskej republiky = Impact of digitalization on the formation of succession law in the Slovak republic. In: *Acta iuridica Sladkoviciensia* (18): právnické štúdie. 1. vyd. Brno: MSD, 2021. ISBN 978-80-7392-374-7, s. 69–79.
- HORVÁTH, M. 2021b. *Občianske právo a pracovné právo v digitálnej ére*. 1. vyd. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2021. 84 s. ISBN 978-83-8111-247-5.
- HORVÁTH, M. 2022a. Právne špecifiká európskej digitálnej budúcnosti občanov = Legal peculiarities of citizens' digital future. In: *Sapientia – Magistra Vitae* (4). 1. vyd. Sládkovičovo (Slovensko): Vysoká škola Danubius, 2022. ISBN 978-80-8167-088-6, s. 51–66.
- HORVÁTH, M. 2022c. Digitálna éra ako výzva pre občianske právo. In: *Problémové konotace odhalování, dokumentování, dokazování a prevence kriminality či jiné protispolečenské činnosti: recentní diskurs II*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2022. ISBN 978-80-7556-105-3, s. 120–122.
- HORVÁTH, M. 2022d. Dosah digitalizácie na proces uzavierania zmlúv v občianskom práve Slovenskej republiky = Impact of digitalization on the process of contract formation in the civil law of the Slovak republic. In: *Homo, Ius, Societas*. 1. vyd. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2022. ISBN 978-80-8167-082-4, s. 9–18.

- HORVÁTH, M. 2024. Právna subjektivita umelej inteligencie v občianskom práve SR = Legal subjectivity of artificial intelligence in the civil law of the Slovak Republic. In: *Sic Fata Voluerunt*: Vedecká konferencia k životnému jubileu univerzitného profesora Jozefa Králiku. 1. vyd. Brno: MSD, 2024. ISBN 978-80-7392-417-1, s. 309–327.
- HORVÁTH, M., HLÁSNY, M., KRÁSNY, M. 2021. *Digitálna éra ako výzva pre občianske a pracovné právo v kontexte personálneho manažmentu*. Týn nad Vltavou: Nová Forma, 2021. 186 s. ISBN 978-80-7612-368-7.
- HORVÁTH, M. 2023. Občania a špecifiká práva v európskej digitálnej budúcnosti = Citizens and the law specifics in the european digital future / arian [Autor, 100%]. In: *Miscellanea* (4): Historico-philologico-iuridica. 1. vyd. Brno: MSD, 2023. ISBN 978-80-7392-400-3, s. 97–109.
- HORVÁTH, M. 2022b. Občianske právo Slovenskej republiky pod vplyvom digitálnej transformácie = Civil law of the Slovak republic under the influence of digital transformation. In: *Miscellanea* (3): Historico-Philologico-Iuridica. 1. vyd. Brno: MSD, 2022. ISBN 978-80-7392-376-1, s. 35–50.
- HUŽOVIČOVÁ, I. 2024. Riadenie a rozvoj ľudských zdrojov. In: *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní* (13): zborník vedeckých prác a vedeckých štúdií. 1. vyd. Bratislava: Z-F LINGUA, 2024. ISBN (elektronické) 978-80-8177-111-8, s. 88–101.
- HUŽOVIČOVÁ, I. 2025. Pracovné očakávania zamestnávateľov od zamestnancov v edukačnom prostredí v kontexte potrieb súčasnej školy. In: *Bezpečné a podporujúce edukačné prostredie*: 10. ročník konferencie: zborník z medzinárodnej konferencie. 1. vyd. Dubnica nad Váhom: Vysoká škola DTI, 2025. ISBN 978-80-8222-066-0, s. 279–284.
- IRSHAD, S., RAJA, M. W. 2021. Job Satisfaction of University Teachers of Different Personality Traits during Covid-19: Role of Job Crafting as a Mediator. In: *Abasyn Journal of Social Sciences*, 14(2), 196–207. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.34091/AJSS.14.2.03>
- JUNRU, X., HUANG, Y.-J. 2019. The influence of teachers' perceived organizational justice on organizational citizenship behavior in Chinese private universities: Mediate role of job satisfaction. In: *The International Journal of Organizational Innovation*, 12(1), 295–303. Dostupné na internete: <http://www.ijoi-online.org/>
- LUKÁČOVÁ, J. 2013. *Zdroje pracovnej spokojnosti a nespokojnosti vysokoškolských učiteľov*. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/311966202>
- SACHAR, D. 2019. Impact of Academic Environment Conditions on Job Satisfaction of University Teachers—An Indian Context. In: *Amity Global HRM Review*, 9, 32–37. ISSN 0975-511X
- SALEEM, N., AZIZ, F., QURAIISHI, U. 2019. Morale and Job Satisfaction of University Teachers: A Case from Pakistani Universities. In: *Bulletin of Education and*

- Research*, 41(3), 131–139. Dostupné na internete: <http://files.eric.ed.gov/full-text/EJ1244642.pdf>
- SANDU, M. L., RUS, M., ILIUȚĂ, E. 2023. The relationship between organizational stress and job satisfaction among Pre-University teaching staff. In: *Technium Social Sciences Journal*, 51, 211–225. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.47577/tssj.v51i1.9955>
- SIROTOVÁ, M., JANDOVÁ, V. 2023. Pracovná spokojnosť slovenských učiteľov a jej vplyv na kvalitu edukačnej práce. In *Sborník z mezinárodní konference icolle 2023: Udržitelný učitel*, (Online). Brno: Mendelu, 114–126. ISBN 978-80-7509-958-7. Dostupné na internete: DOI: <https://doi.org/10.11118/978-80-7509-958-7>
- STACHO, M. 2024. Umelá inteligencia v školskom edukačnom prostredí. In *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní (13): zborník vedeckých prác a vedeckých štúdií*. 1. vyd. Bratislava: Z-F LINGUA, 2024. ISBN (elektronické) 978-80-8177-111-8, s. 123–131.
- ŠEBESTOVÁ, P. 2018. Spätná väzba vo vyučovacom procese. In *Revue spoločenských a humanitných vied*, roč. 6, č. 1-2, 2018, s. 1–8. ISSN 1339-259X.
- TRELOVÁ, S., HLÁSNY, M. 2023a. *Digitálna éra a jej odraz v očakávaniach zamestnávateľov a zamestnancov*. České Budějovice: Nová Forma, 2023a. 142 s. ISBN 978-80-7612-586-5.
- TRELOVÁ, S., HLÁSNY, M. 2023b. Pracovné podmienky v digitálnej ére – odraz nových foriem zamestnávania spojených s digitálnym rozvojom v terciárnom vzdelávaní. In: *Socialium Actualis XVI*. 2023b. ISBN 978-80-7612-598-8, s. 19–28.
- TRELOVÁ, S. a kol. 2023. Vplyv digitálnej éry na inovácie odbornej praxe v pregraduálnej príprave vysokoškolských študentov. In: *Socialium Actualis XVI*. 2023. ISBN 978-80-7612-598-8, s. 92–101.
- URDZIKOVÁ, J., KORDOŠOVÁ, M. 2016. Systémy riadenia a ich vplyv na manažment BOZP – pracovný stres, rizikové správanie, pracovné podmienky a ich dopady na BOZP. II. etapa: In: *Riadenie psychosociálnych rizikových faktorov zamestnancov pracujúcich v oblasti školstva*, (Online), pp. 64–65 Dostupné na internete: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Urdzikova/2016_vu_systemy_riadenia_a_bozp_ii_etapa.pdf
- YANG, Q., HOQUE, K. 2023. Job satisfaction of university teachers: A systematic literature review (2010-2021). In: *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 20(1). Dostupné na internete: <https://doi.org/10.53761/1.20.01.12>
- ZHEN, X., LIU, Q. 2023. The impact of a teacher's professional identity on his/her occupational happiness: The mediating role of psychological capital. In: *NURTURE*, 17(3), 394–406. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.55951/nurture.v17i3.359>

Kontakt

Dária Čepelová

Vysoká škola DTI v Dubnici nad Váhom

Ul. Sládkovičova 533/20,

018 41 Dubnica nad Váhom

e-mail: dariacepelova@gmail.com

Medzinárodný kontext starostlivosti o zamestnancov

International context Employee-care

Slávka Čepelová

Abstrakt: Text príspevku sa zaoberá medzinárodným kontextom starostlivosti o zamestnancov so zameraním na úlohu Európskej únie a jej spoluprácu s ďalšími organizáciami, ako sú Medzinárodná organizácia práce, OSN a Rada Európy. Rozoberá ciele a nástroje EÚ v oblasti zamestnanosti, sociálnej inklúzie a ochrany zamestnancov, ako aj právny rámec zabezpečený prostredníctvom množstva smerníc. Tieto smernice stanovujú minimálne štandardy pre pracovné podmienky, bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci, ochranu špecifických skupín (napr. mladiství, tehotné ženy) a organizáciu pracovného času. Osobitná pozornosť je venovaná Európskemu sociálnemu fondu (ESF a ESF+), ktorý predstavuje hlavný finančný nástroj EÚ na podporu zamestnanosti, vzdelávania a sociálnej inklúzie. Príspevok poukazuje na komplexný prístup EÚ pri zabezpečovaní dôstojných a spravodlivých pracovných podmienok vo všetkých členských štátoch a jej snahu reagovať na výzvy digitálnej a ekologickej transformácie.

Kľúčové slová: zamestnanec, starostlivosť, medzinárodný, starostlivosť o zamestnancov

Abstract: The text of the paper looks at the international context of employee welfare, focusing on the role of the European Union and its cooperation with other organisations such as the International Labour Organisation, the United Nations and the Council of Europe. It discusses the EU's objectives and instruments in the field of employment, social inclusion and the protection of workers, as well as the legal framework provided by a number of directives. These directives set minimum standards for working conditions, health and safety at work, the protection of specific groups (e.g. minors, pregnant women) and the organisation of working time. Particular attention is paid to the European Social Fund (ESF and ESF+), which is the EU's main financial instrument for promoting employment, education and social inclusion. The paper highlights the EU's comprehensive approach to ensuring decent and fair working conditions in all Member States and its efforts to respond to the challenges of digital and ecological transformation.

Key words: employee, care, international, employee care

Úvod

Z hľadiska starostlivosti o zamestnancov v medzinárodnom portfóliu uvedieme prostredníctvom rozpracovania cieľov, poslania a úloh kľúčovej organizácie akou je Európska únia, ktorá – v spolupráci s inými (Medzinárodná organizácia práce, Organizácia spojených národov a Rada Európy) – v tomto zohráva významnú úlohu.

Európska únia

Európska únia je hospodársko-politická únia, ktorej prvé základy boli položené niekoľko rokov po ukončení II. svetovej vojny. Z počiatočnej spolupráce, založenej primárne na hospodárskej spolupráci, sa postupne zrodilo spoločenstvo spolupracujúce v celom rade ďalších oblastí.

V Lisabonskej zmluve ako súčasť primárneho práva Európskej únie a v Charte základných práv Európskej únie má každý zamestnanec právo na materskú dovolenku a rodičovskú dovolenku, rovnako ako na každoročnú platenú štandardnú dovolenku (Európsky parlament, 2008).

V sociálnej oblasti a oblasti zamestnanosti patrí medzi ciele Európskej únie zlepšovanie životných podmienok, konkretizované boli tieto ciele vytvorením desaťročnej stratégie pre zamestnanosť a vedomostnú a udržateľnú ekonomiku, ktorá podporuje sociálne začlenenie nazývané „Európa 2020“. Ide o dosiahnutie 75% zamestnanosti osôb vo vekovej kategórii od 20 do 64 rokov, zníženie počtu ľudí, žijúcich v chudobe a sociálnom vylúčení, zníženie miery nedokončeného štúdia, zvýšenie podielu vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva vo vekovej kategórii od 30 do 34 rokov a ďalšie v období do roku 2030 (Projekt Európa 2030). Ciele sú spoločné a majú byť dosiahnuté optimálnou kombináciou zo strany členských štátov a Európskej únie.

Ďalší spôsob, ktorým sa Európska únia snaží dosiahnuť vytýčené ciele, je vydávanie politických „balíčkov“. V apríli 2012 bol prijatý balík v oblasti zamestnanosti a v decembri toho istého roku potom balík opatrení na zvýšenie zamestnanosti mladých ľudí.

Ďalej je táto problematika rozpracovaná formou smerníc. Upravujú aj všeobecné zásady na vydávanie ďalších viacerých nadväzujúcich smerníc, týkajúcich sa špecifických rizík a aspektov práce. K ďalším smerniciam napr. patria:

- Smernica 90/270/EHS tu dňa 29. 5. 1990 o minimálnych požiadavkách na bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci so zobrazovacími jednotkami.

Podľa tohto predpisu patrí medzi povinnosti zamestnávateľa informovanie a školenia zamestnancov, plánovanie činnosti zamestnanca tak, aby práca so zobrazovacou jednotkou bola pravidelne prerušovaná, zaistenie prehliadok zraku a očí zamestnancov, a pod;

- Smernica č. 92/85/EHS z 19. 10. 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných zamestnankýň, zamestnankýň krátko po pôrode alebo dojčiacich zamestnankýň. Smernica stanovuje minimálnu dĺžku trvania materskej dovolenky na minimálne 14 po sebe nasledujúcich týždňov pred pôrodom alebo po pôrode. Ďalej je tu upravená ochrana tehotných žien pred rizikami spojenými s určitým typom práce, zákaz požadovania nočnej práce od tehotných zamestnankýň a povinnosť presunutia na inú pozíciu v prípade hroziaceho zdravotného rizika;
- Smernica č. 94/33 / ES z 22. 6. 1994 o ochrane mladých ľudí pri práci stanovuje minimálny vek na prijatie do zamestnania tak, že nesmie byť nižší ako vek skončenia povinnej školskej dochádzky, avšak nikdy nie nižší ako 15 rokov. Ďalej mladistvým zamestnancom (mladším ako 18 rokov) musí byť poskytnutá zvýšená ochrana, nesmú vykonávať prácu nadčas, prácu v noci a práce, ktoré by škodili ich zdraviu či poškodili ich zdravie, alebo práce, ktoré sú pre nich nebezpečné či neprimerané;
- Smernica č. 2003/88 / ES zo 4. 11. 2003, o niektorých aspektoch organizácie pracovného času stanovuje minimálne doby denného odpočinku, týždenného odpočinku, maximálny týždenný pracovný čas, prestávky, niektoré aspekty nočnej práce, rozvrhnutie pracovného času či práce na zmeny a dovolenku za kalendárny rok;
- Smernica č. 2010/18/EÚ z 8. 3. 2010, ktorou sa vykonáva revidovaná Rámcová dohoda o rodičovskej dovolenke, uzavretá medzi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a ETUC a zrušuje smernicu 96/34/ES, opisuje rodičovskú dovolenku ako individuálne právo, ktoré sa priznáva zamestnankyni alebo zamestnancovi bez ohľadu na povahu pracovnoprávneho vzťahu v dôsledku narodenia alebo osvojenia dieťaťa. Musí byť umožnené, aby sa rodič – zamestnanec mohol starať o dieťa po dobu najmenej štyroch mesiacov a maximálne do veku ôsmich rokov. Po skončení rodičovskej dovolenky má právo vrátiť sa na rovnaké pracovné miesto a ak to nie možné, tak potom na miesto rovnocenné alebo podobné. Zamestnávateľ tiež musí zvážiť a reagovať na žiadosti o zmenu dĺžky alebo rozvrhnutia pracovnej doby zamestnanca po návrate z jeho rodičovskej dovolenky. Ďalšie súvisiace pravidlá určia členské štáty alebo sociálni partneri.

Ďalšie významné smernice EÚ, ktoré sa zaoberajú aspektmi práce a zamestnanosti a nadväzujú na všeobecné zásady stanovené v rámcovej smernici 89/391/EHS:

- Smernica 98/59/ES – o hromadnom prepúšťaní upravuje podmienky a povinnosti zamestnávateľa pri hromadnom prepúšťaní, vrátane povinnosti konzultácií so zástupcami zamestnancov a informovania príslušných orgánov.
- Smernica 2001/23/ES – o ochrane práv zamestnancov pri prevode podniku zabezpečuje, aby boli práva zamestnancov zachované v prípade prevodu (napr. predaja) spoločnosti alebo jej časti. Zamestnanci automaticky prechádzajú k novému zamestnávateľovi so všetkými právami a povinnosťami.
- Smernica 2002/44/ES – o minimálnych požiadavkách na ochranu pracovníkov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou vibráciám stanovuje hraničné hodnoty expozície a povinnosti zamestnávateľa v oblasti ochrany pracovníkov pred vibráciami spôsobenými nástrojmi alebo strojmi.
- Smernica 2003/10/ES – o ochrane pracovníkov pred rizikami spôsobenými hlukom rovnako ako pri vibráciách, ide o prevenciu poškodenia sluchu a zdravia spôsobeného hlukom na pracovisku.
- Smernica 2006/25/ES – o umelom optickom žiarení sa zameriava na ochranu pred účinkami neionizujúceho žiarenia (napr. lasery, UV žiarenie), ktoré môže poškodiť zrak alebo pokožku.
- Smernica 2009/104/ES – o minimálnych požiadavkách na bezpečnosť a ochranu zdravia pri používaní pracovných prostriedkov – definuje pravidlá na bezpečné používanie strojov, náradia a zariadení zamestnancami. Nadväzuje na staršiu smernicu 89/655/EHS.
- Smernica 91/383/EHS – dopĺňa ochranu pracovníkov na dobu určitú alebo dočasne pridelených zamestnancov zabezpečuje, aby mali dočasní pracovníci rovnakú úroveň ochrany ako kmeňoví zamestnanci, najmä pokiaľ ide o BOZP (bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci).
- Smernica 2008/104/ES – o agentúrnej práci zabezpečuje rovnaké pracovné podmienky pre agentúrnych zamestnancov ako pre ostatných zamestnancov v rovnakej pozícii (rovnaký plat, pracovný čas, dovolenka atď.).

Smernice EÚ týkajúce sa práce, zamestnanosti a ochrany zdravia pri práci. Smernice Európskej únie zohrávajú dôležitú úlohu pri určovaní minimálnych štandardov v oblasti bezpečnosti, ochrany zdravia a pracovných podmienok v členských štátoch. Rámcová smernica 89/391/EHS vytvára základ

pre ďalšie špecifické smernice, ktoré riešia konkrétne aspekty zamestnania, riziká a kategórie zamestnancov. Vybrané smernice podľa tematických oblastí:

– Bezpečnosť a zdravie pri práci

Smernica 90/270/EHS – určuje minimálne požiadavky pri práci so zobrazovacími jednotkami (napr. obrazovkami), vrátane školení a prehliadok zraku.

Smernica 2002/44/ES – ochrana pred vibráciami.

Smernica 2003/10/ES – ochrana pred hlukom.

Smernica 2006/25/ES – ochrana pred umelým optickým žiarením.

Smernica 2009/104/ES – bezpečné používanie pracovných prostriedkov (náradia, stroje).

Smernica 91/383/EHS – ochrana dočasných a zmluvných pracovníkov v oblasti BOZP.

– Ochrana špecifických skupín zamestnancov

Smernica 92/85/EHS – ochrana tehotných žien, žien po pôrode a dojčiacich žien, vrátane zákazov rizikovej práce a nočných zmien.

Smernica 94/33/ES – ochrana mladistvých zamestnancov (minimálny vek, zákaz nočnej práce a nebezpečných činností).

Smernica 2010/18/EÚ – rodičovská dovolenka ako individuálne právo zamestnancov, vrátane práva na návrat do práce a úpravu pracovného času.

– Pracovný čas a podmienky zamestnávania

Smernica 2003/88/ES – upravuje organizáciu pracovného času (denný a týždenný odpočinok, prestávky, nočná práca, ročná dovolenka).

Smernica 2008/104/ES – rovnaké podmienky pre agentúrnych pracovníkov.

Smernica 2001/23/ES – ochrana práv zamestnancov pri prevode podniku.

Smernica 98/59/ES – pravidlá pri hromadnom prepúšťaní (konzultácie, informovanie).

Tieto smernice tvoria súčasť právneho rámca EÚ, ktorý zabezpečuje minimálnu úroveň ochrany zamestnancov vo všetkých členských štátoch. Každá krajina ich musí implementovať do svojej národnej legislatívy, pričom môže stanoviť aj prísnejšie pravidlá. Dôležité je, že mnohé z týchto smerníc sa navzájom dopĺňajú a reagujú na meniace sa podmienky trhu práce, technológií a spoločnosti.

Záver

Kľúčovým finančným nástrojom pre realizovanie Európskej stratégie zamestnanosti je Európsky sociálny fond (ESF, 2025), jeden z troch štrukturálnych fondov Európskej únie. Jeho hlavným cieľom je rozvoj trhu práce, zamestnanosti a ľudských zdrojov, znižovanie nezamestnanosti, podpora sociálneho začlenenia a rovnakých príležitostí. Pre obdobie 2014–2020 vymedzenej prostriedky vo výške 74 miliárd € boli použité na financovanie tisícov menších národných, regionálnych a miestnych projektov. Podpora z fondu bola v tomto období na Slovensku rozdelená prostredníctvom operačných programov. Pre Programové obdobie 2021–2027 vymedzili prostriedky vo výške 101 miliárd €. K osobitným cieľom ESF+ patria:

- podpora zamestnanosti, mobility pracovnej sily, vzdelávania a sociálneho začlenenia, a to aj pomocou pri odstraňovaní chudoby, čím sa prispieva k cieľom Európskeho piliera sociálnych práv,
- podpora digitálnej a ekologickej transformácie, tvorba pracovných miest na základe zručností pre inteligentnú špecializáciu a zlepšenie systémov vzdelávania a odbornej prípravy,
- podpora dočasných opatrení za výnimočných alebo nezvyčajných okolností (napr. financovanie režimov skráteného pracovného času bez vyžadovania ich spojenia s aktívnymi opatreniami alebo umožnenie prístupu k zdravotnej starostlivosti aj tým, ktorí nie sú priamo zraniteľní zo sociálno-ekonomického hľadiska).

K ustanoveniam ESF+ patria tieto:

- všetky členské štáty musia vo svojich výdavkových programoch riešiť nezamestnanosť mladých. V členských štátoch, kde je počet mladých nezamestnaných, ktorí sa nezúčastňujú vzdelávania ani odbornej prípravy, vyšší ako priemer EÚ, sa 12,5 % fondu vynaloží na boj proti nezamestnanosti mladých,
- najmenej 25 % rozpočtu sa vynaloží na podporu sociálneho začleňovania, ako aj integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín,
- najmenej 3 % rozpočtu sa vynaložia na potravinovú pomoc a základnú materiálnu pomoc pre najodkázanejších,
- všetky členské štáty sú povinné vyčleniť primerané množstvo svojich zdrojov z ESF+ na vykonávanie záruky pre deti prostredníctvom cieľných opatrení na boj proti chudobe detí. Členské štáty s mierou chudoby detí vyššou ako priemer EÚ musia na riešenie tejto otázky použiť aspoň 5 % svojich zdrojov z ESF+.

- na budovanie kapacít pre sociálnych partnerov a občiansku spoločnosť v členských štátoch sa musia vyčleniť primerané finančné prostriedky a najmenej 0,25 % fondu by sa malo prideliť, ak sa to vyžaduje v odporúčaniach pre jednotlivé krajiny,
- Všetky operácie by sa mali vyberať a vykonávať podľa Charty základných práv Európskej únie.

Aby mohol každý členský štát využívať financovanie politiky súdržnosti, musí pripraviť dohodu o partnerstve. Ide o dokument na programovanie investícií, v ktorom sa stanovujú plány vnútroštátnych orgánov týkajúce sa využívania EFRR, ESF+, Kohézneho fondu, FST a ENRAF.

Štúdia vznikla ako súčasť riešenia medzinárodného vedeckého projektu IGA002DTIMA/2024 *Aktuálne témy ekonómie a manažmentu v prostredí súčasného a budúceho trhu práce.*

Použitá literatúra

- EURÓPSKA ÚNIA. *Projekt Európa 2030*. [online]. [cit. 2025-04-04] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/30769/qc3210249skc.pdf>
- EURÓPSKY PARLAMENT. 2008. *Lisabonská zmluva*. [online]. [cit. 2025-04-04] Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sk/powers-and-procedures/the-lisbon-treaty?&at_campaign=2024-AboutParliament&at_medium=Google_Ads&at_platform=Search&at_creation=RSA&at_goal=TR_G&at_advertiser=Webcomm&at_topic=PowersLisbon&at_location=SK&gad_source=1&gclid=EAlaIqobChMI25GJoaTkjAMV_TAGAB1_Fis8EAAYASAAE-gl2bPD_BwE
- EURÓPSKY SOCIÁLNY FOND. 2025. *Európsky sociálny fond*. [online]. [cit. 2025-04-04]. Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU_2.3.2.pdf
- Smernica 2001/23/ES – o aproximácii zákonov členských štátov týkajúcich sa zachovania práv zamestnancov pri prevodoch podnikov, závodov alebo častí podnikov alebo závodov* [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:02001L0023-20151009&qid=1720696086943>
- Smernica 2002/44/ES – o minimálnych zdravotných a bezpečnostných požiadavkách vyplývajúcich z vystavenia pracovníkov rizikám vzniknutým pôsobením fyzikálnych faktorov (vibrácie) (šestnásta samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS)*. [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002L0044:20081211:SK:PDF>

Smernica 2003/10/ES – minimálnych zdravotných a bezpečnostných požiadavkách, pokiaľ ide o vystavenie pracovníkov rizikám vyplývajúcim z fyzikálnych faktorov (hluk) (sedemnásť samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS) [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003L0010-20070627&from=LT>

Smernica 2003/88/ES Európskeho parlamentu a Rady zo 4. novembra 2003 o niektorých aspektoch organizácie pracovného času [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex:32003L0088>

Smernica 2006/25/ES – Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/25/ES z 5. apríla 2006 o minimálnych zdravotných a bezpečnostných požiadavkách týkajúcich sa vystavenia pracovníkov rizikám vyplývajúcim z fyzikálnych faktorov (umelé optické žiarenie) (19. samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS) [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0025>

Smernica 2008/104/ES – Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/104/ES z 19. novembra 2008 o dočasnej agentúrnej práci [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=celex%3A32008L0104>

Smernica 2009/104/ES – o minimálnych požiadavkách na bezpečnosť a ochranu zdravia pri používaní pracovných prostriedkov pracovníkmi pri práci (druhá samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS) [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0104&from=ET>

Smernica 2010/18/EÚ, ktorou sa vykonáva revidovaná Rámcová dohoda o rodičovskej dovolenke uzavretá medzi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a ETUC a zrušuje smernica 96/34/ES [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0018>

Smernica 90/270/EHS – Smernica Rady z 29. mája 1990 o minimálnych požiadavkách na bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci so zobrazovacími jednotkami (piata samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS) [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=celex:31990L0270>

Smernica 91/383/EHS – Smernica Rady z 25. júna 1991 dopĺňujúca opatrenia na podporu zlepšení v ochrane bezpečnosti a zdravia pri práci pracovníkov s pracovným pomerom na dobu určitú alebo s dočasným pracovným pomerom [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A31991L0383>

Smernica 92/85/EHS – Smernica Rady 92/85/EHS z 19. októbra 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných

pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (de-siata samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS) [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A31992L0085>

Smernica 94/33/ES – Ochrana mladých ľudí pri práci [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/SK/legal-content/summary/protection-of-young-people-at-work.html>

Smernica 98/59/ES – Smernica Rady 98/59/ES z 20. júla 1998 o aproximácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa hromadného prepúšťania [online]. [cit. 2025-04-14]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A31998L0059>

Kontakt

doc. PhDr. Slávka Čepelová, PhD.

Vysoká škola DTI

Katedra školskej pedagogiky a psychológie

Ul. Sládkovičova 533/20

018 41 Dubnica nad Váhom

e-mail: slavkacepelova@gmail.com

Človek vo svete globalizácie a jeho identita

Man in the world of globalization and his identity

Antonín Kozoň

Abstrakt: Svet je na začiatku dynamickej globalizácie. V príspevku sa poukazuje na proces globalizácie, nepriaznivý dopad na identitu človeka. Na druhej strane sa odкрývajú nové možnosti človeka, ktorý so svojou rozvinutou mnohopočetnosťou identity osobnosti je schopný so znalosťou vstupovať do spleti rozmanitých vzťahov v rôznorodých sociálnych zoskupeniach.

Kľúčová slová: Globalizácia, socializácia, identita, mnohopočetnosť identity, psychosomatizácia

Abstract: The world is at the beginning of dynamic globalization. The article points out the process of globalization, the adverse impact on human identity. On the other hand, new possibilities are revealed for a person who, with his multiplicity of identities, is able to enter the tangle of diverse relationships in diverse social groups with knowledge.

Key words: Globalization, socialization, identity, multiple identity, psychosomatisation

Úvod

Nové storočie vo svete globalizácie odкрýva problémy identity osobnosti človeka Ja SOM, jeho individualizáciu v spletitej sieti sociálnych vzťahov sociálnych skupín na rôznych úrovniach, kde Ja SOM funguje ako súčasť My SME. Mnohí jedinci s poruchami sebaakceptácie, ktorí nemajú možnosť sa v uvedenej spleti orientovať na základe vlastnej citlivej emocionality, sa dostávajú na okraj spoločnosti, či hľadajú iné možnosti potvrdenia svojej identity osobnosti Ja (SOM). Tím inteligentnejším jedincom s poruchami identity osobnosti sa darí dostať sa do centra sociálneho diania. Môžeme ich vidieť v mnohých exponovaných pozíciách vo firemnom, spoločenskom a politickom živote ako pozérov a veľkých manipulátorov so sklonmi diktátorstvu.

Michal Havran (Denník SME, 2.4.2020, in Drgonec 2021, <https>) v súvislosti s opatreniami boja proti pandémie na Slovenku píše: „Kombinácia povier

a túžby po tvrdom režime je jedným z možných scenárov popandemickej éry. Následky psychopatov zostanú aj po pandémie. Budú chcieť zneužiť vírus, aby nám vzali slobodu.“

Socializácia človeka ako jedinca

Sociálna sieť informačných technológií poskytuje záplavu rôznorodých informácií s prenosom do každého kúta sveta s možnosťou ich pohotovej analýzy, aby sa v nich človek nestratil. Poskytujú producentom efektívnejšie využívať zdroje, poskytovať tovar a služby podľa požiadaviek odberateľa a potrieb človeka kdekoľvek na svete. Napĺňanie len určitých potrieb pri vytvorenej závislosti, môžu byť u jedinca následkom sebavnímania JA SOM, z raného detstva utvorenej jedno-strannosti identity jeho osobnosti. Taktiež uprednostňovanie napĺňania len určitých potrieb, môžu spôsobiť distorziu už utvorenej mnohopočetnosti identity osobnosti človeka. Pri deprivácii potrieb osobnosti človeka a jeho identity JA SOM byť súčasťou My SME pri nútenej izolácii (v čase pandémie), môže byť potreba uistenia JA SOM v súčasti sociálnej skupiny My SME, nahradená vo virtuálnom svete My SME prostredníctvom informačných technológií.

Virtuálny svet nepozná hranice. Jediniec môže za určitých okolností v ňom strácať orientáciu. Pri reciprocite, keď virtuálne My SME vstúpi do jedincovho sveta JA SOM, nemôže si jeho realitu overiť zmyslovými orgánmi hmatom, čuchom, chuťou. Virtuálny svet sociálnych skupín My SME ho môže pohltiť. Existencia v tomto virtuálnom svete sa mu môže stať závislosťou ako droga.

Strata hodnoty JA SOM môže viesť k depresiám, kompenzačným prejavom prejedenia, alkoholizmu a iným závistami. U iných jedincov sa môže prejaviť agresívne správanie, narcistické presadzovanie sa na úkor iných, sebazničenie, či „ochrana“ JA (SOM) vyvolaná neurotickými a psychotickými poruchami.

Najzraniteľnejší sú jedinci s poruchami osobnosti pre ich nezrelosť alebo jednostrannosť identity osobnosti JA (SOM). Problémy JA SOM pri bordeline poruchách osobnosti v podstate odrážajú nedostatočnú alebo nevhodnú identifikáciu so vzťažnými osobami z obdobia raného detstva. Človek stráca schopnosť osvojovať si príbuzné či vzdialenejšie sociálne role. Pre udržanie si vlastnej identity JA (SOM) sa riešenie nachádza v psychosomatizácii, stiahnutím sa do pseudodepresie. Pri bipolárnej poruche osobnosti zasa dekompenzáciou. To sa týka ďalších porúch osobnosti a jej identity z hľadiska jej jednostrannej zameranosti, ktoré sa popisujú v psycho-patológii ako anankastická, disociálna, emočne nestabilná, histrionská, narcistická, paranoická, schizoidná, úzkostná či závislá porucha osobnosti

Home office a sociálne zdravie

Nové požiadavky v procese globalizácie na človeka, na jeho osobný a profesný život, si žiada pohotovité odpovede na požiadavky v osobnom a spoločenskom živote a v profesnej kariére. Zamestnanie sa pri home office presúva vo virtuálneho podobe do osobného prostredia. Popri mnohých výhodách, práca na doma prináša mnohé úskalia pre udržanie duševného a sociálneho zdravia jedinca a jeho psychickej stability. Nie každá práca home office sa hodí pre každého zamestnanca. Zamestnanec disponuje jedinečnou geneticky danou dispozíciou kognitívneho štýlu inovatívnosti adaptívnosti, čo vzhľadom na charakter práce a uvedené dispozíciu, môže byť pre prácu v domácom prostredí pre daného zamestnanca kontraindikujúce, aj napriek tomu, že spĺňa všetky profesné predpoklady pre danú pracovnú činnosť.

Ďalším nebezpečenstvom pri home office môže byť skutočnosť, že človek prestane odlišovať v domácom prostredí pri prežívaní Ja SOM ako súčasti zamestnávateľa My (SME) od súčasti osobného života vlastného súkromia rodiny My SME. Mnohopočetnosť identity osobnosti jedinca Ja SOM stráca na integrite. Ťažkosti nastávajú pri odlíšení v časovom priestore medzi sebou sociálne role zamestnanca, partnera, rodiča, priateľa, známeho a pod. Na nevedomej úrovni osobnosti jedinca sociálna skupina zamestnávateľa My SME pohltí určitú časť z mnohopočetnosti identity jedinca Ja (SOM). Prestáva byť plnohodnotným členom v sociálnych skupinách osobného života ako ich súčasť My SME.

Úskalia sveta globalizácie

Svet globalizácie prináša úskalia pre nepripraveného človeka s rôznymi poruchami identity borderline osobnosti. Nové požiadavky pri dynamizujúcich spoločenských zmenách môžu u človeka takéto obdobné poruchy identity osobnosti aj vyvolať. Na druhej strane svet globalizácie poskytuje veľký priestor pre uplatnenie človeka s mnohopočetnosťou identity svojej osobnosti, ktorý v spleti rôznorodých spoločenských požiadaviek pláva ako ryba vo vode. Osobnosť vyznačujúca sa mnohopočetnosťou identity sa stáva pozitívnym fenoménom súčasnej doby sveta globalizácie. Pre takéhoto človeka základným východiskom je primárna skupina tých najbližších – rodina, ktorá má svoje adaptívne postavenie v občianskej pospolitosti.

Koniec 20. storočia sa u ľudí vyznačovalo obdobím prevažne neurotickými poruchami osobnosti s postupným prechodom od psychosomatizácie k depresívnej symptomatike. Pri ich liečbe sa psychodynamická psychoterapia

a iné psychoterapeutické prístupy, mohla oprieť o rozvinutú podstatu identity osobnosti jedinca.

21. storočie sveta globalizácie je obdobím nástupu problémov borderline porúch identity osobnosti s pseudodepresívnymi dekompenzáciami a psychosomatizáciami. Súčasné storočie sa vyznačuje štrukturálnymi zmenami spoločnosti, s tendenciou negatívne meniť zabehnuté tradíciou ukotvené kultúrne vzorce spoločenských vzťahov v jej základoch, ktorou je rodina. Postavenie jednotlivých členov rodiny – otca, matky a ich detí, je spochybňované. To má za následok, že bez bazálnej istoty v rodinných vzťahoch, ktorú dáva láska vo vzájomnosti – spolupatričnosti, sa vyvíjajúca osobnosť dieťaťa nemôže diferencovane identifikovať ako biologická bytosť s rolou muža alebo ženy. Tieto sa zrkadlovo premietajú do štrukturalizácie osobnosti jedinca a jeho identity, sabakoncepcie Ja SOM – utváranie nekompletnej, jednostranne koncipovanej identity osobnosti človeka označovanej ako borderline. Vo svojom osobnom a intímnom živote je neistý v role muža alebo ženy a z toho vyplývajúceho postavenia v rodine ako otec, matka.

Súčasná tendencia mnohých dominujúcich spoločensko-politických štruktúr ponúka takémuto jedincovi s pseudoriešením v podobe identifikácie sa s tretím pohlavím.

Svet globalizácie sa nachádza v revolučnej fáze, kde v spoločensko – politických štruktúrach sa do popredia dostávajú aj jednotlivci nestabilnou identitou s rôznymi poruchami osobnosti.

Autori Kusin, Mačkinová a Šebestová (2020, s. 50) uvádzajú, že: „*Integrovaná osobnosť globalizujúceho sa človeka – vážna úzkej špecializácie, no vládca detailu, stráca kontrolu nad vlastnými rukami, nohami, hlavou a ich „dielom“, ktorého funkciu určí tajomná, no spravodlivá, anonymitou zašifrovaná „ruka voľného trhu“, avšak s rozvrhom hodín, ktorý určuje nový civilizačný fenomén – intervencia a intervent, ktorý tomuto fenoménu vdýchol život a dal mu znamenie veľkej ilúzie o slobode. Oklamal globálny celok našej planéty – uviedol ho do života a okovami praxe s ním nadviazal kontrakt.*“

Jedinci s takto „integrovanou“ osobnosťou obraz nestabilného vnútorného sveta svojej identity – Ja SOM premietajú navonok. Vo vonkajšom svete sa dobre cítia v role herca – bábky s divadelnou identitou, ktorá poskytuje iluzórny pocit istoty pre Ja SOM. Ako bábka je ťahaná motúzikmi neviditeľného globálneho režiséra – kapitálu. Jeho úlohou je svojbytných jedincov pretvoriť v jednotlivcov bez vzájomnej spolupatričnosti, aby aj ako diváci nielen uverili predstaveniu hry politického divadla, ale aj z tohto divadelného hľadiska dobrovoľne (ale aj násilím) vstúpili na jeho javisko ako bábky. Opustili doterajší spôsob života za konzumnú náhradu. Na ich uvoľnené

miesta na pracovnom trhu sa mohli nasadiť lacnejšie, ľahko ovládateľné stroje s umelou inteligenciou. Genetickým inžinierstvom upraviť správanie obyvateľstva k lojalite, načípaním ich monitorovať. Možno dúfať, že tento pre ľudstvo katastrofický scenár, sa nebude naplňať.

Záver

Súčasne spoločenské dianie nemá stabilný charakter, je to prechodný stav príznačný pre každú revolúciu. Evolúcia si žiada ustálenosť v spoločenskom a prírodnom prostredí. Má poskytovať členom spoločenstva možnosť prirodzeného (slobodného) výberu rozhodovania sa so znalosťou veci. Tomu u človeka v jeho základnej výbave slúžia city, ktoré po spracovaní analyzátorami ako pocity Ja SOM odrážajú realitu vonkajšieho, vnútorného a aj virtuálneho sveta. Spolu s anticipáciou (intuíciou) slúžia na predikovanie budúcnosti. Cit v podobe Lásky je najdokonalejší diagnostický inštrument v celom vesmíre. Iné človekom vytvorené diagnostické nástroje, spolu s myslením, dotvárajú obraz o objektívnej realite, ako aj o ďalšom možnom kráčaní životom vo svete globalizácie, aby sa v tomto svete nestratil.

Existuje šesť téz Tomáša Akvinského (Novak 1996, s.136), ktoré je veľmi vhodne uviesť práve aj pre pochopenie podmienok spoločenského postavenia človeka ako jedinečného jedinca vo svete globalizácie:

1. Civilizácia je rozumnou diskusiou.
2. Človek je slobodný, pretože dokáže uvažovať a vyberať si.
3. Civilizované politické inštitúcie rešpektujú úvahu a výber.
4. Skutočná sloboda je usporiadaná sloboda.
5. Ľudia sú svojprávne osoby, nielen indivíduá alebo členovia skupiny.
6. Režim chrániaci pred zneužitím a najzodpovedajúcejší osobnosti človeka, je zmesou monarchistických, aristokratických a demokratických prvkov.

Tomáš Akvinský vo svojich tézach hovorí, že civilizácia je rozumnou diskusiou, pod ktorou môžeme rozumieť objektívne zabezpečenie existencie človeka v sociálnom priestore s kresťanskou tradíciou a jej morálkou, tak diskusiou subjektívneho sveta v emocionálnom priestore každého človeka ako jedinca s jeho identitou – Ja SOM preto, že My SME.

Svet globalizácie prechádza prirodzenými etapami vývinu, kde po krátkej dobe „chaotického“ revolučného obdobia, prejde do evolúcie. Možno si položiť otázku, prečo tradičné hodnoty obsiahnuté v duchovnom živote ľudí sa dostávajú v súčasnosti do polohy disidentstva? Odpovede na mnohé otázky života si ľudia hľadajú na sociálnych sieťach, pretože sú mimo pozornosti

mainstreamových médií, kde ústrednou témou sú často zavádzajúce správy s konzumným obsahom.

V prirodzenosti človeka zostáva najvyššou métou Láska. Je samozrejým poslaním života; návrat k láske v domove tradičnej rodiny muža a ženy, kde primárna pozornosť je venovaná výchove detí k tradičným hodnotám, k úcte k sociálnemu a prírodnému svetu. Stať sa v dospelom veku spolupatričný s inými a mať zodpovednosť sám za seba, ako aj za iných.

Byť všade doma vo svete globalizácie, je byť doma sám v sebe.

Použitá literatúra

- AKVINSKÝ, T. 2008. *O stvoření*. Praha: KRYSTAL OP, 2008. 80 s. ISBN 978-80-87183-03-8.
- DRGONEC, J. 2021. *Čo dal a vzal rok 2020 právnenému štátu na Slovensku*. [cit. 10.03.2021] <https://zemavek.sk/co-dal-a-vzal-rok-2020-pravnemu-statu-na-slovensku/>
- KIRTON, M. J. 1992. *Kirtonov dotazník kognitívneho štýlu adaptívnosť-inovativnosť (KAI)*. Bratislava: MAXMAN, 1992, 79 s.
- KOZOŇ, A. 2022. *Patopsychológia psychopatológia v socializácii postihnutých*. Trenčín: SpoSoIntE, 2022, 176 s. ISBN 978-80-89533-39-3.
- KOZOŇ, A. 2020. *Prirodzenosť človeka v etike sociálnej práce a jej sloboda*. Trenčín: SpoSoIntE, 2020, 46 s. ISBN 978-80-89533-30-5.
- KOZOŇ, A. 2021. *Psychológia osobnosti v socializácii*. Trenčín: SpoSoIntE, 2021, 160 s. ISBN 978-80-89533-35-0.
- KOZOŇ, A. 2021. *Som preto, že sme. Mnohopočetnosť identity človeka vo svete globalizácie*. Trenčín: SpoSoIntE, 2021, 52 s. ISBN 978-80-89533-33-6.
- KUSIN, V., ŠEBESTOVÁ, P., M. MAČKINOVÁ. 2020. *Od integrity osobnosti k integrácii profesionality v sociálnych vzťahoch*, s. 39–59. In ŠEBESTOVÁ, P., MAREKOVÁ, H. (Ed.). 2020. *SVETOVÝ DEŇ SOCIÁLNEJ PRÁCE VI. Podpora dôležitosti medziludských vzťahov*. (Zborník referátov). Sládkovičovo: VŠ Danubius, 2020, 256s. ISBN 978-80-8167-075-6.
- MATULAY, S. 2020. *Zlo, jeho charakteristiky a funkcie v medziludských vzťahoch cez prizmu ateizmu a kresťanstva*, s. 132–151. In Šebestová, P., Mareková, H. (Ed.). 2020. *SVETOVÝ DEŇ SOCIÁLNEJ PRÁCE VI. Podpora dôležitosti medziludských vzťahov*. (Zborník referátov). Sládkovičovo: VŠ Danubius, 2020, 256 s. ISBN 978-80-8167-075-6.
- NOVAK, M. (1996). *Filozofia slobody: Program pre ľud na ceste k slobode*. Bratislava: Charis, 1996, 176 s. ISBN 80-887443-16-8.

Kontakt

Doc. PhDr. Antonín Kozon, CSc.

Fakulta sociálnych štúdií

Vysoká škola Danubius

Richterova 1171

925 21 Sládkovičovo

Slovenská republika

e-mail: antonin.kozon@vsdanubius.sk

a.kozon@gmail.com

Podnikový manažment vo svetle manažérskych rozhodnutí

Business management in the light of management decisions

Miroslaw Mrówka – Petr Lojan

Abstrakt: Článok rozoberá koncepcie manažmentu, popis kritérií hodnotenia manažmentu, metódy manažérskoho výskumu, problematiku užitočnosti manažérskych znalostí, manažérskych kvalifikácií a úloh, vedecký výskum manažmentu, psychosociálne aspekty manažmentu a vedy súvisiace s vedou o manažmente. Znalosť manažérskych znalostí je jednou zo štyroch podmienok ovplyvňujúcich výsledky manažérskej práce. Medzi ďalšie faktory ovplyvňujúce účinky manažérskej práce patrí znalosť technických znalostí, ekonomické znalosti a schopnosť ich aplikovať.

1. Podstata manažmentu

Názov „*manažment*“¹ sa najčastejšie definuje široko, a to ako rozhodovanie o cieľoch konania a mať² z poverenia organizačnej zložky prostredníctvom práce ľudí a vecných prostriedkov patriacich tejto zložke alebo ako regulácia činnosti organizačnej zložky. V menej presnom zmysle sa pojem „*riadenie*“ používa na označenie odborných činností (úradných povinností), ktoré vykonávajú orgány organizačných zložiek. Orgány sú subjektmi riadenia. Predmetom riadenia – zo širšieho hľadiska – ide o sociálne systémy, nazývané aj ako sociálne inštitúcie, spoločenské organizácie alebo samostatné organizačné jednotky. Jedným typom sociálnej inštitúcie je podnik. Od ostatných sociálnych inštitúcií sa líšia tým, že vykonávajú ekonomickú činnosť (výrobu a služby) zameranú na vytváranie príjmov

1 Pozri Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Press, Oxford 1948/95, s. 1027.

2 Pozri Cambridgeský medzinárodný slovník angličtiny, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 922.

(zábobkov alebo zisku). Dôležitou črtou podnikov je ekonomická a právna³ nezávislosť.

Poznatky o riadení podniku pochádzajú z praktických skúseností (všeobecné poznatky) a z metodologického výskumu (vedecké poznatky). Hromadenie praktických skúseností podnikateľov a rozvoj vedeckého výskumu zvýšili kvantitu a skvalitnili získané poznatky a zároveň spôsobili zmeny v rozsahu a obsahu koncepcie riadenia⁴. Zmeny v tejto koncepcii boli tiež výsledkom vývoja organizačných foriem podnikov a procesov riadenia. Zmeny organizačných foriem, vynútené najmä technickým a technologickým pokrokom, spolu so zmenami spoločenských vzťahov si zasa vynútili zmeny v metódach riadenia. Najstaršie zdroje racionálnych všeobecných vedomostí o hospodárení pochádzajú zo starovekých krajín a týkali sa najmä poľnohospodárstva, armády a štátneho zriadenia. V priemysle sa však začal metodický výskum manažmentu. Poznatky o manažmente sa prenášali a presúvajú z niektorých oblastí a sektorov spoločenského života do iných (v posledných rokoch napr. z priemyslu do sektora služieb).

Pochopenie poznatkov o riadení podnikov (priemyselných a neskôr aj iných sektorov) výrazne ovplyvnil výskum organizácie práce pomocou vedeckých metód⁵, ktorý začal koncom 19. storočia F. W. Taylor⁶. Poznatky získané vlastným výskumom nazval Taylor princípy vedeckého manažmentu a manažment založený na takýchto princípoch – vedecký manažment. H. Le Chatelier propagujúc taylorizmus vo Francúzsku nahradil názov „vedecký manažment“ pod názvom „*vedecká organizácia*“⁷. V Poľsku zaviedol K. Adamiecki názov „vedecká organizácia a manažment“⁸. Z toho neskôr vznikol názov „*veda o organizácii a manažmente*“, pričom posledné dva názvy boli pleonazmy. Slová „*manažment*“ a „*vedenie*“, ktoré ich spoluvytvárajú, sú synonymami slova „*organizácia*“.

Druhý z klasikov manažérskej vedy H. Fayol zameral svoje záujmy na organizáciu manažérskej práce. Manažérsku prácu nazval „*administratíva*“, čo v latinčine znamená riadenie a vládnutie⁹. Rozlíšil 6 základných funkcií

3 RW Griffin, *Základy organizačného manažmentu*, PWN Scientific Publishing House, Varšava 2005, s. 36–39.

4 Pozri AK Koźmiński, D. Jemielnik, *Manažment od základov*, WAiP, Varšava 2008.

5 Pozri T. Kotarbiński, *Pojednanie o dobrej práci*, Zakład im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk 1975, s. 104.

6 Pozri Taylor F. W., Manufacturing Workshop Management. INO, Varšava 1926.

7 Pozri Stoner, J. A., & Wankel, Ch., Management, PWE, Varšava 1996, s. 66.

8 Walczak, R., Základy projektového riadenia. Metódy a príklady. Difin. Varšava 2014, s. 18.

9 Martyniak Z., Dejiny organizačného myslenia. Vynikajúci autori v oblasti organizácie a manažmentu v prvej polovici 20. storočia, ed. IV doplnok. Krakov 2002, s. 97.

podniku, ktoré zahŕňali tieto funkcie: technickú, obchodnú, finančnú, bezpečnostnú, účtovnú a administratívnu¹⁰. Administratívnu funkciu rozdelil do piatich odvodených funkcií: predpovedanie, organizovanie, velenie, koordinácia a kontrola.

V súčasnosti nielen v bežnej reči, ale aj vo vedeckej praxi fungujú pojmy „*riadenie*“, „*správa*“ a „*organizácia*“ ako synonymá, nie jednoznačné pojmy¹¹. V závislosti od kontextu sú nositeľmi pojmov s rôznym rozsahom. Pojmy „*riadenie*“ a „*správa*“ sa najčastejšie používajú v širšom zmysle uvedenom na začiatku tejto časti. Pojem „*kontrola*“ sa zvyčajne používa ako ekvivalent pojmov „*riadenie*“ a „*správa*“ alebo v užšom zmysle ako vplyv orgánu na svojich podriadených s cieľom presvedčiť ich, aby vykonávali im zverené úlohy. Na druhej strane, názov „*manažér*“, súvisiaci s názvom „*manažment*“, sa najčastejšie používa namiesto názvu „*dozorca*“, teda ako meno osoby regulujúcej správanie iných ľudí.

Názov „*organizovanie*“ sa zasa používa ako synonymum názvu „*manažment*“ alebo v užšom zmysle – ako názov jednej z manažérskych funkcií. Organizácia chápaná týmto spôsobom zahŕňa:

- a) vyhľadávanie a výber personálnych a materiálnych zložiek činnosti (práce),
- b) formovanie proporcií a vzťahov medzi týmito zložkami.

Manažment zastrešuje najmä rôzne organizačné činnosti. Je však dôležité si uvedomiť, že nie všetky organizačné činnosti sú súčasťou manažérskej práce – niektoré sú súčasťou výkonnej práce.

2. Kritériá hodnotenia manažmentu

Hodnotiace kritériá manažmentu sú vzory používané na hodnotenie stupňa racionality tohto manažmentu¹². Racionálnym riadením sa rozumie správanie človeka v úlohe manažéra, ktoré je:

- a) založené na pravdivom poznaní, ktoré je primerané situácii vyžadujúcej rozhodnutia,
- b) vedené myslením,
- c) v súlade s logickým myslením.

V manažmente sa racionálne a iracionálne správanie zvyčajne vyskytuje v rôznych pomeroch. Racionálne riadenie zahŕňa plne vedomé, cieľavedomé

10 RW Griffin, Základy organizačného manažmentu, PWN Scientific Publishing House, Varšava 2013, s. 43.

11 Bielski, M., Základy teórie organizácie a manažmentu. CHBeck, Varšava 2002, s. 29–35.

12 RW Griffin, Základy manažmentu ..., op. cit., str. 51.

a dobrovoľné správanie zo strany manažéra. Iracionálne riadenie zahŕňa inštinktívne správanie (impulzívne, intuitívne, slepo navyknuté a slepo napodobňujúce), ktoré nie je vedené myslením, ako aj správanie založené na predsudkoch alebo chybných poznatkoch, ktoré nie je v súlade s logickým myslením. Racionálne riadenie je tiež definované ako typ racionálneho správania alebo racionálneho konania. V takýchto definíciách by sa pojmy „správanie“ a „konanie“ mali chápať ako ekvivalenty pojmu „správanie“, t. j. zahŕňajúce aktívne (vykonávanie konania) aj pasívne (zdržiavanie sa konania) formy správania zo strany manažérov. Manažment musí zahŕňať určovanie a presadzovanie toho, čo by podriadení mali robiť, a obmedzovanie podriadených pred zbytočnými a škodlivými činmi.

Racionalita riadenia podniku sa posudzuje podľa jeho súladu s princípom hospodárnosti (nazývaným aj princípom ekonomiky). Teoretici odporúčajú použiť dva varianty tohto princípu – variant účinnosti a variant úspory. Použitie variantu efektívnosti vedie k maximalizácii požadovaného výsledku manažérského rozhodnutia vo vzťahu k jeho nákladom, zatiaľ čo variant úspory vedie k minimalizácii nákladov na rozhodnutie vo vzťahu k jeho predpokladanému výsledku. Oba varianty maximalizujú pozitívny rozdiel medzi efektom manažmentu a nákladmi na tento efekt alebo minimalizujú negatívny rozdiel medzi nimi. To znamená, že hospodárnosť riadenia sa zvyšuje, keď sa veľkosť efektu zvyšuje bez toho, aby sa zvyšovali náklady, alebo efekt rastie rýchlejšie ako náklady a keď náklady klesajú bez zníženia efektu, alebo náklady klesajú viac ako je požadovaný efekt. Cieľom racionalizácie riadenia je spravidla maximalizácia produkcie, globálneho príjmu alebo zisku z použitých zdrojov, prípadne minimalizácia ľudského úsilia, jednotlivých vstupov alebo celkových nákladov vo vzťahu k predpokladanej veľkosti efektu konkrétnej kategórie.

Podľa definície racionálneho konania, ktorú sformuloval T. Kotarbiński¹³, je racionálny manažment taký, v ktorom boli stanovené ciele a sily, prostriedky a metódy ich realizácie boli vybrané a aplikované na základe pravdivých poznatkov. Táto definícia si vyžaduje doplnenie. Po prvé, praktické činnosti si vyžadujú podstatné znalosti a schopnosť logicky myslieť. Skutočné vecné znalosti nezaručujú racionálne riadenie, pretože sa nemusia racionálne aplikovať. Len keď má manažér vecné znalosti a premýšľa nad výberom a správne (v súlade s princípmi logiky) volí metódy konania, vtedy je jeho riadenie racionálne. Po druhé, založenie riadenia na skutočných znalostiach je nevyhnutnou, ale nie postačujúcou podmienkou jeho racionality. Je tiež dôležité, aby vecné znalosti boli aktuálne a vhodné pre oblasť, v ktorej

13 Kotarbiński T., Pojednanie o dobrej práci. Oss., Wrocław 1982, s. 123.

sa majú použiť. Riadenie poľnohospodárskeho podniku na základe znalostí zaostaleho poľnohospodárstva či priemyslu nie je racionálne.

Aby bolo riadenie podniku racionálne, musí byť založené na všeobecných aj situačných poznatkoch. Všeobecné vedomosti existujú ako vedecké a každodenné poznatky. Riadenie založené na vedeckých poznatkoch je racionálnejšie, pretože je presnejšie a menej nespoľahlivé. Ak však existujú medzery vo vedeckých poznatkoch, manažér ich musí vyplniť každodennými poznatkami. Opak však nie je racionálny. Všeobecné znalosti sú potrebné, ale nezabezpečujú racionálne riadenie. Podstatné sú aj pravdivé, aktuálne, relevantné a dostatočne spoľahlivé situačné znalosti. Poskytujú vstupné informácie pre hospodársku činnosť, najmä o dopyte a rentabilite výroby, ako aj o aktuálnom stave výrobných síl, nedostatkoch a výrobných rezervách daného podniku.

Súbor číselných kritérií na hodnotenie racionality riadenia ekonomických objektov sa nazýva opatrenia hodnotenia manažmentu¹⁴. Vzhľadom na reprezentovaný obsah a s ním spojené algebraické formy rozlišujeme tri kategórie takýchto mier – dynamiku, štruktúru a intenzitu. Všetky kategórie opatrení a ich podrobné formy sú vzhľadom na ich úzku súvislosť s hodnotením rozdelené do troch premís – empirická, vzorová a vlastná.

Empirické opatrenia sa používajú na vyjadrenie stavu vecí alebo javov existujúcich v súčasnosti alebo v minulosti. Referenčné miery (opatrenia – kritériá) odrážajú požadované stavy a používajú sa na porovnanie s empirickými mierami. Referenčné opatrenia tvoria dve podskupiny: formálne (normatívne) opatrenia a neformálne opatrenia. Formálne referenčné metriky sú povinné. Odrážajú veľkosť plánovaných úloh a veľkosť štandardov stanovených vedením podniku pre jedno alebo viacnásobné vykonanie. Neformálne opatrenia nie sú povinné. Správne metriky sú prísne definované miery hodnotenia manažmentu. Uďávajú, o koľko lepší alebo horší je existujúci stav ako ideálny stav, teda do akej miery je hospodárenie racionálne.

Racionalita riadenia podniku sa hodnotí pomocou hlavných a pomocných opatrení. Hlavnými sú ekonomické opatrenia: syntetické miery ekonomickej efektívnosti a syntetické miery ekonomickej efektívnosti. Pomocné sú podrobné ekonomické a technické opatrenia. Metrika hodnotenia efektívnosti sa používa na meranie stupňa implementácie princípu efektívnosti. Mapuje vzťah medzi empirickou mierou a neformálnou štandardnou mierou.

14 Rokita J., Organizačné učenie ako základ procesu zmeny, in: Nové smery v riadení podniku – kontinuita a zmena, ed. veda. H. Jagoda, J. Lichtarski, Ed. AE vo Wrocław, Wrocław 2000, s. 379.

Miera efektívnosti riadenia odráža vzťah medzi empirickým meradlom a formálnym benchmarkovým meradlom¹⁵. Pokiaľ miera efektívnosti nie je zároveň mierou efektívnosti, hodnotenie vykonané na základe miery efektívnosti bude tiež hodnotením správnosti výberu formálneho modelu hodnotenia a prijatých manažérskych rozhodnutí. Ak sú však opatrenia vo forme úloh alebo noriem nesprávne stanovené, opatrenie efektívnosti môže viesť k pozitívnemu hodnoteniu manažmentu podniku, ktoré nie je v súlade s hodnotením na základe opatrenia efektívnosti. Plánované úlohy a štandardy sú nastavené nesprávne zo subjektívnych dôvodov (nedostatok kvalifikácie alebo nedbanlivosti plánovačov alebo štandardistov) alebo z objektívnych dôvodov (ťažkosť alebo nemožnosť predpovedania zmien ekonomických podmienok).

Ukazovatele hospodárnosti sa líšia obsahom a rozsahom čitateľa a menovateľa. Objavujú sa:

- a) v priamej forme – ako **miery efektívnosti riadenia**,
- b) v obrátenej forme – ako **miery zapojenia zdrojov**.

Vo vzorcoch na meranie výkonu sa veľkosti efektov objavujú v čitateli zlomku; vo vzorcoch na meranie zapojenia zdrojov – v menovateli. Zamestnanosť zdrojov zahŕňa použitie a spotrebu fixných aktív, spotrebu obežných aktív a prácu.

Miery výkonnosti, ktoré majú v čitateli konkrétny objem produkcie, sa nazývajú miery produktivity; tých, ktorí majú v čitateli nejaký objem príjmu – miery finančnej efektívnosti. Metriky zapájania zdrojov tvoria niekoľko skupín, ktoré sa líšia aj obsahom metriky. Ide o tieto opatrenia:

- a) intenzita zdrojov,
- b) nákladné,
- c) výrobné náklady.

Zvýšenie racionality riadenia je indikované maximalizáciou opatrení efektívnosti a minimalizáciou opatrení na zapojenie zdrojov.

15 Pozri Weber A. M., Dohľad nad vlastníctvom v spoločnostiach štátnej pokladnice – postuláty de lege ferenda, „Przegląd Prawa Handlowego“ 2011, č. 8.

Tabuľka 1: Hlavné opatrenia hodnotenia manažmentu

Metriky hodnotenia ekonomiky		Metriky hodnotenia efektívnosti manažmentu
metriky efektívnosti zdrojov, výdavky alebo náklady	metriky zapojenia zdrojov, výdavky alebo náklady	
efektívnosť výroby: - zdroj, napr. výnos rastliny, produkcia mlieka kráv - vstup, napr. efektívnosť, hrubá práca - náklady, napr. ziskovosť výroby finančná efektívnosť, t.j. ziskovosť: - zdroje - výdavky - náklady	náročnosť výroby na zdroje: - fyzikálna jednotka produktu - peňažné jednotky produkcie výrobný vstup: - napr. spotrebu práce alebo materiálu produktu náročnosť výrobných nákladov: - fyzikálna jednotka produktu - peňažné jednotky produkcie	realizácia plánu: - získavanie produkcie - získanie globálneho príjmu, čistý príjem alebo zisk - zlepšenie ekonomiky implementácia noriem: - efektívnosť práce - spotreba materiálu - využitie zdrojov; e.t.c

Zdroj: Vlastná štúdia na základe: Bławat F., *Základy ekonomickej analýzy*, CeDeWu, Varšava 2011, s. 79–80.

Každá miera efektívnosti riadenia má rovnaký obsah v čitateli aj v menovateli. Jeho čitateľ sa zvyčajne líši od menovateľa rozsahom – je väčší alebo menší ako menovateľ. Vhodnou mierou efektívnosti riadenia môže byť vzťah dvoch absolútnych hodnôt, napr. dosiahnutá komerčná produkcia k plánovanému objemu tejto produkcie, alebo vzťah dvoch opatrení, napr. miera realizovanej rentability výroby na mieru plánovanej rentability výroby.

Počet a typy metrík používaných na hodnotenie manažmentu závisia od účelu hodnotenia. Ak je takýmto cieľom personálna politika alebo motivácia manažérov k zvyšovaniu racionality riadenia, potom by hodnotenie malo vychádzať najmä z miery hospodárnosti, nie efektívnosti; syntetické, nie čiastočné; efektívnosť, nie pridelovanie zdrojov; finančnú efektívnosť, nie produktivitu. Na stanovenie všeobecnej diagnózy úrovne racionality riadenia sa používajú syntetické opatrenia. Zlepšenie manažérskej práce si však zvyčajne vyžaduje presné diagnózy, teda tie, ktoré sú založené na podrobnejších opatreniach.

Manažérske hodnotenia sa vykonávajú za účelom racionalizácie, najmä prostredníctvom:

a) personálnej politiky,

- b) motivovaní manažérov,
- c) zlepšenie manažérskej práce.

Hodnotenie manažmentu konkrétneho ekonomického subjektu by sa malo vždy robiť na základe pracovných výsledkov daného manažéra, pričom treba pamätať na to, že žiadna metrika neumožňuje merať čisté efekty manažmentu, teda oddelovať efekty samotnej manažérskej práce od efektov výkonnej práce alebo od efektov objektívnych faktorov.

3. Metódy manažérskeho výskumu

V minulosti manažment využíval len každodenné poznatky, ktoré získaval vykonávaním a pozorovaním praktických manažérskych činností. Koncom 19. storočia sa začal vedecký výskum manažmentu. Na začiatku bol súbor vedeckých poznatkov o manažmente malý. Preto mohol nahradiť len časť bežných vedomostí. Súčasné poznatky o manažmente sú už väčšinou alebo výlučne vedecké. V porovnaní s každodennými znalosťami sa vyznačuje predovšetkým väčšou všeobecnosťou, vyššou presnosťou, vyššou spoľahlivosťou a lepším usporiadaním¹⁶. Vedecké poznatky manažmentu majú vo všeobecnosti vyššiu kvalitu, čo je výsledkom ich vzniku – boli získané vďaka metodickému výskumu špecialistov profesionálne sa venujúcich vedeckému výskumu.

Výskum procesov riadenia zahŕňa tri základné skupiny činností, ktoré súčasne tvoria tri etapy výskumu:

- a) zhromažďovanie faktografických informácií,
- b) logické a matematické spracovanie faktických informácií,
- c) formulovanie všeobecných tvrdení a ich kontrola.

Zahŕňajú aj činnosti súvisiace s prípravou výskumu a úpravou textu. Vo fáze zbierania vecných (zdrojových) informácií o procesoch riadenia sa využívajú rôzne metódy, najčastejšie pozorovanie, analýza dokumentov, experiment, prieskum, rozhovor alebo test. Pri realizácii jednej výskumnej témy sa niekedy používa jedna, dve alebo tri metódy. Téma výskumu, teda jeho cieľ, určuje, ktoré metódy budú použité. Vo výskume, tak ako vo všetkých cieľavedomých činnostiach, platí zásada potreby prispôbiť metódy a materiálne prostriedky zamýšľanému účelu výskumu.

Pozorovacie metódy sa využívajú na realizáciu určitých výskumných tém, napr. skúmať čas venovaný rôznym úlohám či manažérskym činnostiam.

.....

16 Pozri Lisiński M., Szarucki M., Metódy výskumu v manažmente a vedách o kvalite, PWE, Varšava 2020, s. 74-80.

Pozorovanie manažérskej práce môže prebiehať individuálne alebo v skupinách. V praxi sa rozsah manažérskej tímovej práce obmedzuje len na určité činnosti, ako je rozhodovanie v tíme, vedenie stretnutí či brífingov. Manažérska práca je hlavne individuálna, a preto je nákladná na pozorovanie, čo vedie výskumníkov k tomu, aby organizovali seba pozorovanie, t. j. pozorovanie manažérov ich vlastnej práce. Organizácia sebamonitorovania je zvyčajne náročná, pretože manažéri na to nemajú čas ani chuť. Okrem toho to môže viesť k skresleným výsledkom.

Druhou metódou získavania vecných poznatkov o manažérskej práci je dokumentačná metóda. Vo vedeckej literatúre sa dokumentačná metóda vyskytuje pod rôznymi názvami, ako napríklad: metóda analýzy dokumentov, metóda analýzy prameňov, historická metóda alebo metóda nepriameho pozorovania. Ide o analýzu osobných dokumentov (ako sú denníky, autobiografie, listy, denníky aktivít a osobné poznámky) a úradných dokumentov (ako sú zápisnice, denníkové záznamy, odoslané listy – najmä tie, ktoré obsahujú úradné príkazy, poznámky na listoch, predpisy vypracované preverovaným manažérom, životopisy, školské správy, vysvedčenia o absolvovaných kurzoch, osvedčenia o uznaní, dokumenty obsahujúce informácie o oceneniach, povýšeníach, sankciách. Vhodným spôsobom je analýza dokumentov, predpadnutia atď.). na realizáciu len niektorých výskumných cieľov, keďže neposkytuje úplný obraz manažérskej práce. Používa sa ako pomocná metóda.

Tabuľka 2: Dokumenty používané v ekonomickom výskume

Osobné doklady		Firemné dokumenty	
súkromné	úradnícke	externé	interné
Životopisy, prieskumy, diáre, zápisníky, aplikácie, reklamácie	rodné listy, vysvedčenia, diplomy, súdne rozhodnutia atď.,	Všeobecné, rezortné, miestne, štatistické,	Stanovy, predpisy, operačné plány,
		účtovných dokladov reklamačná korešpondencia	

Zdroj: Vlastná štúdia podľa: S. Stachak, *Úvod do metodológie ekonomických vied*, KiW 1997, s. 153.

V metodológii vedy sa experimentálna metóda považuje za najcennejšiu metódu zberu faktických informácií. Vedecký experiment je opakovateľný kognitívny postup, pri ktorom výskumník zámerne mení vybrané faktory, pričom kontroluje zostávajúce faktory, aby vyvolal alebo určil veľkosť účinkov vykonanej zmeny. Na štúdium práce sa však veľmi nevyužíva – pre veľké ťažkosti s aplikáciou. Pretože táto metóda má vysokú kognitívnu hodnotu,

boli urobené pokusy aplikovať ju na výskum manažérskej práce a takéto pokusy stále prebiehajú. Napríklad v USA sa pomocou experimentálnych metód skúmal vplyv úrovne rozhodovania na efektivitu podnikov a na spokojnosť pracovníkov, vplyv prísneho dohľadu na postoje pracovníkov, vplyv mzdovej diferenciácie na produktivitu pracovníkov a pod. Pri hodnotení experimentálnej metódy treba brať do úvahy jej pochopenie. Nie všetci autori považujú za samozrejmé, že takzvané experimenty nie sú experimenty v pravom zmysle slova. „*ekonomické experimenty*“ alebo „*myšlienkové experimenty*“.

Na štúdium manažérskej práce sa často používajú dotazníkové metódy: metóda prieskumu a metóda štandardizovaného rozhovoru. Hlavným účelom používania dotazníkových metód je dozvedieť sa o názoroch ľudí. Hlavnou výhodou dotazníkových metód je, že nám umožňujú dozvedieť sa o psychologických procesoch a predispozíciách, ktoré sú svojou povahou nepozorovateľné alebo ťažko naučiteľné inými metódami. Dotazníkové metódy umožňujú pomerne rýchlo a lacno získať výsledky výskumu. Ich hlavnými nevýhodami sú: obmedzená intersubjektívna verifikovateľnosť informácií získaných ich využitím (výskumník má obmedzené možnosti kontroly výpovedí respondentov) a náročnosť aplikácie (vyžadujú vysokú kvalifikáciu výskumníkov, schopnosť presne a logicky myslieť, mnohostrannú znalosť duševných procesov a špecifik prostredia, z ktorého skúmaní ľudia pochádzajú a pod.). Metóda prieskumu má dve výhody: umožňuje získať informácie, ktoré nie je možné získať inými metódami, napr. o názoroch a želaniach riadiacich pracovníkov a umožňuje vykonávať prieskum s nízkymi nákladmi. Má aj značné nevýhody: je jednostranný (pretože sa používa na získanie len niektorých faktických informácií), môže poskytovať informácie skreslené (zaujaté alebo z dôvodu nepochopenia otázok respondentom) alebo nereprezentatívne (čo sa stáva najmä pri využívaní prieskumov z pošty a tlače).

Druhou dotazníkovou metódou je metóda rozhovoru (presnejšia ako metóda prieskumu) používaná aj na skúmanie názorov, želaní a motivácií. Rozhovor je metóda zbierania faktických informácií počas priamych rozhovorov medzi výskumníkom a respondentom. Používajú sa rozhovory otvorené a skryté, štandardizované a neštandardizované, individuálne a kolektívne, kontrolované a nekontrolované. Rozhovor je verejný, keď ľudia, s ktorými sa vedie rozhovor, poznajú účel štúdie a súhlasia s jej vykonaním. Skryté vypočúvanie sa vo vede používa len zriedka. Štandardizovaný rozhovor sa vedie pomocou pripraveného zoznamu otázok kladených opýtaným stále rovnakou formou. Vo vedeckom výskume sa používajú štandardizované rozhovory, pretože neštandardizované rozhovory poskytujú informácie, ktoré sú nepresné a ťažko sa organizujú a zovšeobecňujú. Vedenie štandardizovaného rozhovoru je náročná úloha, preto by sa malo zveriť vysokokvalifikovaným

anketárom. Metódy rozhovorov alebo prieskumov by sa nemali používať na zhromažďovanie informácií, ktoré možno zbierať nesubjektívnymi metódami.

Zhromažďovanie primeraného množstva reprezentatívnych zdrojových informácií vedeckými metódami je nevyhnutnou podmienkou na získanie vedeckých poznatkov, ale súhrn faktografických informácií ešte nepredstavuje vedecké poznatky. Faktické informácie sú akoby holou surovinou, ktorá si vyžaduje spracovanie, aby sa pretavila do vedeckých poznatkov vo forme všeobecných a primerane odôvodnených tvrdení. Faktické informácie sa transformujú na vedecké poznatky pomocou logických a matematických metód. Teoretici manažmentu na tento účel najčastejšie využívajú metódy štatistického, analytického, komparatívneho, projektívneho a kreatívneho myslenia. Numerické informácie sa spracúvajú mechanicky a logicky, t.j. prostredníctvom mentálnych činností.

Hodnota vedeckých poznatkov o riadení podniku závisí nielen od výberu a správnej aplikácie diskutovaných metód zberu faktografických poznatkov, ale do značnej miery aj od reprezentatívnosti skúmaných objektov a od výberu a správnej aplikácie metód spracovania faktografických poznatkov do všeobecných poznatkov. Keďže manažérska práca nie je striktne deterministická, musí sa študovať pomocou štatistických metód. Výskumník manažérskej práce musí vedieť aplikovať štatistické metódy a vedieť ich aplikovať znamená predovšetkým dôkladne ich poznať. Na transformáciu faktických poznatkov na všeobecné poznatky sa používajú metódy uvažovania. Metódy uvažovania sa používajú vo všetkých fázach realizácie výskumnej témy a sú súčasťou všetkých podrobných metód. Používajú sa najmä na definovanie, klasifikáciu, testovanie hypotéz, zdôvodňovanie tvrdení, vysvetľovanie a predpovedanie javov.

4. Kvalifikácia a manažérske úlohy

Aby bolo možné určiť kvalifikáciu potrebnú na prácu v manažérskej pozícii, treba sa najprv oboznámiť so základnými znakmi, ktoré odlišujú manažérsku prácu od výkonnej práce. Takéto rozdiely naznačujú predovšetkým definície manažérskej práce. Každá takáto definícia síce naznačuje podstatné znaky manažérskej práce, ale zároveň naznačuje aj znaky nemanadžérskej práce. Analýza týchto definícií a analýza činností vykonávaných manažérmi nám umožňuje konštatovať, že manažérska práca sa líši od nemanadžérskej práce – fyzickej a administratívnej – najmä v tom, že:

1. manažérska práca je intelektuálna práca, pretože:

- a) typická manažérska práca je intelektuálna (informačná) činnosť,
 - b) najdôležitejšie manažérske činnosti sú rozhodovacie procesy (o cieľoch, úlohách a silách a zdrojoch organizačnej jednotky),
 - c) efektívnosť manažérskych činností, najmä rozhodovania, závisí od presného uvažovania,
2. priamymi predmetmi manažérskeho konania sú iní ľudia (výkonní zamestnanci alebo nižší manažéri) a nie materiálne predmety práce; každý vedúci pracovník sleduje ciele svojej organizačnej zložky prostredníctvom svojich podriadených zamestnancov; preto je v manažérskej práci veľmi dôležitá schopnosť spolupracovať s ľuďmi: nadväzovanie kontaktov s dodávateľmi, motivácia podriadených, formovanie harmonických vzťahov medzi ľuďmi atď.
 3. vzhľadom na to, že manažéri riadia prácu svojich podriadených a ekonomické zdroje, rozhodujú o transakciách s dodávateľmi a zákazníkmi a zastupujú svoje organizácie navonok, rozsah ich zodpovednosti je oveľa väčší ako u neriadiacich zamestnancov,
 4. manažérska práca sa vyznačuje veľkou rôznorodosťou druhov a variabilitou úloh a podmienok ich vykonávania, preto si vyžaduje psychickú výkonnosť, rýchle prispôsobenie sa meniacemu sa úsiliu a odolnosť voči nervovému vypätiu.

Rozdiely, o ktorých sa tu hovorí, vyplývajú z úloh, ktoré zohrávajú manažéri¹⁷:

1. je zadávateľom úloh (rozdeľuje a prideluje pracovné úlohy),
2. je hlavným informátorom tímu, ktorý riadi,
3. je organizátorom družstva, ktoré riadi,
4. je inštruktorom a pomocníkom v ťažkých situáciách,
5. je pozorovateľom, ktorý hodnotí vykonanú prácu,
6. zodpovedá za spravodlivú odmenu,
7. mal by vedieť používať motivačné metódy,
8. zodpovedá za rozvoj podriadených zamestnancov,
9. je zodpovedný za vytvorenie harmonického tímu,
10. je zabezpečiť spokojnosť zamestnancov s prácou, ktorú vykonávajú.

Názor, že na rôznych úrovniach riadenia v podniku sú potrebné rôzne

17 Pozri Czakon W. (2014a), Kritériá pre hodnotenie metodologickej prístnosti výskumu v manažmente, Organizacja i Kierowanie 1, s. 51–62.

kvalifikácie, sformuloval Fayol a prezentoval ho vo forme tabuľky manažérskych zručností. V tejto tabuľke Fayol nazval kvalifikačné talenty a spojil ich s funkciami podniku. Percentá uvedené v tabuľke schopností sú približné. Neboli preukázané výskumom a nemali by sa brať doslovne. Vyjadrujú len skutočnosť, ktorá je odborníkom v oblasti manažmentu známa, že na rôzne pozície sú potrebné rôzne kvalifikácie. Najdôležitejšou skutočnosťou je, že na nižších stupňoch riadenia majú väčší význam technické znalosti a technické zručnosti, na vyšších stupňoch majú relatívne väčší význam znalosti o ľuďoch (administratívne schopnosti) a schopnosť vyberať ľudí do príslušných odborných funkcií a ekonomických úloh. To neznamená, že technické znalosti strácajú na dôležitosti na vyšších úrovniach riadenia, ale len to, že je tam žiaduca iná rovnováha medzi technickými znalosťami a znalosťami o ľuďoch. To tiež znamená – ako to zdôrazňujú mnohí teoretici manažmentu – vynikajúci špecialista zvyčajne nie je vynikajúci správca.

Fayol vypracoval tabuľku schopností pre manažérske pozície v priemyselných podnikoch. Analogicky budeme charakterizovať hlavné manažérske pozície v podnikoch potravinárskeho hospodárstva. Najnižšou riadiacou pozíciou v potravinárskych podnikoch je pozícia majstra, čo je ekvivalent pozície majstra vo Fayolovej tabuľke. Niektorí autori ju nazývajú dozornou pozíciou a berú ju ako medzi-polohu medzi výkonnou a riadiacou pozíciou. Technické zručnosti v oblasti, ktorú riadia, sú pre majstrov nevyhnutné. Majster musí byť schopný vykonávať fyzickú prácu, aby mohol inštruovať pracovníkov. Aby mohol vyučovať, mal by mať nejaké učiteľské schopnosti. Dôležité sú aj určité organizačné schopnosti, ako napríklad schopnosť viesť ľudí a jednoduchosť práce s nimi, ale aj zdravie a primeraná fyzická sila.

Tabuľka 4: Manažérske schopnosti podľa H. Fayola

pozície	Typy talentov (%)					
	Technické	Komerčné	Finančné	Poistenie	Účtovníctvo	Administratívne
Výkonný riaditeľ	15	15	10	10	10	45
Technický riaditeľ	30	10	5	10	10	35
Vedúci pobočky	30	5	5	10	20	30
Vedúci dielne	45	5	-	10	15	25
Predák	60	5	-	10	10	15
Pracovník	85	-	-	-	5	5

Zdroj: Vlastná štúdia na základe: D. Gilbert, J. Stoner, E. Freeman, Kierowanie, PWN Scientific Publishing House, Varšava 2011, s. 65.

Riadiaca pozícia v plnom zmysle slova je pozícia vedúceho závodu alebo riaditeľa v podniku s jedným závodom. Podľa R. Manteuffela¹⁸ ide o najdôležitejší stupeň riadenia v celom podniku, pretože táto funkcia vyplýva z hodnosti organizačnej zložky. Závody sú organizačné jednotky, kde prebiehajú technologické procesy, organizujú sa výrobné práce a vytvárajú sa ekonomické hodnoty. Možnosti ovplyvňovania efektov práce závodov vedením podniku sú vždy menšie ako možnosti vedúcich závodov. Na základe tejto skutočnosti R. Manteuffel vytrvalo hlásal zásadu, že na pozíciách vedúcich poľnohospodárskych závodov majú byť zamestnaní ľudia s najvyššou odbornou kvalifikáciou a organizačnými schopnosťami. Obmedzená efektívnosť hospodárenia v poľnohospodárstve z vyššej úrovne, ako je úroveň poľnohospodárskeho závodu, vyplýva z dvoch špecifik poľnohospodárskej výroby, a to:

1. priestorový charakter tejto výroby,
2. z variability a rôznorodosti jej podmienok.

Manažéri závodu sú ekvivalentom manažérov pobočiek vo Fayolovej tabuľke. V podnikoch s viacerými závodmi je nad nimi nadriadený riaditeľ – generálny riaditeľ a jeho zástupcovia (prezidenti), v odvetví povolání technickí riaditelia a pod.. V decentralizovanom riadení sa riaditelia nepodieľajú na operatívnom riadení, ale najmä na plánovaní výroby a zásobovania, investíciách, kontrole a personálnej politike. Na účely vykonávania personálnej politiky by riaditelia spoločností mali mať veľa vedomostí o ľuďoch. Je správne postulovať, že koncepcnej práci by mali venovať primeraný čas, čo však neznamená, že by mali iba sedieť za stolmi. Ich zručnosti a znalosti – okrem odborných znalostí – by nemali byť nižšie ako u manažérov závodov, ktorí sú im podriadení.

5. Vedecký výskum manažmentu

Priekopníkom vytvárania poznatkov o riadení podniku prostredníctvom metodologického výskumu bol Frederick Winslow Taylor (1856–1915)¹⁹. K takémuto výskumu ho podnietili účinky prvej technologickej revolúcie v priemysle. Použitie mnohých technických vynálezov viedlo k zvýšeniu mechanizácie fyzickej práce, čo následne viedlo k zvýšeniu akumulácie kapitálu a expanzii podnikov. Bývalé remeselné dielne a malé továrne riadené majiteľmi

18 Pozri Manteuffel R., Manažment a riadenie poľnohospodárskeho podniku. PWN, Varšava 1980.

19 Pozri Taylor F. W., Manufacturing Workshop Management. INO, Varšava 1926.

sa rozrástli na veľké podniky. Organizácia výrobných síl čoraz väčších podnikov sa stávala čoraz zložitejším problémom, ktoré nebolo možné vyriešiť skúsenosťami, zdravým rozumom alebo intuíciou. Bolo potrebné vyvinúť vedecky opodstatnené, presné metódy riadenia priemyselných podnikov.

Taylorovým úspechom bolo ukázať, že problémy podnikového manažmentu je možné študovať exaktnými metódami používanými vo fyzike, ktoré umožňujú získať kvalitnejšie poznatky, ktorých aplikácia môže podnikateľom priniesť veľké výhody. Vo svojom výskume Taylor použil analytické metódy, ktoré zahŕňali: rozdelenie práce na jednoduché komponenty, systematické pozorovanie a presné meranie trvania týchto komponentov a štatistické spracovanie výsledkov meraní. Výsledky pozorovaní boli analyzované, čo zahŕňalo:

- a) odstránenie nepotrebných pohybov a činností;
- b) zjednodušovanie, kombinovanie alebo delenie pohybov a akcií;
- c) určenie optimálneho trvania zložiek práce.

Na základe faktov, ktoré skúmal, sformuloval praktické zásady.

Taylor videl účel aplikácie svojej vedy vo zvyšovaní produktivity pracovníkov s relatívne menším nárastom nákladov. Súčasťou vedeckej organizácie práce malo byť podľa neho rešpektovanie týchto zásad:

1. Práca musí byť organizovaná s použitím vedeckých metód, najmä musia byť prísne vypracované a prísne uplatňované nasledovné zásady:
 - a) rozdelenie práce na špecializované úlohy a výber vhodných ľudí na tieto úlohy,
 - b) normy efektívnosti práce a formy odmeňovania za prácu,
 - c) štandardizované metódy, nástroje a pracovné podmienky.
2. Existuje len jeden najlepší spôsob, ako vykonávať prácu, ktorú pracovníci zvyčajne nepoznajú alebo nie sú kvalifikovaní na jej vykonávanie. Odporučil preto, aby medzi povinnosti stavbyvedúcich patrilo vypracovanie pracovných metód, návodov na používanie týchto metód a školenie pracovníkov.
3. Podmienkou vysokej efektivity práce je harmonická spolupráca medzi manažérmi a pracovníkmi. Takáto spolupráca by mala byť organizovaná manažérmi a v prípade potreby by mala byť vynútená. Efektívnosť práce možno zvýšiť potrebou používania štandardizovaných metód, najlepších nástrojov a pracovných podmienok a efektívnej spolupráce.
4. Taylor spochybnil vojenský (linkový) systém riadenia robotov a odporučil použiť funkčný systém, ktorý vyvinul. Úlohy majstra rozdelil do ôsmich funkcií – štyri vykonávali v kancelárii a štyri vo výrobe.

Výsledky Taylorovho výskumu boli nielen využívané v praxi, ale aj kritizované najmä zo strany odborov. Taylor bol kritizovaný najmä za to, že zaobchádzal s pracovníkmi zjednodušeným spôsobom (ako fyziologické stroje); že za základ svojej teórie prijal koncept ekonomického človeka, ktorý reaguje len na jednotlivé materiálne výhody alebo tresty; že ignoroval sociálne, kultúrne a psychologické podmienky práce; že jeho metódy zintenzívňujú prácu bez úmerného zvyšovania miezd a často na úkor zdravia robotníkov; že zvyšujú zisky podnikateľov viac ako mzdy robotníkov a vedú k nezamestnanosti.

Druhým významným tvorcom vedomostí o riadení podniku je Henri Fayol (1841–1925)²⁰. O problémoch manažmentu sa dozvedel počas práce v priemysle. Tridsať rokov bol generálnym riaditeľom banského a hutníckeho podniku. Jeho prínosom pre vedu o riadení je jeho kniha „*Priemyselná a všeobecná správa*“, vydaná vo Francúzsku v roku 1916, napísaná ako výsledok jeho vlastných praktických skúseností a zovšeobecnení poznatkov iných autorov. Fayol – na rozdiel od Taylora, ktorý študoval najmä organizáciu výkonnej práce – zameriaval svoje záujmy na manažérsku prácu a postuloval jej štúdium. Z tohto dôvodu je považovaný za iniciátora „*administratívneho*“ (alebo „*univerzalistického*“) smeru manažérskoho výskumu. Reprezentoval názor, že problémy riadenia sú spoločné pre ekonomiku a iné oblasti spoločenského života a že organizačné činnosti vykonávajú – v rôznej miere – všetci ľudia. Veril, že manažérske zručnosti nie sú vrodené a dajú sa získať vzdelávaním a praxou. Je autorom rozdelenia činností podniku do 6 základných funkcií, rozdelenia manažérskych úloh do 5 funkcií a pyramídy manažérskych talentov.

Taylorizmus a fayolizmus sú komplementárne systémy poznania a napriek jasným rozdielom medzi nimi sú zaradené do klasického (nazývaného aj inžinierskeho) smeru manažérskoho výskumu. K tomuto smerovaniu výskumu významne prispeli aj ďalší autori, ako Karol Adamiecki – autor princípu harmonizácie podnikových orgánov a ich práce²¹, F. B. Gilbreth – autor metód podrobného štúdia pohybov práce, H. L. Gantt – autor systému odmeňovania a grafických metód plánovania a kontroly vykonávania prác, tzv. klasický smer výskumu podnikového manažmentu bol neskôr a v súčasnosti rozvíjaný mnohými autormi, ako L. H. Gullick, L. F. Urwick, R. C. Davies, L. A. Allen, R. Shelton.

20 Pozri Fayol H., *Priemyselná a všeobecná administratíva*. INO, Varšava 1926.

21 Adamiecki K., *Grafický spôsob organizácie kolektívnej práce vo valcovniach*, „Przegląd Techniczny“ 1909, č. 17, 18, 19, 20, reedícia (v:) Adamiecki K., *O vede o organizácii*, TNOiK – PWE, ed. II, Varšava 1985.

Smerom podobným klasickému smeru výskumu podnikového manažmentu je empirický smer. Jej predstaviteľmi sú väčšinou vynikajúci riaditelia a poradcovia veľkých priemyselných podnikov – P. Drucker²², E. Dale, A. P. Sloan, W. H. Newman a ďalší. Pri výskume využívali najmä monografickú metódu a metódu analýzy konkrétnych prípadov. Formulovali zovšeobecnenia a odporúčania pre prax na základe výskumu manažérskej praxe. Sú proti príliš širokým zovšeobecneniam. K úspechom empirického smerovania patrí vývoj určitých koncepcií riadenia týkajúcich sa rozsahu del'by práce, rozsahu kontroly, decentralizácie riadenia veľkých podnikov, riadenia podľa cieľov, motivácie prostredníctvom participácie atď.

6. Psychosociálne aspekty manažmentu

Nový smer rozvoja vedy o podnikovom manažmente, zreteľne odlišný od klasického, bol ovplyvnený výskumom, ktorý inicioval Elton Mayo (1880–1949)²³. Najdôležitejší výskum bol, ktorý viedol s tímom psychológov a sociológov v rokoch 1927 až 1932 v závode Hawthorne spoločnosti Western Electric Company. Týkali sa vplyvu času pracovnej zmeny, dĺžky prestávok v práci, fyzických podmienok na pracoviskách a foriem odmien na efektivitu práce, únavu a fluktuáciu pracovníkov.

Medzi hlavné zistenia výskumu, ktoré získal Mayo a jeho tím, patria²⁴:

1. Postoj priemerného pracovníka k práci závisí najmä od postoja členov rovesníckej skupiny, s ktorou sa stotožňuje; na podnety, ktoré využívajú manažéri, reaguje spoločne a nerozdielne, nie jednotlivo; pocit spolupatričnosti s partiou priateľov je pre neho silnejším motívom ako materiálne výhody.
2. Efektivita práce závisí vo veľkej miere od psychologickkej klímy v práci, teda od medziludských vzťahov: medzi pracovníkmi a ich nadriadenými a medzi kolegami. Pracovná klíma je potreba, ktorá sa nedá speňažiť. Zlepšenie pracovnej klímy – odstránením konfliktov a zavedením atmosféry dôvery a priateľstva – zvyšuje efektivitu práce.
3. Obmedzovanie samostatnosti pracovníkov prostredníctvom podrobného poučovania a nadmernej kontroly nemá pozitívny vplyv na ich pohodu, a preto brzdí rast efektivity práce.

22 Pozri PF Drucker, Kľúčové myšlienky, MT Biznes, Varšava 2008, PF Drucker, Manažment 21. storočia – výzvy, MT Biznes, Varšava 2009.

23 Pozri Mayo E., Ľudské problémy priemyselnej civilizácie. McMillan, New York 1933.

24 Pozri Koźmiński, AK, Piotrowski, W. (eds.), Management. Teória a prax. Ed. Scientific PWN, Varšava 2001.

4. Zmeny v špecializovaných činnostiach zvyšujú spokojnosť s prácou a tým aj efektivitu práce.

Výskum Mayovej skupiny v Hawthorne vyvrátil množstvo predpokladov, na ktorých boli založené teórie klasického manažérského výskumu; dokázal množstvo zjednodušení týchto teórií a spôsobil ich opravu. Predovšetkým zbúrali stereotyp robotníka ako „ekonomického človeka“, ktorý sa len snaží maximalizovať svoj prospech alebo sa snaží vyhnúť trestu, vystupuje výlučne ako izolovaný jedinec, pre ktorého priateľské väzby nemajú význam, bojuje s každým o existenciu a môže byť nútený správať sa štandardne. Mayova teória viedla k rôznym praktickým krokom, nazývaným humanizácia práce, ako je zmierňovanie konfliktov, obmedzenie dohľadu a kontroly, decentralizácia riadenia, vytváranie plochých organizačných štruktúr, rotácia ľudí vykonávajúcich úzko špecializované úlohy a motivácia skôr tímov ako jednotlivých pracovníkov. Cieľom týchto aktivít bolo zvýšiť spokojnosť pracovníkov.

Experiment Hawthorne mal významný vplyv aj na rozvoj vedy o riadení podniku. Viedlo to k vzniku oblasti manažérského výskumu nazývaného ľudské vzťahy – známej aj ako psychosociálne alebo behaviorálne. Hlavnými výsledkami týchto štúdií sú tieto tvrdenia:

1. základným typom motivácie zamestnancov je uspokojovanie ich psychických potrieb, najmä potreba uznania a príslušnosti ku skupine,
2. zdrojom uspokojenia týchto potrieb sú neformálne vzťahy v pracovných tímoch,
3. zamestnanec má vyššiu morálku (je spoľahlivejší a výkonnejší), keď je spokojný so svojou prácou,
4. vyššia morálka zamestnanca je dosahovaná okrem iného aj záujmom ich nadriadených:

Z hľadiska riadenia podnikov, najmä tímov zamestnancov, sú najdôležitejšie štúdie Argyrisa²⁵ a Mc Gregora²⁶. Chris Argyris analyzoval vzťahy medzi formálnymi aktivitami a aktivitami neformálnych skupín v podnikoch, ciele a normy týchto skupín, situácie vedúce k organizačným patológiám a vzniku frustrácie medzi zamestnancami. Na základe výsledkov výskumu postuloval manažérske akcie zamerané na to, aby bola práca zaujímavá, umožnila pracovníkom participovať na rozhodnutiach, ktoré sa týkajú ich záležitostí atď.

25 Pozri Argyris C., Manažment a organizačný rozvoj. McGraw-Hill, New York 1971.

26 Pozri McGregor D., Ľudská stránka podniku. McGraw-Hill, New York 1960.

Douglas Mc Gregor je známy najmä ako autor konceptov X a Y. Koncept X je predpoklad, že priemerný pracovník nemá rád prácu ani zodpovednosť, že nemá žiadne ambície, a preto musí byť úzko riadený. Koncept Y, ktorý autor podporoval, je opakom konceptu X. Domnieval sa, že direktívny štýl riadenia vychádza z konceptu X a integračný štýl, ktorý odporúčal používať, vychádza z konceptu Y. Štýly vedenia skúmal aj Rensis Likert²⁷. Rozlišoval „subjektívnu“ – orientovanú na ľudí – a „objektívnu“ – orientáciu na úlohy orientáciu manažérov. Odporučil používanie integratívneho štýlu riadenia a riešenia problémov manažérmi spolu s pracovníkmi a ďalej zdôvodnil dôležitosť morálneho faktora v riadení.

Niektorí predstavitelia psychosociálneho hnutia iniciovali nový smer vo výskume manažmentu nazývaný škola sociálnych systémov. Tento smer bol ovplyvnený štrukturálno-funkčnými koncepciami vytvorenými T. Parsonsom a R. Mertonom a všeobecnou teóriou systémov vypracovanou L. Bertalanffym a A. Rapoportom. Predstavitelia školy sociálnych systémov považujú podniky za typy sociálnych systémov. V každom podniku (systéme) rozlišujú subsystémy, ktoré spolu funkčne súvisia, medzi ktoré patria: ľudia, formálna štruktúra, neformálna štruktúra, role a prírodné prostredie. Hlavnou úlohou výskumníka je pochopiť vzájomnú interakciu prvkov systému a vzťahy medzi nimi: komunikácia, rovnováha a rozhodovanie. Rozhodovanie považovali za najdôležitejšiu manažérsku činnosť. Za hlavný faktor, ktorý ho integruje, považovali účel podniku. Hlavnými predstaviteľmi školy sociálnych systémov sú: Ch. I. Barnard a H. A. Simon.

Chester I. Barnard (1886–1961)²⁸ je autorom klasiky *The Functions of the Executive*. Dokázal v ňom dôležitosť psychologických a etických kvalít manažérov v ich práci, vysvetlil význam formálnej organizácie a neformálnej organizácie vo fungovaní podnikov; analyzoval informačný systém pre potreby manažmentu, vytvoril koncept „riadenia ľuďmi“. Barnard sa snažil vytvoriť komplexnú teóriu manažmentu, založenú na aplikácii psychológie, sociológie, ekonómie a politológie; definoval organizáciu ako systém vedome koordinovaných akcií dvoch alebo viacerých osôb; Za najdôležitejšiu vlastnosť organizácie považoval systém vzájomných interakcií. Vo formálnej organizácii rozlišoval dva typy vzťahov: horizontálny, čiže hierarchický typ, vytvorený prostredníctvom autority, a vertikálny typ, vytvorený prostredníctvom dohôd medzi zamestnancami. Za základnú úlohu manažérov považoval motiváciu.

27 Pozri Likert R., *Nové vzory riadenia*. McGraw-Hill, New York 1961.

28 Pozri Barnard Ch. I., *Funkcie exekutívy*. Harvardská univerzita Press, Cambridge (Mas.) 1938.

Herbert A. Simon²⁹, americký sociológ a politológ, nositeľ Nobelovej ceny, zameral svoje záujmy na problém rozhodovania. Kriticky prehodnotil znalosti manažmentu. Napísal, že tieto poznatky netvoria koherentný celok, že „*existuje obrovská disproporcia medzi hypotézami a dôkazmi v literatúre. Veľa z toho, čo vieme alebo veríme o organizáciách, pochádza zo zdravého rozumu a praktických skúseností manažérov. Väčšina týchto múdrostí a vedomostí nebola nikdy podrobená prísnemu testovaniu vedeckou metódou. Literatúra obsahuje veľa tvrdení, ale málo dôkazov.*“³⁰. Simon nazval nevyskúšané princípy riadenia administratívnymi prísloviami.

Simon považoval podniky za organizácie a organizácie za rôzne systémy, v ktorých ľudia tvoria „rozhodovacie mechanizmy“. Napísal, že základnou činnosťou manažmentu „*je rozhodovanie a slovník používaný teóriou manažmentu musí byť odvodený z logiky a psychológie ľudských rozhodnutí.*“³¹ V rozhodovacích procesoch rozlíšil tri fázy:

- a) uznanie – kedy a kde sa rozhodnúť,
- b) dizajn – hľadanie a vývoj alternatívnych postupov,
- c) výber jednej z možných alternatív.

Vyjadril názor, že rozhodovanie je proces „*vyvodzovania záverov z premís*“ a že rozhodnutia sa týkajú výberu prostriedkov na dosiahnutie stanovených cieľov, nie cieľov samotných, keďže neexistuje spôsob, ako určiť ich racionalitu. Simon zaobchádzal s racionalitou rozhodnutí realisticky. Vyjadril názor, že rozhodnutia môžu byť plne racionálne iba v koncepcii, v skutočnosti je potrebné akceptovať ich obmedzenú racionalitu. Ten, kto rozhoduje, nie je schopnýrobiť úplne racionálne, teda optimálne rozhodnutia, musírobiť uspokojivé rozhodnutia.

Zhrnutie

Proces riadenia ekonomického subjektu – podniku je dynamický a komplexný proces a vyžaduje si aktívny prístup manažéra, čo si následne od manažérov vyžaduje dostatočne vysokú úroveň technických a ekonomických znalostí. Autori mnohých prác v predmetnej literatúre definujú proces vedenia podniku a jeho náročnosť ako systém, v ktorom sú ako jeho podstatné prvky prepojené rôzne činnosti, ako je prijímanie aktuálnych rozhodnutí, kontrola a plánovanie. V každom prípade je však potrebný diferencovaný

29 Vid' Simon H. A., *Prevádzka administratívy*. PWN, Varšava 1976.

30 Ibidem., s. 20.

31 Ibidem., s. 65

prístup k systémom mapovania, zohľadňujúci priebeh dynamických ekonomických a spoločenských procesov. Je tiež potrebné poznať metódy určovania premenlivosti rôznych systémov, aby sa vytvorili dostatočne včasné prepojenia rôznych systémov. informačné systémy spolu so získavaním a spracovaním informácií je potrebné využívať všetky technické pomôcky, vrátane elektronickej výpočtovej techniky (ETO). V meniacom sa prostredí spoločnosti, prinášajúcom neustále nové hrozby a nebezpečenstvá chybných rozhodnutí, manažér musí vedieť vhodne reagovať, voliť nové varianty konania.

Použitá literatúra

- ADAMIECKI, K., O vede o organizácii, TNOiK – PWE, ed. II, Varšava 1985.
- ARGYRIS, C., Manažment a organizačný rozvoj. McGraw-Hill, New York 1971.
- BARNARD, Ch. I., Funkcie exekutívy. Harvardská univerzita Press, Cambridge (Mas.) 1938.
- BIELSKI, M., Základy teórie organizácie a manažmentu. C. H. Beck, Varšava 2002.
- BŁAWAT, F., Základy ekonomickej analýzy, CeDeWu, Varšava 2011.
- Cambridgeský medzinárodný slovník angličtiny, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- CZAKON, W., Kritériá pre hodnotenie metodologickej prísnosti výskumu v manažmente, Organizacja i Kierowanie 1, 2014.
- DRUCKER, P. F., Kľúčové myšlienky, MT Biznes, Varšava 2008.
- DRUCKER, P. F., Manažment 21. storočia – výzvy, MT Biznes, Varšava 2009.
- GILBERT, D., STONER, J., FREEMAN, E., Kierowanie, PWN Scientific Publishing House, Varšava 2011.
- GRIFFIN, R. W., Základy organizačného manažmentu, PWN Scientific Publishing House, Varšava 2005.
- GRIFFIN, R. W., Základy organizačného manažmentu, PWN Scientific Publishing House, Varšava 2013.
- JAGODA, H., LICHTARSKI, J., (eds.) Nové směry v řízení podniku – kontinuita a změna, Ed. AE vo Wroclaw, Wrocław 2000.
- KOTARBIŃSKI, T., Pojednání o dobré práci, Zakład im. Ossolińskich, Wrocław, Varšava, Kraków, Gdansk 1975.
- KOTARBIŃSKI, T. Pojednání o dobré práci. Zakład im. Ossolińskich, Wrocław 1982.
- KOŹMIŃSKI, A K., JEMIELNIK, D., Manažment od základov, WAIp, Varšava 2008.
- KOŹMIŃSKI, A K., PIOTROWSKI, W. (eds.), Management. Teória a prax. Ed. Scientific PWN, Varšava 2001.

- LIKERT, R., Nové vzory riadenia. McGraw-Hill, New York 1961.
- LISIŃSKI, M., SZARUCKI, M., Metódy výskumu v manažmente a vedách o kvalite, PWE, Varšava 2020.
- MCGREGOR, D., Ľudská stránka podniku. McGraw-Hill, New York 1960.
- MAYO, E., Ľudské problémy priemyselnej civilizácie. McMillan, New York 1933.
- MARTYNIAK, Z., Dejiny organizačného myslenia. Vynikajúci autori v oblasti organizácie a manažmentu v prvej polovici 20. storočia, ed. IV doplnok. Krakov 2002.
- MANTEUFFEL, R., Manažment a riadenie poľnohospodárskeho podniku. PWN, Varšava 1980.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Press, Oxford 1948/95.
- SIMON, H. A., Prevádzka administratívy. PWN, Varšava 1976.
- STACHAK, S., Úvod do metodológie ekonomických vied, KiW 1997.
- STONER, J. A., WANKEL, Ch., Management, PWE, Varšava 1996.
- TAYLOR, F. W., Manufacturing Workshop Management. INO, Varšava 1926.
- WALCZAK, R., Základy projektového riadenia. Metódy a príklady. Difin. Varšava 2014.
- WEBER A. M., Dohľad nad vlastníctvom v spoločnostiach štátnej pokladnice – postuláty de lege ferenda, „Przegląd Prawa Handlowego“ 2011.

Kontakt

PhDr. Mirosław Mrówka, PhD.

Wałbrzyska Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości,
z siedzibą w Wałbrzychu
e-mail: mrowka@poczta.wwszip.pl

PhDr. Petr Lojan, PhD. MBA

Univerzita Hradec Králové
Hradec Králové
e-mail: dr.petr.lojan@gmail.com

Nestabilita ľudských zdrojov verzus stabilita štandardov kvality v sociálnych službách

Instability of human resources versal stability of quality standards in social services

Petronela Šebestová – Jana Laščiaková

Abstrakt: Stabilita ľudských zdrojov v zariadeniach sociálnych služieb je kľúčovým faktorom pre zabezpečenie kvalitných a kontinuálnych služieb prijímateľom sociálnych služieb. Táto problematika je úzko prepojená s podmienkami a štandardmi kvality poskytovaných sociálnych služieb, pretože práve zamestnanci sú tými, ktorí priamo ovplyvňujú životy klientov a naplňajú štandardy kvality v praxi. Zariadenia sociálnych služieb sa v súčasnosti často stretávajú s vysokou fluktuáciou zamestnancov, nedostatkom kvalifikovaných pracovníkov a nízkym finančným odmeňovaním. Nestabilita zamestnancov má priamy a negatívny dopad na kvalitu poskytovaných služieb. Neustála zmena personálu často spôsobuje narušenie vzťahov s klientmi, pretože majú problémy v adaptácii týkajúcej sa stabilného a dôveryhodného prostredia. Časté zmeny personálu sťažujú budovanie vzťahov a dôvery. Stabilita ľudských zdrojov v zariadeniach sociálnych služieb nie je len otázkou personálnej politiky, ale kľúčovým faktorom pre zabezpečenie dôstojného a kvalitného života klientov. Investície do zamestnancov a ich stabilizácie sú preto investíciami do kvality sociálnych služieb a do celej spoločnosti.

Kľúčové slová: zariadenia sociálnych služieb, sociálne služby, riadenie ľudských zdrojov, fluktuácia, štandardy kvality, podmienky kvality, prevencia rizík, stresové faktory, dôstojný život, prijímatelia sociálnych služieb.

Abstract: The stability of human resources in social service facilities is a key factor in ensuring high-quality and continuous services to recipients of social services. This issue is closely linked to the conditions and quality standards of the social services provided, because it is the employees who directly influence the lives of clients and meet quality standards in practice. Social service facilities are currently often faced with high employee turnover, a lack of qualified workers and low financial remuneration. The instability of employees has a direct and negative impact on the quality of the services provided. Constant

changes in staff often cause disruption of relationships with clients, because they have problems adapting to a stable and trustworthy environment. Frequent changes in staff make it difficult to build relationships and trust. The stability of human resources in social service facilities is not only a question of personnel policy, but a key factor in ensuring a dignified and high-quality life for clients. Investments in employees and their stabilization are therefore investments in the quality of social services and in society as a whole.

Key words: social service facilities, social services, human resource management, turnover, quality standards, quality conditions, risk prevention, stress factors, dignified life, recipients of social services

Zariadenia sociálnych služieb (ZSS) sa v súčasnosti často stretávajú s vysokou fluktuáciou zamestnancov, nedostatkom kvalifikovaných pracovníkov a nízkym záujmom o túto profesiu. Dôvody sú komplexné a zahŕňajú napr. náročnosť práce, ktorá je psychicky aj fyzicky namáhavá a vyžaduje vysokú mieru empatie, trpezlivosti a odolnosti voči stresu. Ďalším dôvodom je nízke finančné ohodnotenie. Mzdy v sociálnych službách nezodpovedajú náročnosti práce a zodpovednosti, ktorú zamestnanci nesú. Nemôžeme opomenúť aj skutočnosť, že sociálni pracovníci majú obmedzené možnosti kariérneho rastu, pretože v mnohých ZSS sú možnosti profesijného rozvoja a postupu limitované. Čo sa týka atraktívnosti a spoločenskej prestíže je povolanie sociálneho pracovníka v našej spoločnosti ešte stále vnímané, ako menej prestížne.

Zásady riadenia ľudských zdrojov sa už desaťročia intenzívne skúmajú, pričom mnohé empirické štúdie poukazujú na pozitívne výsledky realizácie sofistikovanejších procesov v oblasti stabilizácie zamestnancov. Medzi tieto kľúčové procesy patria odmeňovanie, vzdelávanie a rozvoj, zdravie a bezpečnosť, kompenzácie v zmysle benefitov, kariérny postup, podpora od vedenia, hodnotenie výkonu, flexibilita činností, rovnováha medzi prácou a rodinou a pod. Udržanie zamestnancov a uvedené procesy sú principiálne pre trvalý rast a konkurencieschopnosť nie len ZSS, ale aj iných organizácií. Nesprávna implementácia, respektíve neodborná realizácia procesov vytvárajúcich stabilné pracovné zázemie môže viesť k odchodu kvalitných zamestnancov a destabilizácii kultúry prostredia, ako aj k zvýšeniu nákladov organizácie.

Sociálni pracovníci pracujú v neustále sa meniacom sociálnom, politickom a kultúrnom prostredí, sú vystavení kontaktom s osobami rôzneho sociálneho prostredia, s ľuďmi zažívajúcimi behaviorálne a rôzne sociálno-zdravotné problémy. Tieto podmienky sú bázou pre vznik stresových faktorov. Pre zvládanie stresu v práci je dôležitá včasná identifikácia stresorov a rizikových faktorov.

Stres z pohľadu sociálnej práce je viacrozmerový faktor spôsobený najmä absenciou zmien a nadmerne vysokými psychickými a fyzickými požiadavkami na zamestnanca. Sociálni pracovníci sú denne vystavení negatívnemu správaniu nie len od prijímateľov sociálnych služieb, ale aj od ich rodinných príslušníkov.

Stres môžu spôsobiť aj vzťahy s vedením. Vzťah medzi vedením a udržiavaním si zamestnancov je zložitý a má multifaktorálne aspekty. Rozsiahla fluktuácia zamestnancov v rámci poskytovania sociálnych služieb je vážnym problémom a to nie len na Slovensku. ZSS by mali mať vypracovaný súbor postupov a noriem na zmiernenie fluktuácie, ale aj opatrenia na vznik a riešenie možných rizík, ktoré majú bezprostredný dosah na kvalitu poskytovaných sociálnych služieb. Ide najmä o vytvorenie takej organizačnej kultúry, v ktorej každý zamestnanec cíti, že je pre svojho zamestnávateľa dôležitý. Stanovenie noriem organizácie vytvára pevný základ pre rešpekt a trvalú udržateľnosť zákonom stanovených podmienok a štandardov kvality¹.

Mobilita ľudských zdrojov má dva konštitutívne argumenty a to subjektívny a objektívny. Subjektívny spočíva predovšetkým v potrebách a požiadavkách uchádzača o pracovnú pozíciu, ktorý má určité predstavy o svojom budúcom povolaní. Objektívny argument tvoria možnosti a podmienky zamestnávateľa. Keď sú obidva konštitutívne argumenty v koherencii, tak ZSS dosahuje nesmierny synergický efekt. (Plavčan, P. – Šebestová, 2023).

V súčasnosti sa sociálna práca dôsledkom sociálnych zmien pomerne často reštrukturalizuje. Či má reštrukturalizácia pozitívny, alebo negatívny dopad vedľa najlepšie posúdiť kvalifikovaní a najmä skúsení sociálni pracovníci, ale aj iní odborníci v sociálnej práci, ktorí sú za istých okolností aktérmi zmien. Z praxe prinášajú jedinečné informácie, ktoré by sa mali na základe ich odporúčaní vracat' v inovovanej forme späť do praxe samozrejme s pozitívnym dopadom. Nebudeme si protirečiť keď povieme, že stabilita ľudských zdrojov v sociálnej práci vo všeobecnosti predstavuje proces, ktorému na základe svojej kompetencie a kompetentnosti pridávame k existujúcej hodnote novú hodnotu, ktorá by mala byť rozhodujúca pre úspech a konkurencieschopnosť ZSS. Pod konkurencieschopnosťou chápeme, že na prvom mieste je spokojnosť prijímateľa sociálnych služieb, ktorému sociálni pracovníci by mali zabezpečiť kvalitné sociálne služby podľa jeho biologických, psychických, sociálnych, edukačných a spirituálnych potrieb

1 Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

a súčasne mu pomáhajú v jeho nepriaznivej sociálnej situácii, v ktorej sa ocitol a sám nedokáže jej následky prekonať.

Z uvedeného vyplýva, že jedine skúsený a kvalifikovaný sociálny pracovník je schopný správne pochopiť a reflektovať skutočnosť, že prijímateľ sociálnych služieb sa nespráva tak, ako by sa očakávalo, pretože jeho sociálne a zdravotné problémy majú rôzne, nevyspytateľné podoby.

Sociálna práca je mimoriadne náročná vo viacerých oblastiach verejného života, či už sú to subjekty verejnej správy, teda štátnej správy a samosprávy, alebo oblasti školstva, zdravotníctva, súdnictva, ochrany a bezpečnosti, spravodlivosti a pod. Sociálni pracovníci sa môžu stretávať s etickými dilemami, kedy musia zvažovať rôzne hodnoty a princípy a hľadať najlepšie riešenie pre klienta. Ide o situácie, kedy sa ocitajú na pomyslenej križovatke hodnôt, princípov a povinností, pričom žiadne z ponúkaných riešení nie je úplne ideálne a nesie so sebou isté negatívne dôsledky. Tieto dilemy sú obzvlášť náročné, pretože sa dotýkajú samotného jadra sociálnej práce – pomoci a podpory ľuďom v ťažkých životných situáciách.

Základom etických dilem je často konflikt medzi rôznymi etickými princípmi. Napríklad, sociálny pracovník môže stať pred dilemou medzi rešpektovaním autonómie klienta, ktorý si želá niečo, čo je v rozpore s jeho vlastným dobrom (napr. odmietnutie liečby), a princípom ochrany klienta a snahou predchádzať škodám. Ďalším častým príkladom je dilema medzi zachovaním dôvernosti a povinnosťou informovať príslušné orgány o potenciálnom nebezpečenstve (napr. podozrenie na zneužívanie dieťaťa).

Etické dilemy sa môžu týkať aj rozdelenia obmedzených zdrojov. Sociálni pracovníci sa môžu ocitnúť v situácii, kedy musia rozhodovať o tom, komu a v akej miere poskytnúť pomoc, pričom vedia, že uspokojenie potrieb jedného klienta môže znamenať obmedzenie pomoci pre iného. Tieto rozhodnutia si vyžadujú zohľadnenie princípov spravodlivosti, rovnosti a efektívnosti. Pri riešení etických dilem je kľúčové systematické zvažovanie a reflexia. Sociálni pracovníci by mali identifikovať všetky zúčastnené strany, ich práva a potreby, zvážiť relevantné etické princípy a zákony, a zhodnotiť potenciálne dôsledky rôznych možností. Dôležitá je aj otvorená diskusia s kolegami, supervízormi a inými odborníkmi, ktorá môže priniesť nové perspektívy a pomôcť pri hľadaní najlepšieho možného riešenia. Konečné rozhodnutie by malo vždy smerovať k tomu, čo je v najlepšom záujme klienta, s rešpektom k jeho právam a dôstojnosti, a v súlade s etickým kódexom sociálnej práce. Hľadanie tohto „najlepšieho riešenia“ však nie je jednoduché a často si vyžaduje odvahu, profesionálnu integritu a neustále vzdelávanie sa v oblasti etiky. Etické dilemy sú neoddeliteľnou súčasťou sociálnej práce a svedčia o jej komplexnosti a zodpovednosti.

Nemôžeme sa čudovať, že sociálna práca nepatrí medzi atraktívne profesi-
sie. Je to povolanie, ktoré už veľmi dlhé obdobie nemá optimálne podmienky
v sociálnom systéme i napriek jej sústavnej reštrukturalizácii, o ktorej sved-
čí vyše 40 noviel kľúčového zákona, ktorým je už vyššie spomínaný zákon č.
448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský
zákon) v znení neskorších predpisov.

Neustále narastajúca zákonná agenda, vznik náročných krízových sociál-
nych situácií jedincov, ale i celosvetové zmeny ako -pandémia, vojnový kon-
flikt na Ukrajine, migračné krízy a pod. majú veľmi negatívny vplyv na stabi-
litu a dopyt pracovníkov v tejto dôležitej pomáhajúcej profesii. Paradoxom
je, že v najnovších analýzach najžiadanejších povolání na trhu práce sa povola-
nie sociálneho pracovníka vôbec nenachádza. *Dostupné na https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803 [cit.2025-02-07]*

Problematika stability pracovných miest môže byť rozhodujúca pre
úspech a konkurencieschopnosť ZSS, pretože pomáha prilákať talenty
a erudovaných pracovníkov. Keď organizácia – ZSS ponúka stabilitu, môže
pomôcť zvýšiť angažovanosť zamestnancov, lebo vedia, že ich práca je istá
a môžu vynaložiť maximálne úsilie a cítiť istotu v kontinuite svojich pra-
covných miest. Zamestnanci určite ocenia, keď sa nemusia obávať straty
zamestnania, alebo presunu na inú pozíciu s potenciálne odlišnými povin-
nosťami. To im môže pomôcť zamerať sa na kvalitu a konzistentnosť svojej
práce. Môže im to tiež pomôcť cítiť sa istejšie a dôverovať svojmu zamest-
návateľovi, pre ktorého pracujú, čo im umožní venovať viac úsilia a empatie
v prospech dôstojného života prijímateľov sociálnych služieb žijúcich v ZSS.

Sociálny manažment riadenia ľudských zdrojov v ZSS je kľúčový pre do-
siahnutie excelentnej a udržateľnej kvality služieb. Nejde o dve oddelené ob-
lasti, ale o vzájomne sa dopĺňajúce a podporujúce systémy. Kvalitné služby
sú priamo závislé na kvalifikovanom, motivovanom a stabilnom personále,
a práve to je cieľom efektívneho riadenia ľudských zdrojov v kontexte štan-
dardov kvality. Tri podmienky kvality sú taxatívne vymedzené zákonom o so-
ciálnych službách. Sú procedurálne, prevádzkové, personálne a majú presne
určené kritéria štandardov a poskytujú jasný rámec pre to, čo sa od zamest-
nancov očakáva v oblasti kvality a aké kompetencie a limity sú potrebné
na dosiahnutie týchto cieľov. Procedurálne podmienky majú 15 kritérií, z kto-
rých každé kritérium má zákonom určené štandardy. Personálne a prevádz-
kové podmienky majú štyri kritériá a taktiež presne určené štandardy. Napr.
prvé kritérium v rámci personálnych podmienok je „*vypracovanie štruktúry
a počtu pracovných miest, kvalifikačných predpokladov na ich plnenie v súlade*

s § 84 zákona o sociálnych službách, s určením štruktúry, povinností a kompetencií jednotlivých zamestnancov, počet zamestnancov musí byť primeraný počtu prijímateľov sociálnych služieb a ich potrebám“. K tomu je presne určený štandard: „poskytovateľ sociálnej služby má písomne vypracovanú štruktúru zamestnancov a počet pracovných miest, ktorá zodpovedá definovanej strategickej vízií, poslaniu a cieľom organizácie a aktuálnemu počtu prijímateľov sociálnych služieb. Kvalifikačné požiadavky na zamestnancov, povinnosti a kompetencie musia byť v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi a zabezpečením napĺňania individuálnych potrieb prijímateľov sociálnych služieb. Poskytovateľ sociálnych služieb má vytvorené podmienky na individuálnu spoluprácu s prijímateľmi sociálnych služieb, neprekračuje maximálny počet prijímateľov sociálnych služieb na jedného odborného zamestnanca a dodržiava minimálny percentuálny podiel odborných zamestnancov na celkovom počte zamestnancov.“ Kontrolnú činnosť nad dodržiavaním podmienok kvality vykonáva v ZSS Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR v zmysle zákona č. 345/2022 Z.z. o inšpekcii v sociálnych veciach a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Nedodržanie ustanovení zákona sa dozorovaný subjekt dopúšťa správneho deliktu a môže mu byť uložená pokuta až do výšky 20 000 eur a zakázaná činnosť. Pri určení výšky pokuty podľa odseku sa prihliada najmä na závažnosť správneho deliktu, rozsah následkov správneho deliktu, opakované spáchanie toho istého správneho deliktu alebo na spáchanie viacerých správnych deliktov. Opravný prostriedok proti rozhodnutiu o zákaze vykonávať činnosť podľa odseku nemá odkladný účinok.

Je zrejmé, že napätie medzi nestálosťou ľudských zdrojov a potrebou stabilných podmienok kvality je kľúčovou výzvou pre sociálne služby. Riešením nie je potláčať jednu stranu na úkor druhej, ale neustále hľadať a prehodnocovať dynamickú rovnováhu. To si vyžaduje flexibilné prístupy, investície do zamestnancov a systematické budovanie silnej organizačnej kultúry, ktorá dokáže absorbovať zmeny a zároveň udržať vysoký štandard poskytovaných služieb.

Stabilita podmienok kvality nemôže byť dosiahnutá len na pleciach jednotlivých poskytovateľov sociálnych služieb. Je nevyhnutná systémová podpora v podobe dostatočného financovania, adekvátneho ohodnotenia zamestnancov, príležitostí pre profesionálny rozvoj a vytvárania prostredia, ktoré minimalizuje fluktuáciu a podporuje dlhodobú udržateľnosť kvalitného personálu. Až potom môžeme očakávať, že kvalita v sociálnych službách bude nielen cieľom, ale aj dosiahnuteľnou realitou.

Konečným dopadom tejto nestability sú klienti sociálnych služieb, často tí najzraniteľnejší. Pre nich znamená nestabilita personálu a výkyvy v kvalite

služieb neistotu, narušenie budovania dôvery a potenciálne ohrozenie ich blaha. Preto je stabilizácia a podpora kvality v sociálnych službách nielen otázkou organizačnej efektivity, ale aj základným prejavom starostlivosti o tých, ktorí ju najviac potrebujú.

Napriek všetkým výzvam je dôležité nezabúdať na to, že jadrom sociálnych služieb sú ľudia – ako tí, ktorí ich poskytujú, tak aj tí, ktorí ich prijímajú. Investícia do ľudského kapitálu, podpora a ocenenie práce zamestnancov sú kľúčom k vytvoreniu prostredia, v ktorom môže kvalita prosperovať. Ak sa zameriame na ľudský rozmer a budovanie silných, podporujúcich vzťahov, môžeme prekonať výzvy nestability a spoločne budovať lepšiu budúcnosť pre sociálne služby.

Použitá literatúra

PLAVČAN, P., ŠEBESTOVÁ, P.: *Manažment sociálnej práce a vzdelávania*. Brno: MSD 2023. 236 s. ISBN 978-80-7392-413-3.

ZÁKON č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

ZÁKON č. 345/2022 Z.z. o inšpekcii v sociálnych veciach a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803
[cit. 2025-02-07]

Kontakt

Doc. PhDr. Petronela Šebestová, PhD., univerzitný profesor, MPH

Fakulta sociálnych štúdií

Vysoká škola Danubius

e-mail: petronela.sebestova@gmail.com

PhDr. Jana Laščiaková, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií

Vysoká škola Danubius

e-mail: jana.lasciakova@vsdanubius.sk

Vplyv kultúrneho dedičstva Rómov na ich sociálnu stratifikáciu

The impact of the cultural heritage of the Roma on their social stratification

Ľudovít Spuchľák

Abstrakt: Rómska komunita má mimoriadne svojráznu duchovnú kultúru, ktorá je ovplyvňovaná miestnou kultúrou národa v ktorom konkrétna Rómska komunita žije. Inkulturácia prebieha iba čiastočne, pretože ju výrazne ovplyvňuje hodnotový systém Rómov, čo do značnej miery komplikuje ich sociálnu stratifikáciu.

Kľúčové slová: kultúrne dedičstvo, sociálna stratifikácia, duchovná kultúra, rodinný život, Rómska kultúra

Abstract: The gypsy community has own unique spiritual culture, which is influenced by the local culture of the nation in which the particular gypsy community lives. Inculturation takes place only partially because it is significantly influenced by the Roma value system, which greatly complicates their social stratification.

Key words: cultural heritage, social stratification, spiritual culture, family life, gypsy culture

Zložky duchovnej kultúry, ako rodinný život, zvykové právo, zvykoslovie, svetonázor a ďalšie, sú omnoho intímnejšími prejavmi života ako kultúra materiálna. Keďže zložky rómskej kultúry sú pomerne odchyľnejšie, tým ťažšie sa získavajú etnografické poznatky a zároveň výsledky či porovnávania o podobnosti a originalite sú často polemické. Rómovia, ktorí sa u nás usadzovali postupne strácali črty svojej kultúry a ich miesto zajiľovali prvky kultúry okolitého obyvateľstva. U niektorých skupín Rómov, kde životná úroveň bola veľmi nízka došlo postupom času k veľmi negatívnym dôsledkom. Po trvalom usadení u nich zanikali prejavy nomádskej kultúry a boli nahradené prvkami domácej kultúry. Duchovný život Rómov sa tak redukoval na niekoľko povíer, piesní na niektoré prozaické útvary. Duchovná kultúra

ostatných usadlých Rómov síce nebola totožná s obyvateľmi tej istej oblasti, avšak celý rad prvkov, aj keď prevzatých skôr vo forme torza než celostného prejavu poukazuje na neustále prebiehajúci proces akulturizácie, ktorý je tým vedomejší a intenzívnejší, čím je životná úroveň rómskej komunity vyššia. U niektorých prvkov ťažko možno presne zistiť, či sú u Rómov prvotné, alebo či ich prevzali až neskôr na európskom území, pretože ich analógiu možno nájsť tak v indických kultúrach, ako aj v geografických poznatkoch o európskych národoch. Odborníci, romológovia či etnografovia, sa zhodujú v tom, že duchovná kultúra Rómov má vlastné, etnicky špecifické rysy.

V súvislosti s Rómami sa veľmi často stretávame s ich označením ako špecifickej kultúry. Aj napriek tomu, že Rómovia nevytvárajú homogénnu skupinu, je možné konštatovať, že ich spájajú spoločné znaky. Ich hodnotový a normatívny komplex, ktorý v sebe zahŕňa postoje k práci, vzdelaniu, náboženstvu, hudbu, zábavu, rodinné spolužitie atď. sa odráža v ich životnom štýle je u jednotlivých rómskych spoločenstiev príbuzný.

Duchovná kultúra Rómov mala svojský charakter. V porovnaní s kultúrami európskych národov bol v nej celý rad odlišností, ktorých pretváranie bolo do určitej miery dôsledkom etnickej príslušnosti, ale aj následkom nižšieho stupňa vývoja a odlišného spôsobu života. Na zvýšenú izoláciu reagovali primknutosťou k vlastným tradíciám, ktoré však boli ovplyvnené prvkami z ľudových kultúr európskych národov. Pri usadlom spôsobe života boli vplyvy domácich kultúr intenzívnejšie.

Rómska kultúra teda ovplyvnila aj európsku kultúru, v súčasnosti sa rómska kultúra mení, rómska kultúra sa mení, tradičné prvky zanikajú, čo je na škodu. Aj v iných kultúrach môžeme vnímať tento jav, ale rómska kultúra zostáva najviac nepochopená. V porovnaní s minulosťou sa jej charakter a tradičné prvky zmenili a neustále menia. Pohľad na tradície a špecifickosť rómskej kultúry by mohol byť inšpiráciou na ceste hľadania bezkonfliktného spolužitia Rómov a členov majoritnej spoločnosti.

Hodnotový systém Rómov sa odvíja od ich mentality, ktorá prejavuje sa v ich spolužití medzi sebou, ako aj v spolužití s majoritnou spoločnosťou. Jedna z najnápadnejších hodnôt Rómov je ich skupinová kohézia (súdržnosť) – majú sklon byť spolu a spoločne rozhodovať. Negatívnym dôsledkom tejto kohézie je nechota rómskej rodiny dovoliť jednotlivcovi aby sa odpútal. S kohéziou súvisí návyk a potreba tesnej telesnej blízkosti – nevádi im spať natlačení v malej miestnosti. Spontánnejšia než v ne-rómskej populácii býva aj ochota deliť sa, ktorá niekedy prechádza aj do extrému – vydierania.

Zeman tvrdí, že Rómovia nemajú vzťah k majetku, putujú tam, kde sú lepšie podmienky na prežitie, uchovávať si však staré zvyky a tradície. Nemajú

vzťah ku vzdelaniu, možno konštatovať nedostatočný záujem o zamestnanie a nedostatočné hygienické návyky.

S hodnotovou orientáciou je úzko spätá aj náboženská orientácia. Na otázku, či veria dnešní Rómovia v Boha nemožno odpovedať jednoznačne. Slovenskí Rómovia svoje pranáboženstvo z Indie dávno stratili, súčasní Rómovia žijúci medzi nami sa prikláňajú ku kresťanskej viere. Sú však naklonení poverám, strachu z duchov zomrelých a dodržiavajú veľa rituálov, viaceré z nich pramenia v kresťanstve.

Rodina je primárnou socializačnou skupinou, má nepopierateľne najvýznamnejší vplyv na formovanie osobnosti jednotlivca, rodina je teda najuniverzálnejším činiteľom socializácie. Modely správania, ktoré dieťaťu poskytujú predovšetkým rodičia vzájomným vzťahom otec a matka sú pre dieťa základnými modelmi a vzorom pre jeho ďalšie medziľudské vzťahy.

Rodina má medzi prirodzenými výchovnými prostrediami osobitný význam pre vývoj a výchovu mladej generácie. Rodina tvorí základnú bunku spoločenského života a je hlavnou výchovnou inštitúciou. Rodina patrí medzi inštitúcie, ktoré pôsobia primárne výchovne. Treba však rozlišovať medzi pojmami rodina a manželstvo. Rodina je základnou spoločenskou skupinou, v ktorej hrajú hlavnú úlohu rola matky a rola otca, je to celok relatívne trvalý, podliehajúci zmenám súvisiacich s priebehom života jednotlivcov, ktorí ju tvoria, opiera sa o spoločenské tradície a vytvára svoje vlastné. Význam včasnej výchovy detí hneď od narodenia zdôraznil aj pápež Pius IX. (1846–1878), túto požiadavku vyjadril slovami: „Dajte mi deti do šiestich rokov a potom sa o ne už nebojím.“ Otázkami výchovy sa sústavne zaoberali aj rehole dominikánov, františkánov, benediktínov, premonštrátov, piaristov, jezuitov a saleziánov, ktorí vychovávali mužskú mládež. Školské sestry Notre Dame, dominikánky, uršulínky a viaceré iné vychovávali ženskú mládež. Najideálnejšie je však, aby včasnú výchovu poskytovala práve rodina. Rodina je asi jediná spoločenská skupina, ktorá má vlastnosti skupiny formálnej i neformálnej. Plní úlohy voči spoločnosti i svojim členom. Má svoju štruktúru, určenú systémom spoločenských rolí: muža a ženy, otca a matky, syna a dcéry a z toho vyplývajúce usporiadanie vzťahov medzi jednotlivými členmi. Základné druhy väzieb, ktoré sa utvárajú v rodine je väzba medzi manželmi a väzba medzi rodičmi a deťmi. Tieto väzby sú v našej kultúre najpevnejšie a najprirodzenejšie. Rodina je sociálny útvar, dôležitý spojovací článok medzi jednotlivcom a spoločnosťou. Je to miesto, kde sme sa narodili, dospievali, formovali, kde nachádzame pocit istoty, bezpečia, lásky a starostlivosti. Ak rodičia a učitelia zabezpečia dieťaťu priaznivé podmienky k tomu, aby sa u neho vypestoval pocit bezpečia a prejavujú mu citovú náklonnosť,

pritom ho nerobia príliš závislým od seba, vytvárajú základy psychického zdravia a vývinu vyrovnanej a spoločensky dobre prispôsobenej osobnosti. Takáto výchova smeruje k tomu, že dieťa nielen v detstve, ale aj v dospelosti relatívne bezstresovo a úspešne zvláda aj ďalšie životné adaptácie.

Rodina môže mať viacero podôb. Základná rodina, tvorená manželským párom (mužom a ženou) a deťmi. Ak do toho zhrnieme aj širšie príbuzenstvo, tak rodinu nazývame rozšírenou rodinou. Rodinu, ktorú tvorí len jeden z rodičov so svojimi deťmi, sa nazýva neúplnou rodinou. Vo výchove dieťaťa je potrebné počínať si dôsledne. „Dôslednosť má prinášať dieťaťu spoľahlivú oporu v jeho vlastnej ceste životom.“ Všetci rodinní príslušníci, ktorí sa častejšie stretávajú s dieťaťom naň nejakou výchovne pôsobia a pritom má každý trochu iné názory a iné spôsoby výchovného pôsobenia. Nedôslednosť vo výchove vzniká, kde si jednotliví členovia rodiny robia na dieťa výhradne právo. Jedným z možných zdrojov nedôslednosti vo výchove je aj to, že každý má k dieťaťu iný vzťah. Rodičia majú sklon vidieť vo svojich deťoch svoju budúcnosť a bývajú netrpezliví, prísnejší a náročnejší.

Vieme, že rodinné prostredie je prvým miestom, kde dieťa spoznáva medziľudské vzťahy. Správny spôsob života rodiny a výchovné postoje rodičov voči deťom veľmi ovplyvňujú fyzické, psychické a sociálne zdravie dieťaťa. To ako rodina vychováva svoje deti je ovplyvnené jednak osobnosťou rodičov, tiež zvyklosťami rodiny a kvalitou medziľudských vzťahov v rodine aj mimo nej. Duševná rovnováha každého dieťaťa závisí od toho či bolo svojou rodinou prijaté na svet s láskou a či rodina zachováva tento postoj aj v prípade problémov. Vieme, že každá stabilná a životaschopná rodina plní viacero funkcií: ekonomickú, citovú, výchovnú a socializačnú, odpočinkovú a regeneračnú, biologicko-reprodukčnú. Pod pojem výchova možno zahrnúť predovšetkým všestrannú starostlivosť o dieťa, jeho fyzický, duševný a morálny vývin. „Všestrannú starostlivosť o optimálny vývin dieťaťa je povinná poskytovať každá rodina, bez ohľadu na kultúrne, spoločenské, etnické, či iné odlišnosti rodiny. Najpočetnejšou minoritou žijúcou na Slovensku sú Rómovia, rómska rodina si po stáročia uchovala „svoju inakosť“ predovšetkým vo výchovných postojoch.

Rómska rodina sa odlišuje od majoritnej skupiny svojím pôvodom, jazykom, spôsobom života, historicko-spoločenskou úrovňou, sociálno-triednou štruktúrou a napokon i antropologicky. V štruktúre rómskej rodiny sa odráža viacgeneračná rodina. Z tohto hľadiska sa výrazne prejavuje súdržnosť členov rodiny. Rómska rodina je stále výrazne patriarchálna. Rómska rodina je omnoho väčšia v porovnaní s rodinami majoritnej skupiny rodín žijúcich na Slovensku. Okrem manželov a detí sú v rómskej rodine súčasťou aj vydaté (ženaté) deti s ich deťmi a manželskými partnermi, starí a prastarí rodičia

i ďalší príbuzní. Niekedy sa stáva, že počet členov rodiny dosahuje až 30–40 jednotlivcov. Rómska rodina nepozná oddelené bývanie pre jednotlivca, je jej cudzie aj individuálne súkromné vlastníctvo – to je nahradené rodinným vlastníctvom. Rodinu nemožno chápať ako určitý počet jedincov, ale ako celok, ktorý voči okoliu vystupuje jednotne. Rodinný celok tvorí niekoľko manželských párov viacerých generácií so svojimi deťmi. U Rómov sa vo väčšine prípadov rodina zakladá až po narodení prvého dieťaťa. Po prvom dieťati prichádzajú ďalšie. Členovia rodiny obvykle pracujú spolu, slávia spolu sviatky, ochraňujú sa, opatrujú chorých a starých, spolu pochovávajú mŕtvych.

Hlavné charakteristiky tradičnosti rómskej rodiny: život v širšej rodine, chýbajúci posun k nukleárnej rodine, komunitný spôsob života, absencia hranice medzi súkromným a verejným, súkromie neexistuje tak pre spôsob života, tak pre vzťah k majetku, chápanie obydlija ako dočasného, provizórneho, zreteľná deľba rolí v rómskej rodine.

U Rómov je nápadná aj skupinová kohézia (súdržnosť) – majú sklon byť spolu, spoločne rozhodovať. S kohéziou súvisí návyk a potreba tesnej telesnej blízkosti – nevedí im spať natlačením v malej miestnosti. Spontánnejšia než u ne-Rómov býva aj ochota deliť sa, často však prechádza aj do extrému – vydierania. Výrazná je orientácia na prítomnosť s minimálnym záujmom o budúcnosť. Môže to byť spojené s rómskou históriou – kočovník sa snažil prežiť, jeho budúcnosť je vždy neistá a preto radšej prežíval prítomnosť. Z iného uhla pohľadu môže byť táto vlastnosť nedostatkom disciplíny, spoľahlivosti a vytrvalosti. Rómovia sú orientovaní na zmenu. Medzi základné emócie u Rómov patrí strach, ktorý sa často prejavuje aroganciou, ignoráciou a únikom z reálnej situácie. Prítomné sú aj pocity menejcennosti, kompenzáciou je neprimerané zdôrazňovanie sebavedomia, arogancie, tučnými peňaženkami, veľkými prsteňmi...

Rómske deti bývajú živšie, temperamentnejšie, majú problém s disciplínou, pretože sú vychovávané k voľnosti a k spontánnosti, majú problém s úmyselnou pozornosťou. Potrebujú napr. viac prestávok, kde si môžu zacvičiť a zakričať, potrebujú viac hudby, pohybu, spevu. Pri práci im viac vyhovuje dramatizácia a technika hrania rolí. Deti radi rozprávajú čo majú doma, čo kto ukradol, alebo kto ináč porušil zákon. Obdivujú toho, kto niečo veľké urobil a nedal sa pritom chytiť. Lož niekedy nedáva význam, niekedy ide len o pocit víťazstva.

Rómska rodina nechce, aby sa dieťa samo rozhodovalo, vyžaduje sa kolektivismus, v deťoch sa nerozvíja individuálna zodpovednosť za seba samého, za svoj život (čo je nosným princípom európskej kultúry). K tejto zodpovednosti škola vždy musí viesť, je však potrebné vedieť, že ide proti duchu

rómskej rodiny – preto je potrebné postupovať takticky, nežiadať veľa, ani veľmi rýchlo.

Každodenný život rómskej rodiny závisí od matky, aj napriek tomuto faktu si rómska rodina stále udržuje patriarchálny ráz. Väčšina žien pozná silu mužovej ruky. Nápadná býva aj rómska hádavosť, Rómovia jednoducho riešia svoje spory hlučne. Vzťah rómskych rodičov k svojim deťom možno registrovať v krajných polohách rozmaznávania a trestania. Deti pomerne skoro sociálne i sexuálne dospievajú.

Výrazná je orientácia na prítomnosť s minimálnym záujmom o budúcnosť. V rómskych rodinách je samozrejmosťou alkohol, príznačný je aj extenzívny typ rodiny – široké príbuzenské vzťahy a dlhotrvajúce návštevy, rozhádzaný denný režim (rómovia si deň neplánujú). Rómovia uplatňujú v danej komunite overené vzorce správania, nepotrebujú uplatňovať inú stratégiu k životu než ich rodičia (opakom je napr. židovská komunita). Sebavysunutím na okraj spoločnosti sa zvyšuje u nich súdržnosť celej komunity, v osadách dominuje voči ne-rómskemu etniku úniková, alebo útočná stratégia.

Rómovia vždy patrili vo svojej väčšine ku nižším sociálnym vrstvám a ako také boli objektom rôznych pokusov o pozdvihnutie ich sociálneho statusu. Aj komunistický režim sa snažil zmeniť túto situáciu a preto vyvíjal snahy násilne zmeniť usporiadanie spoločnosti a meniť jej prirodzenú stratifikáciu. V rámci tejto snahy boli systematicky uprednostňované nižšie sociálne vrstvy na úkor vrstiev vyšších, pričom viaceré segmenty pred-komunistickej elity boli priamo diskriminované. Základná doktrína vychádzala z predpokladu, že zlepšením sociálnych podmienok vymiznú negatívne javy aj v rómskej komunite. Opatrenia komunistického režimu v tejto problematike boli nasledovné: štátnou politikou riadený a podporovaný rozptyl Rómov, rozklad prirodzených rómskych komunít, sťahovanie vidieckeho rómskeho obyvateľstva z rómskych osád do miest, rozbitie prirodzených väzieb rómskej komunity na majoritné obyvateľstvo, necitlivé a administratívne pridelovanie bytov Rómom, donútenie k plneniu všeobecnej pracovnej povinnosti pod hrozbou odňatia slobody, vynucovaná povinnosť dochádzky detí do škôl, povinná účasť Rómov na zdravotnej prevencii. Negatíva tohto prístupu možno badať v súčasnom spolužití Rómov s majoritnou spoločnosťou na Slovensku: Problémy týkajúce sa života Rómov v širšom – majoritnom prostredí sú multifaktoriálne, teda k uvedenému problému je potrebné z takého pohľadu aj pristupovať. S istotou možno konštatovať, že vysoká nezamestnanosť Rómov má priame ekonomické dôsledky na životnú úroveň rómskej minority, ako aj mnohé ďalšie dôsledky, ktoré sa dotýkajú predovšetkým nedospelých členov rómskej komunity.

Použitá literatúra

- KORIM, V. 2004. *Základné etapy dejín Rómov. Rómske etnikum – jeho špecifiká a vzdelávanie*. Banská Bystrica: PF UMB, 2004. ISBN 978-80-8052-546-0.
- MATEJČEK, Z. 1986. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-011-86.
- MILÁ, H. 1948. *Výchova, vzdělávání a biologický vývoj cikánských dětí a mládeže*. Praha: UK, 1984. ISBN 60-106-84.
- OLÁH, M. 2004. *Supervízia v sociálnej práci*. Prešov: PBF, 2004. ISBN 8068-307-7.
- RADIČOVÁ, I. 2001. *Hic Sunt Romales*. Bratislava: Interlingua, 2001. ISBN 80-88991-13-7.
- ŘÍČAN, P. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-410-9.
- Sociální encykliky*. Praha: Zvon, 1996, ISBN 80-7113-154-7.
- SPUCHLÁK, J. 2002. *Evanjelizácia a pastorácia na Slovensku*. Zborník rekolleckých prednášok v roku 2002. Spišské Podhradie: RKCMBF-TI, 2002. ISBN 80-7142-105-7.
- MALÍK, B., ŠEBESTOVÁ, P. 2016. *Prvky rodinnej socializácie Rómov problematizujúce ich integráciu do majoritnej spoločnosti*. In: *Náhľad na tradičnú rómsku kultúru v procese socializácie*. Trenčín: SpoSoIntE, s. 43-52. ISBN 978-80-89533-18-3.
- TOKÁROVÁ a kol. 2003. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: Akcent print, 2003. ISBN 80-968367-5-7.
- VALACHOVÁ, D. et al. 2002. *Vzdelávanie Rómov*. Bratislava: SPN, 2002. ISBN 80-08-03339-8.
- ZEMAN, V. 2006. *Vybrané kapitoly z romológie – východiská pre sociálnu prácu*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006, ISBN 80-89185-20-7.
- ZIMNY, J. 2006. *Specyfika wieku młodzieżowego w aspekcie pedagogicznym*. Sandomierz: Instytut Teologiczny, 2006, ISBN 83-917225-2-X.
- Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontakt

PaedDr. ThDr. Ludovít Spuchlák, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií

Vysoká škola Danubius

e-mail: ludovit.spuchlak@vsdanubius.sk

Specifics of teaching Roma pupils in the Slovak Republic

Lenka Haburajová-Ilavská

Abstract: The paper focuses on issues affecting the education of Roma children. It provides a theoretical framework for defining the cultural and social identity of the Roma people, which is one of the most important aspects influenced by education. In conclusion, the paper presents the specifics of teaching Roma pupils, creating space for a better understanding and application of didactic principles in the approach thereto.

Key words: Roma pupil, education, cultural and social identity

Introduction

Slovakia is one of the most ethnically diverse countries in Central and Eastern Europe. The 1991 census revealed that 17 different nationalities lived in Slovakia. Roma are the second largest national minority in the country after Hungarians. "The Roma are an ethnic group, i.e. a group of people who share a common origin, language and cultural characteristics." (Lehocká, 2005). It is widely known that there are currently around 10–12 million Roma people in the world and that 10 million live in Europe. There are over 450,000 of them living in the Slovak Republic, making them the second largest minority. They arrived in Europe from India at the end of the 13th century and have been an integral part of our society ever since. The Roma minority in Slovakia displays all the attributes of a stable minority, as defined by Onderčová in several points:

- Entire generations of Roma have been settled in our territory for decades.
- The Roma ethnicity maintains its own language, culture and customs. Roma people have a long-standing desire to preserve their own identity, which has led to a certain isolation of Roma communities from other inhabitants of the region.
- Problems are mostly caused by those Roma who live in segregated conditions.
- The low socio-cultural level is caused by barriers to education, while communication problems are the result of functional illiteracy

- Roma families create conditions for supporting children's academic success in a different way, because their hierarchy of values is different (family versus education).
- Roma have specific mutual attitudes and prejudices (Onderčová, 2003)

Romani cultural and social identity

Presenting an analysis of the concept of identity, its content, significance and interdisciplinary interpretation is a complex and demanding task. A wide range of scholars define identity from the perspectives of their respective disciplines.

In everyday language, identity refers to who or what someone is. It is usually the answer to the question "who am I?" or "what am I?" In the context of identity, several types can be distinguished, namely cultural, personal, and social identity. There are links between them and they are connected into a compact whole. Cultural identity cannot be sufficiently analysed without considering group identity (given that it is an expression thereof), as well as the individual's personal identity. ***"The importance of identity is indisputable for a person's self-assessment, self-esteem, group membership, sense of belonging to a social class, organisation, institution, etc."*** (Ondrejko, 1998, p. 358).

Romani cultural identity

As we previously stated, cultural identity is a form of group identity and cannot be perceived in isolation, without the influence of group identity. It can be said that an individual's personal identity develops in a specific historical socio-cultural environment. Among the key factors influencing its formation is the socialisation process. According to Ondrejko, the stages of its development from the perspective of educational sociology are: ***socialisation and incipient individualisation – individualisation and personalisation – enculturation and socialisation.***

Roma settlements are spatially segregated communities with insufficient interethnic communication and lack of broader social relations between the majority and minority populations, which is why the social identity of the inhabitants of Roma settlements (and the socialisation process) remain unfulfilled. The lifelong process of social learning (imitation, identification and adoption of tasks and roles) remains limited within the boundaries of the Roma community itself, resulting in specific patterns of thought, behaviour and action.

In the current public discourse of newly integrated EU countries, there is an ongoing debate about national and European identity. The diversity of collective identities and the time factor influencing their changes is captured in the following statement: ***“... a number of collective identities are offered on the media market. The dense competitive landscape forces us to constantly rework, enrich and refine the imagery of collective identities. The suspicion that, in ‘postmodern conditions’, national identity might not prevail in the identity market is well grounded. Taking this background into account, Hobsbawm argues that national identity is “merely one of many ways in which people describe their identity”. It is not an immutable or essential part of who we are. If conditions change (e.g. as a result of European integration), then the national identity is replaced by a new, “more up-to-date” collective identity (e.g. European).” (Hobsbawm, 1992: 192)***

Cultural identity in relation to globalisation is becoming an equally topical discourse. In a recent work by Prof. Hajko (2015), based on research conducted as part of the development and research programme “Civilisational and Cultural Processes in the Transforming Slovak Society”, this relationship is explored through various culturological and ethical-axiological paradigms and contexts. The author elaborates in detail on the concept of “otherness”. He states that ***identity brings with it the issue of otherness and that, at certain point, it may even become an insurmountable obstacle to dialogue... He warns that we are in a crisis situation today... and points to a general crisis in the perception of otherness.*** He also examines the relationship between ***universal culture and specific cultures:***

“Universal values are compatible with national values—universal culture may quite easily be understood as a gallery of the finest works of national cultures—whereas cosmopolitan culture transcends national borders just as easily as money and transnational corporations do.” (Eagleton, 2001, Source: Hajko, 2015, p. 43).

We express cultural identity mainly through the linguistic distinctiveness and the cultural specificities of a given community. We perceive it through the specific features of the culture and way of life of individual nations and ethno-linguistic communities. It also serves as an interpretation of the historical elements of both material and spiritual culture. In the past, as well as nowadays, economic conditions have always been closely associated with the social situation. Together, they shape the way of life of every human group, allowing us to speak of cultural complexes distributed across cultural space, time, and relationships. Identity is the capacity to maintain

continuity in these elements (in space, time, and relationships). Space may be perceived as cultural (in the broader and narrower sense of the word culture) as well as geographically, as the geographical boundaries of the expansion of complexes that have developed historically.

It is assumed that human beings are, by nature, rational creatures acting on the basis of the use of reason and reasonableness... Yet different cultures, nations, and ethnicities observe different norms, which are internally differentiated according to group membership. The cultural identity of the Roma exhibits a high degree of internal differentiation across various groups, clans, lineages and communities, each with different value orientations.

We have defined Romani cultural identity as a form of group identity. Its construction (formation, existence and transformation) is influenced mainly by society (social phenomena, processes, relationships) and culture (in the broader and narrower sense of the word). When analysing the cultural identity of the Roma, we cannot avoid the relationships, contexts and causal dependencies of individuals — their personal identity as social beings. Personal identity is an important element of every person, creating their inner “self”, their uniqueness and authenticity. It is interconnected with the everyday experience of our lives, as well as with other identities occurring in different situations and environments. The mutual relationship between the individual and society is essential, so we can say that there is no personal identity without group identity. People shape their personal development also through the influence of social norms in society, which significantly influence, mould and regulate their behaviour. Romani cultural identity is directly linked to the socio-cultural elements of Romani culture, not only to cultural patterns and behaviour within their own community, but also to interactions with the majority culture. As the Roma ethnic community has not established its own state, social relations are associated not only with the community itself, but also with the social bonds and cultural relations formed in the territories through which the Roma have migrated or settled. When examining Romani cultural identity, its continuity in time, cultural space and social relations, we are also interested in the relationships between the ethnic/national/cultural identity of the states and countries where the Roma have permanently settled, or where they live as nomadic and semi-nomadic communities. Human thinking, behaviour and actions are subject to the influence of internal and external factors.

Romani cultural identity comprises several layers of socio-cultural manifestation (connection with Romaniness/“romipen” – with their mother tongue, speech, gender-family ties, customary culture, habits, traditions,

family rituals, respect – “pativ”, godparenthood, Romani court of justice – “romano kris”, the status of elders within the family, ritual “purity and impurity”, folklore, etc.). In terms of internal affiliation, it also includes identity based on sub-ethnic differentiation — tribal affiliation to major groups (Kalderash/Kikvara, Manush, Gitano, and subgroups such as Lovara and Sinti, among others). This illustrates the heterogeneity of Romani cultural identity, which increases the complexity of presenting this topic.

Romaniness/“romipen” forms the foundation of the cultural identity of the Roma people. It is a form of personal and group identity, a way of experiencing Romaniness, and a sense of belonging to one’s own ethnicity/nation. It is a summary of cultural values in both the spiritual and material spheres of Romani culture. Romaniness means self-identification with the Romani culture, gender-family traditions, genealogical ties, with “our” roots and origins... In ethno-culturological literature, it is usually defined as an expression of the relationship to the mother tongue, to the history and to the culture of one’s own ethnic/national community.

According to Davidová (2005), Romaniness/“romipen” is ***“the core of the Romani value system, consisting of: language, godparenthood, “Romano kris”, family relationships, honour/“pativ”, preservation of songs, dance, music... magical elements, and, notably, the status of elderly women and men.”***

According to Lehoczka (2005),... ***“Romaniness is a summary of the relationships and attitudes to mother tongue, ethnic culture, traditions, socio-cultural elements and the way customs, gender traditions and overall communication are maintained within the family and the entire clan, including the emotional bonds and attachment to the ethnic group, as well as the expression of one’s belonging and ethnicity.”*** (Lehoczka, 2005, p. 103).

Stojka and Pivoň (2003, p. 6) describe Romaniness as a set of values and principles that are “lived”... ***“they accompany a Roma person throughout life ... if we want to preserve it, we must observe and honour Romani customs... Romaniness consists in a number of principles that we must follow in life so that everyone knows we are Roma... these are: the Romani language and speech, godparenthood, baptism, engagement, marriage, Romani court of justice, relationships with close and distant family, respect, traditional blessings, song, dance, dressing and Romani names”...***

There is a saying among the Wallachian Roma: ***“it is important to be human beings, but it is even more important to be Roma”***. This saying reflects

the significance of Romaniness within this endogamous Roma group, which respects the traditions and customs of their ancestors and for them, Romaniness is the real value of their lives, according to which they think, speak and act. Some romanological experts associate Romaniness mainly with the relationship to the mother tongue. Among them was the renowned (and recently deceased) Milena Hübschmannová.

Romaniness/language

In the preceding section, attention was drawn to the internal differentiation and heterogeneity within Romani culture. This is evident not only in terms of sub-ethnic classification, but also in the linguistic domain. The large number of dialects, not only at global or continental level, but also within Slovakia, creates barriers to mutual understanding as well as challenges in the standardisation process (both in terms of phonemes and graphemes of the Romani language). Fraser (1998) mentions a number of dialects in Europe, which are *mutually incomprehensible although they are closely related to each other. Their number on the European continent alone exceeds 60 dialects.* The mother tongue is one of the fundamental attributes of both personal and group identity for every individual. Romaniness, as a form of identity, is likewise associated to language. In Slovakia, the Romani language receives particular attention in connection with the education of Roma children. In order to overcome language barriers, particularly in situations where Roma children entering primary school do not have sufficient command of Slovak, a number of alternative teaching approaches have been developed and are being implemented, especially at primary school. The constitutional right to education in the language of minorities in the Slovak Republic is regulated by Act No. 350/1994 Coll. on the System of Primary and Secondary Schools. In accordance with the aforementioned legislation, people have the right to education not only in Slovak but also in their mother tongue. In practice, however, this law is insufficiently applied, due to several factors. One reason is the absence of a school network that provides education in the mother tongue of the Roma people. At the same time, problems arise from the lack of standardisation of the language, the varying degrees of fluency among Roma themselves, dialectal issues, and doubts concerning the usefulness or desirability of education in the Romani language and even of the prioritisation of the Romani language itself. On the one hand, it may become a barrier for the education of children starting school (especially in the early years), because their socialisation is hindered by the fact that they can only speak their mother tongue. Conversely, families who prefer

integration and socialisation by assimilating into the majority are criticised for losing their Romani identity (due to their limited use of their mother tongue).

Roma Pupils and Specifics in Teaching

As for every child, beginning school is a significant milestone in the lives of Roma children. However, Roma children have been living in a strange world at school since day one. In most cases, they do not have a perfect command of the standard language (or they do not know it at all) and are confronted with customs, attitudes and values that are unfamiliar to them. They come from a different environment. The contrast between the environment in which they grew up and the school environment becomes increasingly evident in higher grades, when academic performance usually deteriorates and they lose interest in school and learning. They become more defiant and behavioural disorders become apparent.

The education of the Roma pupils is a very complicated area of research and one of the most serious problems related to the current situation of the Roma population. The position of Roma on the labour market, or rather their unsuccessful entry into the labour market and their dependence on state social support, are largely determined by the level of education they have attained. The fact is that the level of education attained by the Roma is significantly lower than the one attained by the majority population. The disparities are most pronounced at the level of higher formal education, particularly in terms of the number of university graduates and the proportion of people who have completed higher education. This situation is influenced by a number of factors, which can be divided into three main areas:

- Anthropogenetic factors – they highlight the individuality and uniqueness of each individual naturally belonging to any nation or ethnic group in terms of inherited biological traits.
- Cultural factors – they highlight the individuality and uniqueness of each individual naturally belonging to any nation or ethnic group in terms of cultural stereotypes.
- Social factors – they highlight the environment as an element influencing the school success of every pupil, regardless of their nationality or ethnicity. However, in the case of Roma pupils, the family environment is considered the most crucial influence on their education. The family reproduces genetic information, transmits cultural patterns and creates the environment in which pupils live. It exerts the greatest influence on the

development of the children's personality and their further development, which naturally includes education and learning. (Rosinský, 2006, p. 50)

When defining the specifics of teaching Roma pupils, it is necessary to remember that there are basic and fundamental facts that ensure the full integration of Roma pupils into a regular school. In addition to visible biological differences, there is, of course, a language handicap, which is considered a socio-cultural handicap. By 'socio-cultural handicap', we mean the linguistic, cultural and social disadvantages experienced by members of a national minority that impact their integration into the majority society. Children in particular are subject to labelling and exclusion from the peer group. In such an environment, it is difficult for them to adapt and cope with attacks on their personality. The personality of Roma children plays a crucial role in their education; therefore, it is important to identify and take into account other key personality traits as well. The perception of Roma pupils may sometimes be slower and more limited. Visual perception may be restricted and insufficiently active, particularly when it involves tasks such as searching, observing, tracking, or describing an object. Due to the inadequacy of the auditory analyser, auditory perception is also slowed down, which often results in a slowdown in the development of speech and psyche. Attention is also associated with anxiety, which Roma children often perceive less acutely. Therefore, it is appropriate to allow them more frequent breaks. (Horňák in Lechta et al., 2010, p. 387). Pupils from socially disadvantaged backgrounds often have memory problems. They acquire new knowledge more slowly, need frequent repetition, and forget more easily. It is therefore advisable to practice and consolidate knowledge with them and to connect any theory with practice as soon as possible and to take advantage of specific situations. Generally, cognitive development is hindered by emotional immaturity. Roma pupils often respond well to solving practical situations and satisfying immediate needs, but they tend to be less creative and have a lower inclination to innovate. (Malík, Šebestová, 2016).

Therefore, if children live in an unstimulating, socially disadvantaged environment, their speech and thinking become limited. Thinking, attention and memory inevitably influence the learning process. Without support for learning in out-of-school conditions, academic success is significantly hindered. Another factor affecting school performance is the lack of willpower, free processes, and self-regulation. *"Weakened will is manifested in indecisiveness, inattentiveness, lack of independence, and poor perseverance. They do not know how to 'want'".* They prefer to avoid obstacles and surrender. When children are not independent, conflicts may arise in school: while at home children may be praised for making decisions collectively with family

members, at school they may be reprimanded for their lack of independence. Roma children are brought up with strong family solidarity and collective responsibility. Alongside weak willpower, these children often lack motivation to learn. They are oriented towards meeting needs, so the need for education or self-fulfilment is not particularly important for them. The path to increased motivation might involve introducing practical, tangible forms of motivation related to practical life, such as singing, dancing and playing, or the use of motivation through material rewards (Horňák in Lechta et al., 2010, pp. 390–391). Emotions and temperament play an important role in the education of Roma pupils. They tend to experience emotions more intensely, and they are often more impulsive and volatile. If they come from a socially disadvantaged background, they may be emotionally aggressive, or conversely, emotionally unstable and fearful. Their academic behaviour is influenced by their current emotional state, which teachers should take into account and try to stimulate positively. If children feel safe and are emotionally supported, their gratitude may be reflected in improved academic behaviour. It is therefore beneficial to create an environment in which they feel protected and supported by their teachers. Roma pupils often experience difficulties adapting to school rules. They are playful, noisy, and lively. (Horňák in Lechta et al., 2010, pp. 389–390). In terms of physical development, they may also have problems with motor skills. Gross motor skills usually develop without issues due to plenty of natural movement. However, fine motor skills, which are important for manipulating objects, often remain underdeveloped. *“At the beginning of school, they may struggle to hold a spoon correctly, use cutlery, fasten buttons, or tie shoelaces. They often experience difficulties in handling a pencil, pen, or brush. When writing, they may be unable to maintain proper direction and consistent letter size, often straying from the lines. Similarly, when painting, they tend to colour well outside the outlines of the image”* (Horňák in Lechta et al., 2010, p. 391). Such deficiencies make learning more difficult and may become a source of ridicule for classmates.

Conclusion

In combination with other specific factors, it is clear that the Roma pupils are significantly limited within the school environment. Among the barriers that limit the educational opportunities of Roma pupils, we should also include the language barrier and the insufficient involvement of parents in their children's school duties. As previously noted, the family plays a crucial role in the children's upbringing and education. In this context, academic

success is influenced by inappropriate parenting styles as well as by the educational, socio-economic and cultural level of the family. Schools should therefore create space for cooperation between the family and the school, with an emphasis on respecting social and cultural identity.

References

- DAVIDOVÁ, E. 2005. *Kniha Evy Davidovej* (Eva Davidová's Book). Prague: Torst, 2025. ISBN 80-7215-234-3.
- FRASER, B. J. 1998. *Classroom Environment Instruments: Development, Validity and Applications. Learning Environments Research*. 1, 7-33. <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED389627.pdf>
- HAJKO, D. 2015. *Globalizácia a kultúrna identita* (Globalization and Cultural Identity). Nitra: UKF, 2015. ISBN 80-8050-913-1
- HOBBSAWM, E.J. 1992. *Nations and Nationalism*. Cambridge University Press. Online publication date: July 2012, ISBN: 9781139051880. DOI: <https://doi.org/10.1017/CCOL0521439612>
- LEHOCZKÁ, L. 2005. *Identita Rómov a multikulturalita* (Identity of Roma and Multiculturalism). In *Vychovateľ*, ISSN 0139-6919, 2005, Vol. LII, No. 10, p. 30.
- LEHOCZKÁ, L., HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L. 2005. *Komunitné sociálne služby pre obyvateľov rómskych osád* (Community Social Services for Residents of Roma Settlements). Nitra: UKF, 2005. ISBN 80-8050-961-1.
- LECHTA, V. 2010. *Základy inkluzívnej pedagogiky* (Fundamentals of Inclusive Pedagogy). Prague: Portal, 2010. ISBN 978-80-7367-679-7.
- LEŠKOVÁ, L. 2010. Prevencia sociálnej exklúzie uplatňovania prvkov výchovného systému dona Bosca v rómskej komunite (Prevention of Social Exclusion in the Application of Elements of Don Bosco's Educational System in the Roma community). In: *Pedagogická, sociálna a zdravotnícka práca s osobami ohrozenými sociálnym vylúčením* (Educational, Social and Health Work with People at Risk of Social Exclusion): pp. 175–194.
- MALÍK, B., ŠEBESTOVÁ, P. 2016. *Prvky rodinnej socializácie Rómov problematizujúce ich integráciu do majoritnej spoločnosti*. (The aspects of family socialisation of Roma that complicate their integration into the majority society). In: *Náhľad na tradičnú rómsku kultúru v procese socializácie*. Trenčín: SpoSoIntE, 2016, pp. 43–52. ISBN 978-80-89533-18-3.
- ONDERČOVÁ, V. 2003. *Pomocný program pre slaboprospeievajúcich rómskych žiakov* (Assistance Program for Low-Performing Roma Pupils). Prešov: Publishing House of the Methodological and Pedagogical Centre. ISBN 80-8045-308-x.
- ONDREJKOVIČ, P. et al., 1998. *Úvod do sociológie výchovy* (Introduction to Education Sociology). Bratislava: SAV. ISBN 80-2240-445-4.

ROSINKÝ, R., ČEREŠNÍKOVÁ, M. 2006. Čhavale romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu (Čhavale Romale or Motivating Roma Pupils to Learn). Nitra: UKF, 2006. ISBN 80-8050-955-7.

STOJKA, P., PIVOŇ, R. 2003. *Náš život* (Our life). Bratislava: SD Studium, 2003.

Contact

Doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, Ph.D.

Faculty of Humanities, Tomas Bata University in Zlín

nám. T. G. Masaryka 5555

760 01 Zlín, Czech Republic

e-mail: haburajova@utb.cz

Social aspects of working life transformation

Abstrakt: Pracovní život v Evropě a ve vyspělém světě vůbec se mění stále rychleji. Dochází k novému vymezení práce v důsledku globalizace, využívání nových informací a technologií a umělé inteligence. Mění se formy zaměstnání, vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, dochází k individualizaci a v některých případech omezování práv zaměstnanců. Článek se zabývá důsledky a omezeními tohoto vývoje a zdůrazňuje potřebu porozumět těmto změnám a přizpůsobit se jim.

Klíčová slova: pracovní život, nové technologie, ochrana zaměstnanců, sociální dialog, odbory

Abstract: Working life in Europe and the developed world in general is changing at an ever-increasing pace. Work is being redefined by globalisation, the use of new information and technologies, and artificial intelligence. It is crucial for us to understand and adapt to these changes. Forms of employment and relations between employers and employees are changing, and workers' rights are being individualised and, in some cases, restricted. The paper discusses the consequences and limits of these developments, stressing the need for understanding and adapting to these changes.

Key words: working life, new technologies, employee protection, social dialogue, trade unions

Úvod

Pracovní život v Evropě se mění stále rychleji. Dochází k dramatickým změnám ve způsobu organizace práce, ve struktuře a věkovém složení pracovní síly. Počet pracovníků, kteří jsou trvale zaměstnáni, klesá. Podniky se stále více zaměřují na své hlavní činnosti a převádějí vedlejší činnosti

1 Stať vznikla v rámci řešení projektu NPO „Institut systémových rizik“ číslo LX22NPO5101, financovaným Evropskou unií – Next Generation EU (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, NPO: EXCELES).

na dodavatele. Flexibilita a přizpůsobivost jsou novými hesly. Změny v charakteru práce vyvolaly již od 70. let minulého století růst dynamiky sektorových změn. Tradiční odvětví byla utlumována a rozvinula se nová odvětví a obory založené na aplikaci moderních technologií (Kotýnková, 2015; Kyzlinková a kol., 2019). V důsledku toho se svět práce dramaticky změnil a mění se stále rychleji. Pandemie COVID-19 a její dopady urychlily již nastartované změny na pracovním trhu. Nástup nových technologií, jako je robotika a umělá inteligence, je často buď oslavován jako cesta ke zvýšení produktivity či řešení nedostatku pracovních sil na trhu práce, nebo se naopak doprovázen obavami, že způsobí ztrátu pracovních míst a masovou nezaměstnanost. Domníváme se však, že je zásadní podívat se na tento vývoj nejen z hlediska trhu práce, ale také z hlediska toho, co budou nové technologie znamenat pro kvalitu práce, samostatnost při práci, pracovní zátěž, pracovní stres a v konečném důsledku pro lidskou důstojnost na pracovišti (Cefaliello – Popma, 2024, s. 17). Jak uvádí Ponce del Castillo, podstatné je odolat technodeterministickému narativu (Ponce del Castillo, 2024, s. 34).

Nové výzvy

Svět práce se neustále vyvíjí a v posledních několika letech jsme svědky významných změn ve způsobu práce, od nárůstu práce na dálku až po rostoucí využívání automatizace a umělé inteligence. Literatura uvádí pestroutu paletu změn. Nayiri Keshishi uvádí několik klíčových trendů, které v příštích letech změní způsob, jakým budou lidé pracovat. Jsou to: práce na dálku; flexibilizace práce; the gig economy; automatizace a umělá inteligence; zvyšování a změna kvalifikace; a rozmanitost, rovnost a inkluze. Zároveň upozorňuje na nové nároky a možná nebezpečí těchto změn (Keishishi, 2023). Není to jistě vyčerpávající přehled změn, které nás ve světě práce čekají, ale jsou to základní trendy, na které se můžeme blíže podívat.

Práce na dálku a její nárůst je jednou z největších změn, které jsme v posledních letech zaznamenali. Pandemie COVID-19 tento trend ještě urychlila. Mnoho společností bylo nuceno tuto formu zavést, aby zajistily bezpečnost svých zaměstnanců. Nicméně i před pandemií byla práce na dálku stále populárnější a mnohdy patřila k benefitům, které mohl zaměstnavatel nabídnout. V době pandemie to byl většinou příkaz zaměstnavatele. Technologický pokrok umožnil lidem pracovat z jakéhokoli místa na světě snadněji než kdykoli předtím. Práce na dálku nabízí řadu výhod. Zaměstnancům může nabídnout větší flexibilitu, protože jim umožňuje pracovat z domova nebo z jakéhokoli vhodného místa, což může pomoci snížit stres a zlepšit rovnováhu

mezi pracovním a soukromým životem. Pro zaměstnavatele může práce na dálku vést k úspoře nákladů, protože již nemusí udržovat fyzické pracovní prostory. Podle šetření Who on Earth can Work from Home, uveřejněném Světovou bankou, může z domova pracovat kolem 23,9 % zaměstnanců. To je jistě abstraktní úvaha, reálná čísla jsou jiná a velké rozdíly jsou samozřejmě mezi zeměmi (Sanchez a kol., 2020). Rozšiřování této formy práce vyvolalo potřebu určité právní regulace. V České republice přinesla takovou regulaci novela zákoníku práce v roce 2023.

Flexibilní práce zahrnuje nejen práci na dálku, ale také pružné rozvržení pracovní doby, sdílení pracovního místa a další opatření, která umožňují pracovníkům větší kontrolu nad rovnováhou mezi pracovním a soukromým životem. Flexibilní pracovní podmínky mohou přispět ke zvýšení spokojenosti s prací a snížení stresu. Mohou umožnit propojení výdělečné činnosti s dalšími aktivitami, především propojení práce a dalšího vzdělávání, pracovního a rodinného života, práce a volného času. Má to ale i svou negativní stránku – mimo jiné potenciální erozi sociální soudržnosti či obtížnější plánování kariérního růstu.

Větší flexibilitu nabízí také tzv. gig economy², kterou umožnil technologický pokrok usnadňující navazování kontaktů s klienty a zákazníky online. Gig ekonomie nabízí pracovníkům větší flexibilitu a kontrolu nad jejich prací, nemusí být vázáni na jednoho zaměstnavatele. Může však být také nepředvídatelná a nejistá a pracovníci často nemají přístup ke stejným výhodám a ochraně jako tradiční zaměstnanci. Digitální platformy se staly velmi populární. Vytvářejí spotřebitelské trhy obrovského rozsahu a efektivitu. Řádově statisíce Čechů si vydělávají skrze jednorázové úkoly, kterými často tráví stovky hodin ročně. Až do pandemie nebyla těmto formám činnosti věnována velká pozornost; to se s pandemií, kdy došlo k rychlému nárůstu této formy práce, změnilo (Mansfeldová, 2022). Zde se ale situace pomalu zlepšuje, jak pokud jde o legislativu, tak pokud jde o pozornost odborů. Váňová a Veverková, které mapovaly situaci v České republice, konstatovaly, že odbory explicitně neodmítají pracovníky těchto platforem, ale není to jejich cílová skupina a nemají jasno v tom, co by mohly těmto pracovníkům nabídnout. Vzhledem ke klesající členské základně odborových organizací by případná orientace odborových organizací i na tuto skupinu mohla být výhodná pro obě strany (Váňová – Veverková, 2023, s. 32).

2 Pod gig economy rozumíme zprostředkování jednorázových zakázek přes digitální platformy a k nim náležící aplikace. Příkladem jsou řidiči alternativních taxislužeb (Uber či Bolt) nebo poslíčci roznášející jídlo z restaurací. Může jít také o kvalifikovanou práci vykonatelnou odkudkoli na světě, jako je práce grafiků nebo programátorů.

Dalším trendem je rostoucí využívání automatizace a umělé inteligence (AI). Technologický pokrok umožnil strojům převzít úkoly, které dříve vykonávali lidé. To vede k obavám, že mnoho pracovních míst zanikne v důsledku automatizace, ale zároveň to vytváří nové příležitosti. Automatizace a umělá inteligence mohou pomoci zvýšit efektivitu a produktivitu podniků. Mohou také přispět ke snížení nákladů, protože stroje mohou provádět úkoly rychleji a přesněji než lidé. Nenahrazují však lidské pracovníky. Stroje sice mohou vykonávat mnoho úkolů, ale nedokážou napodobit kreativitu, schopnost řešit problémy a emoční inteligenci lidí.

S rostoucím podílem automatizace a umělé inteligence budou muset pracovníci rozvíjet nové dovednosti, aby si udrželi svou pozici na trhu práce. Jak konstatuje řada studií, všichni jsme byli zvyklí vnímat kariérní dráhu jako lineární a nyní si uvědomujeme, že to může být také klikatá čára plná obrátů. Umělá inteligence bude tento trend jen zrychlovat. Mnoho pracovníků bude nuceno změnit profesi, a to bude klást vyšší nároky na programy rekvalifikace. Zvyšování kvalifikace se už netýká pouze individuálních snah zlepšit svou pozici na trhu práce, ale stává se nedílnou součástí profesního života a cenným nástrojem nejen pro zaměstnance, ale i pro zaměstnavatele. Prostřednictvím dalšího vzdělávání se zaměstnanec může adaptovat do nově vznikajících pracovních pozic. Programy zvyšování kvalifikace a rekvalifikace budou stále důležitější, protože pracovníci se budou snažit rozvíjet nové dovednosti, po kterých je vysoká poptávka. Nejedná se jen o formální vzdělání. Některé studie ukazují, že nároky světa práce jsou vyšší, než schopnost vzdělávacího sektoru je naplnit. Vzdělávání a zvyšování kvalifikace již léta zaostává za zrychlujícím se tempem změn, které se šíří světem práce. To je pro vzdělávací sektor a obecně pro vlády jednotlivých zemí velká výzva. Je nutné účinně rozvíjet poptávané dovednosti a zvyšovat tak adaptabilitu na strukturální změny (OECD, 2023; Eurofond 2024).

S rostoucí rozmanitostí pracovní síly budou muset společnosti podporovat rozmanitost, rovnost a inkluzi, aby přilákaly a udržely špičkové talenty a získaly pracovní síly. Pracovníci stále častěji vyhledávají společnosti, které se zavázaly vytvářet rozmanitá a inkluzivní pracoviště. Výzkumy ukazují, že různorodé týmy jsou inovativnější a produktivnější a mohou vést k lepším výsledkům. K tomu se přidává další problém a sice stárnutí pracovní síly, které je jedním z nejpalčivějších problémů, kterým Evropa v současné době čelí. Vzhledem k nepříznivému demografickému vývoji ve velké části evropských zemí včetně České republiky se budeme stále častěji setkávat s pracovní migrací. Mobilita kvalifikovaných pracovníků jedno z nejhlubších etických dilemat spojených s mezinárodní migrací.

Důsledky změn

Nedávný pokrok v oblasti umělé inteligence s sebou ve světě práce přináší obvyklé obavy ze zastarávání a zároveň sliby osvobození. Jaké však budou důsledky pro způsob práce a podmínky, za nichž pracujeme, kromě dopadu na zaměstnanost? Změny, kterými prochází a bude procházet svět práce, budou provázet nové problémy, které dosud stojí tak trochu ve stínu pozornosti. Proměny obsahu a forem zaměstnávání budou mít diferencovaný dopad na různé skupiny obyvatel. Ukazuje se, že zavádění nových technologií stejně jako nová organizace práce a řízení lidských zdrojů mohou, jak upozorňuje M. Čambáliková, přinášet nejen sníženou ochranu pracovních míst, ale i samotné lidské důstojnosti zaměstnanců (Čambáliková, 2022; 2023). Sociální politika a politika trhu práce, včetně politiky bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, musí zachovávat krok se změnami ve světě práce a odpovídajícím způsobem se jim přizpůsobit. Všechny zúčastněné strany v systému bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (zaměstnavatelé, zaměstnanci, kontrolní orgány, pojišťovací fondy atd.) musí diskutovat a případně adaptovat svou roli a aktivity na měnící se podmínky. Je důležité posoudit výsledné dopady měnícího se světa práce a najít odpovídající řešení. Zde se dostáváme k roli odborů.

Pro odbory tyto změny představují novou výzvu a příležitost, ale také riziko, že tuto novou příležitost nebudou umět dostatečně využít. Budou se měnit vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, které budou stále více časově omezené. Bude se střídat dočasné zaměstnání a dočasná nezaměstnanost jako dvě strany jedné a těžze mince. Tyto problémy budou větší a dalekosáhlejší než tradiční problémy, které byly charakteristické pro většinu dřívější tovární a průmyslové společnosti. Vzhledem k výše zmíněným změnám se bude proměňovat komunikace odborů a odborových předáků se zaměstnanci a také paleta problémů, kterými se budou zabývat. Historicky odbory rychle reagovaly na průmyslové revoluce a totéž platí i v novější době pro umělou inteligenci. Odborové svazy na všech úrovních jednají v souvislosti s výzvou umělé inteligence: ovlivňují legislativu, vyjednávají kolektivní smlouvy a využívají interní kapacity a znalosti. V některých oblastech dosáhly skutečných vítězství. Nyní je čas přemýšlet o dlouhodobé strategii (Ponce del Castillo 2024, p. 31). Je tedy na odborech, radách zaměstnanců a zástupcích pro bezpečnost a ochranu zdraví při práci, aby se pokusili tyto nové technologie nasměrovat směrem k důstojné práci. Vědci mohou tuto snahu podpořit tím, že poukáží na některé právní cesty, které lze využít jako protiváhu vzestupu umělé inteligence.

Právní předpisy jsou účinným nástrojem, který mohou a měli by zástupci zaměstnanců využívat. Například když zaměstnavatelé projeví záměr zavést na pracovišti technologie, mohou zástupci zaměstnanců využít určité právní nástroje, aby se ujistili, že tyto technologie nepředstavují pro zaměstnance rizika. Z řečeného vyplývá, že se bude měnit forma i obsah sociálního dialogu, kterým se rozumí všechna jednání, konzultace a výměny, které probíhají mezi zaměstnavateli a zaměstnanci v podniku nebo v odvětví na místní, celostátní a regionální úrovni, evropské nebo mezinárodní úrovni. Digitální transformace, a zejména rozvoj systémů umělé inteligence přináší řadu výzev, pokud jde o nutnost přizpůsobit sociální dialog tak, aby zohledňoval specifické rysy transformace v oblasti práce, zamyslet se nad místem sociálního dialogu ve vztahu k jiným způsobům regulace a rozvíjet nové formy dialogu. Zaměstnavatel by měl zapojit zaměstnance (jejich zástupce) již do přípravné fáze a zodpovědět si otázky typu: proč uvažujeme o zavedení této konkrétní technologie, jaké jsou technické specifikace, a především, jak budou zohledněna práva pracovníků v takových otázkách, jako je stanovení pracovního tempa, autonomie a soukromí (Chagny – Blanc, 2024).

Systémy umělé inteligence, včetně generativní AI, vyvolávají kritické otázky ohledně pracovních míst, průmyslových vztahů a produktivity, dovedností a povahy práce jako takové. Pozitivní je, že odbory rychle identifikovaly možné problémy a reagovaly na tuto výzvu. Již v roce 2020 evropští sociální partneři podepsali meziodvětvovou dohodu EU³, s cílem lépe porozumět obtížím a příležitostem, které přinese digitalizace. Z hlediska budování kapacit a výzkumu odvětvové odborové federace v Evropě podobně převzaly vedoucí úlohu roli. Na evropské úrovni odbory reagovaly nejúčinněji na používání umělé inteligence. Zákon o umělé inteligenci v zásadě zavádí regulační rámec pro vývoj, zavádění a používání systémů umělé inteligence a kategorizuje je do skupin na základě různých úrovní rizika. Další otázkou je, jak jednotlivé země implementují tyto regulace do jejich politiky a opatření. Evropský odborový výbor pro vzdělávání (ETUCE) provádí hloubkový průzkum o tom, jak systémy umělé inteligence ovlivní pracovní podmínky ve vysokoškolském vzdělávání a vytvořil rámec pro hodnocení rizik (Ponce del Cástillo 2024, p. 31).

Pracovní prostředí ovlivňuje psychickou a fyzickou kondici pracovníků, přičemž rizika přesahují rámec pracovního života a zasahují i do osobní sféry. Prevence a řízení rizik spojených s AI na pracovišti je dobrou příležitostí k tomu, přehodnotit vztah mezi lidmi a technologiemi a vyhnout se tomu, aby systémy AI představovaly riziko celospolečenského rozsahu: urychlení

3 Autonomní rámcová dohoda o digitalizaci.

stávajících nerovností a sociální nespravedlnosti; erozi sociální stability; a oslabení našeho společného chápání reality.

Změny ve světě práce, zmiňované výše, přinesou také nové a rychle rostoucí nerovnosti. Podle výzkumů realizovaných firmou LinkedIn bude nárůst využívání AI dopadat na generace pracovníků různě. Rozdíly je možné najít podle věku, vzdělání, pohlaví i oblasti jejich činnosti (Future 2023; Vojtěch a kol., 2022). Výzkumy příležitostí a důsledků digitalizace a nových technologií na pracovišti se vyznačují často přílišným zobecněním. Zaměřují se také především na západní Evropu, mnohem méně na země střední a východní Evropy. Neexistuje například dostatečný výzkum o tom, jak stárnutí a prodlužování pracovního života je konfrontováno s digitalizací a jak starší pracovníci tyto trendy vnímají. Křížková a kol. ve svém výzkumu bankovních úředníků a zdravotních sester ukázaly, že způsob, jakým jsou nové technologie v těchto odvětvích v České republice zaváděny, vedou k znevýhodnění starších pracovníků, vytvářejí pocit nejistoty a riziko propuštění (Křížková a kol., 2025).

Dosavadní diskuse související se zaváděním nových technologií pracuje s předpokladem, že dojde k úbytku pracovních míst především pro méně kvalifikované pracovníky. Nicméně pokrok v analýze dat a schopnostech rozhodování umělé inteligence by mohl potenciálně ovlivnit i některá zaměstnání bílých límečků, jako jsou právní asistenti a finanční poradci. Mezi pracovní pozice, které budou do roku 2030 nejspíše automatizovány, patří pokladní, telemarketingoví pracovníci, pracovníci zadávající data a pracovníci zákaznických služeb.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že ačkoli mění se svět práce přináší řadu nových příležitostí, nesmíme opomíjet i možná negativa. Jde o to, aby kladné efekty změn převažovaly nad negativy. Pojetí pracovní kariéry se zásadně změnilo; není to už lineární dráha, ale dráha plná obrátů a tento trend se bude zrychlovat. To klade velké nároky na rekvalifikaci a adaptabilitu vzdělávacího systému. Technologický pokrok nenahradí zcela lidskou pracovní sílu, kreativitu a schopnost emoční inteligence. Je důležité identifikovat a posoudit dopady měnícího se světa práce na různé skupiny obyvatel a nacházet praktická řešení nastalých problémů. Odbory musí udržet krok s rozvojem nových forem práce a využíváním nových technologií a být stále tím hlasem, který hovoří za zaměstnance a je partnerem v sociálním dialogu na všech úrovních.

Použitá literatura

- CEFALIELLO, A., POPMA, J. 2024. How can workers protect themselves against the risks of new technologies? In HesaMag 29, Special Report Navigating the AI Revolution, Winter 2024, p. 14-17. Dostupné na internetu: https://www.etui.org/sites/default/files/2024-12/HM29_How%20can%20workers%20protect%20themselves%20against%20the%20risks%20of%20new%20technologies_2024.pdf
- ČAMBÁLIKOVÁ, M. 2022. Stálosť neistoty na meniacom sa trhu práce. In KOVÁČOVÁ, N. (ed.) *Reflexie praxe na otázky verejnej politiky a ekonomiky, práva a verejnej správy Slovenska V. Kompetencie zložiek štátu a územnej samosprávyv krízovej situácii. Zborník z virtuálnej vedeckej konferencie*. Vysoká škola Danubius, Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, Sládkovičovo, ISBN: 978-80-8167-085-5, s. 13–22.
- ČAMBÁLIKOVÁ, M. 2023. Právo v meniacom sa svete práce. In BÁRANY, E. (ed.) *Poznanie a výklad práva. Otázky metodológie: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v rámci projektu APVV-19-0090*. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV v.v.i., 2023, s. 338-348. ISBN 978-80-9744-871-4.
- EUROFOUND. 2024. Living and working in Europe 2023. Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-897-2398-5.
- FUTURE OF THE WORK REPORT. AI at Work. 2023. LinkedIn, November.
- CHAGNY, O., BLANC, N. 2024. Social dialogue as a form of bottom-up governance for AI: the experience in France. In PONCE DEL CASTILLO, A. (ed.) *Artificial intelligence, labour and society*, ETUI s. 197–205.
- KEISHISHI, N. 2023. 6 ways the world of work is Changing. March 2023. Dostupné na internetu: <https://luminare.prospects.ac.uk/6-ways-the-world-of-work-is-changing>
- KOTÝNKOVÁ, M. 2015. Proměny trhu práce v postindustriálních společnostech a jejich dopady na potenciální pracovní sílu. In *RELIK 2015. Sborník příspěvků*. Praha: VŠE. ISBN 978-80-245-2112-1, s. 106–114.
- KŘÍŽKOVÁ, A., POSPÍŠILOVÁ, M., DUDOVÁ, R. 2025. New Technologies, Older Workers in Banking and Nursing. *New Technology, Work and Employment*. online first. Dostupné na internetu: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ntwe.12319>
- KYZLINKOVÁ, R., POJER, P., VEVERKOVÁ, S. 2019. Nové formy zaměstnávání v České republice. Praha: VÚPSV, v. v. i. ISBN: 978-80-7416-337-1.
- MANSFELDOVÁ, Z. 2022. Nesvoboda svobodných nebo past volnosti. In KOVÁČOVÁ, N. (ed.) *Reflexie praxe na otázky verejnej politiky a ekonomiky, práva a verejnej správy Slovenska V. Kompetencie zložiek štátu a územnej samosprávyv krízovej situácii. Zborník z virtuálnej vedeckej konferencie*. Vysoká škola Danubius, Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, Sládkovičovo, ISBN: 978-80-8167-085-5, s. 76–86.

- OECD (2023), *OECD Economic Surveys: Czech Republic 2023*, Paris: OECD Publishing. Dostupné na internetu: <https://doi.org/10.1787/e392e937-en>.
- PONCE DEL CASTILLO, A. 2024. AI and trade unions: from rapid responses to proactive strategies. In: HesaMag 29, Special Report Navigating the AI Revolution, Winter 2024. ISSN 2077-6799, s. 31–34.
- SANCHEZ, D. G., GOMEZ PARRA, N., OZDEN, O., RIJKERS, B., VIOLLAZ, M., WINKLER, H. J. 2020. *Who on Earth Can Work from Home? COVID-19 (Coronavirus)*. Policy Research working paper, no. WPS 9347. Washington, D.C.: World Bank Group. Dostupné na internetu: <http://documents.worldbank.org/curated/en/225881596202941026>
- VÁŇOVÁ, J., VEVERKOVÁ, S. 2023. Digitální pracovní platformy a platformová práce v České republice. Praha: RILSA, 2023, 15 s. (Policy Papers VÚPSV, v. v. i., č. 1/2023. ISSN 2695-1029.
- VOJTĚCH, J., PATEROVÁ, P., KUZMOVÁ, T. 2022. *Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a budoucí výzvy a transformace trhu práce 2021/22*. Praha: Národní pedagogický institut České republiky.

Kontakt

PhDr. Zdenka Mansfeldová, CSc.

vedoucí výzkumná pracovnice

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Česká republika

e-mail: zdenka.mansfeldova@soc.cas.cz

Szok kulturowy migrantów w kontekście dewiacji społecznej

Culture shock of migrants in the context of social deviation

Aleksander Wolski

Streszczenie: Proponowana problematyka – zarówno migracja, szok akulturacyjny, jak i dewiacje społeczne – są często obecne w literaturze przedmiotu. Są również, od wielu lat, rozpatrywane na gruncie analiz teoretycznych. W czym zatem tkwi problem skłaniający do podjęcia tego tematu? Przede wszystkim w częstym braku powiązania omawianych zagadnień na gruncie praktycznym oraz słabym docenianiu potencjalnych zagrożeń, które należy dostrzec i analizować w kontekście profilaktyki, już na wczesnym etapie rozpoznania.

Słowa kluczowe: szok akulturacyjny, migracja, dewiacja

Abstract: The proposed issues – both migration, acculturation shock and social deviations – are often present in the literature on the subject. They have also been considered for many years on the basis of theoretical analyses. So what is the problem that prompts us to take up this topic? First of all, in the frequent lack of connection between the issues discussed on a practical basis and the poor appreciation of potential threats that should be noticed and analyzed in the context of prevention, already at an early stage of diagnosis.

Key words: acculturation shock, migration, deviation

Rozważania proponowanej tematyki warto zacząć od przybliżenia podstawowych kwestii podejmowanych w artykule. Na pierwszy plan wysuwa się pojęcie dewiacji.

Dewiacja społeczna, w klasycznym ujęciu pojmowana jest jako odbieganie od norm i wartości przyjętych przez daną grupę społeczną. Tak też interpretował ją klasyk socjologii. Według Émile’a Durkheima, jest zjawiskiem uznawanym za nieodłączny element społeczeństw, szczególnie nowoczesnych. Odnosi się do odstępstw od obowiązujących norm i wartości

społecznych, które pełnią istotne funkcje w życiu zbiorowym (Durkheim, 2000, s. 89–101). W bardzo ogólnym wymiarze oznacza zachowanie wykraczające poza ustalone standardy. Takie zachowanie nie wpasowuje się w wyznaczone granice norm danej społeczności. Dewiacja jest zjawiskiem wieloznacznym, ściśle związanym z kulturą nadbudową, a jego interpretacja zależy od kontekstu społecznego, w którym występuje. W obszarze definicyjnym dewiację społeczną określa się jako odstępstwa od powszechnie przyjętych wzorców postępowania. Pojęcie to, wywodzące się z łacińskiego terminu „*deviatio*” (zejście z drogi). W przeciwieństwie do patologii, która bezpośrednio odnosi się do cierpienia lub destrukcji, dewiacja może być interpretowana w sposób wielowymiarowy, uwzględniając zarówno jej potencjalne negatywne, jak i neutralne lub nawet pozytywne skutki. Analiza zjawisk dewiacyjnych obejmuje nie tylko ich społecznie szkodliwe aspekty, lecz także ich rolę w procesach zmiany, innowacji i adaptacji społecznej (Kowalczyk, 2016, s. 131–144). Możemy więc mówić również o kreatywnej roli dewianta. Z tego punktu widzenia mamy do czynienia przynajmniej z dwubiegunowością (jednak nie z dychotomią), obejmującą zarówno negatywne, jak i pozytywne odchylenia od norm. Z jednej strony, działania uznawane za dewiacyjne mogą prowadzić do destabilizacji społecznej, naruszać porządek i przyczyniać się do destrukcji istniejących struktur. Z drugiej strony, pewne formy dewiacji, mimo że odbiegają od przyjętych standardów, mogą inicjować pozytywne zmiany, stając się źródłem innowacji i nowych wartości (Kwaśniewski, 1993, s. 326). W kreatywnej odsłonie (nie zawsze dla wszystkich pozytywnej) dewiacja wyzwala potencjał społeczny, wyznaczając nowe ścieżki rozwoju i przyczynia się do wzrostu konkurencyjności danej struktury. Granica między dewiacją a normalnością staje się płynna i zależna od kontekstu. Z tego powodu dewiacja społeczna jest zjawiskiem niejednoznacznym i zmiennym, podlegającym różnym interpretacjom w zależności od perspektywy, z jakiej jest analizowane (Gaberle, 1993).

Jak zostało wcześniej zaznaczone, dewiacja, mimo iż zawsze wiąże się z przekroczeniem norm, może mieć także konstruktywny wymiar, przyczyniając się do ewolucji norm społecznych i kulturalnych. Często osobami niedostosowanymi, stygmatyzowanymi w kontekście dewiacji są właśnie migranci. Ich działania mogą być rozpatrywane w owej dwubiegunowości – jako destrukcyjne dla stałości norm i stabilności struktury społecznej. Jednak efekt owych zakłóceń może mieścić się na continuum od czystej destrukcji, do rozwojowej innowacyjności. Całą sztuką jest rozpoznanie i ukierunkowanie owej dewiacji, w sposób pożyteczny dla przyjmującej struktury. W tak instrumentalnym rozumieniu dewiacji, można kreować kierunki ewolucji struktury społecznej. W ten sposób dewiacja pełni istotną

funkcję w procesach adaptacji i transformacji społecznej, sygnalizując potrzebę dostosowania norm i wartości do nowych realiów (Kowalczyk, 2016, s. 131–144).

Wracając jeszcze raz do kontekstu definicyjnego, warto zaznaczyć, iż kryterium oczekiwań społecznych odgrywa kluczową rolę w definiowaniu dewiacji, gdyż umożliwia określenie, które postawy i działania uznawane są za akceptowalne, a które stanowią odstępstwo od obowiązującego porządku. Kluczową rolę odgrywa tutaj sposób, w jaki społeczność reaguje na dane zachowanie – to właśnie reakcja, a nie samo działanie, decyduje o uznaniu go za dewianta (Podgórecki, 1976). Według H. Beckera, dewiacja społeczna definiowana jest jako rezultat procesu etykietowania, w którym określone jednostki lub grupy zostają uznane za „dewiacyjne” na podstawie reakcji społecznych. Podkreśla się, że dewiacja nie jest obiektywną właściwością działania, lecz wynikiem przypisania określonej etykiety przez społeczne otoczenie. Proces etykietowania zależy od kontekstu kulturowego. Wspominając o kwestii potencjalnego ostracyzmu społecznego względem dewianta, warto wspomnieć o koncepcji J. Kitsuse’a. W pierwszym etapie dokonywana jest interpretacja zachowania jako odstępstwa od normy. Następnie przypisywane jest mu miano dewiacyjnego, a jednostka klasyfikowana jest jako dewiant i przyporządkowywana do określonej kategorii dewiacji. W konsekwencji traktowanie tej osoby odbywa się zgodnie z przypisaną jej rolą dewianta (Błachut, Gaberle, Krajewski, 2004, s. 274). Jedną z bardziej popularnych i podstawowych koncepcji stygmatyzacji społecznej, jest podejście Goffmana. Szczególną uwagę poświęcił procesowi stygmatyzacji, który polega na przypisywaniu jednostkom cech, właściwości lub zachowań uznawanych za dyskredytujące, poniżające bądź odbiegające od społecznie akceptowanych wzorców (Goffman, 2005, s. 122). Wspomniane podejście zostało rozwinięte przez Mankoffa. Dewiację dzieli tu na osiągniętą i przypisaną. Mankoff przedstawia również mechanizmy stygmatyzacji funkcjonujące w społeczeństwie. W tej koncepcji wskazuje się, że postrzeganie jako dewianta może wynikać zarówno z działań jednostki, jak i z posiadania cech odbiegających od norm przyjętych w danej społeczności. W przypadku dewiacji osiągniętej wskazuje się na naruszenie norm społecznych poprzez działania lub zachowania. Status dewianta przypisywany jest w takich sytuacjach na podstawie obserwowanego odstępstwa od powszechnie akceptowanych zasad. Dewiacja przypisana związana jest z cechami jednostki, które są niezależne od jej woli i intencji, jak choroby czy niepełnosprawność, lub odmienność rasowa. W tym przypadku kluczową rolę odgrywa reakcja społeczna. Z czym najczęściej mamy do czynienia w stosunku do migrantów, a ich zachowania często są reakcją na przypisywaną im dewiację

(Pawlicka, 2001, s. 49). Istotnym elementem w tym kontekście jest wpływ przeżyć emocjonalnych i psychicznych, na zdolność jednostki do dostosowania się do oczekiwań społecznych. Długotrwały stres, trauma kształtują osobowość, prowadząc do wykształcenia się postaw i zachowań dewiacyjnych. Zjawisko to często łączy się z mechanizmami obronnymi, takimi jak zaprzeczenie, projekcja czy racjonalizacja, które pomagają jednostce usprawiedliwić swoje nietypowe zachowanie. Mamy tu do czynienia zarówno ze zjawiskiem naznaczaniem przez społeczeństwo, jak i samonaznaczaniem, które stanowi wewnętrzny proces jednostki. W efekcie jednostka tworzy nową tożsamość opartą na dewiacji, niezależnie od reakcji społecznej. W takich przypadkach dewiacja staje się centralnym elementem życia jednostki, kształtując jej tożsamość (Kudlińska, 2012, s. 175–189).

Formy zachowań same w sobie nie stanowią podstawy do uznania ich za dewiacyjne. Kluczowe znaczenie przypisywane jest reakcjom społecznym, w ramach, których identyfikowane i klasyfikowane są dane działania jako dewiacyjne, co prowadzi do przekształcenia jednostki w dewianta. Dewiacja w tym ujęciu postrzegana jest jako wynik procesu społecznego, a nie cecha danego zachowania.

W tej perspektywie zwraca się uwagę na konsekwencje przypisywania etykiety dewiacyjnej, które mogą prowadzić do stygmatyzacji jednostek i pogłębiania ich wykluczenia z życia społecznego. Przypisanie takiej etykiety często skutkuje ograniczeniem możliwości uczestnictwa w normatywnych rolach społecznych, co może sprzyjać utrwaleniu zachowań uznawanych za dewiacyjne (Kowalczyk, 2016, s. 131–144). Przypisanie etykiety dewiacyjnej nie tylko definiuje granice społecznej akceptacji, ale również wpływa na sposób, w jaki jednostki postrzegają siebie i swoje miejsce w strukturze społecznej. Jest to ściśle powiązane z szokiem kulturowym (czasem zwanym akulturacyunym) przeżywanym przez migrantów i z ich wyborami drogi wyjścia z tej sytuacji. Natomiast ich wybory mogą bezpośrednio wpłynąć na zmiany całości struktury społecznej. Outsiderzy często tworzą własne systemy wartości i norm, które zastępują dominujące w społeczeństwie, co prowadzi do powstawania alternatywnych wspólnot. Analiza outsiderów wskazuje, że dewiacja społeczna nie jest wyłącznie wynikiem indywidualnych działań, lecz efektem społecznych interakcji i mechanizmów władzy. Proces definiowania outsiderów może prowadzić do utrwalania nierówności społecznych (Becker, 2009, s.13). Idąc dokładniej za myślą Howarda S. Beckera: *„Chcę raczej powiedzieć, że grupy społeczne tworzą dewiację poprzez ustanowienie reguł, których złamanie stanowi dewiację, oraz poprzez zastosowanie tych reguł wobec konkretnych osób i nazywanie ich outsiderami”* (Becker, 2009, s.13).

W tym miejscu dochodzimy do powiązania omawianej kwestii dewiacji ze zjawiskiem szoku kulturowego Oberg'a. W niektórych publikacjach można też spotkać pojęcie stresu akulturacyjnego. Dla porządku warto przybliżyć (choćby skrótowo) samą koncepcję. Pojęcie szoku kulturowego wprowadził do literatury Oberg, który określił go jako niepokój wywołany utratą znanych z własnej kultury symboli, sygnałów, znaków, zachowań i rytuałów, pozwalających jednostce orientować się w codziennym życiu (Simpson, 2014, s. 555–570). Dokładnie wyraził to w słowach „zaburzenie funkcjonowania psychosomatycznego wywołane przedłużającym się kontaktem z odmienną, nieznaną kulturą, dostrzeżeniem istotnych różnic funkcjonowania we własnej i nowej kulturze. Sytuacji tej towarzyszy stan lęku i dezorientacji wynikający z nieznanomości zachowań i oczekiwań nowego środowiska kulturowego. Znane sytuacje nabierają innego znaczenia, nie występują zrozumiałe kody postępowania. Doświadczenie to ma charakter nagły, przykry i w bardzo niekorzystny sposób zmienia obraz własny osoby, która go doświadcza.” (Grzymała-Moszczyńska, Nowicka, 1998, s. 136) (Oberg, 1960, s. 177–182). Oberg w swej koncepcji wyszczególnił cztery fazy reakcji emocjonalnych, związanych z pobytem w obcej kulturze: „miesiąc miodowy”, z podkreśleniem pierwszych euforycznych reakcji, oczarowania, fascynacji i entuzjazmu; kryzys, charakteryzujący się odczuciami nieprzystosowania, frustracji, niepokoju i złości; wychodzenie z kryzysu, obejmujące także kulturowe uczenie się; przystosowanie się, odzwierciedlające odczuwanie przyjemności i kompetencję funkcjonalną w środowisku (Chutnik, 2007, s. 49–50). Zdefiniował również objawy zjawiska, które interpretował jako jednostkę chorobową: napięcie związane z podjęciem niezbędnego wysiłku psychologicznego w celu dostosowania się do nowych warunków; poczucie zagubienia, osamotnienia, utraty statusu, zawodu i stanu posiadania; poczucie odrzucenia przez miejscowych połączone z równoczesnym odrzuceniem wszystkiego, co wiąże się z nowym środowiskiem kulturowym; zamęt związany z odgrywaną rolą i własnymi oczekiwaniami oraz oczekiwaniami miejscowych, odmiennym systemem wartości, uczuciami i samookreśleniem; zdziwienie, niepokój, obawa, a nawet wstręt i oburzenie po zidentyfikowaniu różnic kulturowych; poczucie bezsilności związanej z niemożnością radzenia sobie w nowym środowisku kulturowym (Oberg, 1960). Trochę inne podejście przedstawiali w tym temacie Mead i Andrews. Wskazali na trzy główne przejawy szoku kulturowego: frustracja i napięcie nerwowe przejawiające się nierzadko spadkiem energii oraz niemożnością szybkiego reagowania na zachodzące zdarzenia czy podejmowania decyzji; poczucie wyobcowania, niechęć do uczenia się oraz używania miejscowego języka oraz ogólnie negatywny stosunek do tubylców i nawiązywanie kontaktów

wyłącznie z przedstawicielami własnej kultury; potrzeba samotności i separacji od wszystkiego, co wiąże się z miejscową kulturą, nierzadko traktowanie picia alkoholu lub zażywania narkotyków jako sposobu radzenia sobie z zaistniałą sytuacją (Simpson, 2014, s. 555–570) (Mead, Andrews, 2009). Do faz szoku kulturowego nawiązywali również Torbiorn, Black i Mendenhall – proponując dość zbliżone do siebie koncepcje. Torbiorn wskazał na cztery następujące fazy: miesiąc miodowy, kiedy wszystko wydaje się ekscytujące i zabawne, nawet fakt, że wielu rzeczy się nie rozumie i nie jest się zrozumianym; etap irytacji, niechęci, a nawet wrogości – początkowy entuzjazm ulega wyczerpaniu, stopniowo dostrzega się, że różnice są w istocie znacznie większe niż wydawały się na początku pobytu, trudno odróżnić poważne problemy od drobnych, wszystkie stają się równie trudne do rozwiązania, zaczynają się rodzić wątpliwości co do możliwości komunikowania się z miejscowymi; stopniowa adaptacja – następuje przewyciężenie poczucia izolacji i zidentyfikowanie reguł postępowania w nowej kulturze, ekspatriant jest w stanie ocenić wagę trudności i wie, jak mniejsze z nich przewyciężać; pełne dostosowanie i adaptacja – ekspatriant odkrywa, że potrafi funkcjonować, efektywnie komunikować się z miejscowymi i rozumieć ich zachowanie (Torbiorn, 1982). Podobną klasyfikację zaproponowali Black i Mendenhall, wyróżniając: miesiąc miodowy, szok kulturowy, dostosowanie, mistrzostwo (Black, Mendenhall, 1991).

Całkowite uniknięcie szoku kulturowego nie jest możliwe, ale możliwe jest jego złagodzenie i płynne przechodzenie przez kolejne jego fazy. Szok kulturowy jest naturalnym zjawiskiem, reakcją jednostki na nowe środowisko kulturowe (Siuta, 2004, s. 23–34). Skala reakcji jest często zależna od wielu czynników, jak: oczekiwania, kontrast dotychczasowej kultury do kultury przyjmującej, przyjęcia z jakim spotyka się migrant itp.

Konsekwencje zjawiska mogą być wielorakie na skali od adaptacji po załamanie nerwowe, czy wrogość wobec kultury przyjmującej. Głównymi teoretykami koncepcji szoku kulturowego, którzy zdefiniowali również etapy wyjścia z owej „opresji”, byli Lysgaard, Oberg, Adams, Hayes i Hopson (Adams, Hayes, Hopson, 1976). Natomiast Berry (już w 1997) opracował model, w którym wyróżnił cztery sposoby reagowania migranta na pobyt w obcej kulturze: asymilacja (pełna akceptacja i przyjęcie kultury kraju goszczącego); separacja (brak akceptacji dla kultury kraju goszczącego, kulturowanie własnej kultury); marginalizacja (niemożność pełnej rezygnacji z własnej kultury i pełnej akceptacji nowej); integracja/dwukulturowość (zachowanie wartości i zwyczajów własnej kultury, przy równoczesnym przyjęciu i akceptacji tych, które obowiązują w kraju goszczącym) (Berry, 1997).

Biorąc pod uwagę tak urozmaiconą skalę efektów oraz trendy współczesnych migracji, min. ich globalizację i nieuchronność, warto zastanowić się nad ukierunkowaniem zjawiska. Zapanowanie i ukierunkowanie zjawiska szoku kulturowego nie stanowi jedynie przejawu humanitarnego podejścia do migrantów, lecz jest również strategią obrony własnej kultury, integralności struktury społecznej i bezpieczeństwa obywateli.

Jak zostało wcześniej wspomniane, na gruncie socjologicznym, odmienność można rozpatrywać w obszarze dewiacji. Jednocześnie dewiacja ma również swoje continuum od bieguna negatywnego po pozytywny. Podobnie i w planowo przeprowadzonym szoku kulturowym można upatrywać aspektów pozytywnych, np. szans rozwojowych, wzmocnienia. Tak pozytywnych aspektów doszukiwał się min. Adler. Jako efekt prognozował wzrost dojrzałości kulturowej. W jego definicji pojawiają się pozytywne aspekty szoku kulturowego, który pozwala na zdobycie gruntownej wiedzy, co w konsekwencji prowadzi do osiągnięcia wysokiego stopnia samoświadomości oraz rozwoju osobistego migranta (Adler, 1975). Adler traktuje zjawisko szoku kulturowego przez pryzmat tak zwanego „modelu edukacyjnego” lub „modelu rozwojowego”. W tym ujęciu szok kulturowy to przebiegający na wielu płaszczyznach pięciostopniowy proces edukacyjno-rozwojowy, którego konsekwencje mogą mieć zarówno negatywny, jak i pozytywny charakter. Przejście tego procesu może doprowadzić do wykształcenia się dwu- lub wielokulturowej tożsamości, a tym samym do wykształcenia się zdolności funkcjonowania w dwu lub wielu kulturach (Grzymała-Moszczyńska, Nowicka, 1998, s. 129–154). Jednak nie należy tej drogi pozostawiać samemu migrantowi – w danym momencie może być na to zbyt słaby. Podobny pogląd przedstawili Furnham i Bochner. Szok kulturowy jest procesem uczenia się i nabywania nowych umiejętności, niezbędnych w nowym środowisku. Traktując go wręcz, jako konieczny warunek w procesie adaptacji. Odmienne od Oberg’a, zamiast terapii związanej z podejściem do szoku kulturowego, jako jednostki chorobowej, proponują programy szkoleniowe, rozszerzające i pogłębiające wiedzę oraz umiejętności potrzebne w nowym otoczeniu kulturowym (Furnham, Bochner, 1986).

Aby zbliżyć się w tym procesie do migranta pozytywnie inspirującego dyfuzję kulturową – dewianta w wymiarze pozytywnym – należy interweniować już na drugim etapie szoku kulturowego. Dla przypomnienia, w przedstawionych teoriach od drugiego etapu mamy do czynienia z sytuacją, w której migrant nie czuje się częścią otaczającego świata, obserwuje go z dystansu, próbując go zrozumieć. Zaczyna brakować mu bliskich. Pojawiają się oznaki fizycznego zmęczenia, tęsknota. Dojmująca zaczyna być świadomość nowej sytuacji i tego, że nie jest to chwilowa zmiana. Dalej zaczynają wyczerpywać

się zasoby migranta – zarówno materialne, jak i niematerialne. Zmęczenie, stres i problemy kumulują się. W tym czasie dotkliwie odczuwane są trudności adaptacyjne, przy szybko kurczących się zasobach. W następstwie tego stanu nasilają się objawy związane z przeciążeniem fizycznym i psychicznym (choroby, stany depresyjne, nadmierna nerwowość, zachowania ryzykowne). Jest to okres, w którym wielu emigrantów może podejmować decyzje o powrocie – jeśli mają gdzie wrócić, jeśli nie sytuacja będzie jeszcze bardziej kryzysowa. Na tym etapie może dojść do reorganizacji swojego dotychczasowego sposobu działania i prób szybszej adaptacji. Gdzie migrant poznaje kulturę, uzyskuje jej zrozumienie i zdobywa kompetencje kulturowe pozwalające mu na skuteczne funkcjonowanie. Próba ta nie zawsze musi być udana, czego efektem będą trudne do przewidzenia konsekwencje stanów depresyjnych. Jednak może również dojść do reakcji obronnej, polegającej na negacji kultury przyjmującej, mitologizacji kultury własnej (racjonalność oceny sytuacji nie jest tu priorytetem). Jest to szczególnie groźne, jeśli migrant przebywa wśród innych osób ze swojej kultury, co nie musi motywować do zmiany postaw a wręcz tworzyć swoiste enklawy kulturowe wrogie kulturze przyjmującej. Gdzie osoby przebywające w takich środowiskach wzajemnie wspierają się w swoich negatywnych postawach. Jest to szczególnie groźne dla bezpieczeństwa integracji kulturowej państwa, jak i jego szerszej rozumianej stabilności. Monitorowanie owego momentu rozdzielenia na osoby przystosowane i nieprzystosowane jest kluczowe dla bezpieczeństwa państwa.

Jednak aby to właściwie osiągnąć, nie wystarczy zdać się na istniejące w strukturze społecznej mechanizmy socjalizacji pierwotnej. Powinno się na niej bazować, min. poprzez zachowanie fundamentalnych dla kultury przyjmującej norm, wzorów zachowań. Jednak elementem integralnym „szkolenia migrantów” powinna być kontrolowana dyfuzja kulturowa. Daje to migrantowi poczucie uczestnictwa w kulturze przyjmującej, utrzymuje jego samoocenę na wyższym poziomie poprzez satysfakcję docenienia i wnoszenia swojego wkładu w rozwój kultury przyjmującej – przez to większe poczucie „bycia u siebie”. Jednocześnie w sposób kontrolowany uczy migranta fundamentów kultury przyjmującej, wyznaczając jasne granice tolerancji i wzbogaca ją, w sposób kontrolowany, o nowe rozwojowe aspekty. Owe nowe i rozwojowe aspekty przyczyniają się do większej elastyczności i kompatybilności z otaczającym światem, co w efekcie wzmacnia daną kulturę, prowadzi do jej rezyliencji. Zalecane jest wypracowanie standardu, w którym zachowując nienaruszalność fundamentu kultury przyjmującej, utrzymuje się kontrolowaną dyfuzję kulturową.

Można jednak przewrotnie zadać pytania – a co jeśli nie? Najprostszym rozwiązaniem, w tak pojętym sposobie rozumowania, byłoby zamknięcie

się na migrację. Jednak po pierwsze takie zamknięcie działa dwustronnie, a po drugie eliminuje dyfuzję kulturową. Struktura społeczna w tej wersji jest stabilna, jednak zupełnie nierozwojowa a ostatecznie popadająca w „skansenową zapaść”. Efektem zaniedbania tego procesu może być również niekontrolowana dyfuzja, gdzie zdajemy się na przepadek i wiarę w dobrą wolę i zdolności adaptacyjne samych migrantów. Natomiast wyjściem optymalnym wydaje się kontrolowana dyfuzja kulturowa dająca komfort obu stronom, wzmacniająca samego migranta w procesie adaptacji, wzbogacająca kulturę przyjmującą bez jej dezintegracji i utrzymującą kontrolę nad kierunkiem własnego rozwoju.

Bibliografia:

- ADAMS, J. D., HAYES, J., HOPSON, B. 1976. Transition. Understanding and Managing Personal Change. London: Martin Robertson 1976.
- ADLER, P. 1975. The transitional experience. An alternative view of culture shock, *Journal of Humanistic Psychology*, vol. 15, no. 4.
- BECKER, H. S. 2009. Outsiderzy, *Studia z socjologii dewiacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- BERRY, J. W. 1997. Immigration, acculturation and adaptation, *Applied Psychology*, vol. 46.
- BERRY, J. W., POORTINGA, Y. H., SEGALL, M. H., DASEN, P. J. 1992. *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press 1992.
- BLACK, J. S., MENDENHALL, M. 1991. The U-curve adjustment hypothesis revisited. A review and theoretical framework, *Journal of International Business Studies*, vol. 22.
- BŁACHUT, J., GABERLE, A., KRAJEWSKI, K. 2004. *Kryminologia*. Gdańsk: Arche 2004. 274 s.
- CHUTNIK, M. 2007. Szok kulturowy: przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie. Kraków: Universitas 2007. 49–50 s.
- DURKHEIM, E. 2000. *Zasady metody socjologicznej*. Warszawa: PWN 2000. 89–101 s.
- FURNHAM, A., BOCHNER, S. 1986. *Culture Shock. Psychological Reactions to Unfamiliar Environments*. London–New York: Methuen 1986.
- GABERLE, A. 1993. *Patologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1993.
- GOFFMAN, E. 2005. Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości. Gdańsk: GWP 2005. 122 s.

- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H., NOWICKA, E. 1998. Goście i gospodarze. Problem adaptacji kulturowej w obozach dla uchodźców oraz otaczających je społecznościach lokalnych. Kraków: Nomos 1998. 136 s.
- KOWALCZYK, M. H. 2016. Dewiacja społeczna – destrukcja czy nowe możliwości?, Zeszyty Naukowe wsg, t. 27 Seria: Edukacja – Rodzina – Społeczeństwo, nr. 1 (2016). 131–144 s.
- KUDLIŃSKA, I. 2012. Stygmatyzacja społeczna jako strategia dyskursywna biedy i jej rola w procesie wykluczenia społecznego, *Kultura i Społeczeństwo* 2012/1. 175–189 s.
- KWAŚNIEWSKI, J. 1993. Pozytywna dewiacja społeczna. W: Siemaszko, A. (red.) *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1993. 326 s.
- MEAD, R., ANDREWS, T. G. 2009. *International management*. Chichester: John Wiley & Sons 2009.
- OBERG K. 1960. Culture Shock. Adjustment to New Cultural Environments, *Practical Anthropology*, http://agem-ethnomedizin.de/download/cu29_2-3_2006_S_142_146_Repr_Oberg.pdf [cyt: 03.02.2025].
- PAWLICKA, B. 2001. Mechanizmy naznaczania społecznego. Socjologiczne studium teoretyczno-empiryczne. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Pedagogiczna 2001. 49 s.
- PODGÓRECKI, A. 1976. *Zagadnienia patologii społecznej*. Warszawa: PWN 1976.
- SIMPSON, D. 2014. Ekspatrianci wobec szoku kulturowego i odwróconego szoku kulturowego, *Biznes międzynarodowy w gospodarce globalnej* 2014, nr 33, *Institute of International Business, University of Gdańsk*. 555–570 s.
- SIUTA, M. 2004. Australijski Program Plus a wyzwania stojące przed szkolnictwem wyższym. W: Krawiec B. (red.) *Wybrane zagadnienia współczesnego szkolnictwa wyższego*. Kraków: Impuls 23-34 s.
- TORBIORN, I. 1982. *Living Abroad. Personal adjustment and personnel policy in the overseas settings*. Chichester: John Wiley & Sons 1982.

Contact

Prof. Dr. Aleksander Wolski

e-mail: aleksander.wolski@akademiagornoslaska.pl

Akademia Górnośląska

im. Wojciecha Korfańtego

w Katowicach

Porovnanie stavu v slovenskej sociálnej ekonomike a vybraných štátoch

Comparison of the situation in the Slovak social economy and selected states

**Veronika Baková – Michal Fajin – Ondrej Kútny –
Anne Marhoffer – Peter Plavčan**

Abstrakt: Sociálna ekonomika v Slovenskej republike a vybraných štátoch poskytuje ekonomické príležitosti podnikateľské subjekty zamestnávajúce osoby so špecifickými problémami. Historické korene európskej sociálnej ekonomiky sa datujú od polovice 19. storočia. Uvádzajú sa podrobnosti o sociálnych podnikoch a podnikoch a z hľadiska zamerania činnosti podrobnosti o integračnom podniku a sociálnom podniku bývania v slovenskej sociálnej ekonomike. Sociálne ekonomiky vybraných štátov registrujú viacero právnych foriem podnikov, ktoré možno zaradiť medzi sociálne podniky. Medzi najvýznamnejšie právne formy podnikateľských subjektov v sociálnej ekonomike vo vybraných štátoch patria spoločnosť s ručením obmedzeným, družstvo a akciová spoločnosť. Právne predpisy a spoločenská prax sa v skupine vybraných štátov líšia hlavne dôrazom na jednotlivé opatrenia v sociálnych politikách.

Kľúčové slová: sociálny podnik, sociálne podnikanie, sociálny štatút, subjekty sociálnej ekonomiky

Abstract: The social economy in the Slovak Republic and selected countries provides economic opportunities for business entities employing people with specific problems. The historical roots of the European social economy date back to the middle of the 19th century. Details of social enterprises and enterprises and, in terms of focus of activity, details of integration enterprises and social housing enterprises in the Slovak social economy are given. The social economies of selected countries register several legal forms of enterprises that can be classified as social enterprises. Among the most important legal forms of business entities in the social economy in selected countries are limited liability company, cooperative and joint-stock company. Legal regulations and social practice in the group of selected countries differ mainly in the emphasis on individual measures in social policies.

Key words: social enterprise, social entrepreneurship, social status, subjects of the social economy

Úvod

Sociálna ekonomika je orientovaná na uskutočňovanie produkčných, distribučných aj spotrebných aktivít s tým, že v tomto prípade nie je cieľom maximalizácia zisku. Fyzické osoby a právnické osoby podieľajúce sa na rozvoji sociálnej ekonomiky sa zameriavajú na špecifický spoločenský prínos ich činnosti, a tým je prioritne poskytovanie spoločensky prospešnej služby. Z tohto dôvodu sa medzi týmito fyzickými osobami a právnickými osobami nachádzajú špecificky vzniknuté organizácie orientované na dosahovanie zisku, ale aj organizácie, ktoré sú primárne zriaďované na doplnenie sociálnych služieb v tých oblastiach, kde nefunguje štát.

Sociálna ekonomika je historicky spojená s dobovo populárnymi združeniami a družstvami, ktoré vznikli ako reakcia najchudobnejších sociálnych skupín, ktoré sa snažili riešiť svoju ťažkú životnú situáciu prostredníctvom svojpomocných organizácií na nové životné podmienky vytvorené rozvojom priemyselného kapitalizmu v 18. a 19. storočí. Aj keď charita (charitatívne nadácie, bratstvá a nemocnice) a organizácie vzájomnej pomoci zaznamenali koncom stredoveku tesne pred 18. storočím značný rast, bolo to práve v 19. storočí, kedy združenia, družstvá a vzájomné spoločnosti získali mimoriadny podnet prostredníctvom iniciatív pracujúcich tried v období rozvoja kapitalizmu v čase priemyselnej revolúcie.

Pojem sociálna ekonomika sa pravdepodobne v ekonomickej literatúre objavil po prvýkrát v roku 1830. V tom roku vydal francúzsky liberálny ekonóm Charles Dunoyer Pojednanie o sociálnej ekonomike, ktoré obhajovalo morálny prístup k ekonómii. V období rokov 1820 až 1860 sa vo Francúzsku rozvinul heterogénny myšlienkový smer, ktorý sa dá kolektívne nazvať sociálnymi ekonómami. Väčšina z nich bola ovplyvnená analýzami T. R. Malthusa a S. de Sismondiho, pokiaľ ide o existenciu zlyhaní trhu, ktoré môžu viesť k nerovnováhe, aj o vymedzenie skutočného predmetu ekonomiky, za ktorý S. de Sismondi považoval skôr človeka ako bohatstvo. Väčšina sociálnych ekonómov však musí byť umiestnená do sféry liberálneho ekonomického myslenia a stotožnená s princípmi slobodného trhu a inštitúciami, ktoré mal rozvíjajúci sa kapitalizmus konsolidovať, vrátane kapitalistických spoločností a trhov.

Až v poslednej štvrtine 20. storočia sa v niektorých európskych štátoch zvýšil záujem o sociálnu ekonomiku ako o možnosť riešiť také sociálne

požiadavky obyvateľov, o ktorých riešenie nemá záujem súkromný podnikateľský sektor, a ani verejný sektor. Ide o dlhodobú nezamestnanosť, sociálne vylúčenie, zvýšenie prosperity v odlahľých regiónoch, zdravotnícke služby mimo hlavných sídiel, sociálne služby pre občanov, starostlivosť o seniorov, riešenie environmentálnych záťaží v obciach a regiónoch, environmentálne zdravie občanov a ďalšie. K významnému rastu počtu podnikov sociálnej ekonomiky došlo v oblasti organizácií zaoberajúcich sa oblasťou, sociálnej integrácie, sociálnych služieb a komunitnej starostlivosti, teda v oblasti sociálnych inovácií.

Sociálne inovácie orientujú pozornosť na novátorské riešenia sociálnych problémov ľudí. Zdôrazňujú aktívnu participáciu sociálnych aktérov, rozvíjanie sociálneho kapitálu a sieťovania, mobilizáciu lokálnych zdrojov a prestupovania organizačných, sektorových a odborových hraníc doteraz používaných prístupov a aplikácií. Strategická úloha sociálnych inovácií vyrastá z reflektovania limitov schopností trhu a štátu reagovať na sociálne problémy a potreby ľudí a potrebu zmeny inštitucionálnych usporiadaní na reflexívne a učiace sa štruktúry (Lubelcová, 2012).

1. Sociálna ekonomika v Slovenskej republike

Až po roku 2000 sa v slovenskom socioekonomickom prostredí častejšie začína uvádzať v odbornej literatúre problematika sociálnej ekonomiky. Po zákone č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti, v ktorom boli ustanovené podmienky získania štatútu sociálneho podniku bol v roku 2018 Národnou radou Slovenskej republiky schválený zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch (pre konzistentnosť názvu sa odporúča skôr názov zákona v jednotnom čísle, a to ako zákon o sociálnej ekonomike a sociálnom podniku) ustanovuje charakteristiku subjektov sociálnej ekonomiky, ďalej charakterizuje povahu sociálnych podnikov a organizácií sektora sociálnej ekonomiky. Upravuje aj poskytovanie podpory pre podniky v širšom poňatí sociálnej ekonomiky a v rámci nej vymedzuje sektor sociálnej ekonomiky a štátnu správu.

Napriek známym iniciatívam dokumentovanými už viac ako pred 40 rokmi o sociálnej ekonomike sa v slovenskom socioekonomickom prostredí vo viacerých právnych predpisoch do tohto obdobia významne uvádzala sociálna oblasť, táto sa vzťahovala na rozličné skupiny osôb odkázané na pre-rozdeľovanie spoločenských zdrojov mimo pracovný trh.

Z predchádzajúceho obdobia pred rokom 1989 sa v Slovenskej republike začala transformácia spoločnosti od centrálne plánovanej na trhovú ekonomiku. Výsledkom transformácie bola zmena vlastníckych vzťahov v slovenskej ekonomike a vznik súkromného podnikateľského sektora. V tomto období bolo Národnou radou schválených viacero právnych predpisov, ktoré umožnili transformáciu štátneho majetku na súkromný majetok (napr. zákon o Fonde národného majetku), ďalej právne predpisy umožňujúce súkromné podnikanie a voľné použitie zisku. Ďalej sa dopĺňali už jestvujúce zákony, v ktorých sa upravovala možnosť podnikateľskej činnosti aj u tých subjektov, u ktorých to bolo pred rokom 1989 nemysliteľné (napr. zákon o vysokých školách).

Rozsah zmien v právnych predpisoch od spoločenského vlastníctva k súkromnému vlastníctvu a prerozdelenie kapitálu v slovenskej spoločnosti si začal koncom 90-tych rokov vyžadovať zmeny právnych predpisov, ktoré by vytvorili väčšiu ochranu obyvateľov pred negatívnymi dopadmi trhovej ekonomiky. Ide napríklad o právnu ochranu zamestnanca v súvislosti s pracovným pomerom, ďalej rozličné druhy sociálnych dávok, nakoľko historická pamäť obyvateľov viac menej nezaznamenávala v praxi nezamestnanosť a jej dôsledky na život jednotlivcov a rodín. Stalo sa verejným záujmom, aby štát chránil občana pred negatívnymi dôsledkami trhovej ekonomiky.

Subjekty sociálnej ekonomiky

Subjektom sociálnej ekonomiky je podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch *občianske združenie, nadácia, neinvestičný fond, nezisková organizácia, účelové zariadenie cirkvi, obchodná spoločnosť, družstvo alebo fyzická osoba – podnikateľ, ktorá je zamestnávateľom, ktorí*

- a) *nie sú väčšinovo riadení štátnym orgánom, štátny orgán ich z väčšej časti nefinancuje, nevymenúva ani nevolí štatutárny orgán ani viac ako polovicu jeho členov a nevymenúva ani nevolí viac ako polovicu členov riadiaceho orgánu alebo dozorného orgánu,*
- b) *vykonávajú hospodársku činnosť alebo nehopodársku činnosť v rámci aktivít sociálnej ekonomiky,*
- c) *ak podnikajú alebo vykonávajú inú zárobkovú činnosť podľa osobitných predpisov, nevykonávajú ich výhradne na účely dosiahnutia zisku alebo zisk z nich používajú spôsobom podľa tohto zákona.*

Podľa § 3 zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch je sociálnou ekonomikou súhrn „aktivít vykonávaných prostredníctvom hospodárskej alebo nehopodárskej činnosti nezávisle od štátnych orgánov“. V § 4 ods. 1 písm. a) sa však uvádza silná ingerencia štátu prostredníctvom možnosti

menšinového riadenia subjektu sociálnej ekonomiky štátnym orgánom, a to prostredníctvom menšinového zastúpenia členov riadiaceho orgánu alebo dozorného orgánu.

Sociálny podnik

Sociálnym podnikom podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch je subjekt sociálnej ekonomiky – občianske združenie, nadácia, neinvestičný fond, nezisková organizácia, účelové zariadenie cirkvi, obchodná spoločnosť, družstvo alebo fyzická osoba – podnikateľ, ktorá je zamestnávateľom, a ktorý

- a) ktorý vykonáva sústavne, samostatne, vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť hospodársku činnosť,
- b) ktorého hlavným cieľom je dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu,
- c) v ktorom k dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu prispievajú výrobky (v zákone je pojem tovar) alebo služby, ktoré vyrába, dodáva, poskytuje alebo distribuuje, alebo k nemu prispieva spôsob ich výroby alebo poskytovania,
- d) ktorý, ak zo svojej činnosti dosiahne zisk, použije viac ako 50 % zo zisku po zdanení na dosiahnutie hlavného cieľa podľa písmena b); časť zisku rozdeľuje podľa Obchodného zákonníka, rozdeľuje ju podľa postupov a pravidiel, ktoré nenarúšajú hlavný cieľ podľa písmena b),
- e) ktorý do spravovania svojej hospodárskej činnosti zapája zainteresované osoby.

Zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch uvádza nový a v celom zákone jediný krát použitý pojem merateľný pozitívny sociálny vplyv. Problematiku merateľnosti a kvantifikácie pozitívnosti sociálneho vplyvu by mal upravovať priamo zákon, a to z dôvodu jednoznačnosti, ktorá je požadovaná pri rozhodovaní štátnych orgánov, napríklad pre rozhodovaní o finančnom príspevku alebo dotácii pre sociálny podnik, prípadne pre rozhodovaní súdu v prípade súdnych konaní. Možno predpokladať, že tvorca zákona mal na mysli efektívnosť sociálneho podniku v zmysle jeho ekonomickej udržateľnosti resp. v dosahovaní zisku a možnosti zamestnávania znevýhodnených alebo zraniteľných fyzických osôb, ktoré možno merať a kvantifikovať. Pri sociálnych podnikoch v sociálnej ekonomike však ide predovšetkým aj o pozitívne externality, napríklad zlepšenie duševného zdravia dlhodobo nezamestnaných po získaní zamestnania v sociálnom podniku, pozitívna zmena atmosféry v rodine (spoločne posudzovanom okruhu osôb) takejto osoby. Registrovaný sociálny podnik podľa zákona o sociálnej ekonomike

a sociálnych podnikoch je sociálny podnik s priznaným štatútom registrovaného sociálneho podniku.

Podnik so sociálnym dosahom

Podnik so sociálnym dosahom podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch je občianske združenie, nadácia, nezisková organizácia, účelové zariadenie cirkvi, obchodná spoločnosť, družstvo alebo fyzická osoba – podnikateľ, ktorí vykonávajú sústavne, samostatne, vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť hospodársku činnosť, hlavným cieľom aspoň jednej ich hospodárskej činnosti je dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu a splňajú najmenej dve z týchto podmienok:

- a) k dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu prispievajú tovary alebo služby, ktoré vyrábajú, dodávajú, poskytujú alebo distribuujú, alebo k nemu prispieva spôsob ich výroby alebo poskytovania,
- b) použijú viac ako 50 % zisku po zdanení z hospodárskej činnosti, ktorej hlavným cieľom je dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu, na dosiahnutie tohto hlavného cieľa,
- c) do spravovania hospodárskej činnosti, ktorej cieľom je dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu, zapájajú zainteresované osoby.

Sociálny podnik a podnik so sociálnym dosahom sú na účely tohto zákona podnikmi v širšom priestore sociálnej ekonomiky, ktorý zahŕňa aj investičnú, kompenzačnú a pomoc na podporu dopytu.

Druhy registrovaných sociálnych podnikov členíme z rozličných hľadísk, a to podľa hľadiska členenia spoločenstva ľudí žijúcich v istom priestore a podľa hľadiska zamerania činnosti.

Druhy registrovaných sociálnych podnikov podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch sú:

- a) podľa hľadiska členenia spoločenstva ľudí žijúcich v istom priestore (spoločnosť, komunita)
 - aa) verejnoprospešné,
 - ab) komunitnoprospešné,
- b) podľa hľadiska zamerania činnosti
 - ba) integračné podniky,
 - bb) sociálne podniky bývania,
 - bc) všeobecné registrované sociálne podniky.

Podľa hľadiska členenia spoločenstva ľudí žijúcich v istom priestore (spoločnosť, komunita) sú registrované sociálne podniky verejnoprospešné

a komunitnoprospesné. Verejnoprospesné registrované sociálne podniky sa svojou činnosťou týkajú verejného prospechu, resp. všeobecného úžitku súvisiaceho s verejným prospechom, komunitnoprospesné registrované sociálne podniky sa svojou činnosťou týkajú komunity – spoločenstva ľudí v istom sociálnom, kultúrnom, resp. duchovnom priestore, pospolitosti v zmysle spoločného nažívania ľudí.

Z hľadiska zamerania činnosti môže byť registrovaný sociálny podnik integračným podnikom, sociálnym podnikom bývania a všeobecným registrovaným sociálnym podnikom.

Integračný podnik je podľa hľadiska členenia spoločenstva ľudí žijúcich v istom priestore verejnoprospesný podnik. *Jeho pozitívnym sociálnym vplyvom je podpora zamestnanosti prostredníctvom zamestnávania znevýhodnených osôb alebo zraniteľných osôb.*

Pozitívny sociálny vplyv meraný v integračnom podniku podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch *sa meria percentom zamestnaných znevýhodnených osôb a zraniteľných osôb, pričom pozitívny sociálny vplyv sa považuje za dosiahnutý, ak integračný podnik zamestnáva z celkového počtu zamestnancov najmenej 30 % znevýhodnených osôb a zraniteľných osôb v pracovnom pomere dohodnutom najmenej v rozsahu polovice ustanoveného týždenného pracovného času, a ak ide o znevýhodnené osoby so zdravotným postihnutím, najmenej v rozsahu štvrtiny ustanoveného týždenného pracovného času.*

Sociálny podnik bývania je verejnoprospesný alebo komunitnoprospesný sociálny podnik, ktorého pozitívnym sociálnym vplyvom je zabezpečovanie spoločensky prospešného nájomného bývania.

Napriek tomu, že zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch neuvádza podrobnosti o organizácii a činnosti komunitnoprospesného sociálneho podniku, možno usudzovať, že príslušné ustanovenia zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch vzťahujúce sa na verejnoprospesný sociálny podnik sa budú na základe právnej analógie vzťahovať aj na komunitnoprospesný sociálny podnik. Ide hlavne o charakteristiku spoločensky prospešného nájomného bývania, kde nevidíme právny dôvod na to, aby sa príslušné ustanovenia nemohli vzťahovať aj na komunitu – spoločenstvo ľudí žijúcich v istom geograficky, národnostne, záujmovo ohraničenom sociálnom priestore.

Spoločensky prospešným nájomným bývaním podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch je *poskytovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu prostredníctvom výstavby, prestavby alebo obstarania bytov na účely ich nájmu oprávneným osobám alebo prostredníctvom nájmu bytov týmto fyzickým osobám. Spoločensky prospešné nájomné bývanie je sociálnou službou všeobecného záujmu.*

Oprávnenými osobami, ktorým sa prenajímajú nehnuteľnosti zabezpečené sociálnym podnikom bývania sú fyzické osoby, ktoré tvoria domácnosť a ktorých mesačný príjem v úhrne neprevyšuje štvornásobok sumy životného minima. Za člena domácnosti sa považuje aj fyzická osoba s ťažkým zdravotným postihnutím aj keď nepatrí do okruhu spoločne posudzovaných osôb.

Pozitívny sociálny vplyv sociálneho podniku bývania sa podľa zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch meria počtom bytov vo výstavbe, prestavbe alebo obstaraných bytov alebo percentom prenajímaných bytov.

Pozitívny sociálny vplyv sociálneho podniku bývania sa pri výstavbe bytov alebo prestavbe bytov považuje za dosiahnutý, *ak sociálny podnik bývania uskutočňuje výstavbu alebo prestavbu v súlade so stavebným povolením, najviac však počas troch rokov odo dňa vydania stavebného povolenia; ministerstvo práce môže na žiadosť sociálneho podniku bývania uvedenú lehotu predĺžiť až na šesť rokov; aj počas šiestich mesiacov odo dňa vydania kolaudačného rozhodnutia, ktorým sa povoľuje užívanie bytu a aj počas šiestich mesiacov odo dňa obstarania bytu.*

Pozitívny sociálny vplyv sociálneho podniku bývania sa pri prenajímaní bytov považuje za dosiahnutý, *ak sociálny podnik bývania prenajíma najmenej 70 % bytov, na ktoré bolo vydané kolaudačné rozhodnutie, ktorým sa povoľuje užívanie bytu, a ktoré vlastní alebo má v nájme, za nájomné zodpovedajúce nákladom na byt. U sociálneho podniku bývania, ktorý je družstvom alebo obchodnou spoločnosťou a ktorý prenajíma byty svojim členom alebo spoločníkom, sa mesačný príjem týchto členov alebo spoločníkov posudzuje ku dňu vloženia členského vkladu alebo vkladu.*

V sociálnom podniku bývania nesmie mesačný príjem oprávnených osôb prevyšovať príjem v úhrne štvornásobok sumy životného minima dlhšie ako šesť mesiacov odo dňa, kedy nastala táto skutočnosť, potom ide o porušenie príslušných ustanovení zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. (Šebestová, Mrllák, 2013). V sociálnom podniku bývania je tridsaťročná lehota, počas ktorej nesmie sociálny podnik predať byty alebo bytové budovy, ktoré vlastní a na ktorých výstavbu, prestavbu alebo obstaranie boli použité prostriedky získané z podpory podľa tohto zákona.

2. Sociálna ekonomika vo vybraných štátoch

Medzi vybrané štáty na porovnanie stavu rozvoja sociálnej ekonomiky boli zaradené Poľská republika, Rakúska republika a Spolková republika Nemecko. Ide o štáty susediace so Slovenskou republikou a Českou republikou,

ktoré mali v minulosti so Slovenskou republikou v rozličných štátnych útvaroch rovnaký, resp. podobný spoločenský, ekonomický a kultúrny vývin. Ako ukazuje medzinárodné porovnanie stavu sociálnej ekonomiky v týchto štátoch, najkomplexnejšie a súhrnne je problematika sociálnej ekonomiky upravená v právnych predpisoch v Slovenskej republike. Podobná situácia je aj v Českej republike po schválení zákona o integračných sociálnych podnikoch. V ostatných štátoch uvedených v medzinárodnom porovnaní je problematika sociálnej ekonomiky rozmiestnená vo viacerých právnych úpravách.

Poľská republika

Okrem špecifických predpisov týkajúcich sa vyššie uvedených právnych typov sa v Poľsku ešte nedohodli na právnej definícii sociálneho podniku. Prvý pokus o zostavenie takejto definície urobil Národný program rozvoja sociálnej ekonomiky (KPRES), ktorý v rokoch 2014 až 2018 formoval politické schémy pre sociálne podniky v Poľsku. prijatie zákona o sociálnom podnikaní a podpore subjektov sociálnej ekonomiky, od ktorého sa očakávalo zavedenie štatútu sociálneho podniku pre organizácie spĺňajúce špecifické kritériá bez ohľadu na ich právnu formu. Proces prijatia zákona o sociálnom podnikaní a podpore subjektov sociálnej ekonomiky však nebol ukončený (Ciepielewska-Kowalik, A., 2020).

Vo februári 2019 bol KPRES (Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej) poľským parlamentom predĺžený na ďalšie štyri roky s niektorými novinkami v porovnaní s jeho doterajšou verziou. Sociálne podniky sú podľa KPRES 2019-2023 koncipované ako subjekty, ktoré vykonávajú trhové aktivity, zahŕňajúce tak ekonomickú činnosť (nesúvisiaca podnikateľská činnosť), ako aj platenú činnosť súvisiacu s poslaním zameraným na reintegráciu osôb ohrozených sociálnym vylúčením; čo musí byť aspoň 30 % pracovnej sily.

Okrem toho organizácie oprávnené na získanie štatútu sociálneho podniku musia mať demokratické riadenie, obmedzenie rozdeľovania zisku a musia počítat' s platovým stropom (podrobnejšie informácie sú uvedené nižšie). KPRES 2019-2023 predpokladá širokú škálu výhod pre subjekty so štatútom sociálneho podniku, vrátane: darov na organizovanie pracovníkov pre zamestnancov, oslobodenia od platenia sociálneho zabezpečenia do 12 mesiacov od registrácie (ktoré sa v súčasnosti vzťahuje len na sociálne družstvá) a prístup k špecifickým školiacim fondom pre zamestnancov. Okrem toho KPRES 2019-2023 zavádza rôzne finančné nástroje pre organizácie sociálnej ekonomiky a sociálne podniky. Očakáva sa, že takéto nástroje poskytne Národný fond sociálneho hospodárstva (Krajowy Fundusz

Przedsiębiorczości Społecznej – KFPS). KFPS bude sídliť v štruktúre Národnej hospodárskej banky (Bank Gospodarstwa Krajowego – BGK), pričom finančnú podporu bude poskytovať Európsky štrukturálny fond (najmä fond ESF), iné verejné zdroje a súkromné dary.

Očakáva sa však, že v najbližšom období bude prijatý návrh zákona o sociálnej a solidárnej ekonomike, ktorý by upravoval všetky podrobné otázky súvisiace so sociálnym podnikaním. Tento nový návrh, ktorý obsahuje základné predpisy pre sociálne podniky, predstavilo Ministerstvo rodiny, práce a sociálnej politiky (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – MR-PiPS) v roku 2017 a následne ho predložilo na verejné konzultácie. Sociálny podnik je podľa návrhu zákona o sociálnej a solidárnej ekonomike subjekt, ktorý – bez ohľadu na jeho právnu formu – vykonáva ekonomickú činnosť, vrátane platenej štatutárnej a/alebo trhovej činnosti.

Na získanie štatútu sociálneho podniku musí subjekt spĺňať tieto požiadavky:

- poskytuje služby sociálnej a profesionálnej integrácie skupín ohrozených sociálnym vylúčením, alebo verejné služby, alebo verejné úlohy v oblasti miestnej samosprávy, rozvoj, ako jeho základné oblasti činnosti,
- dodržiava obmedzenie rozdeľovania zisku a reinvestovať aspoň 30 % zisku do sociálnej a profesijnej (re)integrácie (ak pôsobí v oblasti integrácie znevýhodnených skupín) alebo verejnoprospešnej činnosti (ak pôsobí v oblastiach zabezpečovania verejných úloh a/alebo miestneho rozvoja),
- má demokratické riadenie (1 člen = 1 hlas); > Podiel verejného majetku nesmie presiahnuť 50%,
- zamestnáva na základe pracovnej zmluvy alebo zmluvy o družstve najmenej troch zamestnancov,
- poskytuje platový strop pre zamestnancov,
- zamestnáva najmenej 50 % pracovníkov ohrozených sociálnym vylúčením alebo najmenej 30 % osôb s ťažkým alebo stredne ťažkým zdravotným postihnutím, a to ak pôsobí v oblasti sociálnej a profesijnej reintegrácie,
- zamestnáva minimálne 30 % pracovnej sily zo znevýhodnených skupín, a to ak pôsobí v oblasti verejných úloh a miestneho rozvoja
- sociálna a profesionálna reintegrácie by sa mala uskutočniť v období od 12 do 36 mesiacov.

Sociálne podniky preto podľa návrhu zákona o sociálnej a solidárnej ekonomike budú pôsobiť v oblasti sociálnej a profesijnej reintegrácie ľudí ohrozených sociálnym vylúčením a zároveň budú poskytovať verejnoprospešné služby. Pracovná a sociálna politika udeliť štatút sociálneho podniku

organizáciám pôsobiacim podľa rôznych právnych typov, ktoré spĺňajú konkrétne kritériá. Zatiaľ však tento status zostáva skôr akousi „prestížnou odmenou“ ako skutočným osvedčením, že organizácia je sociálnym podnikom. Sociálny podnik má k 31. júlu 2019 podľa zoznamu zverejneného Ministerstvom rodiny, práce a sociálnych vecí 1 102 organizácií s rôznymi právnymi formami. Väčšinu z nich tvoria sociálne družstvá, ale existovalo aj niekoľko neziskových spoločností s ručením obmedzeným a niekoľko náboženských právnických osôb a združení.

Rakúska republika

V Rakúskej republike nejestvuje osobitná právna forma pre sociálne podnikanie, tento pojem sa v rakúskom právnom poriadku ani nepoužíva. Rozličné tradičné iniciatívy v podnikaní, ktoré možno obsahovo zaradiť do sociálnej aktivity, sa vyskytujú v týchto právnych formách podnikateľských subjektov:

- verejnoprospešná spoločnosť s ručením obmedzeným,
- združenie, a
- družstvo.

Verejnoprospešná spoločnosť s ručením obmedzeným. Táto právna forma sa v Rakúskej republike najviac približuje povahou svojej činnosti k statusu sociálneho podniku (gemeinnützige GmbH alebo gGmbH) (Lehner, 2011). gGmbH je spoločnosť založená na presadzovanie verejnoprospešných cieľov. Jej právny status je založený podľa zákona o spoločnostiach s ručením obmedzeným (GmbH-Gesetz 2018) a je podľa tohto zákona klasickým podnikom. Hospodárska činnosť je hlavným cieľom tejto právnej formy spoločnosti (Austrian Business Agency, 2018). Zákon o spoločnostiach s ručením obmedzeným neupravuje verejnoprospešný cieľ, výhody pri takýchto aktivitách sú upravené v daňových zákonoch, aby spoločnosť s ručením obmedzeným nadobudla status verejnej prospešnosti, túto možnosť však majú aj iné právne formy organizácií, ako sú nadácie.

Združenie. Dôležitou právnou formou je združenie (Verein). Táto právna forma organizácie je menej orientovaná trhovo ako je spoločnosť s ručením obmedzeným. V jej činnosti sa zameriava na demokratické rozhodovanie a umožňuje flexibilné členstvo. Je to typické pre všetky druhy iniciatív založených na tradícii zdola nahor, čo je dôležitým kritériom aj pre mnohé sociálne podniky v Rakúsku (Anastasiadis, 2013).

Združenie je zákonom upravené ako nezisková organizácia so všeobecným záujmom. Aj keď hlavným cieľom združenie nie je utvárať zisk, zákon umožňuje združeniam predávať výrobky a služby. Získaný zisk sa však musí

investovať v organizácii, aby tieto finančné prostriedky súžili verejnému záujmu. Združenia sú plátcami dane a ručia za majetok. Združenie vedie účtovníctvo a vykazuje prehľad o ročných príjmoch a výdavkoch.

Družstvo. Družstvo je ďalšou právnou formou (Genossenschaft), ktoré má dlhoročnú tradíciu a aj v súčasnosti má dôležitú ekonomickú úlohu v rozličných oblastiach trhu v Rakúsku. Túto právnú formu si osvojil aj pomerne veľký počet sociálnych podnikov, napr. v sektore sociálneho bývania (Lang, Novy, 2014). Hybridný charakter družstevnej organizácie z nej v zásade robí typickú právnú formu sociálneho podniku, lebo kombinuje status členského združenia a spoločnosti s ručením obmedzeným.

V Rakúskej republike je dvojstupňová organizačná štruktúra riadenia pre družstvá povinná podľa zákona, táto musí zahŕňať valné zhromaždenie (Generalversammlung) a správnu radu (Vorstand). Podľa zákona, podobne ako v iných štátoch, riadia vedenie družstva jeho členovia a predstavenstvo je menované výlučne z členov družstva (Miribung, Reiner, 2013). V Rakúsku sa relatívne málo organizácií uchádza o získanie právneho statusu sociálneho podniku (Gemeinnützigkeit). Dôvodom je daňová právna úprava, podľa ktorej v prípade nezákonného postupu organizácie, táto je povinná vrátiť štátu daňové výhody, čo je pre tieto organizácie predstavuje niekedy vážne finančné problémy. V Rakúskej republike existuje podpora spoločností zamestnávajúcich znevýhodnené zamestnancov, ktorá spočíva napríklad v daňových úľavách, dotáciách na znevýhodnených zamestnancov a pod. (Anastasiadis, M., Gspurning, W., Lang, R., 2018).

Spolková republika Nemecko

V Spolkovej republike Nemecko doteraz nie je žiadna právna úprava o sociálnom podnikaní, v právnych predpisoch nejednotlivé ani pojem a jeho definícia a v legislatívnom procese ani nie je akýkoľvek návrh právneho predpisu v tejto oblasti. Podniky, ktoré majú sociálne prvky vo svojej činnosti, majú pomerne veľký výber, v akej právnej forme chcú pôsobiť. Mnohé podnikateľské subjekty sa zaregistrovali ako združenia (eingetragener Verein alebo e.V.). Táto právna štruktúra je relatívne jednoduchá na organizáciu a vyžaduje si nízke riadiace úsilie. Hospodárska činnosť týchto právnych subjektov je obmedzená výškou nízkych príjmov (Geringfügigkeitsschwelle). V prípade nedodržania výšky príjmov správne súdy nespochybňujú právne postavenie týchto subjektov a ich podnikania, ale finančné úrady žiadajú o riadne zúčtovanie ziskov a strát nad túto príjmovú hranicu. V niektorých takýchto prípadoch sa stáva, že právny subjekt zmení svoju právnu formu alebo založí iný právny subjekt s touto právnou formou (Goler von Ravensburg, N., Krlev, G., Mildengerger, G., 2018).

Významná časť podnikov, ktoré majú sociálne prvky vo svojej činnosti, sú spoločnosti s ručením obmedzeným. Tieto sa snažia podnikat' v rámci verejnoprospešného statusu (Gemeinnützigkeitsstatus). Treba uviesť, že všetky právne formy podnikateľských subjektov je možné kombinovať s verejnoprospešnosťou.

V roku 2013 sa uskutočnila veľká zmena právnych predpisov orientovaná na verejnoprospešnosť. Zmeny a doplnenia boli rozsiahle, medzi najvýznamnejšie legislatívne zmeny patria: organizácie majú o rok dlhšiu lehotu, kedy majú minúť svoje príjmy oproti predchádzajúcej právnej úprave, spoločnosti, ktoré získali štatút verejnoprospešnosti môžu oficiálne používať skratku GmbH. Predtým to zákon neumožňoval, aby nevznikol dojem, že ide o samostatný typ podnikateľského subjektu. Napriek uvedenému, stále ide o riešenie statusu verejnoprospešnosti a nie o úpravu osobitnej právnej formy organizácie. Status verejnoprospešnosti si vyžaduje akreditáciu finančným úradom každé tri roky. Akreditácia týchto právnych subjektov nezávisí od ich právnej formy, ale od povahy ich činnosti, ale aby pracovali vo verejnom záujme a dodržiavali príslušné právne predpisy.

V roku 2006 sa uskutočnila veľká právna úprava zákona o družstvách (Genossenschaftsgesetz alebo GenG), v rámci ktorej sa rozšírili možnosti družstiev na podnikanie. Dovtedajšie možnosti družstiev presadzovať ekonomické záujmy podnikov a domácností sa rozšíril na sociálne a kultúrne záujmy. Táto novela právnych predpisov umožnila utváranie družstiev nového typu so sociálnou alebo kultúrnou činnosťou, a jej efektom je udržiavanie malých a podnikových štruktúr stredného typu v obchode, remeslách a poľnohospodárstve. Nová právna úprava uznáva sociálnu a kultúrnu poslanie družstiev (Sozialgenossenschaften, Kulturgenossenschaften). Prax poukazuje na skutočnosť, že sociálne orientované družstvá sú hlavne orientované na netrhovú svojpomoc alebo solidárne aktivity súvisiace prevažne s dobrovoľníckou prácou alebo sa správajú viac podnikateľsky a hľadajú si svoje miesto neobsadené miesto na trhu tam, kde tradičné podnikateľské subjekty službu alebo výrobok neponúkajú (napr. dedinské obchody na vylúdenom vidieku a pod.). Takýto druh právneho subjektu sa však zatiaľ nenachádza v oficiálnej národnej štatistike o družstvách. Družstvá môžu získať aj verejnoprospešný status.

Podniky, ktoré majú sociálne prvky vo svojej činnosti, často fungujú vo viacerých právnych formách a organizačných prvkoch v tom istom čase. Tieto podniky majú väčší úžitok z podnikateľských činností, ktoré im umožňujú právne formy podnikov a aj finančných výhod, ktoré im umožňuje status verejnoprospešnosti. Preto často dochádza ku kombináciám týchto možností v rámci jednej právnickej osoby.

Záver

Opis podstatných znakov sociálnej ekonomiky v Slovenskej republike a vo vybraných štátoch stredoeurópskeho priestoru umožňuje porovnať sociálny rozmer ekonomík týchto štátov. Medzi vybrané štáty boli zaradené Poľská republika, Rakúska republika a Spolková republika Nemecko. Ide o štáty susediace so Slovenskou republikou a Českou republikou, ktoré mali v minulosti so Slovenskou republikou v rozličných štátnych útvaroch rovnaký, resp. podobný spoločenský, ekonomický a kultúrny vývin. Tento podobný vývin v sociálnej ekonomike sa dá sledovať aj v súčasnosti. Vo väčšine prípadov ide o rozličný dôraz na sociálne opatrenia v jednotlivých národných štátoch medzinárodnej komparácie.

Sociálna ekonomika by si ako predmet výskumu zaslúžila oveľa väčšiu pozornosť výskumníkov. Počet publikácií v tejto oblasti poznania síce neustále narastá, ale systematickému odborovocentrickému výskumu v tejto oblasti sa venuje len malý počet pracovísk doma a v zahraničí. Vo vedách o spoločnosti a humanitných vedách poznatky rýchlo zastarávajú tak, ako sa rýchlo okolo nás mení ľudská spoločnosť a jednotlivci, ktorí ju utvárajú. Preto je systematický výskum v tejto oblasti nevyhnutný.

Použitá literatúra

- ANASTASIADIS, M., GSPURNING, W., LANG, R. (2018). Social enterprises and their ecosystem in Europe. Updated country report: Austria. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at <https://europa.eu/!Qq64ny>
- ANASTASIADIS, M. (2013). The role of ECO-WISE in sustainable development. Results from a research project in Austria, In: Anastasiadis, M. (ed.) ECO-WISE – Social Enterprises on Sustainable Actors: Concepts, Performances, Impacts. Bremen: EHV. pp. 70–92.
- Austrian Business Agency (2018). Establishing a business in Austria. Available at https://viennabusinessagency.at/fileadmin/user_upload/wirtschaftsagentur-at/Downloads/ABA-Starting-Business-Austria.pdf
- CIEPIELEWSKA-KOWALIK, A. (2020) Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at <https://europa.eu/!Qq64ny>
- European Commission (2021). Impact of the European Commission's Social Business Initiative (SBI) and its Follow-up Actions. Luxembourg: Publications

- Office of the European Union. ISBN 978-92-76-27702-6, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8373&furtherPubs=yes>
- European Commission (2020). Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report. Authors: Carlo Borzaga, Giulia Galera, Barbara Franchini, Stefania Chiomento, Rocío Nogales and Chiara Carini. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at <https://europa.eu/!Qq64ny>
- GOLER von RAVENSBURG, N., KRLEV, G., MILDENGERGER, G. (2018). Social enterprises and their ecosystem in Europe. Updated country report: Germany. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at <https://europa.eu/!Qq64ny>
- LANG, R., NOVY, A. (2014). Cooperative Housing and Social Cohesion. The Role of Linking of Social capital, European Planning Studies, 22, 8, pp. 1744–64.
- LEHNER, O. M. (2011). The Phenomenon of social enterprise in Austria. A triangulated descriptive study, Journal of Social Entrepreneurship, 2, 1, pp. 53–78.
- LUBELCOVÁ, G. (2012). Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. In: Sociológia 44, č. 1.
- MIRIBUNG, G., REINER, E. (2013). Austrian Cooperative Law, In: Cracogna, D., Fici, A., Henry, H. (eds.) International Handbook of Cooperative Law. Berlin & Heidelberg: Springer, pp. 231–250.
- PLAVČAN, P. (2024). Slovenská a česká sociálna ekonomika. [Slovak and Czech social economy]. Brno: MSD. ISBN 978-80-7392-430-0
- PLAVČAN, P. (2020). Sociálna a vedomostná ekonomika [Social and knowledge economy]. Brno: MSD. ISBN 978-80-7392-352-5
- ŠEBESTOVÁ, P., MRLLÁK, M. (2013). Riadenie ľudských zdrojov ako významný faktor rozvoja sociálnej práce (Management of human resources as important factor of social works development) In: Revue spoločenských a humanitných vied. Supplementum, 2013, s. 1–76. ISSN 1339-259X.
- ŠEBESTOVÁ, P. (2019). Nová sociálna ekonomika a nové výzvy na Slovensku (New social economy and new challenges in Slovakia). In: Fórum cudzích jazykov, politológie a medzinárodných vzťahov, roč. 11, č. 1, 2019, s. 117–130. ISSN 1337-9321.
- ŠEBESTOVÁ, P., MAREKOVÁ, H. (2015). Deinštitucionalizácia zariadení sociálnych služieb a komunitná sociálna práca. (Deinstitutionalization of social service facilities and community social work). In: Revue spoločenských a humanitných vied, roč. 3, č. 3–4, 2015, s. 1–12. ISSN 1339-259X.
- Zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch.

Kontakt

Dr.h.c. prof. Ing. Peter Plavčan, CSc.

Vysoká škola Danubius

Sládkovičovo

e-mail: peter.plavcan@vsdanubius.sk

Mgr. Veronika Baková, PhD.

Vysoká škola Danubius

Sládkovičovo

e-mail: veronika.bakova@vsdanubius.sk

Mgr. Michal Fajin

Vysoká škola Danubius

Sládkovičovo

e-mail: michal@fajin.sk

Mgr. Ondrej Kútňy

Vysoká škola Danubius

Sládkovičovo

e-mail: kutnyondrej1@gmail.com

Anne Marhoffer

Vysoká škola Danubius

Sládkovičovo

e-mail: annemarhoffer@gmx.de

Starostlivosť o seniorov v Rakúsku: stav, vývoj, kontexty

Elderly care in Austria: Status, Development, Contexts

Monika Čambáliková – Peter Manfred Holzinger

Abstrakt: Stať stručne analyzuje starostlivosť o seniorov v Rakúsku, s dôrazom na výzvy, ktorým čelí tak rakúsky sociálny systém, ako aj samotní rakúski seniori. V tomto kontexte si všíma najmä špecifický model 24-hodinovej domácej starostlivosti, poskytovanej zahraničnými opatrovatelkami. Poukazuje na benefity, ako aj možné (najmä budúce) riziká tejto formy starostlivosti a ilustruje ich na konkrétnych prípadoch/príkladoch.

Kľúčové slová: 24-hodinová domáca starostlivosť, financovanie služieb v oblasti starostlivosti, opatrovateľský personál, stupne odkázanosti

Abstract: The article briefly analyzes the care of seniors in Austria, with an emphasis on the challenges faced by both the Austrian social system and Austrian seniors themselves. In this context, it notes in particular the specific model of 24-hour home care provided by foreign caregivers. It points out the benefits as well as possible (especially future) risks of this form of care and illustrates them with specific cases/examples.

Key words: 24-hour home care, financing of care services, care staff, levels of dependency (Pflegestufe)

Úvod

Podobne ako v mnohých vyspelých štátoch, aj rakúsky sociálny systém čelí výzvam, vyplývajúcim z demografického vývoja, ako aj z rastúcich nárokov na kvalitu života v starobe. Súčasná situácia, rovnako ako aj odhady budúceho vývoja ukazujú, že zabezpečenie adekvátnej starostlivosti o narastajúci počet seniorov a senioriek kladie čoraz väčšie nároky na verejné výdavky (štátny rozpočet, rozpočty samospráv), ale tiež si vyžaduje čoraz vyššiu finančnú spoluúčasť samotných na starostlivosť a opateru odkázaných osôb a ich rodín.

Stručný prehľad stavu a vývoja starostlivosti o seniorov v Rakúsku

Rakúsko po druhej svetovej vojne budovalo sociálny a dôchodkový systém, s ambíciou garantovať sociálne zabezpečenie pre svojich, vrátane na starostlivosť odkázaných občanov na relatívne vysokej úrovni.

V 70-tych rokoch nebola ešte starostlivosť o starších ľudí ani rakúskou verejnosťou, ani decíznou sférou vnímaná ako naliehavý sociálny či spoločenský problém. Na jednej strane to bolo spôsobené tým, že priemerná dĺžka života bola nižšia (takmer o 14 rokov nižšia ako dnes) a na druhej strane to súviselo so spôsobom a organizáciou rodinného života, s prevládajúcim typom rodiny, bývania a životného štýlu. Priestorové oddelenie rodín, resp. domácností rodičov a detí nebolo také bežné ako je dnes. Najmä vo vidieckych oblastiach Rakúska bolo viacgeneračné spolužitie veľmi časté. Starostlivosť o všetkých, vrátane starších členov rodiny bola v domácom prostredí poskytovaná na základe rodinných vzťahov. Zároveň sa však už v tomto období intenzívne pracovalo na budovaní inštitucionálnej formy starostlivosti o seniorov. Do výstavby domovov a zariadení pre seniorov plynuli štedré štátne aj obecné investície, ktoré sa v nasledujúcich dekádach plynule zvyšovali.

Hoci v súčasnosti Rakúsko na úrovni štátu, spolkových krajín, či municipalít ponúka relatívne širokú paletu inštitucionalizovaných alebo neinštitucionalizovaných služieb pre seniorov a seniorky, verejný sektor nie je schopný poskytnúť postačujúce, adresné a opatrovaným osobám a ich rodinám plne vyhovujúce služby. Žiadanú alternatívu starostlivosti, lacnejšiu a adresnejšiu, ktorá vyhovuje mnohým opatrovaným osobám a aj ich rodinám predstavuje domáca 24-hodinová starostlivosť, poskytovaná zahraničnými opatrovateľkami.

Zahraničné domáce opatrovateľky v Rakúsku pracujú spravidla ako živnostníčky. Tento model sa tu presadil predovšetkým preto, že opatrovateľskú prácu poskytovanú v domácnostiach je takmer nemožné vykonávať v riadnom zamestnaneckom pracovnom pomere tak, aby to bolo v súlade s rakúskou pracovno-právnou legislatívou. Od roku 2006 je tento špecifický model 24-hodinovej starostlivosti a opatery v domácnosti zlegalizovaný a legislatívne upravený. Opatrovateľky a opatrovatelia v Rakúsku majú teda legálny status, odvádzajú príslušné odvody a platia dane. Na získanie živnostenského povolenia je potrebné splniť niekoľko podmienok: ovládať aspoň základy nemeckého jazyka, mať zdravotnícke vzdelanie alebo absolvovať opatrovateľský kurz. Legálny status opatrovujúcich osôb zamestnaných či pracujúcich na živnosť upravuje zákon o domácej opatere (*Hausbetreuungsgesetz, HbeG*), živnostenský poriadok (*Gewerbeordnung*) a zákon o zdravotnej starostlivosti a ošetrovaní chorých (*Gesundheits- und Krankenpflegegesetz, GuKG*).

V roku 1993 Rakúsko ustanovilo celoštátny príspevok na starostlivosť (*Pflegegeld*), na ktorý mali nárok všetky osoby, odkázané na starostlivosť a mohli ho použiť podľa svojho uváženia. Práve to, že sa začal poskytovať tento príspevok na starostlivosť, súbežne s faktom ťažšej dostupnosti služieb starostlivosti v inštitucionalizovaných zariadeniach a tiež záujmom o túto prácu zo strany (relatívne lacného) zahraničného personálu, spôsobil časté uprednostňovanie tejto formy starostlivosti a opateru v domácom prostredí.

24-hodinová domáca starostlivosť: náklady a príspevky

Výdavky na dlhodobú starostlivosť stále rastú – v období od roku 1994 do roku 2006 narástli o 50 %, pričom rôzne prognózy hovoria o náraste výdavkov do roku 2030 v rozpätí 66 % až 207 % (Mahringer, 2010, s. 7).

Osobám, ktoré potrebujú opateru, sa na jej zabezpečenie poskytuje v Rakúsku finančný príspevok. Rakúsky sociálny systém – analogicky ako napríklad aj systém v SR – rozdeľuje opatrované osoby na základe ich zdravotného stavu do 7-mich stupňov odkázanosti (*Pflegestufe*) opatrovanej osoby (model financovania účinný od 1. júla 2017). Zaradenie do príslušného stupňa prebieha na základe znaleckého posudku vypracovaného expertami (lekár, geriatrická sestra), ktorí spolupracujú so sociálnou poisťovňou. V tomto posudku je definovaný každý jednotlivý úkon, ktorý je treba opatrovanej osobe poskytovať a k tomuto úkonu sa viažuca časová jednotka, potrebná na jeho vykonanie. Pri určitých ochoreniach alebo postihnutiach sa predpokladá všeobecne uznaná (teda nie nevyhnutne opatrovateľským personálom dokladovaná) potreba starostlivosti, ktorá sa potom priraduje k určitému stupňu odkázanosti.

Prehľad o aktuálnej výške finančného príspevku (tarify platné od 1. januára 2020), ktoré sa viažu k jednotlivým stupňom odkázanosti opatrovanej osoby poskytuje nasledujúca tabuľka:

Tabuľka 1: Stupne odkázanosti a im zodpovedajúca výška príspevku
(od 01.01.2020)

Stupeň odkázanosti 1	Viac ako 65 hodín/mesiac	160,10 EUR
Stupeň odkázanosti 2	Viac ako 95 hodín/mesiac	295,20 EUR
Stupeň odkázanosti 3	Viac ako 120 hodín/mesiac	459,90 EUR
Stupeň odkázanosti 4	Viac ako 160 hodín/mesiac	689,80 EUR
Stupeň odkázanosti 5	Maximálne 180 hodín/mesiac	936,90 EUR
Stupeň odkázanosti 6	Viac ako 180 hodín, ak sú potrebné opatrenia starostlivosti, ktoré nie sú časovo koordinované a preto sa vyžaduje neustála prítomnosť opatrovateľa/opatrovateľky	1 308,30 EUR
Stupeň odkázanosti 7	Viac ako 180 hodín, ak je výrazne obmedzená pohyblivosť a mobilita, neschopnosť samostatne vykonávať bežné úkony autonómne	1719,30 EUR

<http://meinpflegegeld.at/pflegestufen/>

Náklady na opatrovateľskú starostlivosť môžeme ilustrovať na nasledujúcom modelovom príklade výpočtu mesačných nákladov, potrebných na opatrovanie jednej osoby v domácej 24-hodinovej starostlivosti. Priemerná (hrubá) denná mzda opatrovateľky/opatrovateľa sa pri nižších stupňoch odkázanosti pohybuje okolo 70 eur, čo mesačne pre opatrovateľský personál predstavuje sumu 2 100 eur. V prípade zvýšenej potreby starostlivosti a opater sa denná mzda zvyšuje, pohybuje sa okolo 85 eur denne, čo predstavuje sumu od 2 100 do 2 555 eur mesačne.

Seniori a seniorky poberajú starobný dôchodok. Treba však vziať do úvahy, že výška priemerného dôchodku, ako ju uvádza rakúsky štatistický úrad alebo sociálna poisťovňa, je pre posúdenie situácie konkrétnych dôchodcov, a najmä dôchodkýň, nielen nedostatočným, no priam skresľujúcim údajom. Samostatne zárobkovo činné osoby, súkromne hospodáriaci roľníci, ako aj zamestnanci v poľnohospodárstve zvyčajne dostávajú oveľa nižšie dôchodky ako bývalí zamestnanci v štátnom a verejnom sektore. Najväčší rozdiel je však medzi dôchodkami mužov a žien. Priemerný dôchodok rakúskych mužov je takmer o 73,5% vyšší ako dôchodok rakúskych žien. Ukazovateľ priemernej výšky dôchodku (1 517 eur) teda v mnohých individuálnych prípadoch len málo vypovedá o reálnej finančnej situácii viacerých seniorov, a najmä senioriek v Rakúsku. (Pensionsversicherungsanstalt, PVA. Aktuelle Zahlen zum Pensionssystem in Oesterreich, november 2020)

Pre názornejšiu predstavu o finančnej dostupnosti domácej opatrovateľskej služby môžeme napríklad preveriť, či si dôchodkyňa, poberajúca priemerný dôchodok ako osoba s priznaným 4. stupňom odkázanosti, môže dovoliť zaplatiť 24-hodinovú opateru z vlastných zdrojov. Priemerná výška dôchodku rakúskej dôchodkyne je v súčasnosti 1 167 eur v hrubom, čo predstavuje 1 098,15 eur v čistom – po odpočítaní 5,1% na zdravotné poisťenie. Pri 4. stupni odkázanosti predstavuje výška mzdy pre opatrovateľku 1 310,20 eur (neberieme do úvahy žiadne ďalšie náklady, ktoré súvisia napríklad s ubytovaním opatrovateľky, či poplatkov agentúre, ktorá opatrovateľskú službu sprostredkuje). Porovnajme teda celkový čistý príjem opatrovanej osoby s nákladmi, ktoré musí za svoju opateru zaplatiť:

Príjem opatrovanej osoby:

Dôchodok netto	1.098,15 EUR
Štátny príspevok	550,00 EUR
Opatrovateľský príspevok	689,80 EUR
Spolu:	2.337,95 EUR
Náklady:	2.550,00 EUR
Rozdiel:	-212,05 EUR

Tento výpočet ukazuje, že bez štátnej dotácie a príspevku na starostlivosť by bola 24-hodinová domáca opatera pre priemernú rakúsku dôchodkyňu finančne nedostupná. Celkové náklady na ňu však nepokrýva ani dôchodková dávka, štátna dotácia a príspevok na starostlivosť spolu. Z toho vyplýva, že (v priemere) opatrovaná osoba nie je schopná samotná financovať svoju opateru a svoje každodenné náklady na živobytie. Tento rozdiel vykrýva rodina opatrovanej osoby. Ak osoba, alebo jej príbuzní nemajú možnosť tento finančný rozdiel vyrovnáť, znamená to, že daná osoba si opateru v domácom prostredí nemôže dovoliť a je umiestnená do zariadenia pre seniorov. Tieto zariadenia väčšinou prevádzkuje obec, v niektorých prípadoch tiež cirkevné alebo charitatívne organizácie. Inštitucionalizované opatrovateľské zariadenia majú regulované sadzby, resp. poplatky za starostlivosť a ubytovanie. Tieto sadzby sa pohybujú v Rakúsku v rozmedzí od 74 do takmer 240 eur za deň. Najvyššie sadzby sú vo Viedni a najnižšie v Tirolsku. Priemerná sadzba predstavuje výšku 127 eur za deň. Rakúski dôchodcovia a dôchodkyne by si len ťažko mohli dovoliť uhradiť takéto vysoké sumy, preto je nutná štátna dotácia. Štátna dotácia pokrýva relatívne vysokú časť potrebných nákladov. Samotní dôchodcovia a dôchodkyne sa na úhrade nákladov podieľajú podľa výšky poberaného dôchodku, a to tak, aby im mesačne pre vlastnú spotrebu zostalo minimálne 20 % ich dôchodku. Trinásty a štrnásty dôchodok im zostáva celý.

Z pohľadu opatrovaných osôb sa opatrovateľská služba pochopiteľne môže javiť drahá, a to napriek poskytovaným príspevkom a dotáciám. Z pohľadu opatrovateľského personálu však, naopak, sa náklady na ňu (tvorené najmä mzdami opatrovateľov) môžu oprávnenne zdať nízke. Obe zúčastnené strany – opatrovaní i opatrovatelia – sú konfrontované s náročnosťou tejto situácie a služby, hoci každá svojím spôsobom. A všetci rovnako sú vystavení relatívne vysokým a zvyšujúcim sa životným nákladom. Okrem výdavkov na zabezpečenie základných životných potrieb ako je bývanie a stravovanie, treba brať do úvahy nielen nevyhnutné náklady na lieky, zdravotnícke a hygienické pomôcky (napríklad pri inkontinencii), či špeciálne diéty, ale tiež iné každodenné náklady, ktoré sú potrebné na dôstojný život a kvalitu života v starobe.

Domáca starostlivosť a potreba reforiem

V Rakúsku prebieha nielen intenzívna diskusia o žiadúcej budúcej podobe rakúskeho systému starostlivosti, ale už začal a pokračuje proces jeho reforiem. Uskutočňované i uvažované zmeny sa týkajú podpory tých, ktorí sa starajú o svojich príbuzných doma, projektov na vyškolenie ďalšieho opatrovateľského a zdravotníckeho personálu, zahŕňajú snahy o dereguláciu a digitalizáciu a najmä sa riešia finančné zdroje na zabezpečenie adekvátnej starostlivosti – či už v opatrovateľských zariadeniach alebo v domácom prostredí. Odkázané osoby môžu využívať služby mobilnej starostlivosti a miestne denné stacionáre, ktorých počet a dostupnosť sa má stále zvyšovať.

Otázka domácej starostlivosti je aktuálnou v celom Rakúsku, no v niektorých regiónoch je ešte naliehavejšou. V Hornom Rakúsku sa o osem z desiatich ľudí, ktorí potrebujú starostlivosť, starajú doma ich príbuzní. V súčasnosti potrebuje opateru 86 000 obyvateľov Horného Rakúska, do roku 2040 by tento počet mohol vzrásť až na 126 000 ľudí. Podľa Rakúskeho štatistického úradu dostávalo v Hornom Rakúsku roku 2019 príspevok na starostlivosť okolo 70 000 ľudí. V každom okrese bolo zriadené združenie pre sociálnu starostlivosť, ako napríklad humanitárna organizácia s pobočkami v mestách ako sú Linz, Wels a Steyr, ktoré poskytujú starostlivosť na základe svojich interných predpisov a ponuka ich služieb zohľadňuje špecifické individuálne potreby prijímateľov (Wurzer, K., 2020).

Základné tarify za poskytované opatrovateľské služby sú stanovené rovnako vo verejných i súkromných typoch zariadení sociálnej starostlivosti. Náklady, ktoré znášajú samotní seniori a seniorky sú odstupňované a závisia od ich príslušného mesačného čistého príjmu (spravidla dôchodku) a od výšky príspevkov na starostlivosť. Niektoré opatrenia a pomoc

na zvýšenie mobility je možné využívať už od 1. stupňa odkázanosti. Skúsenosti ukazujú, že reálne sa začínajú využívať až pri vyšších stupňoch odkázanosti.

V roku 2020 bol po prvý krát vyplácaný príspevok na dovolenku vo výške 225 eur pre ľudí, ktorí opatrujú svojich príbuzných s minimálne 3. stupňom odkázanosti doma. Podmienkou je, že táto dovolenka sa musí čerpať v Rakúsku. Ďalším dôležitým podporným opatrením je, že federálna vláda odvádza odvody na dôchodkové poistenie pre ľudí, ktorí poskytujú domácu opateru svojim rodinným príslušníkom. To je možné využiť pri starostlivosti o blízkych príbuzných od 3. stupňa odkázanosti. V septembri 2019 bola zriadená tzv. horúca linka starostlivosti na telefónnom čísle 051 775 775 ako kontaktný bod pre všetky otázky týkajúce sa starostlivosti, podpory a opatery. Aj podnety a pripomienky získané touto cestou by mali slúžiť ako zdroje inšpirácie pre pripravované opatrenia na zlepšenie systému starostlivosti a systému služieb pre seniorov a seniorky v Rakúsku.

Problematika kvality, ako aj súčasnej a budúcej podoby domácej starostlivosti a opatery sa čoraz viac dostáva do centra pozornosti decizorov a stáva sa dôležitou agendou politických strán.

Výskumná štúdia rakúskeho Ekonomického ústavu (Wifo) a opatrovateľského zariadenia *Sene Cura*, realizovaná v spolupráci s rakúskym združením obcí ukázala, že za najväčšiu výzvu v oblasti starostlivosti považujú ľudia jej financovanie (93 až 100 % opýtaných). Takmer ako rovnako dôležitý je vnímaný problém nedostatku ošetrovateľského a opatrovateľského personálu. Podľa viacerých kvalifikovaných odhadov bude do roku 2030 potrebné získať najmenej 75 000 osôb, ktoré budú tieto služby starostlivosti poskytovať (Quelle: Online prieskum Kommunalnet November/December 2019).

V oblasti 24-hodinovej starostlivosti poskytovanej v domácom prostredí, ktorá však predstavuje len asi päť percent z celkového počtu opatrovaných, je v súčasnosti mimoriadne výrazná závislosť od opatrovateľov zo zahraničia, predovšetkým od žien-opatrovateľiek z Rumunska a zo Slovenska.

Opatrovanie v (cudzej) domácnosti ako špecifický model starostlivosti

Domácnosť je tradične vnímaná ako priestor súkromia a intimity, no pre migrujúce opatrovateľky je pracoviskom. Toto špecifické prelínanie sa námezdné práce a domácej starostlivosti vytvára špecifické pracovné a iné podmienky a vo svojom súhrne predstavuje špecifický model domácej starostlivosti.

Náplň práce opatrovateľiek pracujúcich a živosť je rámcovo definovaná predovšetkým v § 159 živnostenského poriadku (*Gewerbeordnung*), podľa

ktorého majú opatrovatel'ky poskytovať starostlivosť v troch oblastiach: služby pre domácnosť, pomoc a podpora pri životných úkonoch (pri každodenných činnostiach, režime dňa) a socializácia (spoločenský kontakt a život opatrovanej osoby, jej sprevádzanie pri rôznych aktivitách, komunikácia). Opatrovateľky by nemali poskytovať odbornú zdravotnú starostlivosť, čo sa však v praxi nie vždy dodržiava. Podľa § 3 zákona o zdravotnej starostlivosti a ošetrovaní chorých (*Gesundheits- und Krankenpflegegesetz*) môžu opatrovatel'ky bez lekárskeho dozoru vykonávať pomoc pri príjme potravy alebo tekutín, podávať predpísané lieky, poskytovať pomoc pri osobnej hygiene, asistovať pri obliekaní, polohovaní a preprave „Na základe písomného súhlasu lekára však môžu podľa § 15, ods. 7 zákona o zdravotnej starostlivosti a ošetrovaní chorých po odsúhlasení lekárom a následným zaručením sa diplomovanou zdravotnou sestrou dávkovať liečivá, prevážovať poväzky, bandážovať, podávať inzulín v injekčnej forme, podávať liečivá na riedenie krvi v injekčnej forme, odoberať krv za účelom zistenia hladiny cukru v krvi“ (Slepiak, 2012, s. 46-47)

Ak prácu opatrovatel'ke sprostredkovala agentúra, jej náplň upravuje aj zmluva medzi agentúrou a opatrovatel'kou. Tieto písané pravidlá však nie dostatočne jasne určujú, nakoľko sa prekrýva starostlivosť o domácnosť opatrovanej osoby so starostlivosťou o celkovú domácnosť. Legislatíva dáva priestor na interpretáciu, ktorá môže vyústiť do zneužívania práce opatrovateliek. „Nejasnosť pravidiel v prípade niektorých opatrovateliek vyúsťuje do toho, že vykonávajú prácu nad rámec nielen bez akéhokoľvek odporu či finančnej kompenzácie, ale aj ako manifestáciu svojich kvalít“ (Sekulová, 2015, s. 118).

Slovenské opatrovatel'ky v súčasnosti zarábajú o niečo viac ako 1 000 eur mesačne (za dvojtýždňový cyklus). Táto mzda je síce vyššia, ako by za prácu opatrovatel'ky zarobili na Slovensku, ale už sú s výškou svojej mzdy spokojnejšie menej, ako boli pre niekoľkými rokmi. Mzdy vrástli aj na Slovensku, súčasná mzda v Rakúsku prestáva pôsobiť (najmä pre opatrovatel'ky z okolia Bratislavy a západného Slovenska) motivačne a v očiach mnohých opatrovateliek prestáva kompenzovať nevýhody, ktoré sú s touto prácou a dochádzaním za ňou, s odchádzaním od svojej rodiny do cudzej domácnosti, spojené.

Záver

Dôsledkom i prejavom viacerých, navzájom súvisiacich faktorov od individuálnej po celospoločenskú úroveň je, že v súčasnosti viac ako štvrtina

rakúskych rodín čelí problému so zabezpečením starostlivosti pre svojich rodinných príslušníkov. Mnohé z týchto rodín preto využívajú 24-hodinovú starostlivosť platenými opatrovatelkami, väčšinou ženami z východnej Európy. Dôvod, prečo práve nimi, je analogický dôvodom dopytu po platenej práci migrantiek z chudobnejších štátov v domácnostiach bohatších krajín vo všeobecnosti. V tomto zmysle sa v tejto situácii zrkadlí stav sociálnych nerovností a mzdových rozdielov v globálnom meradle.

Činitele, spôsobujúce zvyšovanie dopytu po platenej domácej starostlivosti sú na jednej strane sociálno-demografické a na strane druhej sú úzko previazané s premenami trhu práce. Súvisia tiež s meniacimi sa politikami národných štátov v oblasti sociálnej politiky, sociálneho zabezpečenia a migrácie. Reštrukturalizácia (vrátane liberalizácie a privatizácie) verejných sociálnych služieb v oblasti starostlivosti, presúvanie zodpovednosti zo štátu na jednotlivca, ako aj nedostupnosť (vyplývajúca z kapacitných, priestorových či finančných dôvodov) služieb a zariadení starostlivosti o seniorov, zvyšujú tlak na zabezpečovanie starostlivosti v domácnosti.

Zahraničné opatrovatelky, vrátane slovenských, pracujú v Rakúsku ako živnostníčky, a vzhľadom na rakúske pomery s dumpingovými mzdami. Ako vyplýva z novších údajov, podiel slovenských opatrovateliek klesol a vzrástol podiel opatrovateliek pochádzajúcich z Rumunska. Rakúšanky a Rakúšania tvoria iba 1,6 percenta ošetrovateľského personálu, ktorý poskytuje 24-hodinovú opateru seniorov a senioriek v rakúskych domácnostiach. (Bahna 2011, Bahna – Sekulová, 2019). COVID-19 a s ním súvisiace protiepidemiologické opatrenia, spôsobujúce obmedzenia cezhraničnej migrácie, odkryli a znovu priniesli do centra pozornosti zraniteľnosť súčasného systému domácej starostlivosti v Rakúsku, ktorý je závislý na zahraničných opatrovateľoch a opatrovatelkách. Toto si uvedomujú aj rakúski politici, centrálna vláda i miestne samosprávy. Dlhodobo udržateľné riešenie zabezpečenia starostlivosti sa stáva nielen vážnym predmetom celospoločenskej diskusie, agendy príslušných štátnych a samosprávnych aktérov, súboja politických strán, ako aj započatých i pripravovaných reforiem o oblasti starostlivosti.

Použitá literatúra

BAHNA, M. 2011. Migrácia ako stratégia hmotného zabezpečenia rodiny. Týždňovník v Česku a slovenské opatrovatelky v Rakúsku. In: Juhaščíková, I. – Štukovská, Z. (sd.): Kvalita života v podmienkach globalizácie. Bratislava: Štatistický úrad SR, s. 261–273.

- BAHNA, M. – SEKULOVÁ, M. 2019. Crossborder Care: Lessons from Central Europe. Poalgrave Macmillan. ISBN 978-3-319-97028-8. p. 149 https://doc.org./10.1007/978-3-319-97028-8_1
- HELPING CARE, 24h Betreuung – Verursachungsgerechte Kostenaufteilung, Dostupné na: <https://www.helpingcare24.de/kosten/>
- HILFSWERK, (Hilfswerk.at/fileadmin/user_upload/swoe_kv2019.pdf)
- MAHRINGER, H. 2010. Medium-term Labour Market Forecast in Austria: Little Impact on Strategies towards Aging and Educational Planning. GHK Consulting Ltd-CERGE-EI. Dostupné na: http://www.ooph.fi/download/145411_-Peer_country_discussion_paper_Austria_MDEdits.pdf
- OMMUNALNET, Onlineprieskum, November/december 2019. Dostupné na: <https://www.senecura.at/wifo-studie-pflegevorsorge-in-den-gemeinden/>
- PFLEGEFUX. Pflege fux GmbH. Dostupné na: <https://pflegefux.at/blog/2020/01/02/pflegegeld-oesterreich/>
- PVA, Pensionsversicherungsanstalt, PVA. Aktuelle Zahlen zum Pensionssystem in Oesterreich. November 2020. Dostupné na: [https://www.pv.at/cdscontent/?-contentid=10007.784577&portal=pvportal#:~:text=Die%20durchschnittliche%20Alterspension%20betr%C3%A4gt%20%E2%82%AC,%3A%20%E2%82%AC%20889%2C84\).](https://www.pv.at/cdscontent/?-contentid=10007.784577&portal=pvportal#:~:text=Die%20durchschnittliche%20Alterspension%20betr%C3%A4gt%20%E2%82%AC,%3A%20%E2%82%AC%20889%2C84).)
- SEKULOVÁ, M. 2015. Najčistotnejšie, najzodpovednejšie, najpracovitejšie. Slovenské opatrovatel'ky seniorov a senioriek v Rakúsku. In: Feministky hovoria o práci. ASPEKT, 2015, s. 101–134. ISBN 978-80-8151-032-8
- SLEPIAK, P. 2012. Komparácia opatrovateľskej starostlivosti v prirodzenom prostredí klienta medzi Rakúskom a Slovenskou republikou. Diplomová práca. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
- STATISTA, Statistik zu Senioren in Österreich, Martin Mohr, 09.12.2020. Dostupné na: <https://de.statista.com/themen/5302/senioren-in-oesterreich/>
- WIFO Studie „Pflegevorsorge in den Gemeinden“ Štúdiá rakúskeho Ekonomického ústavu Wifo, spoufincovaná Sene Cura a realizovaná v spolupráci s rakúskym združením obcí z roku 2020. Dostupné na: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/2072140-Was-in-der-Pflege-schieflaeuft.html>
- WURZER, K., Wienerzeitung, 10.12.2020. Dostupné na: <https://www.tips.at/nachrichten/ooe/land-leute/522990-oevp-setzt-massnahmen-fuer-pflegende-angehoerige>

Kontakt

Prof. PhDr. Monika Čambáliková, CSc.

Fakulta Verejnej politiky a verejnej správy VŠD

Vysoká škola Danubius

Fučíkova 269, 925 21 Sládkovičovo

e-mail: monika.cambalikova@vsdanubius.sk

Mgr. Peter Manfred Holzinger

Fakulta Fakulta Verejnej politiky a verejnej správy VŠD

Vysoká škola Danubius

Fučíkova 269, 925 21 Sládkovičovo

Využití AI ve finanční administrativě – příležitosti a výzvy technologických změn

Use of AI in financial administration – opportunities and challenges of technological changes

Hana Marková

Abstrakt: Na pozadí pokroku v digitalizaci je cílem tohoto článku zkoumat jednotlivé oblasti finanční správy na jedné straně a poté identifikovat, kde je umělá inteligence již testována, využívána nebo by měla být ideálně implementována v budoucnu. Na druhou stranu budou zdůrazněny a představeny příležitosti a výzvy vyplývající z využití AI v příslušných oblastech aplikace finanční správy. Snažíme se také zjistit, které technické a právní principy je třeba při používání AI dodržovat. Ukazujeme, proč je finanční správa ideální administrativní oblastí pro využití umělé inteligence.

Klíčová slova: Digitalizace, finanční správa, umělá inteligence

Abstract: Against the backdrop of advancing digitalization, the aim of this paper is, on the one hand, to examine the individual areas of financial administration and then to identify where artificial intelligence is already being tested, used, or should ideally be implemented in the future. On the other hand, the opportunities and challenges arising from the use of AI for the relevant areas of finance administration application will be highlighted and presented. We also try to find out which technical and legal principles need to be observed when using AI. We point out why financial administration is an ideal administrative area for the use of artificial intelligence.

Key words: Digitalization, Financial administration, AI

Úvod

Dosud bylo téma umělé inteligence mnohem více řízeno soukromými společnostmi než veřejnou správou. Postupně se však stala centrem

vládních zájmů. Jsou to především důsledky tlaku na modernizaci, rostoucí zátěže důchodů, klesajících rozpočtů a zhoršujícího se nedostatku kvalifikovaných pracovníků. Zatímco téma umělé inteligence ve veřejné správě nabývá na významu, často chybí základní pochopení jejího potenciálu. V kontextu modernizace je však zásadní rozložit myšlenky a předpoklady na konkrétní koncepty a ukázat, jak je lze realizovat. Pouze pokud jsou relevantní silné a slabé stránky, stejně jako příležitosti a rizika, známy rozhodovatelům, mohou činit dobře podložená rozhodnutí o využití AI. Například ve finanční administrativě mohou AI systémy postupně samostatně převzít (rutinní) úkoly a tím udržitelně změnit způsob, jakým administrativa funguje. Aby bylo možné komplexně zvážit rozmanité interakce mezi využíváním AI a daňovým procesem všech zúčastněných prostřednictvím konstruktivních veřejných opatření a formovat potřebné procesy co nejpozitivnějším způsobem, je nezbytné pochopit, jak jsou tato dvě témata propojena. Na pozadí postupující digitalizace je cílem této studie na jedné straně zkoumat jednotlivé oblasti finanční správy a poté identifikovat, kde se umělá inteligence již testuje nebo používá, nebo kde by měla být ideálně implementována v budoucnu. Na druhou stranu budou zdůrazněny příležitosti a výzvy vyplývající z využití AI v příslušných oblastech jejího využití. Studie si také klade za cíl zjistit, jaké terminologie, technické a právní principy je třeba dodržovat při používání AI. Ukazuje také, proč je finanční správa ideální oblastí pro využití umělé inteligence. Konkrétní příklady aplikací pro identifikované oblasti použití lze uvést níže. Navíc by výsledky studie měly poskytnout pevný základ pro rozhodování, aby projekty digitalizace ve finanční správě mohly konzistentně postupovat a nabízet moderní a občansky orientované eGovernment služby. Na druhou stranu cílem této studie je poskytnout přímý výchozí bod pro další výzkum s identifikovanými oblastmi aplikace a konkrétními příklady použití. Celkově je cílem uzavřít výzkumnou mezeru, zajistit efektivní výkon úkolů daňové správy v stále digitalizovanějším prostředí v budoucnu a nabídnout konkrétní přidanou hodnotu z využití AI všem zainteresovaným stranám v daňovém procesu (Lang, 2022).

1. Metodologické základy a současný stav výzkumu

Tato studie byla provedena v několika fázích. Výsledné výsledky vycházejí z komplexního kvalitativního přehledu literatury. Tento přístup zpočátku vyžadoval počáteční, praktičtější a aplikovaně orientovaný průzkum stávajícího stavu s ohledem na otázku, které oblasti finanční administrativní AI jsou již testovány, používány nebo ideálně by měly být implementovány

v budoucnu. Pro zajištění ověřitelných výsledků byly při přípravě zohledněny pouze veřejně dostupné zdroje. Současně bylo provedeno komplexní hodnocení relevantní vědecké literatury. V průběhu kritického zkoumání a syntézy všech zdrojů byly identifikovány společné rysy, stejně jako rozdíly a protichůdné názory, stejně jako existující mezery v různých tematických oblastech.

Jak se dalo očekávat, využití umělé inteligence ve finančním řízení není výhradně národním fenoménem. Když se podíváme například na Rakousko, vidíme, že finanční správa je v tomto ohledu pokročilejší. Místní kompetenční centrum Prediktivní analytika Spolkového ministerstva financí již využívá umělou inteligenci k vytvoření moderní struktury řízení rizik, aby zvýšilo efektivitu v oblasti auditu a boje proti podvodům, stejně jako v posuzování a vybírání daní. Například v Rakousku jsou ti, kteří se vyhýbají placení, oslovováni Centrem kompetencí prediktivní analytiky (PACC) na Ministerstvu financí, které využívá umělou inteligenci k odvození potenciálních scénářů podvodů z různých datových zdrojů. Tato metoda se mimo jiné používá k ověření důvěryhodnosti daňových přiznání. To nejen usnadňuje odhalování daňových úniků, ale také může odhalit a snížit celní podvody. Je to proto, že daňové úniky nejsou malicherným přestupkem, ale trestným činem a navíc způsobují velké škody poctivým podnikatelům (Drašík, Fenyk a kol. 2017). Transparentní komunikace a cílená práce s veřejností jsou pozoruhodné. Švýcarsko také uznalo, že aplikace AI jsou téměř nevyhnutelné v daňovém procesu, proto různé kantony zahájily pilotní projekty a očekává se, že umělá inteligence bude hrát významnou roli po celém Švýcarsku v nadcházejících letech. Na Slovensku AI také mění způsob, jakým firmy zpracovávají finanční výkazy. Hraje také klíčovou roli v auditu a finančním výkaznictví (Balko, Králik a kol. 2010).

2. Finanční správa jako ideální administrativní oblast

2.1 Možnosti využití AI

Jednou z výhod AI je, že v zásadě činí nediskriminační rozhodnutí, pokud není brán v úvahu žádný vstup obsahující diskriminaci jako sada tréninkových dat a/nebo pokud není v programovém kódu explicitně implementováno nerovné zacházení. Protože AI není korumpovatelná, stejný vstup vždy vede ke stejnému výstupu. Stejně tak emoce, výkyvy nálad, soucit, antipatie nebo iracionální arbitralita neovlivňují rozhodování. Umělá inteligence je v podstatě hodnotově neutrální a tedy objektivnější než lidské rozhodovací orgány. Kromě toho může AI významně přispět k rozhodování na základě

dříve nedostupných dat pro rozhodující činitele, takže má funkci zvyšující transparentnost (Polčák a kol. 2024).

2.2 Argumenty pro použití AI

Velké množství dat je naprosto nezbytné pro jakoukoli aplikaci AI. Veřejná správa obecně a finanční správa zejména mají obrovské množství dat a informací z různých zdrojů (Bakšeš a kol. 2012). Díky velkému množství dat shromážděných každý rok v rámci daňového procesu těží daňová správa z komplexních historických a převážně srovnatelných a neustále aktuálních dat. Ve spojení s obvykle zavedenými postupy a standardizovanými a strukturovanými procesy je tato administrativní oblast předurčena pro využití umělé inteligence. Kromě toho může finanční správa těžit především z přístupu k již zmíněným nedostupným datům, protože má komplexní databázi a může tak plně využít potenciál z toho plynoucího (Schwarz, 2017). Navíc, kde – stejně jako v daňovém procesu – existují masivní, podobné postupy, kde jsou v popředí pouze finanční aspekty, je ospravedlnitelné stále více nahrazovat lidský faktor ve prospěch efektivity. Obecně platí, že numericky orientovaná a ne příliš volná povaha daňového práva, stejně jako jeho jednodušnost a jednotná masová práce, podporují plně automatizované oficiální rozhodování.

3. Možné oblasti využití

V oblasti finanční správy existuje několik možností využití AI. Rozlišuje se mezi front office a back office, stejně jako podporou rozhodování a automatizací rozhodování.

3.1 Ředitelství

V kanceláři je důraz kladen na kontakt s daňovými poplatníky a lepší sladění administrativního přístupu s jejich potřebami. Tradičně byl digitální přístup navržen především jako čistý zdroj informací. Použití umělé inteligence nyní otevírá zcela nové možnosti pro daňové poplatníky, jak nekomplikovat a zpříjemňovat kontakt s administrativou. Jedním ze způsobů, jak zlepšit komunikaci a interakci s daňovými poplatníky, je využití virtuálního poradce ve formě chatbota. Tito boti jsou virtuální dialogoví asistenti, kteří využívají AI ke kontrole obsahu otázky pomocí pravděpodobnostních parametrů a poté vybírají vhodný technický obsah k odpovědi na dotaz. Kromě přímého přístupu k některým informacím umožňuje hlasové ovládání daňovým poplatníkům získat individuální podporu při zpracování žádostí a formulářů. Použitím AI lze dosáhnout zjednodušeného procesu přihlášky (Abbott, 2020). Obecně lze procesy založené na formulářích – například

elektronická daňová přiznání – podporovat nebo dokonce plně zpracovávat prostřednictvím jazykového dialogu. ChatGPT, který v současnosti klade otázky ve všech oblastech života, zde byl záměrně vynechán. Speciální AI technologie otevírá zcela nové možnosti. Dopad celkového vývoje – jak pozitivní, tak negativní – zatím nelze předpovědět. Mezi konkrétní výzvy patří zajištění spolehlivosti a robustnosti, jasnosti a sledovatelnosti.

3.2 Back office

Back office, jako součást finanční správy, která se věnuje správě informací a podpoře interních procesů, získává na významu kromě samotného poskytování služeb, protože administrativní struktury se stávají stále složitějšími. Ačkoli podpůrné procesy nevytvářejí žádnou přímou přidanou hodnotu, umožňují a/nebo podporují procesy, na které se opravdu zaměřujeme. Vzhledem k omezeným zdrojům finanční správy je velký zájem o co největší zjednodušení věcí prostřednictvím automatizace. Cílem využití AI je proto zbavit zaměstnanců neproduktivních asistenčních aktivit a podpůrných procesů a v důsledku toho přesouvat stávající kapacity do příslušných služeb služby. Díky svým zaměstnancům, provozu, různým systémům zpracování souborů a procesů a specializovaným postupům zajišťuje finanční správa, že procesy běží co nejefektivněji, nejjistěji a nejrychleji a v souladu s právními požadavky a omezeními. Systémy založené na AI mohou významně přispět ke zjednodušení zpracování případů. I první krok procesu – práce v klasické poštovně – z nich může těžit. Skenováním a následným rozpoznáním textu založeného na AI lze obsah poštovních zásilek, papírových souborů a e-mailů cíleně vyhodnotit a zasílat digitálně odpovědným orgánům pomocí procesních systémů. Kromě toho lze například použít elektronické a inteligentní systémy pro zpracování spisů a procesů, které zajišťují současný přístup více úředníků. Další výhodou je, že systémy založené na AI nezávisle rozpoznávají, kdo je potřeba se do zpracování případů zapojit. Hlasové služby mohou nabídnout přidanou hodnotu, a to nejen pro daňové poplatníky. Rozpoznávání řeči výrazně zjednodušuje průběžné zpracování případů pro veřejné činitele, s odpovídajícím zpracováním dokumentů a psaním e-mailů. Navíc je využívání takového softwaru důležitým krokem směrem k digitální dostupnosti ve finanční správě. Vysoký význam kvality dat při vymáhání digitálních daní je nepopiratelný. Přesto je údržba interní databáze někdy zanedbávána.

3.3 Podpora rozhodování

Kromě toho mohou AI systémy zefektivnit lidský rozhodovací proces jako součást hodnotícího procesu. Zpočátku může být úředník přímo a cíleně

podporován ve svém nezávislém rozhodování poskytováním dat a informací jako základu pro rozhodování, například tím, že mu ukážete doporučení ohledně průběhu procesu a jakéhokoli (jakéhokoli) rozsahu, který může přímo zohlednit ve svém rozhodovacím procesu. Kontrola často rozsáhlých textových dat vyplývajících z daňových přiznání je úkol, který zaměstnanci nedokážou efektivně zvládnout. Tento typ procesu je proto nutné automatizovat, aby bylo možné z předložených dokumentů získat nezbytné informace a určit jejich hodnotu. Vhodnou a potenciálně používanou metodou je textová těžba. Informace lze extrahovat jak ze strukturovaných, tak nestrukturovaných datových textových souborů (Hudecová, Cyprichová, Makatura, st. 2018).

3.4 Automatizace rozhodování

V rámci plné automatizace jsou lidé zcela vyloučeni z rozhodovacího procesu a závazná rozhodnutí jsou činěna autonomně, tedy výhradně za podpory automatizace. Ideálně je personál osvobozen od monotónní práce, která je vnímána jako otravná. Na rozdíl od jiných oblastí veřejné správy obecně neexistují právní překážky plně automatizovaného rozhodování ve finanční správě. Kromě zpracování úředníkem, které bylo dříve podporováno automatizací, je nyní možné plně automatizované a výhradně automatizované zpracování případů založené na systému řízení rizik. Použití samoučících se přístupů v oblasti daně příjmu je v současnosti poměrně nepravděpodobné a lze předpokládat, že systémy řízení rizik jsou v současnosti primárně založeny na teoretickém přístupu. Pokud finanční správa používá umělou inteligenci, vyvstává otázka demokratické legitimacy suverénního jednání. Implementace takových systémů (například oficiální výběrové rozhodnutí), stejně jako jejich konkrétní kroky a rozhodnutí (na základě platného práva) musí být jasně a srozumitelně připsána osobě odpovědné za rozhodování podle národního práva (Králik, Králiková, Kozák, 2021). Transparentnost ohledně jejich fungování a výsledků je nezbytná pro adekvátní kontrolu činností a rozhodnutí autonomních systémů.

4. Doporučení a závěry

Ve prospěch zvýšeného využívání umělé inteligence ve finanční administrativě bylo během přípravy této studie získáno široké spektrum dat, což se odráželo v následujících konkrétních doporučeních:

1. Umělá inteligence musí být definována individuálně pro konkrétní účel a způsobem, který umožňuje vědeckou diskusi bez emocí. Pokud jde o terminologii AI, je třeba poznamenat, že AI je také zastřešující pojem,

který představuje různé technologie a přístupy. Proto by mělo být rozlišováno mezi umělou inteligencí jako takou a jednotlivými technologiemi, se kterými lze ji implementovat.

2. Technická funkčnost a kognitivní schopnosti umělé inteligence musí být prezentovány a vysvětleny cíleným způsobem.
3. Rozhodnutí použít algoritmy hlubokého učení vyžaduje pečlivé zvážení, protože jejich implementace a aplikace je doprovázena problémem tzv. algoritmické černé skříňky. Ve prospěch automatizace je hluboké učení zvláště vhodné jako speciální forma řízeného učení. Je však třeba vzít v úvahu, že algoritmy hlubokého učení vedou ke ztrátě vysvětlitelnosti rozhodnutí. To ukazuje technickou příčinu tzv. problému černé skříňky. To je někdy v rozporu se zárukou ústavních procesních záruk, které však musí být zohledněno, protože suverénní jednání obvykle má právně závazné účinky.
4. Výhody využití umělé inteligence musí finanční správa využívat s větším zvážením než v minulosti. Finanční správa je ideální administrativní oblastí pro komplexní využití AI. Číselně orientovaná povaha daňového práva a jeho jednotnost mluví ve prospěch této technologie. Pokud se správně vezme v úvahu, daňoví poplatníci těžší především z v podstatě nediskriminačních rozhodnutí.
5. Individuální charakteristiky každé potenciální oblasti aplikace musí být při výběru a implementaci AI programů a aplikací dostatečně zohledněny. Protože vedení se zaměřuje na kontakt s daňovými poplatníky, je třeba při přípravě daňových přiznání zmínit chatboty a hlasové interakce jako účinné AI programy. Back office je naopak věnován správě informací a podpoře interních procesů. Možné AI programy a aplikace jsou rozmanité a umožňují například rozpoznávání řeči nebo překlad. Spektrum rozhodovací podpory v rámci hodnotícího procesu je stejně rozmanité. Kromě vyhledávacích algoritmů a webových crawlerů pro cílené využití datových sad umožňuje textová těžba automatizované získávání informací z dokumentů předložených pro daňová přiznání. Kromě toho alternativní postupy a konkrétní návrhy na právní aplikace pro zpracování daňových přiznání vytvořených pomocí technologie generování přirozeného jazyka (NLG) mohou nabídnout významnou přidanou hodnotu. V případě automatizace rozhodování by se jedna z těchto alternativ stala zátěží, takže umělá inteligence by nakonec rozhodovala o daňových odhadech atd.

Vysvětlení budoucích výzkumných potřeb opět jasně ukázala, že (zvýšené) využívání AI ve finančním řízení přináší řadu příležitostí, ale také výzev. Závěrem je třeba jasně říci, že aby bylo porozumění mezi vědeckými

disciplínami informatiky a práva úspěšné, je nutné nejen vzájemné porozumění technickým a normativním okolnostem, ale především společný jazyk. Z objektivního hlediska lze strojové učení klasifikovat jako nástroj určený lidským chováním. Přesto existuje riziko, že nedostatečné začlenění netextových rozhodovacích faktorů do automatizované aplikace práva by mohlo mít významné negativní dopady na kvalitu práva. Proto je třeba další vývoj v této oblasti pečlivě a kriticky sledovat.

Použitá literatura

- ABBOTT, R. 2020. *Rozumný robot: Umělá inteligence a právo*. Cambridge: Cambridge University Press, ISBN 978-11-084-5902-0.
- BAKEŠ, M. a kol. 2012. *Finanční právo*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-440-7.
- BALKO, L., KRÁLIK, J. et al. 2010. *Finanční právo*. Bratislava: PF UK, ISBN 978-80-716-0290-3.
- DRAŠTÍK, A., FENYK, J. a kol. 2017. *Trestní řád. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7552-600-7.
- HUDECOVÁ, I., CYPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2018. *Nařízení o ochraně fyzických osob ve vztahu ke zpracování osobních údajů – Velký komentář*. Bratislava: Eurocodex. 2018. ISBN 978-80-815-5077-5.
- KRÁLIK, J., KRÁLIKOVÁ, K., KOZÁK, P. 2021. *Právní ochrana osobních údajů De Lege Lata*. Sociální média v oblasti řízení lidských zdrojů IV. Uherské Hradiště: Akademie krizového managementu a managementu. 2021. ISBN 978-80-906-9932-8.
- LANG, M. 2022. *Daňové právo a digitalizace: Jak spojit právní technologie a daňové technologie*. Alphen Aan den Rijn: Kluwer Law International. ISBN 978-94-035-4313-0.
- POLČÁK, R. et al. 2024. *Právo informačních technologií*. 2. Přepřacováno. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-286-0059-4.
- SCHWARZ, P. 2017. *Datenschutzrechtliche Normen im Steuerrecht und im Steuerstatistikrecht*. Baden-Baden: Nomos, ISBN 978-38-452-8064-6.

Kontakt

prof. JUDr. Hana Marková, CSc.

Katedra finančního práva a finanční vědy
Právnická fakulta Univerzita Karlova, Praha
e-mail: markova@prf.cuni.cz

REFLEXIE TEÓRIE A PRAXE NA OTÁZKY VEREJNEJ POLITIKY A VEREJNEJ SPRÁVY, PRÁVA, SOCIÁLNEJ PRÁCE A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

PARS II.

Medzinárodná vedecká interdisciplinárna konferencia
pri príležitosti 20. výročia založenia Vysokej školy Danubius

JUDr. PhDr. Tomáš Klokner, PhD., MBA, univ. doc. (ed.)

Vydalo MSD pre Vysokú školu Danubius

Vydanie prvé, 2025

Náklad 150 výtlačkov

DTP: LD

Tlač: MSD, spol. s.r.o., Minská 103, Brno 616 00, Česká republika
www.msdbрно.cz

ISBN 978-80-7392-447-8